

T.C.

BARTIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SAFVET NEZİHİ'NİN MAKÂLÂT-I NEZİHİ ADLI ESERİ
(İNCELEME-METİN)

ŞEYMA ŞAHİNKAYA

DANIŞMAN

DOÇ. DR. CAN ŞEN

BARTIN-2021

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

SAFVET NEZİHİ'NİN MAKÂLÂT-I NEZİHİ ADLI ESERİ (İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şeyma ŞAHİNKAYA

BARTIN-2021

KABUL VE ONAY

Şeyma ŞAHİNKAYA tarafından hazırlanan “SAFVET NEZİHİ’NİN MAKÂLÂT-I NEZİHİ ADLI ESERİ (İNCELEME-METİN)” başlıklı bu çalışma, 26.10.2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Can ŞEN

Üye : Doç. Dr. Haluk ÖNER

Üye : Doç. Dr. Sevim ŞERMET

Bu tezin kabulü Lisansüstü Eğitimi Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun/...../20... tarih ve 20...../.....-..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. H. Selma ÇELİKAY

Enstitü Müdürü

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Doç. Dr. Can ŞEN danışmanlığında hazırlamış olduğum “SAFVET NEZİHİ’NİN MAKÂLÂT-I NEZİHİ ADLI ESERİ (İNCELEME-METİN)” başlıklı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

26.10.2021

Şeyma ŞAHİNKAYA

ÖNSÖZ

Servet-i Fünûn döneminde yazı hayatına başlayan Safvet Nezihî, II. Meşrutiyet dönemi sonrasında da hikâye, roman, tiyatro ve makale gibi pek çok türde eser vermiştir. Safvet Nezihî, edebî hayatına roman türüyle başlamış ve şöhretini de romanlarıyla kazanmış bir sanatçısıdır. Özellikle *Zavallı Necdet* romanı okuyucular tarafından çok beğenilerek defalarca basılmıştır. Fakat yazarın dönemindeki popülerliğine karşın hakkında yapılan akademik çalışma oldukça azdır. Hayatı ve romancılığıyla ilgili sadece iki yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Yazar hakkında makale düzeyinde de az sayıda çalışma mevcuttur.

Günümüzde Safvet Nezihî'ye yönelik ilginin yeniden arttığı ve eski harfli eserlerinin yeni baskılarının yapıldığı görülmektedir. Buna rağmen eserlerinin bir kısmı Latin harflerine hâlâ aktarılmamıştır. Tezimizin konusunu oluşturan, Safvet Nezihî'nin kadınlar hakkındaki makalelerinden oluşan *Makâlât-ı Nezihî* de Latin harflerine aktarılmamıştır. Ayrıca bu eser üzerine hazırlanan müstakil bir akademik çalışma yoktur. Bu doğrultuda hazırladığımız tezimiz Safvet Nezihî'nin *Makâlât-ı Nezihî* eseri üzerine hazırlanan ilk akademik çalışmadır. Yazarın düşünce dünyasının ve bununla bağlantılı olarak romanlarının daha iyi anlaşılmasını sağlayacak olan bu eser üzerine çalışılmamış olması önemli bir eksikliklerdir. Biz tezimizde bu eseri Latin harflerine aktarmayı ve yazarın kadınlar hakkındaki düşüncelerini diğer eserlerine ne ölçüde yansıttığını ortaya koymayı amaçladık.

Çalışmamızı hazırlarken ilk olarak eseri Latin harflerine aktardık. İnceleme aşamasında, ilk olarak “Giriş” kısmında Safvet Nezihî'nin kadınlar hakkındaki fikir dünyasına daha hâkim olabilmek için Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar kadın hareketleri üzerine genel bir çerçeve çizdik. Yazarın hakkında yazılan tezler ve makalelerden yararlanarak hayatı ve sanatı hakkında bilgiler verdik. Çalışmamızın birinci bölümünde ise yazarın *Makâlât-ı Nezihî*'deki kadınlar hakkındaki düşüncelerini “Sağlık”, “Eğitim”, “Aile”, “Kadınlar ve Edebiyat” başlıkları altında tasnif edilerek inceledik.

Çalışmamızın ikinci bölümünde edebî eserlerinde de “kadın” konusuna/sorununa ciddi anlamda eğilen bir yazar olan Safvet Nezihî'nin bu düşüncelerinin romanlarına ve *İzâh ve İstizâh* adlı piyesine nasıl yansıdığını belirlemeye çalıştık.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Safvet Nezihi'nin *Makâlât-ı Nezihi* adlı eserinin Latin harflerine aktarılmış hâli yer almaktadır.

“Sonuç” kısmında ise çalışma boyunca elde ettiğimiz bulgular bütün olarak verilmiştir ve genel bir değerlendirme yapılmıştır. *Makâlât-ı Nezihi*'nin daha anlaşılır olması için çalışmamızın sonuna bir sözlük eklenmiştir.

Çalışmamızı bu şekilde tamamlarken tez yazma sürecinde bilgi birikiminden faydalanmamı sağlayan, tecrübesiyle ve hoşgörülü yaklaşımıyla desteklerini esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Can ŞEN'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Lisans ve yüksek lisans eğitimimin başlangıcından itibaren her zaman desteklerini gördüğüm değerli hocalarım Doç. Dr. Macit BALIK ve Doç. Dr. Haluk ÖNER'e de ayrıca teşekkür ederim.

Şeyma ŞAHİNKAYA

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

SAFVET NEZİHİ’NİN MAKÂLÂT-I NEZİHİ ADLI ESERİ (İNCELEME-METİN)

Şeyma ŞAHİNKAYA

Bartın Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Can ŞEN

Bartın-2021, sayfa: xvii+174

II. Meşrutiyet dönemi yazarlarından Safvet Nezihî (1871-1939), edebiyata roman türüyle adım atmış ve hikâye, tiyatro, makale gibi pek çok türde eserler vermiştir. Yazar, edebiyat hayatındaki popülerliğini romanlarından elde etmiştir. Özellikle *Zavallı Necdet* romanıyla ünlenen Safvet Nezihî’nin dönemindeki popülerliğine karşın hakkında yapılan akademik çalışmalar oldukça azdır. Bugüne kadar yapılan çalışmaların büyük bir kısmı yazarın hayatına ve romancılığına yöneliktir. Son yıllarda Safvet Nezihî’nin eserleri yeniden yayımlanmaya başlanmıştır fakat yine de bazı eserleri Latin harflerine aktarılmamıştır. Bunlardan birisi tezimizin konusunu oluşturan *Makâlât-ı Nezihî* adlı eserdir. Bu çalışmayla beraber eser ilk kez Latin harflerine aktarılmıştır.

Makâlât-ı Nezihî, yazarın kadınlar hakkında yazdığı makalelerinden oluşmaktadır. Bu eserde Safvet Nezihî kadınları, hem fiziksel hem de duygusal özellikleriyle bir bütün olarak ele almaktadır. Bu anlayışla beraber kadının toplumdaki yerine de değinmiştir. Ayrıca yazar, edebî eserlerini de “kadın” konusunu/sorununu temele alarak şekillendirmiştir. Dolayısıyla *Makâlât-ı Nezihî*, yazarın düşünce dünyasının ve edebî eserlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak bir kitaptır.

Çalışmamızda *Makâlât-ı Nezihi* Latin harflerine aktarılmış ve kadınlar hakkındaki düşünceleri “Sağlık”, “Eğitim”, “Aile”, “Kadınlar ve Edebiyat” başlıkları altında yazarın düşünceleri kategorize edilerek irdelenmiştir. Ardından incelenen bu düşüncelerinin romanlarına ve *İzâh ve İstizâh* adlı piyesine yansımaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti’nde kadın hareketleri, Safvet Nezihi, *Makâlât-ı Nezihi*, Safvet Nezihi’nin edebî eserleri, makale.

ABSTRACT

M. Sc. Thesis

SAFVET NEZİHİ'S WORK NAMED MAKÂLÂT-I NEZİHİ (ANALYSIS-TEXT)

Şeyma ŞAHİNKAYA

Bartın University

Graduate School

Department of Turkish Language and Literature

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Can ŞEN

Bartın-2021, pp: xvii+174

Safvet Nezihî, one of the writers of the II. Constitutional period, stepped into literature with the novel genre and produced works in many genres such as stories and articles. The author gained his popularity in his literary life from his novels. There are very few academic studies about Safvet Nezihî, who is especially getting famous with his novel *Zavallı Necdet*, against his popularity in his period. A large part of the works done until today is about the author's life and novels. Safvet Nezihî's works have been republished in recent years but still some of his works have not been translated into Latin letters. One of them is the work called *Makâlât-ı Nezihî*, which is the subject of my thesis. With this work, the work was transferred to Latin letters for the first time.

Makâlât-ı Nezihî, consists of articles written by the author about women. In this work, Safvet Nezihî handles women as a whole with both their physical and emotional features. Along with this perspective, he also mentioned the place of women in society. Also the author, shaped his literary works based on the subject/problem of "women". Therefore, *Makâlât-ı Nezihî* is a book that will provide a better understanding of the author's world of thought and literary works.

In our study, *Makâlât-ı Nezihi* is translated into Latin letters and the author's thoughts on women were categorized under the headings of "Health", "Education", "Family", "Women and Literature". Afterwards, the reflections of these thoughts on his novels and his play that named *İzâh and İstizâh* were examined.

Keywords: Women's movements in the Ottoman State, Safvet Nezihi, *Makâlât-ı Nezihi*, literary works of Safvet Nezihi, article.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	ii
BEYANNAME	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	x
EKLER DİZİNİ	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
GİRİŞ	1
1. SAFVET NEZİHİ'NİN <i>MAKÂLÂT-I NEZİHİ</i> ADLI ESERİNDEKİ DÜŞÜNCELERİ	13
1.1. Sağlık	13
1.2. Eğitim	18
1.3. Aile	26
1.4. Kadınlar ve Edebiyat	42
2. SAFVET NEZİHİ'NİN KADINLAR HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİNİN EDEBÎ ESERLERİNE YANSIMALARI	46
2.1. Zavallı Necdet	46
2.2. Teehhül Âleminde	52
2.3. Kadın Kalbi	55
2.4. Kadınlar Arasında	62
2.5. Müsebbib	65
2.6. İzâh ve İstizâh	70
3. <i>MAKÂLÂT-I NEZİHİ</i> (METİN)	74
3.1. Eserin Latin Harflerine Aktarımında İzlenen Yol	74
3.2. Eserin Latin Harflerine Aktarımı	75
SONUÇ	154
KAYNAKLAR	163
EKLER	166

EKLER DİZİNİ

Ek	Sayfa
No	No
EK 1. Sözlük	166

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.y.	: adı geçen yazı
h.n.	: hazırlayanın notu
s.	: sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
y.n.	: yazarın notu

GİRİŞ

Safvet Nezihî, eserlerinde kadın temasını ön planda tutan bir yazardır. Bundan dolayı yazarın eser verdiği dönemdeki kadın hareketlerini bilmek yazarı ve tezimizin konusunu oluşturan *Makâlât-ı Nezihî*'yi anlamak açısından önemli olacaktır. Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında etkin olan “*Kadın hareketi, kadınların kendilerine yüklenen rol kalıplarına, yaşam tarzına bir başkaldırı olarak ortaya çıkmıştır.*”¹ Bunun sonucunda kadınlar artık toplumdaki yerlerini sorgulamaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti'ndeki geleneksel kadın anlayışı bu dönemde değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Siyasi alandaki çalışmalar, kadın hareketlerinin gerçekleşmesi için bir zemin oluşturmuştur. 17. yüzyıldan itibaren siyasi alandaki yenilgilerle Osmanlı Devleti, Batı karşısındaki üstünlüğünü kaybetmeye başlamıştır. 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı'ndan sonra hem siyasi hem de sosyal hayatta Batı tarzı ıslahatlara ihtiyaç duyulmuştur.

Tanzimat sonrası dönemde yeniliklerle beraber Türk kadınının eğitim seviyesini yükseltmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Türk kadınına birçok olanaklar sağlanmıştır. Şefika Kurnaz'a göre “*Tanzimat dönemi, Türk kadınına devlet eliyle meslekî ve kültürel açıdan eğitim kapılarının açıldığı bir dönem oluşmuştur.*”² Tanzimat'tan önce kız çocuklarının eğitime çok önem verilmemektedir. Sadece sıbyan mekteplerinde kısıtlı eğitim sunulmaktaydı. Tanzimat'tan sonra ise ilk defa kızlara ortaöğrenim imkânı verilmiştir. Böylece eğitim faaliyetleri genişletilmiştir.

Bu dönemde kızlara meslekî alanda da yeni eğitim olanakları sağlanmıştır. Ebe Mektebi, Kız Sanayi Mektebi, Kız Öğretmen Okulu, Dârümuallimât ilk defa bu dönemde eğitim faaliyetlerine başlamışlardır. Türk kadını, bu yeni eğitim imkânları sayesinde çalışma hayatında kendisine yer bulmaya başlamıştır. Bu okullardan mezun olan kadınlar eğitim, sağlık, sanayi alanlarına katkı sağlamaya başlamışlardır. Dârümuallimât'tan mezun olduktan sonra ilk kez devlet memurluğuna öğretmen olarak girmişlerdir. Kadının eğitiminin temellerinin atıldığı bu dönemin olumlu sonuçları bundan sonraki dönemlerde daha görünür olmaya başlamıştır.³

¹ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul 2016, s. 55.

² Şefika Kurnaz, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015, s. 25.

³ Kurnaz, a.g.e., s. 21-62.

Bu dönemde kadınların toplumsal yaşamlarıyla ilgili arazi hukuku düzenlemeleri, cariyeliğin kaldırılması, yabancılarla evlenme hakkı ve giyim-kuşamla ilgili değişiklikler olmak üzere hukukî alanda da birçok düzenlemeler getirilmiştir. Kadınların erkeklerle eşit şekilde topraktan miras almaları sağlanmıştır. Cariyeliğin kaldırılması tam olarak gerçekleşmese de gelecek dönemlerdeki çalışmalar için önemli zemin hazırlamıştır. Bu olumlu gelişmelerin yanında 31 Temmuz 1861’de çıkarılan bir yasa ile kadınların alışveriş dükkânlarına, erkeklere mahsus yerlere gitmelerinin ve gece sokakta dolaşmalarının yasaklanması gibi⁴ olumsuz uygulamalar da yürürlüğe girmiştir. Dolayısıyla Tanzimat döneminde, hukuk alanında kadınlara kısıtlı bir şekilde özgürlük hakkı verildiğini görmekteyiz.

Eğitim ve hukuk alanında yapılan çalışmalara ek olarak bu dönemde aydınlar tarafından kadın meseleleri kaleme alınmaya başlanmıştır. Yazarlar, şehirli kadın üzerinden kadının toplumdaki yerini ele almışlardır. Kadın meselesinde kadının eğitimi ve birden çok kadınla evlilik hakkındaki düşünceler ön planda tutulmuştur. Bu doğrultuda yazarlar, fikir ve düşüncelerine eserlerinde yer vermişlerdir. Romanlarda genellikle eğitilmiş kadın tipi çizilmiştir. Namık Kemal, Ahmet Mithat, Abdülhak Hâmid, Sami Paşazâde Sezâi gibi erkek yazarların yanı sıra Fatma Aliye ve Nigâr Bint-i Osman da bu konuları ele alan kadın yazarlardır.⁵

Yazarlar, kurmak istedikleri yeni toplum düzeninde kadının yerini tartışmışlardır. Kadının aile içindeki rolünü farklı bakış açılarıyla tanımlamışlardır. Asıl amaç eski zihniyetten kurtularak kadının modernleştirilmesidir.⁶ Fakat Tanzimat yazarları, kadın konusunda muhafazakâr davranmışlardır. Ortak düşüncelerinde kadın, sosyal ve siyasi konular ile ilgili fikir ve düşüncelerini rahatlıkla paylaşacakları bir eş konumunda yer almaktadır. Ayrıca kadınları geleceğin aydınlarını yetiştirecek anneler olarak görmektedirler. Kadınlara sunmuş oldukları bu konulardan daha fazlasını düşünmemektedirler. Meslek alanlarında da kadınları sadece öğretmen ve mürebbiye olarak düşünmüşlerdir.⁷ Bu dönemi fikir ve

⁴ Şefika Kurnaz, *Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013, s. 144-163.

⁵ Kurnaz, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923*, s. 73-85.

⁶ Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 85.

⁷ İnci Enginün, “Yeni Fikirlerin Yansıma Alanı Olarak Edebiyat (1859-1923)”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 2*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, s. 18.

düşünceleri ile etkileyen aydınlardan biri Namık Kemal'dir. 1872'de "Aile" ve 1867'de "Terbiye-i Nisvan Hakkında Bir Layiha" adlı makalelerinde kadının eğitimi, ailedeki rolü ve çalışma hayatındaki önemine vurgu yapmıştır.⁸

Türk edebiyatında ilk kadın romancı olan Fatma Aliye de bu dönemdeki kadın çalışmalarına katkıda bulunan önemli isimlerden birisidir. 1891'de yayımladığı *Nisvan-ı İslâm* (Ünlü İslâm Kadınları) adlı eserinde Osmanlı kadınının eğitimi, evlilik, giyim ve cariyelik konularına geniş yer vermiştir. Üç bölümden oluşan eserde babası Cevdet Paşa'nın konağında ağırladığı yabancı misafirlerle yapılan sohbetler aracılığıyla düşüncelerini aktarır. Misafirlerin Türk kadını hakkında yanlış bilgilerini düzelterek onlara aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Yazar aynı zamanda çok eşliliği savunan Mahmut Esat Efendi'ye dergiler aracılığıyla cevap vermiştir.⁹

Tanzimat döneminde Osmanlı monarşisine karşı elit ailelere mensup kadınlar dergiler ve dernekler aracılığı ile bir araya gelmişlerdir. II. Meşrutiyet'e kadar olan bu dönemde kadınlar kendilerini ispat etmeye çalışmışlardır. İslâm kadınının modern, bireysel özgürlüklere sahip olduğunu göstermeye çalışmışlardır. Nigâr Bint-i Osman, Fatma Aliye, Halide Edip, Nezihe Muhittin ve Emine Semiye gibi kadınlar çalışmaları ile kadın hareketi faaliyetlerine büyük katkı sağlamışlardır.¹⁰

Edebî eserlerle ön plana çıkarılan kadın meselesinde, süreli yayımlarla geniş kitlelere ulaşılmaya çalışılmıştır. Kadınlar, dergiler sayesinde ilk kez kendi sorunlarını kendileri dile getirebilme imkânı bulmuşlardır. Kadın dergileri, her kesimden kadının yazılarına yer vererek onların sesi olmuştur. Ayrıca kadınları bilinçlendirmek konusunda önemli rol üstlenmişlerdir.

İlk kadın dergisi *Terakki-i Muhadderât*'tır. Dergi, 1868 yılında *Terakki* gazetesi tarafından çıkartılmıştır. Dergi ve öncesinde gazete, kimlikleri kapalı olarak kadın mektuplarına yer vermiştir. *Terakki-i Muhadderât*'ta kadınlar mektuplarında imza olarak bir mahlas

⁸ Sancar, a.g.e., s. 85-86.

⁹ Kurnaz, a.g.e., s. 81-82.

¹⁰ Sancar, a.g.e., s. 92-93.

seçmektedirler. Bu şekilde toplum içindeki sorunlarını rahatlıkla dile getirme imkânı bulmuşlardır. Mektupların genel konusu kadın eğitimi hakkındadır.¹¹

1875'te *Vakit yahud Mürebbi-i Muhadderât* adlı kadınlara yönelik bir dergi daha çıkarılmıştır. Derginin yayın amacı kadınlara yararlı şeylerden bahsetmektir. *Ayine* dergisi de aynı tarihlerde çıkan bir dergidir. Her iki dergi de evlilik, çocuk terbiyesi gibi konulara yer vermiştir. 1880'de *Aile* dergisi yayımlanmıştır. *Aile* dergisi de kadınları bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. Dergideki kadın konulu yazılar, Şemseddin Sami tarafından kaleme alınmıştır.¹²

1883'te Mahmud Celaleddin aynı amaçlar doğrultusunda *İnsaniyet* dergisini yayımlanmıştır. Dergi içerik olarak ansiklopedik bilgileri, takvim ve yıldız sistemi gibi geniş konulara yer vermiştir. Ayrıca, "Lisan-ı Aşına Bir Hanım", "İki Okumuş Hanımlar", "Mektepli Kız" gibi imzalı mektuplara da yer verilmiştir. 1883'te çıkarılan bir diğer dergi de *Hanımlar* dergisidir. Bu dergide kadın imzalı mektupların sayısı artmıştır. "Bir Kocakarı" imzası ile gelen mektuplar yaşlı kadınların dahi dergiye verdikleri desteği göstermektedir. Dergide kadınların yabancı dil öğrenmesine dikkat çekilmiştir. Evlilik konusu ile ilgili üç perdelik bir piyes de yayımlanmıştır.¹³

1886 yılında sahibi ve tüm kadrosu kadınlardan oluşan ilk kadın dergisi *Şükûfezar* yayımlanmıştır. Derginin sahibi Arife ve diğer yazarların hepsi kendi adlarıyla yazmışlardır. Babalarının ya da kocalarının adlarına yer vermemişlerdir. Bu tavırları toplumdaki erkek egemenliğine bir tepkidir. Amaçları, siyasete yer vermeden kadınların varlığını duyurmak olmuştur.¹⁴

1887 yılında *Mürüvvet* dergisi II. Abdülhamid'in desteğini alarak *Mürüvvet* gazetesinin yan yayını olarak çıkartılmıştır. Derginin amacı, kadınların eğitim ve kültür düzeyini yükseltmek olmuştur. Dergi, Türk kadınlarının dünya kadınlarından haberdar olmalarını da sağlamıştır. Derginin içeriğinde bend-i mahsus (haftalık politika haberleri), havadis-i dahiliyye (yurt içi haberler) gibi konu başlıkları dikkat çekmektedir. Dönemin edebiyatçı kadın yazarları ilk

¹¹ Çakır, a.g.e., s. 60-61.

¹² Çakır, a.g.e., s. 62-63.

¹³ Çakır, a.g.e., s. 63-64.

¹⁴ Çakır, a.g.e., s. 64-65.

kez bu dergide eserlerini yayımlamışlardır. 1889'da Hatice Semiha ve Rabia Kâmile Hanım tarafından *Parça Bohçası* yayımlanmıştır. Dergi, bir program ve önsöz de yayımlamıştır. Tek sayı çıkabilen dergide, ev hizmetleri ve çocuk bakımının dışında açılılık ve pastacılık hakkında bilgi verilmiştir.¹⁵

1 Ağustos 1895'te yayımlanmaya başlayan *Hanımlara Mahsus* Gazete'nin başyazarı ve yazar kadrosu kadınlardan oluşmuştur. Dergi, en uzun süreli yayın yapan kadın dergisi olmuştur. On üç yıllık yayın hayatında 612 sayısı çıkmıştır. Dönemin aydın kadın yazarlarının eserlerine yer vermiştir. Derginin amacı, “nesil yetiştiriciliği” temel alınarak kadınların gelişmesini, yükseltilmesini sağlamaktır. *Hanımlara Mahsus Gazete*'nin yanı sıra *Hanım Kızlara Mahsus* adıyla genç kızlar için bir ek çıkartılmıştır. Bu ekin içeriğini, daha ziyade giysi modelleri oluşturmaktadır. Ayrıca Hanımlara Mahsus Gazete Kütüphanesi kurularak aydın kadınların kitaplarının basım ve satışını da gerçekleştirmişlerdir. Gazetenin gelirinin bir miktarı ile kimsesiz kızlara gelinlik, çeyiz temin edilmiş ve yetim çocukların ihtiyaçları karşılanmıştır. *Hanımlara Mahsus Gazete*'de içerik olarak kadınların sorunları ile eğitim, sağlık, moda başta olmak üzere geniş konulara yer verilmiştir. Dergi, yaptığı çalışmalarla sadece yurtiçinde değil yurtdışında da ilgi görmüştür. 1895 yılında *Malumat Mecmuası*'nın eki olarak *Hanımlara Mahsus Malumat* adlı dergi yayımlanmıştır. Dergi yirmi yedi sayıdan oluşmaktadır. Dergide şiir, şarkı türlerinin yanında kadın mektuplarına da yer verilmiştir. Fatma Edibe, Leyla Feride gibi kadın yazarların yanı sıra Ahmet Rasim, Nazif Sururi, Mehmet Cemal gibi erkekler de kadınlar hakkındaki düşüncelerini yazmışlardır. 1906 yılında Kırım'da *Âlem-i Nisvan* dergisi, *Tercüman* gazetesine ek olarak İsmail Gaspıralı tarafından çıkartılmıştır. Derginin yazı işleri müdürlüğünü de kızı Şefika Hanım üstlenmiştir. Hedef kitlelerini Kafkasya'da yaşayan Müslüman kadınlar oluşturmuştur.¹⁶

Kadın dergilerinin gelişim süreci genel olarak incelendiğinde kadınların hayatına önemli katkılar sağlamaya çalıştıkları görülmektedir. Dergilerin ilk yayın yıllarında kadınlar imza yerine mahlaslar kullanarak kimliklerini gizlemişlerdir. Zamanla dergilerde yayımladıkları yazılarda kimliklerini açıklamaya başlamışlardır. Bu durum dergilerin kadınlara zaman içerisinde verdiği özgüven duygusunu göstermektedir. Dergiler genel olarak İstanbul'da

¹⁵ Çakır, a.g.e., s. 65-66.

¹⁶ Çakır, a.g.e., s. 66-73.

yayımlanmıştır. Zamanla Kırım'da çıkarılan *Âlem-i Nisvan* dergisinde olduğu gibi yurdun farklı yerlerinde de dergiler çıkartılmaya başlanmıştır.

Tanzimat döneminde kadınlar, dergiler ile sorunlarını dile getirme imkânı bulurken bunun yanında kurulan dernekler de kadınların taleplerini hayata geçirmede faydalı olmuştur. Yayın ve konferanslar sayesinde amaçlarını daha geniş kitlelere duyurmuşlardır.

1897'de Fatma Aliye tarafından Osmanlı-Yunan Savaşı için yardım amaçlı bir dernek kurulmuştur. Fatma Aliye, dernek çalışmalarını arkadaşları ile birlikte yürütmüştür. Savaş süresinde askeriye için eşyalar temin etmişlerdir.¹⁷

1898'de Selanik'te Emine Semiye tarafından Şevkât-i Nisvan adlı yardımlaşma derneği kurulmuştur. Şefkat adıyla bilinen dernekler İstanbul, Konya, Samsun ve Edirne'de de hizmet vermişlerdir.¹⁸

1899 yılında Tanzimat döneminde gazeteci ve matbaacı olarak tanınan Ebüzziyâ Tevfik Bey (1848-1913), tarafından *Takvimü'n-Nisâ* (Kadın Takvimi) adında bir takvim çıkartılmıştır. Boyut olarak eser, 328 sayfadan oluşan bir kitapçık şeklindedir. Hacim olarak küçük olmasına rağmen içerik bakımından geniştir. İçerisinde kadınları bilgilendiren çeşitli konular yer almaktadır. Hem ünlü İslam kadınlarının hem de Avrupa'daki kadınların hayatları ve meslekleri okuyuculara aktarılmıştır. *Takvimü'n-Nisâ*'da eğitim konusuna önem verilmiştir. İyi bir insan yetiştirmeden önce onu yetiştirecek annenin eğitiminin önemine vurgu yapılmıştır. Takvim sadece bir yıl yayımlanmıştır.¹⁹

Ebüzziyâ Tevfik Bey'in *Takvimü'n-Nisâ*'da yer alan "Feminizm" başlıklı makalesi dikkat çekmektedir. Avrupa'da o dönemde feminizm kavramı coşkunluğunu ve devamlılığını sürdürmektedir. Takvim aracılığı ile Ebüzziyâ Tevfik Bey okurlarına konu hakkında bilgi vermektedir. Fakat feminizm kelimesi Fransızca kökenli olduğu için Osmanlı Türkçesindeki karşılığı olarak "istînâs" kelimesini kullanmıştır. Bu kelimenin feminizm kavramının tam

¹⁷ Çakır, a.g.e., s. 101.

¹⁸ Çakır, a.g.e., s. 87.

¹⁹ Ayla Demiroğlu, "Bir Kadın Takvimi = Takvimü'n-Nisâ", *Ayla Demiroğlu Kitabı*, Hazırlayan: Âdem Ceyhan, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul 2006, s. 148-149.

anlamını karşılamadığı gerekçesi ile konu ile ilgili tartışmalar başlamıştır. Makale on beş yıl sonra *Mecmua-i Ebuzziya* 'da “Nisâiyyûn” başlığı ile tekrar yayımlanmıştır.

Makalede Fransız kadınları ile Müslüman kadınları karşılaştırılmaktadır. Avrupa ve Amerika'daki kadın haklarını savunan kadınların hayatları, mücadeleleri okuyuculara sunulmaktadır. 1899 yılında çeşitli ülkelerdeki haklarını savunan yirmi iki kadın yazarların isimlerine, unvanlarına ve fotoğraflarına yer verilerek makale zenginleştirilmiştir.²⁰ Bu makale ile birlikte Osmanlı'da bir süre feminizm kavramına karşılık istînâs²¹ kelimesinin kullanılmış olduğu görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde farklı etnik gruplardan kadınlar kendi sorunlarının çözümü için bir araya gelmişlerdir. Dergi faaliyetlerinin yanı sıra dernekler kurmuşlardır. 1879 yılında Azkaniver Hayuhaç İngerutyan adında Matmazel Zabel Hancıyan ve arkadaşları tarafından bir yardım derneği kurmuşlardır. Derneğin amacı, genç kızlara ait özel okullar açmak ve Anadolu'daki Ermeni kadınların eğitimine yardımcı olmaktır. Dernek on beş yıl hizmet ettikten sonra kapanmıştır. 1908'de tekrar eğitim alanında faaliyetlerine başlamıştır. 1887'de Beyoğlu Rum Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi Kasımpaşa'da çıkan yangın felaketinde yardımda bulunan dernektir. İhtiyaç sahiplerine üç yüz almış takım elbise dağıtmıştır.²²

Tanzimat döneminde siyasi partiler kendi ideolojileri doğrultusunda kadın dernekleri kurmuşlardır. İttihat ve Terakki Cemiyeti de kurmuş olduğu bu kadın derneklerine şubeler açmış ve konferanslar düzenlemiştir. II. Meşrutiyet'ten sonra gerçekleştirdiği faaliyetlerin temelini bu dönemde atmıştır.²³ 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet'le beraber kadın dergilerinin ve kadın derneklerinin sayısı da artmıştır.

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra hâkim olan yenileşme ve batılılaşma düşüncesi edebiyat alanında da etkisini göstermiştir. Avrupa kültürünü yakından takip eden dönemin yazarları, edebî türler bakımından çeşitlilik sağlamışlardır. Bu dönemde edebiyatımıza giren roman türünün öncülüğünü Namık Kemal ile Ahmet Mithat Efendi yapmışlardır. Eserlerinde

²⁰ Ayla Demiroğlu, “1899'da Osmanlı Basımında Feminizm”, *Ayla Demiroğlu Kitabı*, Hazırlayan: Âdem Ceyhan, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul 2006, s. 152.

²¹ 1. alışma. 2. ürkekliği kalmama. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara 2015, s. 529.

²² Çakır, a.g.e., s. 103-104.

²³ Çakır, a.g.e., s. 105.

faydacılığı esas alan bu yazarlardan Namık Kemal, “edebî roman” türünde eserler vererek eğitim seviyesi yüksek okuyuculara hitap ederken Ahmet Mithat ise “popüler roman” ile eğitim seviyesi daha düşük olan halka yönelik eserler vermiştir. Servet-i Fünûn döneminde ise özellikle Halit Ziya Uşaklıgil ile roman teknik açıdan ciddi bir seviye kazanmıştır. Aynı dönemde popüler edebiyat anlayışını benimseyen yazarlar ise roman dilini hafifleterek okuyucu kitlesinin ilgisine göre kurgusu basitleştirilmiş, edebî bakımdan daha zayıf eserler vermişlerdir. Popüler edebiyat anlayışıyla eser veren yazarlardan birisi de Safvet Nezihî'dir.²⁴

1871-1939 yılları arasında yaşamış olan Safvet Nezihî, İstanbul'da doğup İstanbul'da vefat etmiştir. Asıl adı Ömer Lütfî'dir. Babası Kutbatoğulları ailesinden Binbaşı Şevki Efendi'dir. Varlıklı ve kültürlü bir aileye sahiptir. Galatasaray Lisesi'nden mezun olduktan sonra Manastır ve Adana'da idadî müdürlükleri yapmıştır. Daha sonra İstanbul'a dönmüştür. Eşi ve bir yaşındaki kızının ölümü üzerine Safvet Nezihî, edebiyat hayatında teselli aramıştır. 1899 yılında *Musavver Fen ve Edebiyat* dergisini çıkartmıştır. 1900'den itibaren *İkdâm* ve *Malûmât* gazetelerinde makaleler, hikâyeler ve roman tefrikaları yayımlamıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra *Resimli Kitap* dergisinde yazmaya başlamıştır.²⁵

1909'da Avrupa'ya giden Safvet Nezihî, orada bir Fransız kadınla evlenerek tekrar İstanbul'a dönmüştür. Fakat bir süre sonra eşi Paris'e geri gitmiştir. Eşinin gitmesinden sonra yakınlarının ısrarı üzerine Safvet Nezihî, bir Türk hanımefendiyle üçüncü evliliğini yapmıştır. Geçimini bir müddet kuyumculuk yaparak sağlamıştır. Fakat düzensiz yaşamı, zevk, sefa ve kumar düşkünlüğü sebebiyle mutsuz bir hayat yaşamıştır. Düzensiz yaşamı sebebiyle kısa bir süre sonra eşi tarafından terk edilmiştir. Yaşadığı üzüntüler önceden kaptığı frengi hastalığının nüks etmesine yol açmıştır. Hem sağlığını hem de servetini kaybeden yazarın akıl sağlığı da bozulmuştur. Hayatının son zamanlarını Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıklar Hastanesi'nde tedavi görerek geçirmiştir. Bu sırada Kılıç Ali Bey, Safvet Nezihî'ye gelir temin etmek için onu Taksim Arsalar Şirketi'nin idare meclisi azalığına tayin etmiştir. Safvet Nezihî ölümünden önce hikâyeler yazmıştır fakat hiçbir gazete tarafından yayına kabul edilmemiştir. 3 Aralık 1939'da tedavi gördüğü Bakırköy Ruh ve Sinir

²⁴ Ayfer Yılmaz, "Popüler Edebiyat ve Safvet Nezihî", *Çağdaş Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış Nevin Önerik Armağanı*, Hazırlayan: Mehmet Ölmez, Simurg Yayınları, Ankara 1997, s. 351-352.

²⁵ Ayfer Yılmaz, *Safvet Nezihî Hayatı – Sanatı - Eserleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1991, s. 10-11.

Hastalıklar Hastanesi'nde vefat etmiştir. Buradaki mezarlığa, arkadaşı Cenap Şahabettin'in kabrinin yanına defnedilmiştir.²⁶

Safvet Nezihî, 1900-1911 yılları arasında eser vermiştir. Döneminde geniş bir okuyucu kitlesine sahip olan yazarın tercih ettiği popüler roman anlayışının da etkisiyle eserlerinin kurgusunda titiz davranmadığı görülmektedir. Safvet Nezihî'nin fikir ve görüşlerinin oluşumunda Servet-i Fünûn edebiyatı etkili olmuştur. Romanlarında basit aşk maceralarını kötümser, hastalıklı bir hâlde işleme bakımından Servet-i Fünûn'cuların etkisi doğrudan görülmektedir. Romanlarının diğer bir konusunu ise yanlış Batılılaşmadır. Geçiş dönemindeki aksaklıkları, şahıslar üzerinden okuyucularına sunmuştur. Romanlarında olaylar genellikle hayat seviyesi yüksek, maddi refaha ulaşmış olan seçkin kişiler etrafında şekillenmektedir. Böylece toplumdaki aksaklıkları şahıslarının giyim ve yaşam tarzında görmek mümkündür. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise "millî roman" tarzında, toplumsal meselelerin ön planda olduğu eserler yazmıştır. II. Meşrutiyet yazar için bir kırılma olmuş, bu tarihten sonra bireyselden toplumsala yönelmiştir. Eserlerinde hem kendinden önceki hem de çağdaşı olan diğer yazarların etkisini görmek mümkündür.²⁷

Yazarın eserlerinde kadınlar ön plandadır. Safvet Nezihî eserlerinde, kadınlara ait eşyalara yer vererek kadınsı bir atmosfer yaratmıştır. Bu uygulaması Servet-i Fünûn romancılarının uyguladığı tekniği hatırlatmaktadır.²⁸ Erkek karakterler ise Tanzimat ve Servet-i Fünûn romanlarında olduğu gibi sosyal yaşamı belli bir çerçevede içerisinde olan, güçsüz, zaafa uğrayan kişilerdir. Yazar eserlerinde şahısların psikolojisini aktarırken mekân unsurundan sıklıkla yararlanmıştır. Fakat bazen mekânları sadece bir fon olarak kullanmıştır. Safvet Nezihî eserlerinde, asıl mekân olarak İstanbul'u ve İstanbul'un ilçelerindeki mesire alanlarını, mağazaları, kahvehaneleri, eğlence merkezlerini tercih etmiştir. Kimi zaman ise eserlerinde Mersin, İzmir, Manisa ve Paris gibi çeşitli şehirleri de mekân olarak kullanmıştır. Eserlerinde zaman 1900'lü yıllarda geçmektedir. Yazar, romanlarında geriye dönüş tekniğini kullanarak geçmişteki olaylarla da bağ kurmaktadır. Böylece vak'a zamanını daha geniş bir bakış açısından ele almıştır.²⁹

²⁶ Yılmaz, a.g.e., s. 11.

²⁷ Yılmaz, a.g.y., s. 353-357.

²⁸ Tanzimat'tan itibaren kadınların romanlardaki yeri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: M. Fatih Andı, *Roman ve Hayat*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2020, s. 37-75.

²⁹ Yılmaz, a.g.e., s. 353-355.

Safvet Nezihî'nin eserlerinde anlatım tekniklerini ikinci plandadır. Ona göre, nasıl anlatıldığından ziyade ne anlatıldığı önemlidir. Bu tutumu onun dil kullanımına da yansımıştır. Eserlerinin kimi yerlerinde dili savruk kullanan yazar uzun ve devrik cümleler kurmuştur. Safvet Nezihî romanlarında genellikle olayları üçüncü tekil şahıs bakış açısıyla aktarsa da eserlerinde varlığını okuyucuya hissettirmektedir.³⁰

Yazarın romanları yayım sırasıyla şunlardır: *Zavallı Necdet* (1900), *Teehhül Âleminde* (1900), *Kadın Kalbi* (1905), *Kadınlar Arasında* (1909) ve *Müsebbib* (1911). Safvet Nezihî'nin romanlarının yanında II. Meşrutiyet sonrası yazdığı toplumsal içerikli *İzâh ve İstizâh* (1911) adlı bir piyesi bulunmaktadır.³¹

Yazarın bir başka eseriye tez konumuzu oluşturan ve kadınlar hakkındaki makalelerinden oluşan *Makâlât-ı Nezihî*'dir. Hazırlayacağımız çalışmamızla beraber eserin Latin harflerine aktarılması ve akademik anlamda ilk kez incelenmesi amaçlanmıştır.

Edebî eserlerinde de “kadın” konusuna/sorununa ciddi anlamda eğilen bir yazar olan Safvet Nezihî'nin *Makâlât-ı Nezihî* adlı kitabını oluşturan makaleler önce 1901 yılında *İkdâm* gazetesinde yayımlanmıştır. Eser, Safvet Nezihî'nin kadınlar hakkında yazdığı “Kadınlarda İdmân-ı Bedenî”, “İzdivâç Çağı”, “Kadın Mektûpları”, “Yirminci ‘Asırda Kadınlar”, “‘Âlem-i İzdivâçta”, “Mes‘ûd ‘Âile”, “er-Ricâlü Kavvâmüne ‘Ale’n-Nisâ’i”, “Mes’elenin Garâbetine Bakınız!” adlı sekiz makaleden oluşmaktadır. Eserin kapağında yer alan “Cilt 1” ibaresinden ve ikinci sayfadaki nottan yazarın bu kitabın devamı olarak yeni ciltler yayımlama düşüncesinde olduğunu ama bunu gerçekleştiremediğini anlamaktayız.

Yazar, *Makâlât-ı Nezihî*'de eseri yayınlamadan önce adı üzerine çok düşündüğünü ve yazar arkadaşlarına danıştığını belirtmektedir. Yazar arkadaşları, Safvet Nezihî'nin kitabına *Makâlât-ı Nezihî* başlığını koyma fikrini hoş karşılamamışlardır. Çünkü onlara göre bu isim böbürlenme tarzındadır. Hatta yazarın yakın arkadaşlarından birisi yazara, başlığın Safvet Nezihî'nin kalbindeki saflıkla uyuşmadığını ve yazarın kendisini tanımayanların bu konuda ne anlamlar çıkarabileceklerini düşünmesi gerektiğini söylemiştir. Bu düşünceler karşısında

³⁰ Yılmaz, a.g.e., s. 356.

³¹ Yılmaz, a.g.e., s. 357; Nevin Avcıoğlu İspirlioğlu, *Safvet Nezihî Hayatı ve Eserleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1995, s. 10-87.

Safvet Nezihî, bu ismi neden seçtiğini arkadaşına cevaben *Makâlât-ı Nezihî*'de şu cümlelerle aktarmıştır:

"-Yazılarımı nasıl telakkî ettiğimi bilirsin, dedim. Tafra-fürûşânlık mu'tâdım değildir. Mahsûl-i kalemime hiçbir sıfat-ı hâdimâne izâfe etmek istemem. Hitâbetkârlık, medh-cûluk 'aklıma gelmez. Hatta yapanlardan bile nefret ederim. Kitabıma 'unvân olarak Makâlât-ı Nezih nâmını intihâb etmişim. Bilmem, neden bu serlevha bana hoş görünüyordu. Hatta terkîpteki makâmına bile ihtimâm-ı ayn eylemişim. Kitâbımın müsveddelerini fâzılât-ı nisvânımızdan olup cidden hürmet ve takdîr eylediğim bir kadına tevdi' eylemişim. Nisvân için yazdığım makalelerim hakkında mütâla'ât-ı vukûfkârânesini istifsâr ve tefahhus eylemeye cür'et etmişim. Ba'de'l-mütâla'a yazılarımı bana i'âde etti. Yalnız kitâbın 'unvânını kendi hatt-ı destiyle tağyîr etmişti. Makâlât-ı Nezihî'i Makâlât-ı Nezihî'ye şu sûretle tahavvül etti. O muharrîre-i muhtereme iki satırlık yazı ile bu sûret-i tahavvülün esbâb u hikmetini de bana anlatıyordu.

-Kadınlar, Makâlât-ı Nezihî'i değil Makâlât-ı Nezihî'yi severler. Bunun için...

Âsâr-ı 'âcizânemi dâ'imâ diğerlerinden pek ziyâde takdîr ü tahsîn etmek lutfunda bulunan o sâhibe-i fazîlet ü ma'rîfetin ârzûsunu is'âf etmek bence zarûrî idi. Ne yapayım, bunu inkâr edemem. Kadınlara karşı za'f-ı kalb taşıyanlardanım, kusûrum bu."³²

Arkadaşına cevabından anlaşıldığı üzere Safvet Nezihî, eserinin isim yolculuğunda kadınların düşüncesini ön planda tutmuştur. Böylece *Makâlât-ı Nezih* olarak karar verdiği eserinin ismini yazar hanımefendinin ricasıyla *Makâlât-ı Nezihî* şeklinde değiştirmiştir.

Safvet Nezihî bu eserinde kadınları hem fiziksel hem de duygusal anlamda bir bütün olarak ele almıştır. Duygu ve düşüncelerini dile getirirken yazar, anlatım tarzı olarak genellikle kadın okuyucularına hitap etmiştir. Kadınlar için faydalı olabilecek bilgileri öğüt şeklinde dile getirmiştir. Safvet Nezihî *Makâlât-ı Nezihî*'de kadınlar hakkındaki görüşlerinin şekillenmesinde ve bu eserin ortaya çıkmasında kendisini bir kadının teşvik ettiğini

³² Safvet Nezihî, *Makâlât-ı Nezihî*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1901, s. 127-128. Bu eserden yapılacak alıntılar bundan sonra sadece sayfa numarası belirtilerek gösterilecektir.

belirtmektedir. Böylece yazar, *Makâlât-ı Nezihi* adlı eserini şu sözlerle o hanımefendiye ithaf etmiştir:

"Tanıdığım bir muhterem kadın var ki mesâ'î-i tahrîriyyemde dâ'imâ beni teşvîk ve teşcî' eylemek lutfunda bulunmuştur. İşte kadınlar hakkında yazdığım şu makâlât-ı nâçîzin ekseri o teşvîkin semeresidir. Mukâbele-i şükrân olmak üzere bu kitâbı mektûplarına "N" imzâsı vaz' eden o sâhibe-i fazîlete ithâf eyledim." (s. 3)

Bu eser, yazarın kadınlarla ilgili yazılarını topluca okurlara sunduğu için onun kadın meselesine bakışını somutlaştırmaktadır. *Makâlât-ı Nezihi* bu noktada onun düşüncelerinin ve düşüncelerinin yansıma alanı olan edebî eserlerinin anlaşılması için önemli bir eserdir.

1. SAFVET NEZİHİ'NİN *MAKÂLÂT-I NEZİHİ* ADLI ESERİNDEKİ DÜŞÜNCELERİ

Safvet Nezihî'nin *Makâlât-ı Nezihî* adlı eseri oluşturan makaleler bütünüyle kadınlar hakkındadır. Çalışmamızın bu kısmında yazarın kadınlarla ilgili düşüncelerini sağlık, eğitim, aile, kadınlar ve edebiyat başlıkları altında tasnif ederek inceleyeceğiz. Bununla birlikte yazarın bu başlıklar altında tasnif edilebilen görüşlerini dile getirirken kimi zaman sağlık, eğitim ve aile gibi bağlantılı konulara bir arada değindiği de görülmektedir.

1.1. Sağlık

Makâlât-ı Nezihî'deki makalelerinde yazar, çeşitli gündelik konulara dikkat çekmiştir. Bu konulardan birisi de sağlıktır. Safvet Nezihî, eserde kadınların spor yapması ve kadınlarda vefatların artması şeklinde sağlıkla ilgili iki farklı konuyu ele almıştır. Bu başlıkta Safvet Nezihî'nin sağlıkla ilgili araştırmaları ve görüşlerini irdeleyeceğiz.

Belirli günlerde Avrupa'da çıkan risalelerde gazete idareleri fennî ve edebî konuları uzman kişilere sorarak onların görüşlerini öğrenmeye çalışmaktadırlar. Fransızlar bu durumu “Enquête” olarak adlandırmaktadır. Bu şekilde konular üzerinde derinlemesine araştırma yapmaktadırlar. Bu çalışmayı yapan yayın organlarından birisi de Fransız süreli yayınlarından *Revue des Revues* gazetesidir. *Revue des Revues* gazetesi çalışmalarıyla fen ve edebiyat alanlarında seçkin bir mevki kazanmıştır. Gazete tarafından uzman kişilere spor hakkında “*Cins-i latîf-i nisâ bu gibi idmân-ı bedenîlerle uğraşırsa kendilerinde kadınlığın istilzâm eylediği nezâket ü melâhat-i bedeniyye bâkî kalır mı? Onlardaki eski hiss-i rakik, adalât-ı nermîn yine bulunur mu? Fa‘âliyyet-i ‘uzviyyeye sebebiyet veren harekât-ı bedeniyye sıhhaten, güzellik nokta-i nazarından onlara müfîd mi olur, yoksa muzır mı?*” (s. 4) şeklinde sorular sorulmuştur.

Safvet Nezihî'ye göre böyle önemli konulara herkes cevap veremez. Bu sorular Fransa'nın en tanınmış bilgin, yazar ve uzman hekimleri olan ünlü kadınlarına sorulmuştur. Uzman doktorlar spor hakkında “*Hayat bir fa‘âliyyet-i mütemâdiyyedir, sıhhatın fa‘âliyyet-i ‘uzviyye ile münâsebet-i kadîmesi vardır. İdmân-ı beşeriyyet terbiye-i cismâniyyedir*” (s. 5) şeklinde açıklamalar yapmışlardır. Bu açıklamalara göre eskiden beri uzuv faaliyetleri ile

sağlık arasında yakın bir ilişki vardır. İdmanlarla beden eğitimi sağlanmaktadır. Bu kişiler yaratılış bakımından nazik ve ince olan kadınlar hakkında da beden eğitiminin faydalı olacağı şeklinde iddialarda bulunmuşlardır. Safvet Nezihî'nin, bu konudaki görüşü ise beden idmanları ile kaslarda bir sertlik meydana geleceği şeklindedir. Kaslardaki bu sertlik kadınlarda beğenilmeyecek bir değişimdir. Çünkü bu durum kadınların yaratılış bakımından sahip oldukları vücutlarındaki ince güzellikleri yok edebilir (s. 5).

Sağlıkla ilgili sorular geniş bir alanı kapsamaktadır. Bundan dolayı yazar, araştırma yaparken dikkatli ve itinalı olunması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre spor, bütün beden idmanlarının ve uzuv faaliyetlerinin yapılmasını gerekli gösteren bir maddi hazlar âlemidir. Spor; jimnastiği, ata binmeği, bisiklete binmeği, pehlivanlığı ve bunlara benzer fiilleri ifade etmektedir. 19. yüzyılın sonlarında Avrupa'da kadınlar, sporla ilgili olan bütün beden idmanları faaliyetlerine katılmışlardır. Londra ve Paris'in bazı mahallelerinde seçkin kadınların jimnastik yapmaları için idmanhaneler inşa edilmiştir. Almanya, İsviçre, İsveç ve Fransa'nın kız mekteplerinde jimnastik dersleri verilmektedir. Bundan dolayı Avrupa kadınları arasında jimnastik umumileşmiştir. Ayrıca veledromlarda,³³ cambazhanelerde spor gösterileriyle geçimini sağlayan kadınlar vardır (s. 4-6).

Avrupa'da geçmişten bugüne kadar yüksek mevkilerde bulunan kadınların ata binmeleri moda değerindedir. Kadınlar erkekler gibi iyi derecede ata binmektedirler ve avlara gitmektedirler. Seçkin ailelere mensup kadınlar, bunları bilmemeleri hâlinde ayıplanmakta ve eksik terbiye almış sayılmaktadırlar. Safvet Nezihî'ye göre kadınların ata binmeleri onların ne kadar sağlam olduklarını ortaya koymakta ve bunun onların meziyetlerinden kaynaklandığını göstermektedir. Kibarlık ise kadınların süslerinden sayılmaktadır. Bisikletin icat edilmesinden çok bir zaman geçmemesine rağmen kadınlar, bisiklete binmeyi alışkanlık hâline getirmişlerdir. Hatta her gün yüzlerce kadının büyük şehirlerdeki seyir yerlerinde bisiklete binerek gezindikleri görülmektedir. Avrupa'da kadınlarda erkeklere benzemek ve onlarla eşit olma iddiası ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı bisiklete binme elbiselerini değiştirmişlerdir. Kadınlar kendilerine ait bisiklet elbiselerini erkeklerin giydiği geniş pantolonlara benzetmeye çalışmışlardır. Fakat Fransa hükûmeti, kadınların erkeklere

³³ İçinde motosiklet ve bisiklet yarışlarının yapıldığı pist. *Büyük Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara 2011, s. 2478.

benzeme isteklerini hoş görmemiştir. Kadınların bu elbiselerle bisiklete binmelerini, sokağa çıkmalarını yasaklamıştır (s. 6-7).

Yarışlar açısından da Avrupa'da kadınların katılmadıkları yarış çok azdır. Katıldıkları bu yarışları kendi aralarında olmak şartıyla gerçekleştirmektedirler. Kadınlar arasında en beğenilen kayık yarışlarıdır. Buz üzerinde kayık şeklindeki ayakkabıyla yapılan buz patenine ise Avrupa kadınları tarafından çok rağbet edilmektedir. Safvet Nezih'iye göre kadınlar yakışan bu tür sporlar, uzuv faaliyetlerini arttırmaktadır. Bu sporların yapılması çeşitli durumlarda kadınların nazlı ve cazibeli endamlarını meydana koymaları için gereklidir. Batı kadınları güreş sporunda da geri kalmamışlardır. Vücutlarını rten ve sıkın ince mayolar giyerek kendi aralarında greşmektedirler. Eskrim sporunda kılıç ve süngü öğrenmeyle sınırlı kalsalar da bu spor dalını alışkanlık hâline getirmeye çalışmışlardır. Kadın dellolarına bakıldığı zaman, bu durum Avrupa ve Amerika'daki eskrim çalışmalarının yaygınlaşmasının sonucunu göstermektedir. Spor hakkındaki araştırmalar değerlendirildiğinde anlaşılıyor ki kadınlar sporun her alanında erkeklere ortak olmaktadırlar. Beden idmanlarından çekinmediklerini belirtmektedir (s. 7).

Revue des Revues risalesinin kadınlar hakkındaki sorularına ilk cevap Romanya kraliçesi Karmen Silva (Carmen Sylva)'dan³⁴ gelmiştir. Karmen Silva, takma adı ile Fransa edebiyat gazetelerinde yazmış olduğu yazılarla tanınan önemli bir kadın yazardır. Karmen Silva'ya göre kadınlar nazik, zarif ve ince kalmaya mecburdurlar. ocuk yetiştirmek için her gün çalışmaları, el işleriyle uğraşmaları, gezintilerde bulunmaları gibi uzuv faaliyetleri devamlı olmaktadır. Onlar için bu beden hareketleri yeterlidir. Ona göre, kadınlar arasında yayılan bu spor merakı birtakım endişeleri ortaya çıkartmaktadır. Bu da erkeklere yakışan hâl ve tavırların ileriki zamanlarda kadınlar gçmesidir. Bu endişesinin gerçekleşmesi karşısında üzüntü duyacağını belirtmektedir. Çünkü ona göre erkeklere ait hller kadınlar yakışmamaktadır (s. 8-12).

Sağlık alanındaki bir diğer konu ise gazetelerin sunduğu istatistiklere göre kadın vefatlarının artmasıdır. Safvet Nezih'i bu vefatların sağlık sorunlarından dolayı arttığını belirtmektedir. Her şeyden önce sosyal hayatın incelenmesi gerektiğini söylemektedir. Ona göre sosyal

³⁴ Asıl adı Wiedli Pauline Elisabeth Ottilie Luise (29 Aralık 1843- 2 Mart 1916), edebi adı ise Carmen Sylva'dır. https://en.wikipedia.org/wiki/Elisabeth_of_Wied (Erişim tarihi: 10/02/2021).

hayatı, aileler şekillendirerek vücuda getirmektedir. Aile hayatları süzgeçten geçirerek incelendiğinde vicdanları sorumlu bırakacak üzücü noktalar görülmektedir. Yazar, bu düşüncelerini destekleyen hayali bir aile kurmaktadır. Buna göre delikanlı, evlenmek istediğini çevresindeki kişilere söylemektedir. Yakınları evlenmeyi düşünen gence “- *Nasıl bir kız istersiniz?*” (s.13) sorusunu sormaktadırlar. Evlenecek genç ise “-*Ta’rif edeyim. Geçkin istemem; on üç on dört yaşlarında olmalı. Göz, kaş şöyle; saç, baş böyle....*” (s. 13) şeklinde cevap vermektedir. Safvet Nezihî’ye göre evlenecek gencin tarifi iki gün daha devam etmiş olsa bile beden organlarından ileri gidemez. Çünkü hayatta hoş geçinmek, geçim bilgisi gibi kavramların bu tarif ettikleri ile sınırlı kalacağını belirtmektedir (s. 13-14).

Safvet Nezihî, bizim ülkemize göre on üç, on dört yaşında bir kızın daha çocuk olduğunu belirtmektedir. On üç, on dört yaşındaki kızları bahar mevsiminde meyve vermeye daha zamanı olan körpe fidanlara benzetmektedir. Bu fidanların küçük aksaklıklarda kuruyacaklarını, şiddetli bir rüzgârın onların çiçeklerini dökeceğini söylemektedir. Bu yaşlardaki kızlar sıcak iklimlerde anne olurken bizde henüz vücut organları gelişmemiş, oyuncaklarıyla oynayan çocuklar olduğunu söylemektedir. O bölgelerdeki anne ve babalar tarafından bu yaştaki kızlar eş olarak aranmaktadırlar. On sekiz, yirmi yaşına gelmiş kızlara ise evlilik yaşını geçmiş olarak bakılmaktadır.

Yazar erkek ve kız çocuk annelerinin evlilik konusundaki tavırlarını şöyle dile getirmiştir:

“-Ben oğluma körpe kız isterim, diyor.

Kız anaları evlâdı on altı, on yedi yaşlarına geldiği zaman:

-Eyyâh! Kız kartlaştı, evlerde kaldı; feryâdını tekrâr ediyor.” (s. 14-15)

Annelerin bu şekildeki davranışlarına karşı Safvet Nezihî kız annelerine bu yerinde olmayan aceleci hâlleriyle kızlarının sönmelerine ve yavaş yavaş yok olmalarına sebep olduklarını söylemektedir (s. 15).

Kızların erken yaşta evlendirilmesi konusunda Safvet Nezihî, kendi ülkesine eş başka bir ülkede aynı durum karşısında anne ve babaların tepkisini de aktarmaktadır. Bu ülkenin anne ve babalarının erken yaşta evlilik konusunda,

“-O, henüz bir çocuk... Onun zevce, vâlide olması takdîre uzak... Zannedirim, siz hıfz-ı sıhhat dersleri okumamışsınız. Bu kadar çocuğun bünyesi, ahvâl-i fizyolojiyesi te’ehhüle müsâ’id olmaz. Bu hâl ‘âdetâ olmamış bir meyveyi bi’l-âhire olmak üzere koparmak ve onu ısrırdıktan sonra bir yere asmak demektir. Tabî‘at ona henüz kadınlık hissini, zevcelik zevk ve faziletini, vâlidelik hazz-ı şefkatini bahşetmeden, doydurmadan onun bir erkeğin âgûşuna vermek... Efendi! Bu, bir cürm.” (s. 15) şeklinde ibret dersi vereceklerini belirtmektedir.

Bu görüşlere kendisi de katılmaktadır. Yazar on üç, on dört yaşında evlenmiş bir kızın ev idaresini, eşiyile nasıl hoş geçineceğini bilmemesine ve annelik konusundaki yetersizliklerine vurgu yaparak bu konularda düşünülmesi gerektiğini söylemektedir. Vakitsiz yapılan evliliklerin sonucunda kadınlar ya çocuklarını düşürmekte ya da çeşitli hastalıklar ortaya çıkmaktadır. Evliliklerden birkaç sene sonra kadınların sararıp soldukları görülmektedir. Fakat bu durum Safvet Nezihî’ye göre değişmeyecektir. Anne ve babalar nasip, kısmet ifadelerini kullanarak bu şekilde devam edeceklerdir. Ayrıca ona göre bu evliliklerden doğan cılız, çelimsiz ve hasta çocuklar da kötü âdetin felaketine uğramışlardır. Onları, vakitsiz evliliklerin felaketzedeleri olan zavallı çocuklar olarak nitelendirmektedir. Çocuklar bu evliliklerin kurbanı olmuşlardır. Tedavileri elden geldiği kadar yapılsa da onlar da anneleri gibi sönüp gideceklerdir (s. 16-17).

Yazar, kötü sonuçları olan bu durumlardan ders alınmadığını ifade etmektedir. Birisi evleneceği zaman tekrar:

“- Yok, geçkin istemem. On üç, on dört yaşında olmalı, diyor.

-Eyvâh, kız on altı yaşına girdi. Artık çamaşırlarını okutalım, deniliyor.” (s. 17) ifadelerini kullanarak yaşananları görmelerine rağmen hiçbir şeyin değişmediğini anlatmaktadır.

İslâmî kurallar da eş aramayı emretmektedir. Buna göre eş seçiminde zevç ve zevce arasında ilişki ve uygunluk bulunmalıdır. Fakat toplumda eşler arasında hem fiziksel hem de mizaç,

ahlâk ve terbiye yönündeki benzerlikler aranmamaktadır. Kızın ailesinden ona genetik bir hastalık geçip geçmediği sorgulanmamaktadır. Böyle bir durumda kadın ölürse vefatından sonra kocası suçlanmaktadır. Safvet Nezihi on üç, on dört yaşlarında yapılan erken evlilikleri bir *facia* olarak nitelendirmektedir. Bu *facialar* beraberinde birçok üzücü olayların doğmasına sebep olmaktadır. Küçük yaşta daha bedeni tam gelişmeden doğum yaptığı için kadın mutsuz bir anne olur. Bu durumdan kaçınmak gerektiğini belirtmektedir (s. 17-19).

Evlilik zamanında kızın fiziksel özelliklerinden ziyade mizaç ve yaşını sormak hiç akıllara gelmemektedir. İnsanlar önem arz eden bu konuları gerekli görmemektedirler. “-*İllâ göz, kaş şöyle; ağız, burun böyle olmalı.*” (s. 20) ifadelerinde bulduklarını belirtmektedir. Ahlâk ve terbiye bakımından eşler arasında uyum aranmamaktadır. Ahlâk ve terbiyenin eksik olmasıyla eşler arasında ayrılıklar meydana gelmektedir. Eşler arasındaki uyumsuzluğun meydana getirdiği şiddet, kişilerin sağlıklarının bozulmasına ve vücutlarının ziyan olmasına sebep olmaktadır. Bu sonucu yaşayan kişilerin sayısı az değildir. Dolaylı olarak kadınlardaki vefatların fazla olmasında bu durumların etkisi fazladır (s. 19-20).

Safvet Nezihi’ye göre sağlık, önem verilmesi gereken bir konudur. Evlilikte doğacak çocukların sağlıkları da düşünülmelidir. Evliliklerde sağlık kurallarına önem verilmemektedir. Tıbbın sunduğu yollardan ilerlenmediğini belirtmektedir. Kadın ve kızların üzerine hastalıkların davet edildiğini ifade etmektedir. On üç, on dört yaşındaki kızların mürüvvetlerini görmek için süt nineler, ebe hanımlar, üfürükçüler ve kurşuncular gibi cahil kişilerin ilaçları ile kadınların vücutlarına zarar verildiğini açıklamaktadır. Ona göre istatistiklerin, kadınlardaki vefatlar, artıyor denilmesine inanılmalıdır. Bunun toplumda kendi kusurlu davranışlarımızın ve cahilliklerimizin sonucu olduğunu göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamaktadır. Sağlık kuralları, sosyal hayatta lazım olan şeylerdir. Safvet Nezihi, üzerinde durduğu bu konuların hayal olmadığını gerçekleri yansıttığını belirtmektedir. Vicdanları sorumlu tutan bu olaylara ortak olmaktan sakınmak gerektiğini ifade etmektedir (s. 20-21).

1.2. Eğitim

Safvet Nezihi’nin *İkdâm* gazetesinde yayımlanan “Hayat-ı İctimâ’iyyeye ‘Âid” makalesine karşı Âliye adında bir hanımefendiden mektup gelmiştir (s. 29). Âliye Hanımefendi’nin

mektubundaki görüşleri ve Safvet Nezihî'nin cevabı kadınların eğitimiyle ilgilidir. Çalışmamızda bu başlık altında yazarın *Makâlât-ı Nezihî*'deki eğitimle ilgili görüşlerini inceleyeceğiz.

Safvet Nezihî'ye göre “Hayat-ı İctimâ‘iyyeye ‘Âid” makalesindeki düşünceleri meselenin maddi boyutunu oluşturur. Fakat Âliye Hanımefendi ise konun yalnız manevi tarafını ele almıştır. Safvet Nezihî, Âliye Hanımefendi'nin kızları iki kısma ayırdığını ifade etmektedir. Bunlardan birincisi fikren yükselememiş kızlardır. İkincisi ise iyi bir eğitim görmüş olanlardır. Âliye Hanımefendi'ye göre her iki gruptaki kadınlar on beş, on altı yaşlarında evlenmelidirler. Çünkü kızların mutlu olması için anne ve babaları onları küçük yaşta evlendirmek zorundadır. Birinci kısımda bulunan kızların on iki, on üç yaşından itibaren uygun olmayan davranışlarda bulunduğunu belirtmektedir. Daha yirmili yaşlarına geldikleri zaman bu kızların aile zevkinden haz alamadıklarını söylemektedir. Ona göre kızlar genç yaşta evlendirilmiş olsalar aile meşguliyetinden ve kalpleri bağlı olduğu için birtakım heveslerden uzak duracaklardır. Mutlu olarak ya da kendilerini mutlu sayarak yaşamlarını sürdüreceklerini belirtmektedir (s. 30-33).

Safvet Nezihî'ye göre Âliye Hanımefendi'nin erken yaşta evlilikle ilgili bakış açısı onun fikir terbiyesine aittir. Ancak kadınlardaki vefatın fazla olması hakkındaki düşüncelerinin beden terbiyesi ile ilgili olduğunu söylemektedir. Ona göre ülkemizdeki on beş, on altı yaşlarındaki kızların bedensel olarak tam gelişmiş ve hastalıklara karşı dayanıklı olduklarını söylememiz mümkün değildir. Bu evlilikler sonucunda oluşabilecek sağlık sorunları konusunda kendisini haklı görmektedir. Genç kızların erken yaşta evlilikleri düşüncesine Safvet Nezihî, “*Henüz açılmamış bir gonca yı koparınız. Sonra onu altın kupalar, pamuklar derûnunda saklayınız. Neşv ü nemâ bulmasına, lâyıkıyla açılmasına intizâr ediniz. O emekler, takayyüdüler beyhûdedir. O gonca bütün şu takayyüdâta rağmen yavaş yavaş kurur. Bu, bir emr-i tabî‘îdir. Tabî‘at her şeyi zamanında, mevsiminde yapıyor, meydân-ı husûle getiriyor.*” (s. 34) şeklindeki ifadeleri ile kadınları bir gonca tomurcuğuna benzetmektedir. Bu benzetme ile erken evliliğin kadınların vakitsiz ölümlerine sebep olduğunu belirtmektedir (s. 33-34).

Âliye Hanımefendi'nin her iki grupta yer alan kızların evlendirilmesini zorunlu görmesine Safvet Nezihî karşı çıkmaktadır. Ona göre ahlâk ve fikir terbiyesine sahip olan kızları

evlenmeye zorlayan hiçbir sebep olamaz. Kızların küçük yaşta kötü ahlâka yönelmeleri özellikle annelerinin suçudur. Kızlara fikir terbiyesi verilirken özen gösterilmelidir. Anneleri tarafından kızlara kadın ruhunun faziletleri, kadınlığın büyüklüğü, eş olmanın meziyetleri ve anne olmanın yüceliği özenle anlatıldığı zaman kötü davranışların önüne geçilebilir. Kadın denildiğinde ismet ve safvet kelimelerinin işaret ettiği muhterem vücut akla gelmektedir. Kadınlar ahlâk temizliğinden uzaklaştığında kadınlığın yaradılış samimiyetinden ve temizliğinden de uzaklaşmaktadırlar (s. 35).

Safvet Nezihi kadınlık, zevcelik ve annelik kavramlarının faziletlerinin kızlara küçük yaşta öğretilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Zamanında bu kavramların ne demek olduğunu iyi öğrenmiş bir kızın, hayat temizliğinden ve samimiyetinden uzaklaşmayacağını belirtmektedir. Kızların böyle bir saadetten kendilerini mahrum bırakabileceklerini düşünmemektedir. Bu konudaki temenni ve isteklerinden birisi de kızların okullarda bu konularda dersler almasıdır. Kız okullarında coğrafya, matematik, geometri gibi dersler verilmektedir. Kadınların eğitimini aldıkları bu dersler sosyal hayata bakış açısının etkisi yönünden üçüncü, dördüncü sırada yer almaktadırlar. Ona göre kızlar artık fen ve ilim eğitimleri de almalıdır. Bu gereklilik kendisini hissettirmektedir. Kızların fikir terbiyelerine gerekli özen gösterilmemektedir. Annelerin, kızlarına yücelik ve faziletlerden çok az bahsetmeleri bu konudaki cahilliklerini göstermektedir. Çünkü anneleri de okullarda sadece ahlâk dersleri görmüşlerdir. Ahlâk kitaplarında ise kadınlara dair yok denecek kadar az konu vardır. Safvet Nezihi bu durum karşısında kadınlığın fazileti ile ilgili kitaplar yazılması ve bunların kız okullarında okutulması hâlinde kızların fikir terbiyesinin gelişmesi için hizmet edilebileceğini savunmaktadır. Bu önerisine ek olarak kadınların faziletlerinin bilgin öğretmenler tarafından yorumlanması ve açıklanması durumunda geniş kazanımlar elde edeceğini belirtmektedir. Fakat bu konulara gerekli önem verilmediği söylemektedir (s. 36).

Makâlât-ı Nezihi eserinde Safvet Nezihi bu konulara değindikten sonra bir dipnotta Romanya'daki bir olayla ilgili okuduğu makaleden bir örneği paylaşmaktadır. Yazarın okuduğu makaleye göre Romanya'da kadın ölümleri dikkat çekmektedir. Bunun üzerine genç kızlara okullarda konu hakkında dersler verilmiş fakat aile sahibi olan kadınlar için bu eğitimleri almak zor olmuştur. Özellikle kırsal kesimde yaşayan kadınlar için bu durum daha da zorlaşmıştır. Bundan dolayı kadın doktorlar köyler ve kentlerde geçici dersler vermişlerdir. Genç, ihtiyar her yaş grubundan kadınlara kadınlık ve annelikle ilgili sağlık

kurallarını onların anlayacağı bir dilde anlatmışlardır. Alınan eğitimlerden sonra özellikle doğum sonrası lohusa kadınlardaki ölümlerin büyük ölçüde azalmış olduğu görülmektedir. Safvet Nezihî bu durumu güzel bir tedbir ve sonucunda faydalı netice olarak görmektedir (s. 37).

Safvet Nezihî'ye göre kadınlarımız annelik konusunda cahildir. Kızlarımız içerisinde de çocuk yetiştirmesini bilen çok az kız vardır. Annelerin çocuk yetiştirmede eksik bilgilere sahip olmasından dolayı çocuklara hastayken yanlış tedaviler ve ilaçlar uygulanmaktadır. Bunları gidermek için okullarda çocuk yetiştirme ile ilgili dersler verilmelidir. Kızlara öncelikle kuşpalazı, kızamık gibi hastalıkların nasıl ortaya çıktığı öğretilmelidir. Bir anne adayını bu eğitimi alarak yeterli bilgi birikimine sahip olduğunda çocuğu hastalandığı zaman bir doktora müracaat etmesi gerektiğini bilecektir. Çocuğu hasta olan kadınlar, cahil ebelerin, komşu nenelerin ve otçuların batıl inançlarına itibar ettikçe bu kadınların fikir terbiyesinden söz etmek mümkün olmayacaktır. Fakat Safvet Nezihî bu düşüncelerinin gerçekleşmesi açısından karamsardır. Düşüncelerinin kadınların ilerlemesi için bir teselli niteliğinde olduğunu belirtmektedir (s. 38-39).

Âliye Hanımefendi'nin birinci gruptaki fikren yükselememiş on üç, on dört yaşındaki kızlar hakkında *“kızlarımızdan ekseri on iki, on üç yaşından itibaren birtakım hareket-ı gayr-ı lâyıkeye meyletmeye başlıyor”* (s. 39) ifadeleri Safvet Nezihî'ye göre fikir terbiyesinin esaslarının eksikliğinden meydana gelmektedir. Fikir terbiyesi sağlanmadıkça zararlar ortadan kaldırılabılır. Bu kızların erken yaşta evlendirilerek vakitsiz ölümlerine sebep olacak hiçbir zorunluluk yoktur (s. 39).

Âliye Hanımefendi'nin mektubunun ikinci kısımda ciddi eğitim ve terbiye görmüş, fikren yükselmiş kızları ele aldığı görülmektedir. Ona göre bu kızlar kadınlığın faziletlerini, yüceliğini anlamış, ince kalpli ve hassas kadınlardır. Evlendikleri erkekler ise çoğu zaman onların meziyetlerini takdir etmekten acizdirler. Bu kişilerin evlilik hayatları cehennem gibi üzüntülü bir hayattır. Erken yaşta evlenen kızlar, kadınlar hakkında kötü düşüncelere sahip bir erkekle evlendiklerinde küçük oldukları için eşlerinin ne kadar kötü olduklarını anlamayacaklardır. Bu kızlar kalben eşlerine bağlı oldukları için onun yakışmayan davranışlarını hoş görürler. Yazar, onların böylelikle görece rahat bir hayat yaşayacaklarını belirtmektedir. Ayrıca bu kızlara yüce meziyetlerini takdir edecek aynı ahlâk seviyesine

sahip eşler bulunmalıdır. Buna dayanarak fikren yükselmiş kızları manevi olarak zedeleyen erkeklerin de eğitilmesi gerektiğini söylemektedir. Âliye Hanımefendi, bir defa maddi olarak ölmeyi her gün manevi olarak ölmeye tercih eden kadınların az olmadığını ifade etmektedir. Ona göre bir kız küçükken evlendiğinde maddi olarak bir defa ölür. Manevi olarak ölmez. Kadınların vakitsiz yere ölümüne sebep olanın bulaşıcı ahlaksızlıklar olduğunu söyleyerek buna çare aranması gerektiğini belirtmektedir (s. 39-41).

Safvet Nezihî, Âliye Hanımefendi'nin kadınlık hissine değinen bu düşüncelerinin isabetli olmadığını belirtmektedir. Fakat evlilikte eşlerin aynı kültür seviyesine sahip olmaları görüşüne katılmaktadır. Farklı yaradılışa sahip olan çiftler için evlilik hayatının manevi bir ölüm olduğunu söylemektedir. Bu tarz bir hayatı ıstıraplı, cehennem gibi bir ölüme benzetmektedir (s. 41).

Safvet Nezihî, hayat saadeti için eş aramanın meşru olduğunu belirtmiştir. Eş aramada hem fiziksel hem de kişisel özellikler olmak üzere birçok taraf göz önünde bulundurulmalıdır. *Makâlât-ı Nezihî* eserinde talim ve terbiye çerçevesinde eş arama konusunun üzerinde durmuştur. Ona göre evliliği, hayatın saadetlerini, lezzetlerini, sıkıntı ve zorluklarını beraber üstlenen bir çiftten ibaret olarak düşündüğümüzde talim ve terbiyenin gerekliliği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bazı Alman bilim adamlarının da ifade ettiği gibi kadınların sadece nesillerin devamına hizmet eden bir çocuk makinesi olarak görüldüğü zaman çoktan geçmiştir. Şimdi evliliklerde kadınlar sadece çocuk doğurmakla yükümlü değildirler. Eşlerine sadık olarak hayatlarındaki acıları mutluluğa dönüştüren, kırılmış kalplerini tamir eden bir hayat arkadaşı olmaktadırlar. Üstlendikleri bu önemli vazifeleri yerine getirebilmeleri için talim ve terbiyenin olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Eşler arasında ortak duygu ve düşünceler bulunmadığı zaman hayatta mutlu olmaları mümkün değildir (s. 41-43).

Safvet Nezihî'nin Âliye Hanımefendi'nin mektubunda fikren yükselmiş, iyi bir talim ve terbiye görmüş kızlar hakkında düşüncelerinde bir nokta dikkatini çekmiştir. İyi eğitim görmüş kızların aynı kültüre sahip eşlerle evlenmemesi hâlinde evliliklerinin nasıl olacağı konusunda Âliye Hanımefendi'nin “cehennem gibi acı veren bir hayat” benzetmesine katılmaktadır (s. 43-44).

Safvet Nezihî, bu konudaki düşüncelerini ifade ederken evlilik hayatının acı yönlerini tatmış, cehennem gibi bir hayata dalan okuyucularının da olduğunu düşünmektedir. Yazar, okuyucularından evliliklerinin üzücü günlerinin sebebini başka nedenlere bağlamaya çalışanların bu satırları okuduğunda kalplerinin sızlayacağından emin olduğunu söylemektedir. Bu konuda fikirleri derinleştiği zaman zor bir hayat geçiren kadının kendi kendine: “-Âh! Zevcim benim kalbimi, rûhumu, tahassüsâtımı anlamıyordu ki... Duygusuz bir cisim, rûhsuz bir cesed. Elemlerini tesliyeğe çalıştığım zaman kendisiyle istihzâ ettiğime, onu istihkâr eylediğime inanmak, sonra kalbime neşterler vuracak sûrette mukâbelelere kalkışmak... Evet, bu şeyler tehâlûf-i hiss, mübâyenet-i ta’lîm ve terbiye neticesi, pek doğru. Âh, beni anlayacak, kalbimin tahassüsâtını, rûhumun reşehâtını duyacak bir zevcim olsa idi, şüphesiz bahtiyâr olacaktım.” (s. 45) şeklinde duygularını ifade edeceğini belirtmektedir (s. 44-45).

Safvet Nezihî, birbirine zıt terbiyeye sahip kişilerin hayat zevklerinin farklı olacağını söylemektedir. Bundan dolayı böyle bir evlilikte kadının ve erkeğin mutlu olmaları mümkün değildir. Oysaki kadın bir hayat arkadaşıdır. Sadece çocuk makinesi olarak düşünülmemelidir. Fakat iyi bir talim ve terbiyeden eksik kızlar, fikren kendisini geliştirmemiş kadınlar için bu düşünceler ikinci planda kalmaktadır. Ona göre bu durum isabetli bir gerçektir. Çünkü böyle kadınlar ruhen eşlerini kazanmayı hissetmek nedir bilmeden hemen birkaç çocuk dünyaya getirerek onları kendilerine bağlamaya çalışmaktadırlar. Bu çocuklar ailenin irtibat zinciri olmaktadır. Böyle bir ailedeki irtibatın nasıl olduğunu düşünmenin tüyleri ürpertiğini ifade etmektedir (s. 48).

Kadınları sadece bir çocuk makinesi olarak düşünmek onlardaki duygusal faziletlerinden yararlanamamaktır. Fiziksel güzelliklerin geçici, duyguların ise kalıcı olduğuna inanan kadınlar ruhun lütuf ve büyüleyici tesirine başvurmalıdırlar. Duygularıyla erkekleri büyüleyerek kendilerine bağlayacaklar ve mutlu edeceklerdir. Safvet Nezihî kadınların duygularının geniş bir bölge olduğunu; içerisinde şelaleleri, herkesi aşk ezgileriyle aciz bırakan nağmeleri, hayat sızıntılarını teselli nağmeleriyle örten birçok sevdâyı, mavi ve berrak bulutları barındırdığını ifade etmektedir. Fakat bu duyguları hissetmek fikren kendini yükseltmektedir. Bunun ise talim ve terbiye sayesinde meydana gelebileceğini vurgulamaktadır (s. 48-49).

Sosyal hayatımız incelendiğinde evliliklerdeki en fazla geçimsizliklerin eşler arasındaki talim ve terbiyede görülen uyumsuzluktan ortaya çıktığını belirtmektedir. Ona göre sosyal hayatı etkileyen bu sorunların kaynağını bilmek yeterli değildir. Bu konuda önemli kısımların göz ardı edildiğini ve bakış açısının başka yönlere çevrildiğini ifade etmektedir. Kişilerin, eşler arasındaki farklı eğitim seviyesi hakkında duygu ve düşüncelerini tam olarak belirtmediklerini söylemektedir. Safvet Nezihî, bu durumda olan birçok evli erkeğe de rastladığını belirtmektedir. Evlerine giderken adeta vücutlarını sürüklediklerini belirterek onlara neden bu ıstırap hâlinde olduklarının sorulmadığından yakınmaktadır. Ona göre erkeklerin böyle olmasının nedeni talim ve terbiyedeki farklılıklar ve eşler arasındaki bilgi seviyesinin eşitsizliğidir. Böyle bir evlilik hayatı yaşayan erkeğe duygularını sorduğunuz zaman: “-Ölüm, birâder, ölüm. Bu da hayat değil ki... Bana muhabbeti, itâ’ati, evine, barkına irtibâtı, safvet ve sadâkatı var. Fakat terbiye, terbiye-i fikriyye, o hiç yok. Benim kendisini en ziyâde memnûn etmek için söylediğim bir söz onu kıskançlıktan, hırstan ağlatacak bir ‘itâb makâmına geçiyor. Bana hoş görünmek için yaptığı bir hareket başıma indirilmiş bir darbe gibi geliyor. O, beni meşgûl edemiyor. Ben de onu eğlendiremiyorum. (...)” (s. 46) şeklinde cevap vereceğini belirtmektedir.

Eşlerini acı ve tatlı ömürlerine hayat arkadaşı olarak ortak gören erkekler azdır. Çoğu erkek kadınlara duygusal kimlikler vermek istemezler. Onları çocuk makinesi olarak görmektedirler. Safvet Nezihî bu düşüncenin yavaş yavaş yok olmaya başladığını belirterek bu konuyla ilgili bir örnek vermektedir. On dokuzuncu yüzyılın başlarında Fransız edebiyatına güzel eserler bırakan Madam de Stael³⁵, o asrın ünlü erkeklerinden Birinci Napolyon'a³⁶ takdim edilmiştir. Aracı olan kişi Madam de Stael'in irfanından ve faziletlerinden bahsetmiştir. O sırada anlatılanları ilgisiz bir şekilde dinledikten sonra Napolyon, kadının kaç çocuğunun olduğunu sormuştur. Safvet Nezihî, Napolyon Bonapart'ın kadınlardaki bütün faziletin çocuk doğurmaktan ibaret olduğunu düşündüğünü ifade etmektedir. Ona göre Napolyon'un bu hareketini yetiştirdiği yere göre değerlendirenler hata etmemektedirler. Kadınlara karşı bu kadar önemsiz, duygularının faziletine hissiz olan bu kişiye karşı Fransa kadınlarının taparcasına ilgi göstermekten kaçınmadıklarını ifade

³⁵ Asıl adı Anne Louise Germaine de Staël (22 Nisan 1766- 14 Temmuz 1817), edebi adı ise Madame de Staël'dir. https://tr.wikipedia.org/wiki/Anne_Louise_Germaine_de_Sta%C3%ABl (Erişim tarihi: 12/03/2021).

³⁶ Napolyon Bonapart (5 Ağustos 1769 - 5 Mayıs 1821), 1804'ten 1814'e kadar (ve 1815'te kısa süreliğine) birinci Napolyon olarak Fransa İmparatorluğu yapmıştır. https://tr.wikipedia.org/wiki/Napolyon_Bonapart (Erişim tarihi: 12/03/2021).

etmektedir. Bu durumu kadın kalbinin sırlarından safhalarından birisi olarak değerlendirmektedir. Fakat Madam de Stael'in kalbine müracaat edildiği zaman meselenin değişebileceğini düşünmektedir. Bu iyi ve olgun kadının ömrü boyunca Napolyon'a karşı iğrenme hissini taşıdığını ve aralarında derin düşmanlık çukurunun oluştuğunu belirtmektedir (s. 49-51).

Safvet Nezihî, bu duruma benzer bir örnek olarak on dokuzuncu yüzyıl Türk edebiyatı kadın şairlerinden Leyla Hanım'ın kısa süren evliliğini göstermektedir. İyi bir eğitim görmüş Leyla Hanım, kendisiyle aynı eğitim seviyesinde bulunmayan bir kişiyle evlendirilmiştir. Leyla Hanım, eşinin nikah günü kendisinden nohut yakısını değiştirmesini istemesi üzerine kendisini odadan dışarı atmış ve bu olay üzerine evliliğini sonlandırmıştır.³⁷ Leyla Hanım bir erkek tarafından duygusal isteklerinin, hislerinin ayaklar altına alındığını düşündüğü için tekrar eşine dönmemiştir. Bu olay karşısında Safvet Nezihî, Leyla Hanım'ın davranışını haklı bulmuştur (s. 51-52).

Ona göre hayatımızda bunun pek çok örneklerini görmemiz mümkündür. Kendisi de gözleri önünde yaşanan böyle bir olaya şahit olduğunu belirtmektedir. Benzer olayda hassas, ince kızın fikir terbiyesi almamış eşi tarafından faziletleri takdir edilmediğinden yavaş yavaş yok olduğunu gözlemlediğini söylemektedir. Bu olay sonucunda derin üzüntü duyduğunu belirtmekte ve bu durumu facia bir olay olarak nitelendirmektedir. Olayı anlatan "Elem Çiçeği" adıyla bir hikâye kaleme aldığından bahsetmiştir. Fakat olayın kalbinde yarattığı etkiden dolayı kalemi bıraktığını ve yazısını tamamlayamadığını açıklamaktadır. Bu facianın hayalinde kalmasını ve mahremiyetini korumak istemiştir. Bu olayın kalbinde bıraktığı derin çukurun hâlâ kapanmadığını söylemektedir (s. 52-53). Safvet Nezihî, eşler arasında farklı hislerin böyle öldürücü ve üzücü sonuçlar doğurmasının az olmadığını belirtmektedir. Ona göre her gün evlerimizde, gözlerimizin önünde böyle geçip giden facia hayatlar vardır (s. 53).

³⁷ "(...) Kocası, Leyla'yı etki altında bırakıp onu hizmetine alıştırmak gayesiyle nohut yakısını göstererek 'Hanım, gel şunu değiştir!' der. Leyla bu hareket karşısında dışarı fırlayarak etrafındakilere artık içeri girmeyeceğini söyler. Çevresindekiler bir hafta uğraşmalarına rağmen onu zıfafa gönderemezler. Leyla 'Ömrüm boyunca beni, nohutlu yahni yemekten iğrendiren bir herifin yüzünü görmeğe, mümkün değil, tahammül edemem.' demiştir." Sait Yılmaz, "Leyla Hanım ve Tarih Manzumeleri", *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 6, sayı: 2, 2020, s. 341.

1.3. Aile

Safvet Nezihî, *Makâlât-ı Nezihî*'de aile konusuna geniş yer vermiştir. Böylece yazar, aile içindeki kadının yerine dikkat çekmek istemiştir. Bu konuyla ilgili yazarın görüşlerini ve aileler üzerinden yaptığı incelemelerini irdedeceğiz.

Figaro gazetesi yazarlarından olan Fransız edebiyatçı Mösyö Jol Bova³⁸ 9 Kasım 1900 tarihinde Union Fransez'de “Yirminci ‘Asırda Kadınlar” konusu üzere bir konferans vermiştir. *Makâlât-ı Nezihî* eserinde Safvet Nezihî, feminist kimliği ile tanınan bu yazarın konferansındaki düşüncelerine vermiştir. Kadınlar hakkındaki bu konferansın hem kadınlar hem de erkekler tarafından büyük ilgi gördüğünü belirtmiştir (s. 55-57).

Mösyö Jol Bova, konferansına “Yirminci ‘Asırda Kadınlar” konusuna değinmeden önce feministlerin kimler olduğu hakkındaki düşüncelerini ileterek başlamıştır. Feministlerin kimler olduğu sorusu sorulduğunda kadınların düğümlenmiş hayatlarını tasvir etmeye çalışan, duygularını incelemek amacıyla üzücü kalp safhalarını kitap sayfalarında göstermek için uğraşan yazarlar olduğunu düşünmenin yanlış olduğunu söylemektedir. Feminist olduğu düşünülen bu tarz yazarların sadece kendi menfaatleri için çalıştıklarını belirtmektedir. Ona göre feministler, kadınların maddi hayatlarında değil manevi hayatlarında sakındıkları duygularını incelemektedirler. Gerçek feministler kadınları kadınlık maneviyatıyla ele almaktadırlar. Safvet Nezihî, Mösyö Jol Bova'nın bu düşüncelerinden yola çıkarak Fransa'da kendisini feminist olarak gösteren ve kadınlar hakkında romanlar, hikâyeler, makaleler kaleme alan yazarlar olduğunu belirtmektedir. Ona göre yazılan bu eserlerle erkekleri çirkin, tahammül edilemeyen iğrenç bir hâlde göstermeye çalışmaktadırlar. Bu şekilde kadınları günden güne kötü, çıkmaz yollara sevk ettiklerini belirtmektedir. Maddî amaçların feministliğin gerçek anlamına zıt olduğunu ifade etmektedir (s. 58-59).

Konferansın asıl konusuna değinen Mösyö Jol Bova, Batı'da erkeklerin gün geçtikçe ahlâkî faziletlerini, kadınlar karşısındaki kahramanlıklarını, kararlılıklarını, kuvvet ve kudretlerini kaybettiklerini belirtmektedir. Batı'da erkeklerin ahlâkî faziletlerinin gerilediğini ve son bulduğunu söylemektedir. Bunun sonucunda kadınları artık sahiplenmekten vazgeçtiklerini

³⁸ “Mösyö Jol Bova, Marsel Prevo'nun feministlik 'âleminde açtığı meslek-i mahsûs-ı mürevvicilerindedir. Kadınlar hakkında te'lif ve neşrettiği beş on cild kütüb-i edebiyye ma'rûftur.” Nezihî, s. 55.

ifade etmektedir. Kadınların doğal zaaflarıyla himayesiz ve sahipsiz kaldıklarında sosyal hayatın içindeki kasırgalara teslim olduklarını belirtmektedir. Erkeklerin kadınları hoş zaman geçirdikleri bir oyuncak gibi gördüklerini söylemektedir. Ona göre, kadınlar buhranlı bir zamanlarında erkelere avlanmaktadırlar. Bunun devamında erkeklerin kadınlardan hayvani bir zevkle faydalandıktan sonra o kadınları hayatın acılı, şiddetli ve işkenceli bir zamanında, sosyal hayatın felaketleri içinde kimsesiz bıraktıklarını ifade etmektedir. Bu durumdaki bir kadının kadınlık faziletlerinden ve duygusal hayatından soyutladığını belirterek sadece maddi hayatının kaldığını açıklamaktadır. Mösyö Jol Bova, böyle bir kadının sefil, zevksiz, duygusuz bir ömür geçirdiğini söylemektedir. Batı’da kadınların kendilerini hayvani bir hayata bağladıklarını ve duygusal olarak yavaş yavaş faziletlerini kaybettiklerini belirtmektedir. Ona göre bundan dolayı anne olmaya mahkûm olan bu kadınlar, duygusal faziletlerini kaybettiklerinde şefkatli bir anne olamazlar. Yetiştirdikleri çocukların toplumdaki yerini de düşünmek gereklidir. Bu düşüncelerine dayanarak Mösyö Jol Bova, Batı’da ahlâk ve duygu faziletlerinin gün geçtikçe gerilemeye başladığına vurgu yapmaktadır. Bu gerilemenin sonucunda ise toplumda başta çocuklar arasındaki muhabbet daha sonra ise kadınlığın ismet ve iffeti gibi kalbe bağlı ilişkiler bozulmaktadır. Bu durumdan ise erkekleri sorumlu tutmaktadır. Çünkü erkekliğin faziletlerinin kötüye kullanıldığını ve kadınları çıkmaz yollara erkeklerin teşvik ettiğini belirtmektedir (s. 59-61).

Safvet Nezihi’ye göre Mösyö Jol Bova kadınları anlamlı cümlelerle ifade etmiştir. Batı kadınlarının genel olarak sosyal hayatlarında sevimli, güzel bir bebeğe benzetilerek etrafındaki erkekleri kendisine çeken bir kadın şeklinde nitelendirildiğini belirtmiştir. Mösyö Jol Bova’nın düşüncelerine katılarak Batı’da böyle güzel kadınların erkekler tarafından himaye edilmediğini düşünmektedir. Himayesiz bir kadın için ilk olarak eşinin ona sürekli gezip eğlenmesini söylemesine mukabil;

“Pederi bî-muhâbâ ‘âleme söylüyor:

-Kızım müte’ehhil, istediği gibi gezebilir, eğlenir.

Birâderleri, diğer akrabası da ‘âdî bir hikmet-i mu‘âşeret mes’elesinden bahseder gibi:

-Güzel bir kadın, gezip eğlenmesin mi yâ, diyorlar.

Etrâfındaki ehîbbâsı, meclûbiyyeti tahrîkât-ı nefsiyyesine hıdmet için:

-Böyle gençlikte ‘ale’l-husûs bu derece güzel iken eğlenmedikten, zevk etmedikten sonra... sözlerini bilâ-hicâb sarf ederek o kadını ‘âlem-i hevâperestîye sevk edebilmek için teşvîkte bulunuyorlar.’ (s. 62) şeklinde eşinin ve yakınlarının düşüncelerini aktarmaktadır. Safvet Nezîhi bu düşüncelerden görüldüğü üzere kadının çevresinde onu uyaracak ve sahip çıkan kimsenin olmadığını belirtmektedir (s. 61-62).

Mösyö Jol Bova, bu düşüncelerden yola çıkarak erkeklerin bakış açısında kadınları sevimli, zevkli, iştah veren bir et parçasından ibaret olarak düşündüklerini belirtmektedir. Kadınların duygusal faziletlerini, manevi yüceliklerini, kutsallıklarını erkeklerin akıllarına getiremeyeceğini düşünmektedir. Ona göre bu kadınlar gelecekteki erkek çocuklarını yetiştirecek anneler olmak zorundadırlar. Kendileri hissiz, faziletsiz bırakılmış anneler oldukları için çocuklarına da bu duyguları aşılayamayacaklarını ifade etmektedir. Batı’da ahlâk faziletlerinin son bulmasının bu sebeplere dayandığını belirtmektedir. Bu sebepleri incelerken kadınları Doğu kadınları ve Batı kadınları olmak üzere iki kısma ayırmaktadır (s. 62-63).

Mösyö Jol Bova'ya göre Doğu kadını duygularında, aile ilişkilerindeki safvet ve samimiyette gerilemeler yaşamamıştır. Çünkü Doğu erkekleri kadınları daima korumaktadırlar. Doğu erkekleri kadınlarına belirli sınırlar dahilinde serbestlik sağlayarak korumacı davranışlarını da üzerlerinden eksik etmemektedirler. Erkeklerin korumacı kanatları altında kadınlar da iffetlerini, ismetlerini duygusal faziletlerini muhafaza etmektedirler. Ona göre Doğu kadınları safvet ve samimiyet içerisinde yaşadıkları için mutludur. Bu düşüncelere ek olarak Safvet Nezîhi, Doğu erkeğinin de bu durumdan mutlu olduğunu belirtmektedir. Yazar, Mösyö Jol Bova’nın Doğu kadını hakkındaki tespitlerinin isabetli olduğunu söylemektedir. Doğu’da aile hayatında samimiyetsizliğin olamayacağına vurgu yapmaktadır. Nesillerin bozulmadığına da dikkat çekmektedir (s. 63-66).

Safvet Nezihî, Doğu kadınlarını eserlerinde yanlış aktaran Piyer Lotilere (Pierre Loti)³⁹ karşı Mösyö Jol Bova'nın düşüncelerini takdir etmektedir. Piyer Loti gibi yazarların Doğu kadınlarını olduğundan farklı anlattıklarını, onlar hakkında aslında bilgisiz olduklarını belirterek Loti'nin *Aziyade* romanını okurken kendisini Doğu kadınları arasında değil, hiç bilmediği bir ülkede hissettiğini ifade etmiştir. Bu incelemelerinden dolayı Mösyö Jol Bova'ya teşekkür ederek bir Batı yazarı olmasına rağmen anlaşılması güç görünen meseleyi aktardığını görmekten sevinç duymaktadır (s. 66-67).

Mösyö Jol Bova, Batı kadınlarının duygusal faziletlerinin sona ermesinde etkili olan üç tür buhran olduğunu ifade etmiştir. Bunlardan birincisi “buhran-ı iktisâdî”dir. Alt tabakada bulunan kadınlar ihtiyaçların doğal mecburiyetleri karşısında boyun eğmektedirler. Evlenmemiş kadınlar ve kızların korunaksız bir şekilde ailelerinden uzak çalışma ortamlarında olduğunu ve onların doğal kalbi heveslerle yaşamın gerçeklerini bilmeden fuhuş çöplüğüne düştüklerini belirtmektedir. Alt tabakada bulunan evlenmiş kadınların ise eşlerinin aileyi geçindiremediğini belirterek bu kadınların da çalışmaya mecbur olduklarını ifade etmektedir. Hayat mücadelelerini ön planda tutarak duygusal faziletlerini arka plana atmaya mecbur kaldıklarını söylemektedir. Ona göre, kadınlardan doktor, ebe, avukatlar, sanatkârlar da yetişmektedir. Fakat erkekler kadınların bu alanlarda kendilerine rakip olmalarına müsaade etmemektedir. Bu durumun erkeklerin vicdanlarındaki yücelik ve şefkate zarar verdiğini söylemektedir (s. 67-70).

Mösyö Jol Bova'ya göre orta tabakada bulunanlar modaya uyarak eşlerine sınırsız bir serbestlik vermeye mecbur kalmaktadırlar. Böyle bir eş iffet ve namustan haberi yokmuş gibi davranmaktadır. Eşine verdiği nasihatler “*Benim güzel bebeğim! Gez, eğlen zevk u safâ et. Süsüne, tuvaletine ehemmiyyet ver. Herkes bayılsın, meftûn-ı hüsn ü ânın olsun. Senin gibi hilkatem melek yaratılmış latîf bir kadın ev işleriyle, ‘âile umûruyla uğraşır mı? Bunlar hidemât-ı hasîse, onları hizmetçilere bırak*” (s. 70) şeklindedir. Böyle bir nasihatten sonra karısı kendi arzusuna daha çok önem vermektedir. Böylece büyük masraflardan kaçınmamaktadır. Bu şekildeki bir ailede zaman geçtikçe erkeğin eşinin borç pusulalarını ödeyememeye başlayacağını belirtmektedir. Fakat kadının cazibeli güzelliğinin dairesinde bulunan dostlarının bu borçları ödemeye hazır bulduklarını ifade etmektedir. Bu noktadan

³⁹ Asıl adı Louis Marie Julien Viaud 14 Ocak 1850 - 10 Haziran 1923), edebi ismi Pierre Loti olan Fransız romancıdır. https://tr.wikipedia.org/wiki/Pierre_Loti (Erişim tarihi: 16/03/2021).

itibaren buhran-ı iktisâdî etkisini göstermeye başlamaktadır. Duygu faziletleri yok olmaya başlamaktadır. Bu durumdan bütün aile memnundur. Ona göre bu durumda zedelenecek olan ahlâk faziletleri ve duygulardır (s. 70-71).

Mösyö Jol Bova düşüncelerini aktarırken böyle bir aile yapısına benzer bir tiyatro eserinden alıntı yaparak durumu geniş bir şekilde ele almıştır. Örnek olarak göstermiş olduğu tiyatrodaki aile de orta tabakadaki aile ile benzer durumu yaşamaktadır. Karısına gezip eğlenmesini söyleyen eş, gün geçtikçe borçları ödeyememektedir. Fakat öyle bir an gelir ki kadın sonunda duygusal faziletlerinin coşkusu hissederek. O andan itibaren onda kadınlık hissi ve duygusal faziletler tekrar doğmaya başlamıştır. Kadın bundan sonra ailesini bırakarak onu fuhşa teşvik eden eşinden kaçmaktadır. Evini, kendisini, çocuklarını idare edebilecek bir eş ve sosyal hayat aramaktadır. Anelik ve eş faziletlerini aşılacak bir eş için dünyanın her yerine gitmeye razıdır. Mösyö Jol Bova Batı kadını için böyle bir fikir ortaya çıktığında kadınların kurtulmuş olacaklarını belirtmektedir. Böylelikle yeni bir eş ve anne olarak ortaya çıkacaklardır. Mösyö Jol Bova buhran-ı iktisâdî hakkındaki düşüncelerinin sonucunu bir hayal olarak görmektedir. Yirminci yüzyılda kadınlarda böyle bir düşünce inkılâbının olmasını ümit etmektedir. Ancak ümitlerinin çok güçlü olmadığını belirtmektedir (s. 71-76).

Mösyö Jol Bova'ya göre Batı'da kadınların duygusal faziletlerinin gerilemesinde etkili olan diğer buhranlar “buhran-ı ictimâ’i” ve “buhran-ı kalp (buhran-ı ‘aşkî)”tir. Buhran-ı ‘aşkî Batı'da ahlâk faziletlerini altüst eden etkenlerden birisidir. Manevi duyguları ortadan kaldırarak aile bağlarını etkilemektedir. Evliliklerde erkekler gerçek zevkler bulamadıklarını iddia ederek evlenmekten vazgeçmektedirler. Aile kurmaktan mahrum bırakılan kadınlar ise serbest hareketleri ile ileri gitmektedirler. Bunun sonucunda iffet uçurumlarından çıkmaz yollara düşmektedirler. Bu noktada buhran-ı ictimâ’i ve buhran-ı ‘aşkînin etkisi görülmektedir. Kadınlar duygusal faziletlerinin farkında olsalardı erkekler buhran-ı ‘aşkînin etkisinden serbest kalırlardı. Anneler çocuklarını rahminden koparılıp atılmış bir et parçası olarak görmezlerdi. Eşler arasında duygular geri planda kalmış sadece beden olarak sevilmektedir. Oysaki Mösyö Jol Bova, maddi güzelliklerin geçiciliği karşısında manevi güzelliklerin kalıcılığına vurgu yapmaktadır. Ona göre kadınların en büyük şerefi anne olmalarıdır. Duygusal gerçekleri hissedemeyen bir kadının bu duyguları çocuğuna aktarması da mümkün değildir. Napolyon’u cesaretlendiren, çalışmalarında ileri gitmesini sağlayan

annesidir. Yirminci yüzyılda da böyle annelerin olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu yüzyılda kadınların üç buhranı aşarak değişeceğini ümit etmektedir (s. 76-78).

Safvet Nezihî, Mösyö Jol Bova'nın düşüncelerine karşı Doğulular olarak Batı'nın sosyal hayatını etkileyen kötü huyların etkisinden uzak bulunduğumuzu ifade etmektedir. Ona göre samimiyet, safvet ve iffet dairesinde bulunan aile hayatının içerisinde bahtiyar kalınmalıdır. Batı'nın sanat ve sanayisinin örnek alınmasını fakat güzellik görüşünü ve sosyal hayatını örnek almaktan kaçınılması gerektiğini ifade etmektedir. Mösyö Jol Bova'nın iki buçuk saat süren "Yirminci 'Asırda Kadınlar" konferansından asıl hayat saadetinin Doğu yaşamı olduğu sonucunu çıkarttığını söylemektedir. İslâm'ın bizim toplumumuza iffetli olmayı, ismeti ve güzel ilişkiler kurmayı öğrettiğini açıklamaktadır. Ona göre ismet ve iffet konularının karşılığını İslâm'ın öğrettiği şekilde kadınlar, erkeklerin himaye dairesi içerisinde bulunmalıdırlar. Hayat saadetinin de o dairenin merkezi içerisinde bulunduğunu belirtmektedir. Bu düşüncelerinin devamında Safvet Nezihî, *Kuran-ı Kerim*'den Nisâ suresinin “*er-Ricâlü kavvâmûne ‘ale’n-nisâ’i*”⁴⁰ şeklindeki ayetini örnek göstermektedir (s. 84-85).

Safvet Nezihî, feminizm kavramının Avrupa'daki yazarlar arasında zamanla daha önem kazandığını belirterek feminizme büyük katkılar sağlayan yazarlardan birisinin de Marsel Prevo (Marcel Prévost)⁴¹ olduğunu ifade etmektedir. Marsel Prevo'nun kadın kalbini, kadınlık duygularını çok iyi tanımış olduğunu söylemektedir. Kadın duygularını incelediği ve duygusal faziletlerle ilgili yazılarının kadınlar tarafından beğenildiğini belirtmektedir. Marsel Prevo'nun yazılarında, kadınların duygusal faziletlerindeki incelikleri tespit ederek ortaya çıkardığını; düşünceleri ile kadınlığın yaradılışındaki yücelikleri bakış açısında büyüttüğünü ifade etmektedir. Fransa'da başta Zola (Émile Zola) olmak üzere birçok yazarın eserlerinde kadınları kötü sahnelerle tasvir ettiklerini belirtmektedir. Bunların kadınlığın yaradılış saflığına ve ismetine zarar vermek amacıyla yazıldığını söylemektedir. Bu eserler, okuyucuya kadınlık ruhunun uçup gittiğini düşündürmektedir. Safvet Nezihî'ye göre kadınlık ruhu konuşsa kadınların duygusal sorunlarından erkekleri sorumlu tutardı. Çünkü

⁴⁰ “Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur.” meâlindeki Nisâ suresinin 34. âyetinden kısmî iktibas: *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, Hazırlayanlar: Hayrettin Karaman, Ali Özek vd., TDV Yayınları, Ankara 2016, s. 83.

⁴¹ Asıl adı Eugène Marcel Prévost olan (1 Mayıs 1862 - 8 Nisan 1941), Fransız tiyatro yazarıdır. https://en.wikipedia.org/wiki/Marcel_Pr%C3%A9vost (Erişim tarihi: 18/03/2021).

duygusal faziletlerinden ve ahlâk temizliğinden soyunmuş bir kadının hayat macerasında onu kötülöklere yönlendiren bir erkek vardır. Kadınların bütün duygusal sıkıntılarının erkekler yüzünden gerçekleştiğini belirtmektedir (s. 86-88).

Feminist olarak bilinen Marsel Prevo, kadınlık faziletlerini ortaya koymasđ ve erkeklerin yaptığı kötölükleri göstermesi bakımından Safvet Nezihî tarafından takdir edilmektedir. Özellikle ünlü İtalyan yazar Danonci (Gabriele D'annunzio)⁴² ile yaptığı münakaşadan sonra Marsel Prevo'ya karşı hürmet hissinin arttığını belirtmektedir. Safvet Nezihî, Danonci'nin yayımladığı son romanında kadının erkek karşındaki konumunu değerlendirmektedir. Romanda belli bir zaman geçtikten sonra kadının kullanılmış bir elbise gibi bir kenara bırakıldığını söylemektedir. Yazar, bu durumu yoksulluğa düşen bütün kadınların nasibi olarak görmektedir. Ona göre erkekler kadınların duygusal faziletlerini yok sayarak yaramaz çocukların bir kuklayla oynamasına benzer şekilde kadınlarla oynamaktadır. Danonci'nin bu romanın çok satıldığını ve ona servet ve şöhret getirdiğini belirterek asıl olarak romandaki kadının kayıplarına yönelmektedir. Safvet Nezihî'ye göre bu roman füsunkâr bir şiir ruhuyla Venedik kanallarından kadının kalbine seyreden bir yolculukla başlamaktadır. Daha sonra roman kahramanı kadının gerçek hayat hikâyesine yönelmektedir. Danonci, kadının hayatını en ince detaylarına kadar tasvir etmiştir. Bu romanın sonunda kadın hem faziletini hem de muhabbetini kaybetmiştir. Bu roman yayımlandığında Marsel Prevo *Tan* gazetesinde bir düşüncesini kaleme almıştır. Marsel Prevo'ya göre, kadınların himayesi erkeklere ait bir vazifedir. Kadınlar sevmek ve sevilmek gibi büyük bir kalp zaafına sahiptirler. Bundan dolayı onların mutlu olması için çalışmak, hizmet etmek erkeğin borcudur. Bunları yerine getirmemesi bir suç sayılmalıdır. Ayrıca kadınların duygusal faziletlerine zarar vermeyi, iffetlerinden ayırmayı, duygusal esaslarından uzaklaştırmayı bir suç hatta cinayet olarak nitelendirmektedir. Duygusal faziletlerinden ayırdıktan sonra kadınları sefalet ve rezaletle düşüren, bu durumu herkese gösteren erkekleri nitelendirecek bir kelime bulamadığını ifade etmektedir. Safvet Nezihî, Marsel Prevo'nun Danonci'ye karşı bu düşüncelerinde önemli noktalar olduğunu belirtmektedir. Bunlardan birisi de bir kadının felaketinden maddî şekilde yararlanmaya çalışmak, kadınlara karşı kötölükleri ortaya çıkartmak olduğunu aktarmaktadır. Marsel Prevo'nun bu konuda galip geldiğini belirtmektedir. İkili arasındaki

⁴² Gabriele D'Annunzio (12 Mart 1863- 1 Mart 1938), İtalyan yazar, şair, gazeteci ve oyun yazarıdır. https://it.wikipedia.org/wiki/Gabriele_D%27Annunzio (Erişim tarihi: 22/03/2021).

bu münakaşadan sonra Safvet Nezihi de başta *Zavallı Necdet* romanını esas alarak kendi eserlerinde nasıl bir kadın yarattığını düşünmüştür (s. 88-92).

Yazar, Union Fransız salonunda Mösyö Jol Bova'nın verdiği konferanstaki düşüncelerini aktardıktan sonra Batılı yazarlar tarafından kadınların ahlâkî ve duygusal faziletlerinin gerilemesinde erkeklerin sorumlu tutulduğunu belirtmiştir. Bu gerilemenin sebebi erkeklerin kadınlara yardımcı olmamaları ve onları himaye altına almamalarından kaynaklanmaktadır. Kadınların aşağı seviyelere düşmelerinin sebebinin ise erkeklerin onlara gerektiğinden fazla serbestlik vermesi olduğu görüşündedirler (s. 94-96).

Safvet Nezihi, Batılı yazarlarının bir kısmının Batılı kadınlardaki duygusal faziletlerin gerilemesi, ahlâkın yok olmasıyla ilgili makaleler, kitaplar yazdığını ve konferanslar verdiklerini belirtmektedir. Yaradılış bakımından nazik, zayıf, güçsüz olan kadınların sosyal hayatta kendi kendilerine bırakılmasından dolayı o da bu konuda erkekleri sorumlu tutmaktadır. Batı'da ahlâk faziletlerinin gerilemesiyle hayat saadeti, zevkler, hazlar da yok olmaya başlamaktadır. Bunun sonucunda Batı'da fazilet güzellikleri ve aile içerisindeki muhabbet de ortadan kalkmaktadır. Hayatta, muhabbette, ailede gerçek samimi sevginin kalkmasıyla sevgiler hep maddi ve hayvani bir şekil almaktadır (s. 96-97).

Batı'da bir kadınla bir erkeğin birlikteliğinde gerçek saadetin bulunmamasının sebebi onların, toplumda gerçek mutluluktan yoksun bırakılmalarındandır. Kadınların kadınlıklarından çıkmasına rağmen erkekler üzerlerine düşen kuvvet ve kudreti göstermemekte, kadınları uyarmamaktadırlar. Erkekler kadınlar üzerindeki hâkimiyeti kaybetmişlerdir. Uzun zamandır kadınlar da erkeklerle eşit olmaya çalışmaktadırlar. Batı kadını için on dokuzuncu yüzyılın sonlarında yeni bir hayat dönemi başlamıştır. Bu yeni hayatta kadınlar kadınlığın yaradılış özelliklerinden soyunmuş şekildedirler. Sahte, yalancı bir hayat içerisinde yer almaktadırlar. Batı sosyal hayatı içerisinde erkekler tarafından onlara sınırsız bir serbestlik verilmiştir. Erkekler kadınlar üzerinde bir hakimiyet kurmamaktadırlar. Erkekler ve kadınlar aynı serbest hayatı yaşamaktadırlar. Oysaki kadınlar için hayatın içinde onlara zarar verecek korkunç, tehlikeli noktalar ve girdaplar bulunmaktadır. Kadınlar bunlarla karşılaştığı zaman yanında onu uyaracak, doğru yola yönlendirecek bir erkek bulunmazsa kadınların felakete sürüklenmesi kaçınılmazdır (s. 97-98).

Safvet Nezihi, bazı Alman filozofların kadınları bir çocuk makinesi olarak gördüklerini belirtmektedir. Ona göre kadınlar hakkında böyle düşünceleri hiç doğru değildir. Kadınların en önemli görevi çocuk yetiştirmek olsa da en kutsal vazifeleri bir aile meydana getirmeleridir. Kadınlar aile içerisinde ömür saadetini tattıran bir hayat arkadaşı konumunda olmalıdır. Kadın ve erkek ayrı ayrı bir vücut teşkil edememektedirler. Hayat aleminde bir aile kurmak için kalp bağı kurdukları zaman tam anlamıyla bir vücut meydana getirmektedirler. Bu bakış açısından bakıldığında kadınların asıl yücelikleri, vazifelerinin önemi göze çarpmaktadır. Erkekler kadınları himaye etmediklerinde, onları kendi serbestliklerine bıraktıklarında korkunç fenalıkların doğacağını ifade etmektedir. Kötü olaylardan sonra vicdanların sorumlusu olarak erkekleri görmektedir (s. 98-99).

Safvet Nezihi, Batı’da zengin sınıfına ait kadınların, anne ve baba sevgisinden, şefkatinden uzak, evlilik çağına kadar okullardaki mürebbiyeler tarafından yetiştirildiklerini ifade etmektedir. Kızın hayal dünyasında güzel, çirkin, genç ve ihtiyar olmak üzere çeşit çeşit erkekler orada hazır. Hayalinde canlandığı mutlu sahneleri gözlerinin önüne getirmektedir. O sırada başta anne ve babası olmak üzere hiçbir yakını kız ile ilgilenmemektedir. Bu durumda tehlikeli anın yaklaştığının farkında değildirler. Genç kız buhranlı bir zamanında sevdiği veya sevmediği bir erkekle evlenebilmektedir. İlk tecrübenin olumsuz neticelenmesi hâlinde genç kız erkeklere karşı güvenini yitirmektedir. Bu durumda Safvet Nezihi kadını haklı görmektedir. Erkeğin kadını buhranlı zamanında sadece bir vücut olarak gördüğünü ve ona sahip çıkıp yardım etmediğini belirtmektedir. Bu durumda erkeğin kendi aleminde meşgul olduğunu belirterek evlendiklerinde onu gerçek anlamda bir eş olarak almadığını söylemektedir. Bir süre sonra çocukları olduğunda eşler bu durumdan memnun olmayacaklardır. Yazar bu şekilde dünyaya gelen bir çocuğun bir süre sonra bir sütüne emanet edileceğini belirtmektedir. Eşler kendi dünyalarında zevk ve safa ile hayat süreceklerdir. Böyle bir çiftin “sözde” bir aile teşkil ettiğini belirtmektedir. Bu ailenin para karşısında samimiyetsiz bir bağ oluşturduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu şekildeki bir ailede erkek aileye olan himayesini, kadın ise vazifelerini unutmaktadır (s 99-100).

Safvet Nezihi’ye göre Batı’da en mutlu yaşayan halk orta tabaka aileleridir. Bu ailelerde annelerin annelik vazifesini, kadınlık hâllerini bildiklerini belirtmektedir. Ahlâkî olarak bu

tabakadaki kişiler de zarar görmüşlerdir fakat bu ailelerde hanımlar mutlu, safvet ve samimiyet içerisinde yaşamaktadırlar (s. 102).

Batı'da kötü ahlâkın hâkim olduğu sınıf yoksul sınıftır. Bu aileler yaşamlarını sürdürebilmek için ailelerinden ayrı yaşamaya mecbur kalmaktadırlar. Anneler, babalar, çocuklar, kızlar kendi âlemlerinde çalışarak günlük ücretlerini almaktadırlar. Hatta bu kısımdaki bazı babalar şarap parasını feda ederek kızlarına ekmek almayı kendi nefislerine ağır görmektedir. O kızlar küçük yaştan itibaren tanımadıkları erkekler arasında çalışmaya mecburdurlar. Onların bu yaşamları parasız, ümitsiz ve hüsrana doludur. O zamanlarda çevrelerinde bulunan hissiz, kalpsiz erkekler onlara mutlu aile hayalini göstermektedirler. Sefalet içinde bulunan kızlarda büyük aşk ümitlerini uyandırmaktadırlar. Yazar, bunun sonucunun felaket ve hüsrana olacağını belirtmektedir. Kadınlarda bu noktadan sonra kadınlık hissini kalktırdığını ve hissiz, sefil erkeklerin zevk eğlenceleri olduklarını belirtmektedir. O zaman bu kızlara kadınlığın inceliği, yüceliği, büyüklüğünün olmadığı, kadınlığa yakışmayan bir elbise giydirildiğini ifade etmektedir. Böylelikle ona göre yücelikten aşağıya inilmektedir. Duygusal faziletleri ve güzel ahlâkın yerini kötülükler almaktadır. Bunların sonucunda kadınlar artık öyle bir sınıfa karıştırılıyor ki burada artık kadınlıklarından çıkmaktadırlar. Burada zevklerin hep maddi ve hayvani olduğunu belirtmektedir. Kadınların hayatında muhabbet, aile kavramı, kalplerinde samimiyet, safvet kalmamaktadır. Gerçek hislere ve zevklere karşı hayvani zevklerin galip gelmesini insanlığın köpekliliği olarak nitelendirmektedir (s. 102-103).

Safvet Nezihî'ye göre kadınlar erkeklerden ayrı yaratılmıştır. Başka zevkleri, hazları ve görevleri vardır. Kadınlar kendi yaradılışlarına ait kadınlık vazifelerini terk ederek erkeklerle eşit olmaya çalışmaktadırlar. Bu durumu erkeklerin çocuk doğurmak istemeleri kadar abes görmektedir. Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakimiyetlerini, desteklerini çektiklerinde kadınların duygusal faziletlerinde, ahlâkî değerlerinde bir gerileme olacağını söylemektedir. Kadınların bu durumlar karşısında aşağı seviyelere düşmesini erkeklerin bir kusuru olarak nitelendirmektedir. Ona göre yaradılış bakımından zayıf, ince ve nazik bir kadını buhranlı zamanında erkek uyarmalıdır. Yoksa bu durumun oluşturduğu sonuçlarda vicdanî mesuliyet erkeklere aittir (s. 104).

Batı bilginleri kadınların ahlâktan uzaklaşmalarında erkeleri sorumlu tutmaktadır. Bunda erkeklerin onlara destek olmamaları sebep gösterilmektedir. Ortaya atılan bu fikir karşısında Safvet Nezihî, gerçekleri Batı'dan öğrenmeye ihtiyacımız olmadığını ifade etmektedir. Doğu'nun sosyal hayatı ile Batı hayatının benzer olmadığını belirtmekte ve sonradan benzerlik göstermemesini temenni etmektedir. Ona göre dışarıdan parlak görünen o değersiz hayata özenilmemelidir. Yazara göre dünyada mutlu bir hayat var ise o da Doğu hayatıdır. Doğu hayatında safvet ve samimiyetin bulunduğunu söylemektedir. Doğu'daki erkeklerin kadınlara karşı korumacı ve yardımcı davranışlarının dünyada başka bir kavimde bulunmadığını ifade etmektedir. “*er-Ricâlû kavvâmûne ‘ale'n-nisâ'i*” gerçeğinin Doğu yaşamına hâkim olduğunu söyleyerek bundan sonra da hâkim olacağını belirtmektedir (s. 105).

Fransız gazetelerinde son zamanlarda uzmanlar tarafından nüfusun azalması ele alınmaktadır. İstatistikler de bu gerçeği gözler önüne sermektedir. Bu konu başta Fransa hükûmeti olmak üzere, yazarlar tarafından da önemsemektedir. Konu ile ilgili hikâye, roman ve tiyatro eserleri kaleme alınmaktadır. Nüfusun azalması Fransa'nın millî meselesi olarak görülmektedir. Bunun sebebi ise azalan Fransa nüfusuna karşı Almanya nüfusunun artmasıdır. İki devlet arasındaki bu rekabet ticaret olmak üzere birçok alanda kendisini göstermektedir. Fransa'nın ticaret alanında geri kaldığı konularda para ile eşitliği sağladığı görülmüş olsa da nüfus konusunda para ile eşitlik sağlamak mümkün değildir. Safvet Nezihî, nüfustaki bu azalmanın Fransa'nın geleceği için büyük tehlike oluşturduğunu belirtmektedir. Çünkü Almanlar güçlü, sağlam ve dirençli çocuklar yetiştirmektedir. Fransız nesliyse Almanlar karşısında cılız, hasta ve dayanıksız kalmaktadırlar (s. 106-107).

Önemli gördükleri bu meseleye Mösyö Peyo tarafından bir çare bulunmuştur. “Peyo Kanun Lâyihası” Fransa matbaalarını işgal ederek resmî belge niteliği almıştır. Almanlara karşı rekabette önemli olan maddî güç burada da karşımıza çıkmaktadır. Safvet Nezihî, bulunan bu çözümün malî esaslar üzerine kurulmuş olduğunu belirterek olayın garipliğine dikkat çekmektedir. Peyo'nun görüşlerine göre Fransa hükûmeti, nüfusun artışına yardımcı olmayan vatandaşlarından ağır vergiler alacaktır. Bu noktada Safvet Nezihî, Peyo layihasının bir iktisadî girişim ya da toplumsal bir teşebbüs olmadığını belirtmektedir. Yazar, Fransa hükûmetinin vergi koyarak nüfusu arttırmak için bulduğu bu çözüm yoluna başka bir isim bulmanın daha doğru olacağını düşünmektedir (s. 107-108).

Safvet Nezihî, Mösyo Peyo'nun Fransa meclisine verdiği kanun lâyihasını daha geniş ele almaktadır. Teklife göre Fransa'da otuz yaşına gelmiş fakat evlenmemiş her birey, Fransa hükûmetine belli ölçülerde vergi vermek zorundadır. Ayrıca evlenen çiftler de beş sene içerisinde çocuk dünyaya getirmemeleri hâlinde belirli bir vergi vereceklerdir. Peyo layihasının esaslarını aktaran Safvet Nezihî, bu konuda Fransa hükûmetinin vergi koymak için halka nüfus artırmayı mecbur kıldıklarını belirtmektedir (s. 108).

Ona göre Fransa'nın nüfusunun azalmasına neden olan birçok sebep vardır. Bunlardan en önemlisi sosyal hayatın aldığı tavır ve şekildir. Fransa'da zengin tabakadaki insanlar evlilik yaşına geldiklerinde evlenmeyi düşünmemektedirler. Yazar, onların evliliğe ihtiyaç duymadıklarını belirtmektedir. Otuz beş - kırk yaşlarından sonra evlenmek isteseler de o yaştan sonra dünyaya sağlıklı çocuklar getirmeleri mümkün değildir. Bu kısımdaki bireylerin çocuk yetiştirmek, büyütmek gibi zevklerden kendilerini mahrum bıraktıklarını ifade etmektedir (s. 108-109).

Yazar, orta hâlli ailelerde de benzer durumun olduğunu belirtmektedir. Bu kısımdaki erkekler için evliliğin en son başvurdukları malî teşebbüs hâlini aldığını belirtmektedir. Genç erkeklerin servetlerini eğlence alemlerinde bitirdikten sonra yaşamlarının geri kalanını idame ettirmek için evlenmek istediklerini söylemektedir. Bu tip erkeklerin ihtiyaçlarını karşılayacak zengin, büyük çeyize sahip birisini aradıklarını belirtmektedir. Safvet Nezihî, bu noktada okurları maddiyat için kurulan bir yuvanın ve sonrasında bu ailenin dünyaya getireceği çocukların nasıl olacağını düşünmeye davet etmektedir. Erkeğin bu evlilikteki hâlini eğlence alemlerinde gezmekten çürümüş bir vücut ve karısına karşı gerçek aşkın olmadığı bir kalp şeklinde tasvir etmektedir. Kadının ise gençliğinden beri serbest bir hayat sürerek gezdiğini söylemektedir. Çeyizinin önemine güvenerek maddi hayatın zevk ve hazzına alıştığını belirtmektedir. Genç yaşta bedenini ihtiyarlaştıracak adımlardan sakındığını ifade etmektedir. Ona göre Fransa'da bu gibi çirkin manzaralar meydana gelmektedir. Hayatta hep maddi zevkler önemslenmektedir. Aile saadeti, samimiyeti ve temizliği yoktur. Evlilikleri maddiyatlar şekillendirmektedir. Sürekli serbest bir hayat yaşayan bu çiftler bir bebek sahibi olacaklarını öğrendiklerinde her ikisi de memnun olmamaktadırlar. Safvet Nezihî, bu durumun tahammül edilebilir olmadığını belirtmektedir (s. 109-111).

Yazar, orta tabakada evlenmiş kadınlardan sonra bir de genç kızları ele almaktadır. Her aile kızlarına önemli derecede çeyiz hazırlayamaz. Toplumda çeyizi olmayan kızların ahlâk ve duygusal faziletleri ölmüş olarak nitelendirilmektedir. Batı'da samimiyet ve ismet hayatının bulunmadığını belirtmektedir. Yazar, sosyal hayatı oluşturan bu ailelerin çocuk haberini üzücü karşılaması karşısında doğumların nasıl artacağına sorusunu yöneltmektedir (s. 111-112).

Orta hâlli ailelerden sonra bir de yoksul kısımdaki aileleri incelemektedir. Bu kısımdaki insanların ağır vergileri ödemek ve zaruri ihtiyaçları karşılamak için sabah akşam çalıştıklarını belirtmektedir. Ona göre bu kısımdaki insanlar için evlilik korkunç bir düşüncedir. Evlendiklerini düşündüğümüzde seçtikleri hanımlar da kendileri gibi işçi olacaktır. Bu kızlarda çeyiz bulunmamaktadır. Yaşamlarını sürdürebilmeleri için eşler çalışmaya mecburdurlar. Kadının hamile olduğu zamanda ise eşlerden birinin çalışmaması o aileyi sıkıntıya sokacaktır. Doğacak çocuğun ise aile için bir yük olacağını belirtmektedir. Geçim sıkıntısı içerisinde erkeğin meyhanedeki şarabından vazgeçemediğini, kadının ise balosundan geri kalmak istemediğini ifade etmektedir. Böylelikle vazgeçilen çocukların nüfusu etkilediğini belirtmektedir. Safvet Nezihî, bu düşüncelerin sadece kendisine ait olmadığını, bunların Fransa'nın meşhur bilgin ve edebiyatçılarına ait olduğunu söylemektedir. Büyük şehirlerde sosyal hayatın bu şekilde olduğunu belirtmektedir. Fransa'nın köylerinde ise bu durumun tam tersi görülse de oradaki insanlar da yavaş yavaş büyük şehirlerdeki ahlâk anlayışına meyletmektedirler. Bu durum da bilginleri düşündürmektedir (s. 112-113).

Safvet Nezihî, Batı'ya kıyasla Doğulular olarak bulunduğumuz hayattan mutlu olmamız gerektiğini belirtmektedir. Çünkü ona göre Doğulular, gerçek aile zevkini tatmaktadırlar. Bizde aile samimiyeti, ismet ve duygusal faziletler vardır. Batı aile yapısıyla kıyaslandığında Doğu aile yapısının takdir edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre bizde olmayan gösterişi bir kenara bırakarak, doğal samimi zevklere yönelmeliyiz. Onlar kalpten olduğu için yok olmaz. Batı'nın iğrenç yaşamına ulaşmaya çalışanlar bilmelidir ki hayatın gerçek lezzetleri fazilet dairesi içerisinde gerçekleşmektedir. Batı'da ahlâk faziletleri ve hayat saadeti mevcut değildir (s. 113-114).

Kendi toplumumuzu düşündüğümüzde hanımlar ve çocukların kendi eşlerine ait olduğunu belirtmektedir. Ona göre karşılıklı muhabbet, doğal samimiyetle geçirilen hayat en büyük saadettir. Safvet Nezihî, Batı'nın ilerleme gösterdiği başta sanayi gibi alanları örnek alırken sosyal hayatının örnek alınmaktan kaçınılması gerektiğini ifade etmektedir. Temiz Doğu aile yaşamı ile Batı'nın çeşit çeşit iğrenç hayatının karşılaştırılamayacağını belirtmektedir. Bu konudaki düşüncesine “*Tenâkehû, tenâselû*”⁴³ hadîs-i şerîfini örnek göstermektedir (s. 114-115).

Safvet Nezihî, Fransa karşısında nüfusu artan Almanya'nın sosyal hayat tarzının belli noktalarda Doğu yaşam tarzına benzediğini ifade etmektedir. Fakat Almanya'nın yaşam tarzının Fransa ile hiç benzemediğini belirtmektedir. Ona göre Almanya'da evlilik yaşı geldiğinde bireyler zamanında evlenmektedirler. Anne ve babalar samimi bir hayata sahiptirler. Çocuk yetiştirmeyi ülkelerine karşı bir hizmet olarak görmektedirler. Aile içerisinde eşler görevlerini bilmekte ve olması gerektiği gibi davranmaktadırlar. Fransa'da erkekler, orta yaşlara geldiğinde bir çocuk sahibi değilken; Almanya'da bu yaşlardaki erkekler çocuk yetiştirmekle ilgilenmektedirler. Almanya'da anneler ise çocuk yetiştirerek nüfusa katkıda bulunmaktadırlar. Çocukları yetiştirirken verilen talim ve terbiye neredeyse hiçbir toplum tarafından verilmemektedir. Alman kadınları çocuklarını güçlü, sağlam, faziletli ve terbiyeli yetiştirmektedirler. Alman kadınları hiçbir zaman Fransız kadınları gibi süslerine düşkün değildirler. Çünkü Alman kadınının süsünü evine olana bağlılığı, anneliği ve topluma olan hizmeti oluşturur. İki ülkeyi bu konuda birbirinden ayıran tamamen sosyal hayatı yaşayış biçimidir. Bir tarafta bütün yaşamını çocukları ile meşgul geçiren anneler diğer tarafta ise başkalarına kendisini oyuncak eden kadınlar görülmektedir. Almanya'daki kadınlar aile zevkini tadarak ailesine, ülkesine ve kendisine hizmet ederken Fransa'daki kadınlar ülkesine, geleceğine zarar vermektedir. Safvet Nezihî, insanın yaşayışının kendisine ve bulunduğu topluma ne kadar etkili olduğunu vurgu yapmaktadır (s. 117-119).

Safvet Nezihî, Fransız edebiyatçılarından Gaston de Sain'in bir makalesinde Peyo Lâyihası konusuna değindiğini belirtmektedir. Makaleye göre Peyo Lâyihası, Fransa'nın nüfusundaki azalmaya acil çare olamayacaktır. Safvet Nezihî, Fransızların kendi bakış açısıyla yazılan

⁴³ Hadîs-i Şerîf: “*Evlenin, çoğalın.*” Hadîsin tamamı şu şekildedir: “*Evlenin, çoğalın. Zira doğan çocuk düşük de olsa kıyamet günü ben sizin çokluğunuzla övünürüm.*” Nihat Dalgın, “İslâm'ın Aile Kurumunun Oluşmasına Katkısı”, *Uluslararası Aile Sempozyumu - Aile Kurumunun Bekasına Yönelik Çağdaş Fırsatlar/Tehtitler Bildiriler Kitabı*, Cilt-I, Sinop Üniversitesi Yayını, Sinop 2020, s. 5.

bu makalenin aynen ele alındığında bize faydasız olacağına vurgu yapmaktadır. Böylece Peyo Lâyihası'nın Fransa'daki üç sınıf üzerindeki etkisini kendisi incelemektedir. İlk olarak "ekâbir ve ashâb-ı servet" olarak adlandırdığı zengin sınıftaki insanları incelemektedir. Bu kısımdaki insanların vergi vermek korkusuyla değişmeyeceklerini belirtmektedir. Bunun sonucu olarak bu insanlara Peyo Lâyihası'nın hiçbir tesirinin olmayacağını ifade etmektedir (s. 120-121).

İkinci olarak "Fransızların burjuvazi dedikleri orta hâlli halk" olarak adlandırdığı bu sınıf halkını incelemektedir. Safvet Nezihî, Peyo Lâyihası'nın bu sınıf üzerinde kısmen etkili olacağını belirtmektedir. Ona göre bu sınıftaki bekâr gençler belli bir birikim yaptıktan sonra evliliği düşünmektedirler. Bundan dolayı bu kanunla fikirleri değişmeyecektir. Vergi vermemek için evlenen ve geçimini zor idare eden çiftler ise nüfus artışı için çocuk dünyaya getirmek istememektedirler. Bu kısımdaki gelirini idare edemeyenler üzerinde ise Peyo Lâyihası'nın etkili olacağını söylemektedir. Ayrıca belli bir birikimi olmadan evlenen çiftler beş sene çocuk yetiştirmediklerinde başka bir vergi vermek zorundadırlar. Vergilerle sıkışan bu ailenin çocuk yetiştirmesi hâlinde meydana iyi sonuçların çıkmasının ümit edilemeyeceğini belirtmektedir (s. 121-123).

Üçüncü olarak "amele ve fukarâ sınıfı" olarak adlandırdığı sınıftaki halkı ele almaktadır. Bu sınıf için Peyo Lâyihası'nın dayanılmaz bir darbe niteliğinde olduğunu söylemektedir. Ona göre bu sınıftaki insanlar çeşit çeşit vergilerle zarara uğramışlardır. Onlar için evlendikten sonra geçim sıkıntısı bir işkencedir. Yaşamlarını sürdürebilmeleri için bu kısımdaki ailelerde hem erkek hem de kadın çalışmaya mecburdur. Bu ailedeki kadınlar, çocuklarının bakımını yaparken onları buluş çağına kadar bir baş belası olarak görmektedirler. Bu şekilde annelik hazzına sahip değildirler. Bu sınıftaki insanlar evlenseler de evlenmeseler de ülkelerine çocuk yetiştirerek hizmet etmeyi vazife saymamaktadırlar. Çünkü yaşam mücadelesinde bunları gerçekleştirmek mümkün değildir. Peyo Lâyihası ile evlenmeseler de vergi vermek zorundadırlar. Vergilerin zorluğu altında çocuk dünyaya getirmekten ziyade kendilerinden dahi bıktıklarını ifade ettiklerini belirtmektedir (s. 123-124).

Safvet Nezihî, bu incelemesinde Fransa halkındaki evliliğe müsait olan erkekleri ve kadınları ele aldığını belirtmektedir. Özellikle büyük şehirlerde kötü ahlâkın, fuhşun yaygınlığı ve rezaletten yayılan hastalıklara yakalanma durumu göz önünde bulundurulduğunda sağlıklı

bir evlilik meydana gelemeyeceğini vurgulamaktadır. Peyo Lâyihası'nın sonucunda nüfusun artması düşünülse bile arka planda hasta ve kötü hayata sahip insanları evliliğe yöneltmenin neler doğuracağını düşünmek gerektiğini belirtmektedir. Bu lâyihanın kötü etkilerini sorularla ele almaktadır. Doktorlar ve bilginlerin hasta bireylerin kesinlikle evlenmemeleri gerektiğini “-Sizin te’ehhülünüz cem’iyyet-i beşeriyeye karşı bir cürm, bir cinâyettir. Bundan hazer.” (s. 125) ifadelerini kullanarak vurguladığını ifade etmektedir. Onlara göre bu kişilerin evlenmesi topluma karşı bir suçtur. Evlilikten sakınmalıdırlar (s. 124- 125).

Safvet Nezihi, Fransız bilginlerini bu denli düşündüren nüfusun azalması konusunda Peyo Lâyihası'nın çözüm yolu olmayacağını belirtmektedir. Çünkü ona göre nesillerin çoğalması ruhî bir meseledir. Vergi ile insanların mecbur tutularak nesillerini arttırmaya çalışmaları iktisadî açıdan sağlıklı bir yol değildir. Peyo Lâyihası'nı ham bir hayal olarak nitelendirmektedir. Düşüncelerine delil olarak Doğu bölgesindeki dört haneden oluşan bir köyü örnek göstermektedir. Bu köyde hayat saadeti hakimdir. İktisadın getirdiği bunaltıcı ve rahatsız eden durumlar bulunmamaktadır. Vatanî görevini tamamlayan her erkeğin köye döndükten sonra ilk arzusu evlenmektir. Bu gençler iktisadî zorlukları akıllarına bile getirmemektedirler. “Allah kerimdir” (s. 125) diyerek inançlara bağlıdırlar. Evlendikten sonra kuru ekmeğe yiyerek, dağlardan çıkan suyu içerek mutlu ailelerde yaşamaktadırlar. Birbiri ardına dünyaya getirdikleri çocuklar ise o mutlu ailenin süsü olmaktadır. Doğu’da çocuk yetiştirmek istemeyen bir Doğulu görmek mümkün değildir (s. 125-126).

Safvet Nezihi, kendi ülkesinde de böyle bir vergi konu olsa herkesin seve seve yerine getireceğini belirtmektedir. Ona göre aileler dünyaya getirdikleri çocukları yoksulluk içinde olsalar dahi büyütürler. Bu insanlar ne yaptıklarını bilmeseler, hissetmeseler de nüfusu artırarak ülkelerine hizmet ederler. Batılıların gördükleri ve ulaşmaya çalıştıkları bu seviyenin kendi ülkesindeki saf ve samimi hayatta kendiliğinden var olduğunu belirtmektedir. Bu safvetin ve samimiyetin korunması gerektiğine değinmektedir. Duygusal yüceliğe, fikre, ruha hâkim olduğunda ileriki zamanlarda nüfusun artışı için böyle kanunlara gerek kalmayacağını belirtmektedir (s. 126).

1.4. Kadınlar ve Edebiyat

Safvet Nezihî, *Makâlât-ı Nezihî'de* edebiyat dünyasında kadınlarla ilgili iki konuya dikkat çekmiştir. Bunlardan birincisi erkekler tarafından yazılan kadın mektupları bir diğer konu ise kadın yazılarıdır. Bu bağlamda yazarın bu konudaki yaklaşımını ve önerilerini inceleyeceğiz.

Safvet Nezihî, erkekler tarafından yazılan kadın mektuplarının boş, manasız ve faydasız olduklarını belirtmektedir. Çünkü ona göre erkekler tirşe kağıtlar üzerine eğri büğrü şekillerde yazdıkları yazılarla kadınların hislerini kadınlar kadar güzel aktaramamaktadırlar. Kadınların kendilerine has bir tarzı ve bakış açısı vardır. Erkeklerin ise uzmanlık alanları başkadır. Fransa'nın ünlü edebiyatçılarından Marsel Prevo, eserlerinde kadınların duygularını iyi tasvir etmesiyle bilinmektedir. Buna rağmen Madam de Sevinye (Madam de Sévigné)'nin⁴⁴ bir mektubunda gösterdiği kadın ruhunun, inceliğini kendisinin gösteremediği itiraf ettiğini belirtmektedir. Safvet Nezihî, bu açıklamalarından yola çıkarak kadın imzası altında erkeklerin yazdığı kadın mektuplarının gülünç, garip, kadın tabiatına uymayan, faydasız yazılar olduklarını belirtmektedir. Bundan dolayı kendisinin de hiçbir zaman kadın mektubu yazmak aklına dahi gelmediğini ifade etmektedir (s. 22-23). Oysaki yazar bundan birkaç yıl sonra *Kadınlar Arasında* adlı kurgusal kadın mektuplarından oluşan bir roman yazmıştır.

Safvet Nezihî, rastlamış olduğu bir kadın mektubuna önce ön yargılı davrandığını ve onun bir erkek kaleminden çıkmış bir yazı olduğunu düşündüğünü söylemektedir. Yazıyı okuduktan sonra bir kadın tarafından yazıldığını anlamıştır. Çünkü okuduğu yazının içerik ve biçim bakımından kadınlarla ilgili işaretler verdiğini belirtmektedir. Kendisinin böyle düşünmesinin sebebi bugüne kadar kadınlarda güzel yazıya rastlamamasıdır. Fakat eğri büğrü yazılmış bu yazının kadına ait olduğunu anlamıştır. Ona göre kadınları böyle yazılar yazmaya yönelten asabi, titrek, hevesli, kavga arayan parmakların ürünü böyle yazılardır. Ya da yazıların bu şekilde olmasındaki alışkanlıktan dolayı bu yazma şeklinden zevk alındığını belirtmektedir (s. 23-24).

⁴⁴Asıl adı Marie de Rabutin-Chantal, Marquise de Sévigné (5 Şubat 1626 – 17 Nisan 1696), kısaca Madam de Sévigné adını kullanmaktadır. Kendisi Fransız aristokrati olarak bilinmektedir. Yazdığı mektuplarla tanınmaktadır. https://tr.wikipedia.org/wiki/Madame_de_S%C3%A9vign%C3%A9 (Erişim tarihi: 25/03/2021).

Safvet Nezihî, kadın yazıları hakkında pek çok düşüncesinin olduğunu belirtmektedir. Ona göre kadınlar kendi yazılarında duygularını, inceliklerini hissettirememektedirler. Yazılarında erkeklere ait fikirler, ifade tarzı ve sözler görülmektedir. Makbûle Lemân Hanım⁴⁵ hariç bütün kadın yazarlar bu çıkmaz yola girmişlerdir. Yazar, bu konuda birçok inceleme yaptığını belirtmektedir. Ona göre çoğunlukla güzel sözlere sahip ince kadınlar, doğal hislerini sakladıkları zaman yazı yazmada başarılı olamamaktadırlar. Kadınca düşünmek, kadınlığın doğal inceliklerini muhafaza edebilmek için çoğu kalemını ele almamaktadır. Kadın yazılarında kalemin ürünü başka, kalbin hisleri ise başkadır. Yazılardaki bu durum bir taklidin sonucudur. Eskiden beri erkekleri taklit etmektedirler. Kadınlar yıllardır kendi duygularını anlatacak bir üsluba gerek görmeyerek erkeklerin kendilerine özgü tarzlarını kabul etmişlerdir. Bunun için geçmiş şiirlerdeki kurallar incelendiğinde kadınlıkla ilgili bir şey aramak boştur. Çünkü kadın şairler şiirlerinde kendi hislerinden ziyade erkelerin bakış açısını, tarzını, sözlerini kabul etmişlerdir. Bir eserin kadın kaleminden çıkmış olmadığını anlamak için imzasına bakmak gerekmez. O eser kadına ait unsurlar barındırmalıdır ki okuyucu onun bir kadın kaleminden çıkmış olduğunu anlayabilsin (s. 24-25).

Safvet Nezihî, kadın yazılarında sadece kadına has koku ve kadına aitliği aradığını belirtmektedir. Bu seçkin kokuyu helyotrop kokusuna benzetmektedir. Hoş rüzgârlarda yavaş yavaş yayılan helyotrop zerrelere, insanın kalbine etki ederek hafif bir heyecanlanma ve mest olma sağlamaktadır. Ona göre bir damlası dahi etki etmesi için yeterlidir. Daha fazla olması etkisini arttırmaktadır. Bu durum ise daha iyidir. Kadın yazılarında da bu şekilde sadece onlara ait olanı aramaktadır. Kadınların da bundan memnun olacağını ümit etmektedir (s. 25).

O zamana kadar Makbûle Lemân Hanım diğer kadın yazarların yapmadığı samimiyet ve safiyet ile eserler kaleme almıştır. Şiirlerinde konu olarak hasta ruhun üzülmelerine, duygularına yer vermiştir. Anlatımında kadına ait hayal inceliklerini, samimi sözler kullanarak tasvir etmiştir. Şiirlerinde göstermiş olduğu bu tutumu düzyazılarında da

⁴⁵ Asıl adı Fatma Makbûle (1865- 1898)'dir. Eserlerinde mahlas olarak bir süre Lemân ismini kullanmıştır. 1891 yılından sonra ise Makbûle Lemân adını kullanmıştır. Yenileşme döneminde yaptığı kadın çalışmaları ve edebi eserleri ile tanınmaktadır. Ülkü Eliuz, "Meşrutiyete Giden Süreçte Yeni Kadın İmgesi: Fatma Makbûle Lemân", *Bilgi/ Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 47, 2008, s. 178-179.

kalbindeki sızıntılarla, ıstırap inlemeleriyle, samimiyetle ve temiz hislerini aktararak sürdürmüştür. Safvet Nezihî, bu eserleri okurken kadın kalbinden ve kadın ruhundan izler görüldüğünü belirtmektedir. Sadece kadınlıkla ilgili hislerin bulunduğunu söylemektedir (s. 26).

Yazar, Lâmi‘a binti Nigâristân (Nigâr Bint-i Osman)’ın⁴⁶ *Resimli Gazete*’de yayımladığı sohbet tarzındaki yazıyı bir diğer örnek olarak göstermektedir. Safvet Nezihî, ilk olarak kadınlar hakkında ve kadın yazılarına ait doğru düşünceleri bu eserde görmüş olduğunu söylemektedir. Ona göre bu sohbet yazılarını Lâmi‘a binti Nigâristân Hanımefendi, ‘*Aks-i Sedâ* adındaki eserini yayımlamak için kaleme alınmıştır. Erkekler, kadınların eserlerini incelemeyen direkt böyle bir eser verdikleri için onları takdir etmeye meyillidirler. Fakat bu tutumu kadınlar birbirlerine göstermemektedirler. Lâmi‘a binti Nigâristân Hanımefendi’nin ‘*Aks-i Sedâ* eserini adaletli bir şekilde incelediğini belirtmektedir. İncelemeleri sonucunda faydalı bir eser olmasına rağmen eserde kadın hislerinin ve duygularının yer almadığını ifade ettiğini söylemektedir. Hatta bütün güzellikleriyle eserin erkek yazarları taklit ettiğini iletmektedir. Safvet Nezihî, o derecede bir kadın yazar için bu durumun büyük eksiklik olduğunu ifade etmektedir. Ona göre kadın imzası altında erkeklerin yazı yazması ne kadar gülünç ise kadınların da erkeklere ait fikir ve sözlerle eserler kaleme alması bir o kadar üzücüdür. Kadınların bu yazılarını faydasız, kötü taklitlerin sonucu olarak görmektedir. Kendisine gelen kadın mektuplarında kadınlara ait bir iz aradığını belirtmektedir. Kadın duygularını ifade etmek için süslü cümlelere gerek olmadığını, bazen bitirilmemiş bir cümlenin dahi her şeyi aktarabileceğine inanmaktadır. Çoğunlukla erkeklerin ifade tarzı gibi bir eksiklik kadın yazılarında belirgin olmaktadır. Fakat insanı düşünmeye yönlendiren, duyguları öne çıkartan ve heyecanlandıran etkiler bazen bir ibarede, bazen de okuyucuyu geniş hayaller içinde bırakan tamamlanmamış cümlelerde görmek mümkündür. Safvet Nezihî, kadınların yazılarında kendilerine ait incelikler, sözler, zarif anlatımın yer almasını ümit ettiğini belirtmektedir. Bu şekilde eserlerde kadın ruhunun görülebileceğine inanmaktadır. Aksi taktirde bu yazıların hep boş ve faydasız olacağını söylemektedir (s. 26-29).

⁴⁶ Safvet Nezihî’nin Lâmi‘a binti Nigâristân olarak bahsettiği hanımefendi Tanzimat dönemi kadın şairlerinden Nigâr Bint-i Osman (1856- 1918)’dır.

Safvet Nezihî'nin yazılarına saygı göstermiş olduğu bir diğer isim ise Âliye Hanımefendi'dir. Ondan gelen mektuplarda kadınlık hissini tamamen var olması dikkatini çekmiştir. Bu yazıları birkaç defa okuduğunu söylemektedir. Ona göre yazılar şekil olarak doğru fakat içerik bakımından doğru değildir. Bu durumun doğal olduğunu ifade etmektedir. Çünkü kadınların heyecanlı hislerinin onları bu yazılardaki fikir ve düşüncelere yönlendirdiğini düşünmektedir. Yazılardaki güzelliğin asıl kaynağı da budur. Kadınların kendine has düşünce tarzı, onları aktaran samimi bir anlatımdır. Asıl kadın yazılarında aranılan hususun bu nokta olduğunu belirtmektedir (s. 29).

2. SAFVET NEZİHİ’NİN KADINLAR HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİNİN EDEBÎ ESERLERİNE YANSIMALARI

Türk edebiyatında *Zavallı Necdet* romanıyla tanınan Safvet Nezihî, ilk eserlerinde dil, üslûp, mekân ve kişiler bakımından Servet-i Fünûn edebiyatının özelliklerini yansıtmaktadır. II. Meşrutîyet’in ilanına kadar birçok yazar gibi Safvet Nezihî de eserlerinde toplumsal konulardan uzak durmuştur. Yazar, bu döneminde bireysel konulara daha fazla ağırlık vermiştir. II. Meşrutîyet’in ilanından sonra *Resimli Roman* dergisinde neşrettiği *Kadınlar Arasında* ve *Müsebbib* romanlarında II. Abdülhamit dönemi sorunları, özgürlük, eşitlik, adalet gibi yeni toplumsal konuları ele almıştır. Safvet Nezihî, eserlerinde olayları büyük ölçüde kadınların bakış açısıyla değerlendirmektedir.⁴⁷

Bir yazarın düşünceleri edebî eserlerine de yansır, bu açıdan Nezihî’nin kadınlar hakkındaki düşüncelerinin edebî eserlerine hangi ölçüde yansıdığı, ne derece tutarlı olduğu çalışmamız açısından önemlidir. Bu bölümde yazarın, *Makâlât-ı Nezihî* adlı eserindeki kadınlar hakkındaki düşüncelerinin romanlarına ve tiyatro türündeki eseri *İzâh ve İstizâh*’a nasıl yansıdığını inceleyeceğiz.

2.1. Zavallı Necdet

Zavallı Necdet, Safvet Nezihî’nin ilk romanıdır. Bu roman sayesinde Safvet Nezihî, edebiyat dünyasına ismini duyurmuştur. Eser, ilk olarak 1900’de *İkdâm* gazetesinde yayımlanmıştır. *Zavallı Necdet* romanı, 1902’de kitap olarak yayımlandıktan sonra okuyucular tarafından çok ilgi görmüştür. Bunun üzerine eser yazarın en bilinen romanı olmuş ve günümüze kadar defalarca yeni baskıları yapılmıştır.⁴⁸

Zavallı Necdet’te olaylar, merkezî kişi Necdet Feridun’un aşk acıları ve kadınlarla yaşadığı ilişkiler etrafında şekillenmektedir. Necdet başlangıçta çapkın bir delikanlıdır. Feneryolu’ndaki komşularının kızı Meliha’ya âşık olur. Meliha, Necdet’in çapkın olduğunu duyduğu için ona karşılık vermez. Necdet’in kız kardeşinin, Meliha’nın abisi Ferit Saffet’le

⁴⁷ Osman Gündüz, *İkinci Meşrutîyet Dönemi Romanı 1908-1918 Yapısal ve Tematik İnceleme*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s. 17-19.

⁴⁸ Can Şen, “Safvet Nezihî’nin Kadınlar Arasında Romanı Üzerine” içinde: Safvet Nezihî, *Kadınlar Arasında*, Hazırlayan: Can Şen, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, s. 5.

evlenmesi üzerine iki aile arasındaki ilişki artmaktadır. Meliha da Necdet'in yakın arkadaşı Binbaşı İbrahim Şemsi Bey'le evlenir. Bu evlilik sonrasında Necdet'in sinir krizleri başlar. İbrahim Şemsi Bey, Meliha'ya sinir krizlerine keman sesinin iyi geldiğini söyler ve Necdet için ondan keman çalmasını ister. Bunun üzerine Meliha, Necdet'in odasında sabahları keman çalmaya başlar. Bir sabah Meliha, Necdet'in uyuduğunu düşünerek onu öper. Bu olaydan sonra Necdet, Meliha'ya olan aşkı ve yakın arkadaşı İbrahim Şemsi Bey arasında kalır. Bu arada kalma duygusu Necdet'in Meliha'dan uzaklaşmasına neden olmuştur. Bundan dolayı Necdet, Midilli'ye gider.⁴⁹

Necdet'in Midilli'ye gitmesi sonrasında Meliha, Necdet'e olan aşkını daha da belli etmeye başlar ve kocasından boşanmak ister. Necdet ise Meliha'ya kocasından boşansa dahi onunla evlenemeyeceğini söyler. Eserin bu noktasından sonra Necdet, Meliha'dan kaçarak sürekli mekân değiştirir. Necdet'in kaçışları olaylar için çözüm olmamıştır. Necdet'in sinir krizleri artarak devam etmektedir. Necdet yaşadığı sinir krizleri sonrasında on iki gün boyunca baygın bir şekilde yatar. Bu olaylar sırasında Necdet'in İzmir'deki halası vefat eder ve yalnız kalan halasının kızı Müzehher İstanbul'a gelir. Müzehher de Necdet'e âşık olur. Fakat kalp hastası olan Müzehher, Necdet'e olan aşkına karşılık bulamadığı için gündün güne solmaya başlar. Necdet hem Müzehher'in bu durumuna üzüldüğü için hem de annesinin ısrarları üzerine Müzehher'le nişanlanır. Meliha, eşi Beyrut görevindeyken bir gün abisinin evine misafirlığe gider. Necdet de o gün misafirlik için eniştesinin evine gitmiştir. Odasına çekilen Necdet, gece odasına gelen Meliha'ya karşı koyamaz. Daha sonra Meliha, Necdet'te hamile olduğunu söyleyerek bu nişanın bozulmasını ister. Nişanın bozulmasından kısa bir süre sonra Müzehher ölür.⁵⁰

Meliha'nın Necdet'e olan şiddetli aşkı hâlâ devam etmektedir. Meliha, Necdet'e yaşanan her şeyi eşi İbrahim Şemsi Bey'e anlatacağını ve boşandıktan sonra evlenmeleri için engel kalmayacağını söyler. Bunun üzerine Necdet, Meliha'dan on gün düşünmek için süre ister. On gün sonrasında Necdet intihar eder ve ölür. Necdet'i Müzehher'in yanına defnederler. Necdet'in ölümünden yirmi gün sonra Meliha da doğum yaparken ölür. Meliha'yı da Necdet'in diğer tarafına defnederler. Böylece Necdet, âşık olduğu ama bir yandan da hayatı

⁴⁹ Safvet Nezihi, *Zavalh Necdet*, Hazırlayan: Kemal Bek, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul 2019, s. 15-64.

⁵⁰ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 71-208.

boyunca kaçtığı Meliha'dan bir türlü kurtulamaz. İbrahim Şemsi Bey ise Necdet ile Meliha'nın oğlu Haldun Fikret'i kendi oğlu zannederek büyütür.⁵¹

Avrupa'da feminist olarak bilenen Marsel Prevo, kadınlarla ilgi yaptığı çalışmalarından dolayı *Makâlât-ı Nezihi* adlı eserde Safvet Nezihi tarafından takdir edilmektedir. Bu eserde Safvet Nezihi, Marsel Prevo'nun özellikle eserlerinde erkekler karşısında kadınları kötü gösteren yazarlarla yaptığı münakaşalara değinmektedir. Bu yazarlara karşı Marsel Prevo, kadınların himayesinden erkekleri sorumlu tutmaktadır. Ona göre, kadınların isteği sevmek ve sevmektir. Kadınların mutluluğunu sağlamak erkekler için bir borçtur. Ayrıca Marsel Prevo'ya göre, kadınların duygusal faziletlerine zarar vermek, iffetlerini bozmak, duygusal tabiatlarından uzaklaştırmak bir suç hatta cinayettir. Safvet Nezihi, eserlerinde kadınları kötü şekillerde tasvir eden yazarlara karşı Marsel Prevo'nun bu düşüncelerine katılmaktadır. Kendisi de *Zavallı Necdet* romanını esas alarak eserlerinde yarattığı kadın kahramanlar üzerinden bir öz eleştiride bulunmuştur (s. 88-92).

Safvet Nezihi'ye göre, *Zavallı Necdet*'te kadınlığın ruhunu ve faziletini temsil eden kişi Müzehher'dir. Müzehher, eserde romanın merkezî kişisi Necdet'in halasının kızıdır. Eserde, Necdet'e olan aşkı ile karşımıza çıkmaktadır. Fakat Müzehher aşkına karşılık bulamamıştır. Safvet Nezihi'ye göre Müzehher karakteri, kadınlar âlemindeki kadınlığın faziletlerini iyi bilmektedir. Bundan dolayı yazar, eserde kadınlığın faziletlerini okuyucuya aktarmak için Müzehher'in doğru bir seçim olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Safvet Nezihi, Müzehher'in şiddetli arzulara sahip olmayan ve hayalperestlikten uzak kadınların timsali olduğunu söylemektedir (s. 92).

Eserde Müzehher, annesinin vefatından sonra İzmir'den İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a geldikten sonra Müzehher, artık Necdet ve Necdet'in annesiyle yalıda yaşamaya başlamıştır. Belli bir zaman sonra annesinin ısrarları üzerine Necdet, Müzehher ile evlenmeyi kabul etmiştir. Fakat evlilik arifesinde Meliha'nın kıskançlıklarından dolayı Müzehher, Necdet ile Meliha arasındaki ilişkiyi anlamıştır. Bundan dolayı Necdet ile Müzehher evlilik düşüncesinden vazgeçmişlerdir.⁵²

⁵¹ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 211-228.

⁵² Safvet Nezihi, a.g.e., s. 171-200.

Safvet Nezihî'ye göre Necdet ile Müzehher'in evliliği gerçekleşmiş olsaydı bu çiftin ilişkisinden güzel bir hikâyeye meydana gelebilirdi. Hatta yazara göre, bu hikâyenin içerisinde kadınların şerefi muhafaza edilebilir ve kadınlığın duygusal faziletlerine yer verilebilirdi. Fakat yazar, bu evlilik arifesinde Meliha'nın Necdete'e olan aşkını tekrar gündeme getirmiştir. Yazar, Meliha karakteri ile ilgili *Makâlât-ı Nezihî* eserinde “*O hâlde ben Meliha'yı bu hikâyeye neden sokmuştum? Kadınlık fezâ'ilini neden çiğnetmişim, rûh-ı nisâ'iyeti neden ağlatmışım? Bana öyle bir Meliha tasvîr ettiren meş'ûm tesâdüfe hâlâ la'net ederim.*” (s. 93) sözleriyle bir öz eleştiride bulunmuştur.

Safvet Nezihî'nin Meliha'yı tasvir etmesinde etkili olan kişi şair M. Sa'dî Beyefendi (Mehmed Sa'dî)'dir.⁵³ Yazar, arkadaşı M. Sa'dî'nin *Zavallı Necdet* adlı eserini yayımlayacağı sırada kendisine,

“-Siz Necdet Ferîdûn'la Müzehher'i zavallı buluyorsunuz. Hâlbuki ben Meliha'yı onların ikisinden daha ziyâde şâyân-ı terahhüm, zavallı buluyorum. Müzehher içli bir kız fakat hayâlperest değil, garâm-âlûd değil. 'Aşkın yalnız ma'neviyâtına hasr u kasr-ı emel eylemiş. Öyle kadınlar sevmek bilirler, fakat kendilerini sevdirmek bilmezler. Onlar için için severler, için için erirler, yavaş yavaş ölürlere. Fakat hayâlperest, 'asabî, müteharris kadınlar sevmekten ziyâde sevilmeye muhtâçtırlar. Onların gıdâ-yı rûhu sevilmektir. 'Aşkın ma'neviyâtıyla iktifâ etmek istemezler. Tabî'at bunları öyle halk etmiştir. Bünye ve mizâc o mecbûriyeti kendi kendiliğine hâsıl edip gider. Müteharris, emel-cû bir kadının mâddiyyât-ı zevki düşünmemesi, ona hasr-ı kalb etmemesi kâbil değildir. Sevilmek lüzûmu... Bu ihtiyâç onlar için gıdâ-yı rûhtur. Eğer İbrahim Şemsî bu müteharris, hayâlperest kadının âmâl-i kalbiyyesine vâkıf olmuş bulursa idi, onunla meşgûl olsa, muhabbet-i rûhiyyeyi onun arzû ettiği gibi bir fart-ı sevdâ şekline koysa idi, Meliha kâlâ-yı 'ismetini Heybeliada'nın yeşil çamlıkları altına, Necdet Ferîdûn'un pâ-yı hayâli zîrine ferş eylemezdi.” (s. 94) şeklinde düşüncelerini söylediğini belirtmektedir.

Safvet Nezihî, *Makâlât-ı Nezihî* eserinde çok sevdiği ve takdir ettiği bu arkadaşının sözlerden etkilendiğini belirterek Meliha karakterinin tasvirinde bu düşüncelerin etkili olduğunu söylemektedir. Ancak yazar, *Zavallı Necdet* romanında Meliha'nın tasvirinden

⁵³ Mehmed Sa'dî (1839-1902), 19. yüzyıl Divan şairidir. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sadi-mehmed-sadi-bey> (Erişim tarihi: 06/05/2021).

dolayı kendisini kusurlu görmektedir. Çünkü *Makâlât-ı Nezihi* eserinde kadınların duygusal faziletlerini kaybetmelerinde erkeklerin sorumlu tutulması gerektiği vurgulanmıştır. Bununla bağlantılı olarak kusurun yine erkeklerde olduğunu belirtmektedir. Safvet Nezihi, Meliha karakteriyle ilgili öz eleştirisinin bir özür teşkil etmesini istediğini söylemektedir. *Zavallı Necdet* romanında Meliha üçüncü kişi olarak araya girmiş ve bu evliliğe engel olmuştur. Fakat Safvet Nezihi, kalben Meliha karakterini Necdet ile Müzehher'in arasına üçüncü kişi olarak koymadığını ifade etmektedir. Çünkü kalbinin ve duygularının buna müsaade etmediğini belirtmektedir (s. 94).

Zavallı Necdet romanında anlatıcı olan Necdet'in arkadaşı, Necdet'in Meliha'ya olan aşkıdan önce kadınlarla kısa süreli ilişkilerde bulunduğunu ifade etmiştir. Bu gönül ilişkilerinde duygularını dile getirmede Necdet'in daima ikinci planda olduğunu söylemektedir. Çünkü Necdet'e göre ilk aşk ve sevdâ belirtileri hep kadınlar tarafından ortaya çıkmaktadır. Arkadaşı, Necdet'in aşk hikâyelerinde asıl karakterlerin kadınlar olduğunu belirtmektedir. Kadınlar, Necdet için evliliklerini bitirmekte, önceden planladıkları seyahatleri geride bırakmaktadırlar. İlişkilerinin sonunda ise Necdet sebepsiz yere onun için fedakârlık yapan bu kadınları terk etmektedir.⁵⁴ *Makâlât-ı Nezihi* eserinde yazar, kadınlık ruhunun uğradığı felaketlerden erkekleri sorumlu tutmaktadır. Çünkü duygusal faziletlerini ve ahlâkî güzelliklerini kaybetmiş bir kadının, hayatını bozan bir erkek olduğunu belirtmektedir (s. 86-88). Bundan dolayı Safvet Nezihi, *Zavallı Necdet* romanında kadınlık ruhuna verilen zararlar hakkındaki düşüncelerini Necdet karakteri üzerinden aktarmaktadır. *Zavallı Necdet*'te Necdet'le bir sohbetinde Meliha: “(...) Demek istiyorum ki, hakkımda gösterdiğiniz insafsızlık, sizin merhametinize yakışmazdı. Beni ayağınızla ittiniz. Aşağılamalarınıza hedef yaptınız. Ben bunları hak ediyorum mu? Aslında tecâvüzlerim kadınlığa yaraşmazdı, ama siz sebep oldunuz, aşkınız sebep oldu.”⁵⁵ sözleriyle yaşadıklarından dolayı Necdet'i suçlamaktadır.

Yazar, *Makâlât-ı Nezihi*'de annelik, anne olmanın yüceliği ve önemine sürekli vurgu yapmaktadır. Kızların fikir terbiyesinin gelişmesinde annelerinin etkili olduğunu belirtmektedir. Ona göre anneleri tarafından kızlara kadın ruhunun faziletleri, anne olmanın yüceliği anlatılmalıdır. Böylece kızların kötü davranışlardan uzak duracaklarını

⁵⁴ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 16-19.

⁵⁵ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 152.

belirtmektedir (s. 35). *Zavallı Necdet*’te Meliha, iki hamileliği boyunca annelik duygularını arka planda tutmuştur. İlk hamileliğinde Meliha, bebeğini İbrahim Şemsi Bey’den boşanmasına bir engel olarak görmektedir. Necdet’in kendisini bırakıp Midilli’ye gitmesine çok kızan Meliha, bebeğini düşürmüştür. Bundan dolayı Meliha bebeğinin düşmesinden Necdet’i de sorumlu tutmaktadır. Necdet Midilli’den döndükten sonra Meliha, durumu şu sözlerle anlatır: “*Burada anlaşılmayacak bir şey yok! Ben İbrahim Şemsi Bey’den boşanacaktım, siz de beni alacaktınız; oysa, doğuracağım çocuk ortada bir engel olacaktı. İşte ben çocuğu düşürmekle, o engeli vaktinde ezdim.*”⁵⁶

İkinci hamileliğinde ise Meliha, bebeğini Necdet’e karşı bir bağ olarak görmektedir. Meliha’nın hamile olması Necdet ile Müzehher’in nişanının bozulmasında etkili olmuştur. Nişan bozulduktan sonra ise Meliha, Necdet’e evlenmek için sürekli baskı yapmıştır. Böylece Meliha, sürekli kendisinden uzak durmaya çalışan Necdet’e karşı hamileliğini kullanmaya başlar.⁵⁷

Makâlât-ı Nezihi eserinde Safvet Nezihi, evlilikte eşlerin aynı kütür seviyesine sahip olmaları gerektiğini belirtmektedir. Ona göre, farklı eğitimler almış çiftlerin kuracakları aile hayatında mutlu olamayacaklarını ifade etmektedir. Böyle bir hayatı, manevi bir ölüm olarak nitelendirmektedir (s. 41). *Zavallı Necdet* eserinde Meliha ile İbrahim Şemsi’nin evliliği bu düşünceye bir örnektir. Meliha’nın kocası İbrahim Şemsi bir askerdir. Mesleğinden dolayı Meliha’ya gereken ilgiyi gösterememektedir. Meliha, müziğe ve şiire olan isteklerinin karşılığını eşi İbrahim Şemsi’de bulmamaktadır. Eserde, Meliha eşi hakkındaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir: “*(...) Ben müziğe, şiire, güzelliğe, her güzel şeye tapıyordum. İbrahim Şemsi; o bir asker... Ruh, kalbi bir askere uygun isteklerle, duygularla dolu (...)*”⁵⁸

Eşyle hayat zevkleri farklı olduğu için Meliha, ilgi duyduğu konularda hemfikir olduğu Necdet’e yönelmektedir. Bu durum, Meliha’nın Necdet’e karşı hislerinin daha da yoğunlaşmasına sebep olmuştur.⁵⁹

⁵⁶ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 102.

⁵⁷ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 117-215.

⁵⁸ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 57.

⁵⁹ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 57.

Makâlât-ı Nezihi eserinde Safvet Nezihi, kızların erken yaşta evlenmesine karşı çıkmaktadır. *Zavallı Necdet*’te Necdet’in kız kardeşi ile komşusu Ferit Saffet Bey evlenmek istemektedir. Bunun üzerine Necdet, annesine bu konu hakkında şunları söylemiştir: “(...) *Bir erkek her zaman evlenebilir; ama kızlar... Öyle değil mi anne? Kardeşim artık yirmi yaşını geçiyor. Evlenme çağı gelmiştir (...)*”⁶⁰ Yazar, burada toplumda kızların erken yaşta evlendirilmesi fikrine Necdet’in düşünceleriyle bir gönderme yapmıştır. Necdet’in bu sözlerinden anlaşıldığı üzere kendisi, kız kardeşinin on sekizli yaşlarından sonra evlenmesinin zor olacağını düşünmektedir. Bundan dolayı Necdet, kardeşinin evliliğini kendi evliliğinden öncelikli olarak değerlendirmektedir.⁶¹

Safvet Nezihi, *Makâlât-ı Nezihi*’de beden idmanları konusuna da yer vermiştir. Spor dalları hakkındaki araştırmalarını okuyucularıyla paylaşmıştır (s. 4-7). Avrupa’daki kadınların sporun her alanında aktif olduklarını söyleyen yazar, *Zavallı Necdet*’te ise Necdet’in gözünden mekân betimlemeleriyle kısaca konuya değinmektedir. Eserde Tarabya’ya giden Necdet, İngiliz kızlarının erkeklerle yüzme yarışı yaptığını ve bir Fransız kadının tenis oynadığını anlatmaktadır.⁶²

2.2. Teehhül Âleminde

Safvet Nezihi’nin, *Teehhül Âleminde* adlı romanı ilk olarak *İkdâm* gazetesinde tefrika edilmiştir. *Teehhül Âleminde* üç ana kısım ve yirmi bir alt başlıktan oluşmaktadır. Safvet Nezihi bu romanda birinci kısmın üçüncü ve beşinci başlıkları hariç bütün alt başlıklara isim vermiştir. Eserde çarpık kadın-erkek ilişkileri, evlilik, yanlış batılılaşma gibi çeşitli konular yer almaktadır.⁶³

Makâlât-ı Nezihi’de Safvet Nezihi, kızların erken yaşta evlenmelerine karşı olduğunu belirtmiştir. Erken yaşta evlilik yapan kızların, en küçük bir olumsuz durumda dahi kötü durumlara sürükleneceklerine vurgu yapmıştır (s. 33-34). Safvet Nezihi, bu doğrultudaki düşüncelerini *Teehhül Âleminde* romanında Nigâr Fitnat Hanım üzerinden esere aktarmıştır. Eserde, Safvet Nezihi erken yaşta yapılan evliliklerin getireceği yıkımların sonuçlarını da

⁶⁰ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 38.

⁶¹ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 37-39.

⁶² Safvet Nezihi, a.g.e., s. 125-126.

⁶³ Mustafa Uğurlu, “Giriş” içinde: Safvet Nezihi, *Teehhül Âleminde*, Hazırlayan: Mustafa Uğurlu, Fidan Kitap, İstanbul 2021, s. 11-26.

göstermektedir. *Teehhül Âleminde*'de Sıdkullah Fahima Efendi, kırk beş yaşına kadar annesinin isteği üzerine görücü usulü iki evlilik yapmıştır. İkinci eşinin vefat etmesi üzerine daha sonra Sıdkullah Fahima Efendi, annesinin karşı çıkmasına rağmen Nigâr Fitnat Hanım'la üçüncü evliliğini yapmıştır. Eserde Nigâr Fitnat Hanım, komşu beslemesi olarak nitelendirilmektedir. Evlendikleri sırada Nigâr Fitnat Hanım, on yedi yaşında iken Sıdkullah Fahima Efendi ise kırk beş yaşındadır.

Teehhül Âleminde'de yazar, Sâniha üzerinden erken yaşta görücü usulüyle evlenme tarzını eleştirmiştir. On yedi yaşındaki Sâniha'nın görücüye çıkması başta annesi olmak üzere çevresindekiler tarafından doğal karşılanmaktadır. Fakat Sâniha içinde bulunduğu durumun farkında değildir. Çocukça hisleriyle karşılattığı görücülerin komik hâlleriyle eğlenmektedir.⁶⁴

Nigâr Fitnat Hanım fiziksel güzelliklerine rağmen kötü duyguları içinde barındıran bir ruh hâline sahiptir. Safvet Nezihî'nin *Makâlât-ı Nezihî* eserinde belirttiği kadınların ahlâkî faziletleri, anneliğin yüceliği ve manevî duyguların önemi Nigâr Fitnat Hanım'da bulunmamaktadır. Nigâr Fitnat Hanım, kızları Sâniha ve Vedia'ya karşı da kötü davranmaktadır. *Makâlât-ı Nezihî* eserinde yazar, ailede gerçek muhabbetin ortadan kalkmasıyla sevgilerin, tamamen maddî amaçlar üzerine kurulu olacağını belirtmektedir. *Teehhül Âleminde* romanında Sıdkullah Fahima Efendi ile Nigâr Fitnat Hanım maddî emeller üzerine bir aile teşkil etmişlerdir. Sıdkullah Fahima Efendi'nin kendisinden yaşça çok küçük bir kızla evlenmesinin nedeni eşinin genç ve güzel olmasıdır. Nigâr Fitnat Hanım'ın ise bu evliliği istemesinin nedeni zengin Sıdkullah Fahima Efendi'yle evlenerek besleme olarak yaşadığı aileden hayatını kurtarmaktır. Evliliklerinin en başından beri maddî unsurlar ön plandadır. Safvet Nezihî'nin, bahsettiği gerçek aile sevgisi ve muhabbeti bu evlilikte bulunmamaktadır. Yazar, bu aile üzerinden erken yaşta yapılan evliliklerin ve maddî temeller üzerine kurulan bir evliliklerin getirdiği kötü sonuçları göstermektedir.⁶⁵

Eserde genç ve güzel olan Nigâr Fitnat Hanım, eşiyle aralarında çok yaş farkı olmasından dolayı gerçek aşkı, Sıdkullah Fahima Efendi konağına gelen genç erkekler Mesut Kâmi ve Hürrem'de aramıştır. Bundan dolayı eserde Nigâr Fitnat Hanım, evlilik dışı yaşadığı

⁶⁴ Safvet Nezihî, *Teehhül Âleminde*, Hazırlayan: Mustafa Uğurlu, Fidan Kitap, İstanbul 2021, s. 29-44.

⁶⁵ Safvet Nezihî, a.g.e., s. 44-64.

ilişkilerle ön plandadır. Nigâr Fitnat Hanım, ilk olarak Mesut Kâmi'ye duygularını açmıştır. Mesut Kâmi ise Nigâr Fitnat Hanım'ın kızı Sâniha'yı sevdiği için Nigâr Fitnat Hanım'ın duygularına karşılık vermemiştir. Bunun üzerine Nigâr Fitnat Hanım, Mesut Kâmi'ye karşı Hürrem'le ilişki kurmaya başlamıştır. Hatta Hürrem'le daha yakın olabilmek için küçük kızı Vedia ile Hürrem'i evlendirmiştir. Bir gece Sıdkullah Fahima Efendi konağında gerçekler ortaya çıkmıştır. Nigâr Fitnat Hanım ile Hürrem'in ilişkisini öğrenen Sıdkullah Fahima Efendi, o gece vefat etmiştir. Nigâr Fitnat Hanım'ın kızları da konağı terk etmişlerdir. Bu olaydan sonra Nigâr Fitnat Hanım ile Hürrem beraber yaşamaya başlamışlardır. Fakat kısa bir süre sonra Hürrem, Nigâr Fitnat Hanım'ın bütün mal varlığını kumarda kaybetmiştir. Ardından sağlığını kaybeden Nigâr Fitnat Hanım sokaklarda yaşamaya başlamıştır. Gidecek bir yeri olmadığı için karlar üzerinde yığılmıştır ve kalp krizi geçirerek ölmüştür.⁶⁶

Makâlât-ı Nezihî'de yazar, Avrupa aile yapısına karşı Doğu aile yapısının daha iyi olduğunu belirtmektedir. Eserde Safvet Nezihî, Batı'nın ilerleme sağladığı alanları örnek alırken aile yapısı konusunda onlardan uzak durulması gerektiğini söylemektedir (s. 114-115). *Teëhhül Âleminde* romanında Nigâr Fitnat Hanım'ın damadı Hürrem'le olan yasak ilişkisi Türk aile yapısına uygun değildir. Ahlâkî bakımdan Türk aile yapısını bozan Nigâr Fitnat Hanım'ı yazar, romanın sonunda hastalığıyla ve evsiz bırakarak cezalandırmıştır.⁶⁷

Safvet Nezihî'nin *Makâlât-ı Nezihî* eserinde kadınların ahlâkî faziletlerini kaybetmesinde erkekleri sorumlu tutmaktadır (s. 86-88). *Teëhhül Âleminde* romanında da Nigâr Fitnat Hanım'ın ahlâkî faziletlerini kaybetmesinde ve hayatının kötü gidişatından erkekler sorumludur. İlk olarak eşi Sıdkullah Fahima Efendi, Nigâr Fitnat Hanım'ın istediği aşkı ona gösterememektedir. Bu yönüyle Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnû* romanını anımsatan eserde Nigâr Fitnat Hanım'ın bu durumu onun çevresindeki erkeklere yönelmesine sebep olmuştur.

Eserde Nigâr Fitnat Hanım'a olumsuz tesir eden bir diğer erkek ise damadı Hürrem'dir. Hürrem, kayınvalidesinin duygusal ilgisine karşılık vermiştir. Bu yasak aşkın sonucunda Nigâr Fitnat Hanım'ın aile bağlarının kopmasına ve bütün mal varlığını kaybetmesine sebep olmuştur. Nigâr Fitnat Hanım, Hürrem'le olan ilişkisinde yaşadığı sıkıntılardan dolayı

⁶⁶ Safvet Nezihî, a.g.e., s. 64-350.

⁶⁷ Nevin Avcioğlu İspirlioğlu, *Safvet Nezihî Hayatı ve Eserleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1995, s. s. 29-31.

vücudunda garip çibanlar çıkmaya başlamıştır. Böylece Nigâr Hanım fiziksel güzelliğini kaybetmiştir. Ayrıca bu dönemde yaşadığı maddi sıkıntılardan dolayı evsiz kalmıştır.⁶⁸

Makâlât-ı Nezihi eserinde Safvet Nezihi kızların; kadınlık, kadınların faziletleri, anneliğin yüceliği ve zevcelik gibi konular hakkında fikir terbiyesini annelerinden alması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca duygusal faziletlerini kaybetmiş kadınların şefkatli bir anne olamayacağını da vurgulamıştır (s. 59-61). *Teehhül Âleminde*'de Nigâr Fitnat Hanım'ın Sâniha ve Vedia isminde iki kızı vardır. Nigâr Fitnat Hanım, kızlarının eğitimi için bir Fransız mürebbiye tutmuştur. Kendisi ise alafranga mekanlarda çok takıldığı için vaktini kızlarının eğitime harcamamaktadır. Fransız mürebbiyenin evde bulunması kızların annelerinden uzaklaşmasına ve Sıdkullah Fahima Efendi'nin evdeki rahatının kaçmasına neden olmuştur. Sıdkullah Fahima Efendi, ev içerisinde gecelikle dolaşmaktan ve kızlarına elleriyle yemek yedirmekten büyük keyif almaktadır. Fakat yaptığı bu davranışlar alafranga yaşam tarzında hoş karşılanmadığı için yasaklanmıştır.⁶⁹

2.3. Kadın Kalbi

Kadın Kalbi Servet-i Fünûn döneminin sanat anlayışını içinde barındıran, hayal-hakikat teması üzerine kurgulanmış bir eserdir. Bu eserde aşk, ihtiras ve kıskançlık üçgeni temel alınmıştır. Safvet Nezihi'nin üçüncü romanı olan bu eser, 1905'te ve 1927'de Arap harfleriyle iki kez yayımlanmıştır. 2009 yılında ilk kez Latin harflerine Mümtaz Sarıççek tarafından aktarılmıştır.⁷⁰

Kadın Kalbi'nde Refik Bey, romanın merkezî kişisi Ahmet Baha'nın babasıdır. O, babasının verdiği harçlıklarla geçimini sağlayan, okumamış, işsiz bir kişidir. Refik Bey, ailesinin isteği üzerine Sadberk Hanım'la evlenmiştir. Bu evlilikten Ahmet Baha ve Nebahat isminde iki çocuk sahibi olmuştur. Refik Bey'in babası Eyüplü Sabri ölünce bütün mirası oğluna kalmıştır. Refik Bey, babasından kalan mirasla Kuzguncuk'ta bir yalı alarak Nahifî Paşa ailesine komşu olmuştur. Nahifî Paşa ve eşi eğitimli insanlardır. Cavidan isminde bir kızları

⁶⁸ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 343-350.

⁶⁹ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 58.

⁷⁰ Safvet Nezihi, *Kadın Kalbi*, Hazırlayan: Mümtaz Sarıççek, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2020, s. 9.

vardır. Nahifî Paşa ile eşi Hanımefendi, Cavidan'ı biraz şımarık yetiştirmişlerdir. Zamanla Cavidan ve Refik Bey'in oğlu Ahmet Baha çok iyi arkadaş olmuşlardır.⁷¹

Bir süre sonra Refik Bey'in hem zevk ve eğlenceye düşkün olmasına hem de başka kadınlarla ilişkisine dayanamayan Sadberk Hanım hastalanarak ölür. Sadberk Hanım ölmeden önce oğlu Ahmet Bahâ'yı Nahifî Paşa'nın eşine emanet eder. Annesinin ölümünden sonra Ahmet Bahâ, Cavidan'la oynamak için sıklıkla Nahifî Paşa yalısına gitmeye başlar. Babasının Peyker Hanım'la evlenmesi üzerine Ahmet Bahâ, Nahifî Paşa yalısına tamamen yerleşir.⁷²

Nahifî Paşa, Ahmet Bahâ'yı kızı Cavidan'dan hiçbir zaman ayırmamaktadır. Bundan dolayı kızı Cavidan'a evde yabancı mürebbiyelerden dersler aldırırken Ahmet Bahâ'yı da yatılı okula kaydettirir. Bir zaman sonra Nahifî Paşa ölür. Bu zaman zarfında Ahmet Bahâ ile Cavidan'ın arkadaşlığı aşka dönüşmüştür. Cavidan'ın Ahmet Bahâ'ya olan aşkı daha şiddetlidir. Ahmet Bahâ'nın ise bir yandan Matmazel Polin'le ilişkisi vardır. İki gencin nişan haberini duyan mürebbiye Matmazel Polin Paris'e gitmek ister. Polin'in Paris'e gitmesini istemediği için Ahmet Bahâ, Cavidan'ı terk ederek ona Beyoğlu'nda ev tutar. Ahmet Bahâ da yalından ayrılarak Matmazel Polin'le yaşamaya başlar.⁷³

İki yıl sonra Matmazel Polin, Ahmet Bahâ'dan sıkılarak onu terk eder ve Paris'e gider. Yaptıklarından pişmanlık duyan Ahmet Bahâ, Cavidan'a tekrar dönmeyi cesaret edemez. Bunun üzerine İstanbul'dan ayrılarak Mersin'e yerleşir. Mersin'de savcı yardımcısı olarak işe başlar ve yakın arkadaşının kızı Zekiye'yle evlenir. Evlendikten dört ay sonra Zekiye'yi ailesiyle tanıştırmak için tekrar İstanbul'a döner. Bir gün Büyükdere'de gezerken Ahmet Bahâ, Cavidan'la karşılaşır. Bu karşılaşma sonrasında Ahmet Bahâ, Cavidan'ın Mâil Bey'le evlendiğini öğrenir. Kısa bir süre sonra kendisi de Beyükdere'de bir köşk kirayarak Cavidan'a komşu olur. Bu komşuluk sürecinde Cavidan'ın eşinden boşanması Ahmet Bahâ'yı ümitlendirse de hislerine ondan karşılık bulamaz. Ahmet Bahâ, Cavidan'a mektuplar yazarak ondan af diler fakat Cavidan evlenmelerinin mümkün olmayacağını her defasında yineler. Bunun üzerine Ahmet Bahâ, kendi evliliğini bir engel olarak görür ve hamile eşi Zekiye'den boşanır. Cavidan'ın annesi Ahmet Bahâ'dan kendilerini rahat bırakmasını ister.

⁷¹ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 131-152.

⁷² Safvet Nezihi, a.g.e., s. 153-157.

⁷³ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 158-303.

Bu esnada Cavidan'ın eski eşi Mâil Bey'le Zekiye'nin evlenecekleri haberi duyulur. Mâil Bey'in frengi hastalığından dolayı Cavidan, bu evliliği engellemeye çalışır. Cavidan, Ahmet Bahâ'dan bu evliliğe engel olmasını ister. Ahmet Bahâ, Zekiye'yle tekrar evlenerek Mersin'e gitmeye karar verir. Annesini kaybeden Cavidan yalnız kalır. Cavidan'ın annesi öldükten sonra Zekiye ve annesi Kuzguncuk'a gider. O gece Cavidan'ı yalnız bırakmak istemezler ve orada kalırlar. O günden sonra Zekiye, Mersin'e gidene kadar iki günde bir Kuzguncuk'a giderek Cavidan'ı teselli etmiştir. Ahmet Bahâ ile Zekiye'nin Mersin'e gideceği gün Cavidan, onları uğurlamak için vapura kadar gelir. Uğurlama sırasında Cavidan'ın ayağı takılarak denize düşmesiyle roman sona erer.⁷⁴

Makâlât-ı Nezihi eserinde Safvet Nezihi, görücü usulüne karşı çıkarak ailede gerçek mutluluğun olması için evlenmeden önce eş aramanın meşru olduğunu belirtmektedir. Yazara göre, eş aramada hem fiziksel hem de kişisel özellikler göz önünde bulundurulmalıdır. Farklı terbiyelerde yetişmiş olan çiftler aile hayatında mutlu olmazlar. Çünkü böyle bir evlilikte zevç ve zevcenin hayat zevkleri farklı olacaktır (s. 41-48). Yazarın *Kadın Kalbi* adlı romanının temel konusu evliliklerdir. Yazar bu eserde, genellikle birbirine zıt karakterlere sahip çiftler karakterize etmiştir. Eserde merkezî kişi olan Ahmet Bahâ, Zekiye'yle evliliğinde hiç mutlu değildir. Zekiye'nin babası, vefat ederken eşi ve kızını Ahmet Bahâ'ya emanet etmiştir. Bundan dolayı Ahmet Bahâ'nın bu evliliği yapmasının amacı arkadaşına karşı vicdanî sorumluluğunu yerine getirmektir. Oysaki Ahmet Bahâ'nın hayal ettiği eş Zekiye değildir. Ahmet Bahâ, hayalindeki kadını anlatırken “*Mesela şık, zarif hassas bir kadın. Âdeta bebek kadar süslü, o derece güzel bir kız. Piyano çalsın, Fransızca bilsin.*”⁷⁵ sözleriyle anlatmaktadır. Fakat bu noktada da hayalle hakikat çatışmaktadır. Çünkü eşi Zekiye, okuma yazması olmayan, piyano çalmayı bilmeyen, alafranga yaşam tarzından uzak çekingen bir taşra kadınıdır. Ahmet Bahâ evliliklerinin ilk zamanlarında mutlu olduğunu zannetse de İstanbul'da Cavidan'la karşılaşmasından sonra duygusal olarak eşinden uzaklaşmıştır.⁷⁶

Kadın Kalbi'nde Cavidan ile Mâil Bey'in evliliğinde de çiftler farklı karakterlere sahiptirler. Cavidan, Ahmet Bahâ ile mürebbiyesi Matmazel Polin'in kendisine ihanet etmesinden sonra uzun süre kimseyle evlenmemiştir. Cavidan çocukluk yıllarında şımarık bir karaktere sahip

⁷⁴ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 318-552.

⁷⁵ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 70.

⁷⁶ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 70-101.

olsa da yaşadığı acı olaylar karşısında büyük bir olgunluk kazanmıştır. Nişanlısı Ahmet Bahâ'nın kendisini bırakıp gitmesinden sonra kimseye karşı gerçek aşkı hissedememiştir. Mâil Bey ise Mersin'deki memuriyetinden uzaklaştırılarak İstanbul'a gelmiştir. Yalının kâhyası Binnaz Hanım'ın yeğeni olduğu için Nahifî Paşa yalısında yaşamaya başlamıştır. Mâil Bey her şeyi ve her durumu kabullenen bir karaktere sahiptir. Cavidan, başta annesi olmak üzere çevresindeki kişilerin baskısıyla Mâil Bey'le evlenmiştir. İlk gece Cavidan eşine “- *Sizin için ayrı bir oda hazırlattım. Alafranga karı koca bir odada yatmazlar, demişti. İsterseniz odanıza çekiliniz.*”⁷⁷ şeklindeki sözleriyle yatak odalarını ayırmıştır. Bu çift evlilikleri boyunca birbirlerinden uzak kalmışlardır. Buna rağmen Cavidan, Mâil Bey'in kendisine frengi hastalığı bulaştırmasından dolayı eşinden boşanmıştır.⁷⁸ Eserdeki Rıfkı Bey ile ilk eşi Sadberk (Sabire) Hanım'ın evlilikleri de bu duruma örnektir. Bu evlilik Rıfkı Bey'in babasının isteği üzerine görücü usulüyle gerçekleşmiştir. Bundan dolayı Rıfkı Bey, eşi Sadberk Hanım'ı hiçbir zaman sevmemiştir. Hatta Rıfkı Bey, eşinin ismini değiştirerek ona Sabire adını koymuştur. Eşi ve çocuklarıyla ilgilenmeyen Rıfkı Bey, Peyker adında başka bir kadına âşıktır. Bu durumlar karşısında Sadberk Hanım, verem hastalığına yakalanarak vefat etmiştir. Böylece bu çiftin evlilikleri de olumsuz bir şekilde son bulmuştur. Yazarın, *Makâlât-ı Nezihî*'de değindiği gibi *Kadın Kalbi*'nde de farklı özelliklere sahip çiftler evliliklerinde mutlu değildirler.⁷⁹

Makâlât-ı Nezihî'de yazar on üç, on dört yaşlarındaki evlilikleri facia olarak nitelendirmiştir. Ona göre, eşler arasında hem fiziksel hem de kişisel özellikler bakımından uygunluk aranmalıdır. Hatta aileden çocuğa kalıtsal olarak bir hastalık geçip geçmediği araştırılmalıdır (s. 17-19). *Kadın Kalbi*'nde yazar, Ahmet Bahâ ile Cavidan üzerinden bu konuyu ele almıştır. Onların evliliği çocukluklarından itibaren Nahifî Paşa'nın eşi Hanımefendi tarafından düşünülmektedir. Konuyla ilgili olarak Nahifî Paşa'ya Hanımefendi şunları söylemiştir:

“- (...) *Kendi elimizde büyüyecek olan Bahâ'dan iyi bir damat bulacağımız ne malum? Yekdiğerini seven bu iki çocuğu nişanlarız, sonra birbirine veririz, onlarda mesud olurlar; biz de müürüvetlerini görürüz vesselam.*

⁷⁷ Safvet Nezihî, a.g.e., s. 333.

⁷⁸ Safvet Nezihî, a.g.e., s. 328-432.

⁷⁹ Safvet Nezihî, a.g.e., s. 13-19.

Nahifî Paşa ise,

- *Ah! Bu kadınlar... İşe ne kolay netice verirler, ne güzel hükümlerde bulunurlar. Düşün Hanım! Çocuk henüz on birinde, kız dokuz yaşında. On sene sonra vukua gelecek ahvâle şimdiden ne kolay istediğin şekli veriyorsun. (...)*⁸⁰ sözleriyle eşinin çocukları evlendirme düşüncesine karşı çıkmıştır. Hatta Ahmet Bahâ'nın annesi Sabire Hanım'ın verem hastalığından ölmesi Nahifî Paşa'yı tedirgin etmektedir. Çocukların evliliği konusunda ısrar eden eşine karşı Nahifî Paşa, “- (...) *Bu hastalığın çocuğa geçmediği ne malûm. Onun da validesi gibi yirmi iki yaşında veremden ölmeyeceğini kim temin edebilir?*”⁸¹ şeklindeki sözleriyle bu evliliğe karşı çıkmıştır.⁸²

Safvet Nezihi, *Makâlât-ı Nezihi*'de yer alan “Hayat-ı İctimâ'iyeye ‘Âid” adlı makalesinde, erken yaşta yapılan evlilikler sonucunda kadın vefatlarının artmasını ele almıştır. Yazar, fiziksel gelişimini tamamlamamış kızların küçük yaşta evlenmelerini sağlık bakımından doğru bulmadığını ifade etmiştir. Bundan dolayı erken yaşta yapılan evliliklerin kabul edilemeyeceğini kesin bir dille belirtmiştir. Safvet Nezihi'nin bu makalesine karşı Âliye adında bir hanımefendiden mektup almıştır. Âliye Hanımefendi, yazarın bu konuyu maddi boyutuyla ele aldığını belirtmiştir. Kendi ise bu konuya manevi yönden yaklaşmıştır. Âliye Hanımefendi kızları, fikren yükselememiş ve iyi bir eğitim görmüş kızlar şeklinde iki gruba ayırmaktadır. Ona göre, her iki gruptaki kızların hayatlarında mutlu olabilmeleri için on beş, on altı yaşlarında evlendirilmeleri gerekmektedir. Özellikle birinci grupta yer alan fikren yükselememiş kızların, küçük yaşlardan itibaren uygun olmayan davranışlarda bulduklarını ve ileriki yaşlarında aile zevkinden haz alamadıklarını belirtmiştir. Bu konuya çözüm olarak bu kızların erken yaşta evlenmeleri hâlinde kötü davranışlardan uzak duracaklarını ifade etmiştir. Safvet Nezihi, Âliye Hanımefendi'nin bu düşüncelerine karşı çıkmaktadır. Safvet Nezihi'ye göre, kızların küçük yaşta evlenmelerini gerektirecek hiçbir sebep yoktur. Yazar, kızların ahlâk terbiyesinden annelerini sorumlu tutmaktadır. Özellikle anneleri tarafından kızlara kadınlık ruhunun faziletleri, eş olmanın ne demek olduğu ve annelik gibi konularda gerekli bilgiler verildiği zaman bu kötü davranışların önleneceğini ifade etmektedir (s. 13-35). *Kadın Kalbi*'nde yazar, bu konuyu Cavidan karakteri üzerinden işlemiştir. Eserde, Cavidan nişanlısı Ahmet Bahâ tarafından terk edilmiştir. Cavidan'ın

⁸⁰ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 159.

⁸¹ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 160.

⁸² Safvet Nezihi, a.g.e., s. 159-160.

annesi Hanımefendi, kızının bu üzüntüsünü daha on sekiz yaşına gelemeden biriyle evlenirse unutabileceğini düşünmektedir. Yazar, bu olay karşısında yalının kahyası Binnaz Hanım'ın “- Eğer kızı on dördünde kocaya vermiş olsa idik, bu gürültülerin, patırtuların hiçbiri olmayacaktı (...)”⁸³ şeklinde düşüncelerini aktarmaktadır. Binnaz Hanım'ın bu düşüncesiyle Âliye Hanımefendi'nin düşüncesi örtüşmektedir. Cavidan'ın yaşadıkları ve hırçın yetişmesinden de annesi sorumludur. Çünkü annesi, Cavidan küçük yaşlardayken kızını Ahmet Bahâ'yla yakıştırarak çocuklar üzerinden evlilik hayalleri kurmuştur. Ayrıca Hanımefendi, Cavidan doğmadan önce dört çocuğunu kaybettiği için kızını şımarık yetiştirmiştir. Cavidan'ın iyi ya da kötü bütün isteklerini yerine getirmiştir.⁸⁴

Safvet Nezihi, *Makâlât-ı Nezihi*'de beden idmanları konusuna geniş yer vermektedir. Yazara göre spor kavramı; jimnastiği, ata binmeyi, bisiklete binmeyi, pehlivanlığı ve bunlara benzer fiilleri kapsamaktadır. Yazar, *Makâlât-ı Nezihi* eseri için bu spor dalları hakkında geniş araştırmalar yapmıştır. Ayrıca yaptığı bu araştırmalar sayesinde yazar, spor dallarının 19. yüzyılın sonlarında Avrupa'daki kadınlar üzerindeki etkilerini de okuyucuya sunmuştur. Safvet Nezihi'ye göre Avrupa'da kadınlar, sporun her dallında aktiftirler. Beden idmanları yapmaktan çekinmemektedirler (s. 4-7). *Kadın Kalbi*'nde yazar, Fransız Matmazel Polin karakteriyle beraber bu spor dallarını ele almıştır. Matmazel Polin, Nahifi Paşa'nın vefat etmesinden sonra Cavidan'ın yeni mürebbiyesi olarak yalıya gelmiştir. Matmazel Polin, eserde kötü karakteriyle ön planda olmasına rağmen beden idmanları konusunda çok iyidir. Batı kültürüyle yetişmiş olduğundan uzuv faaliyetlerinin sağlıklı çalışabilmesi için beden idmanlarının öneminden sürekli bahsetmektedir. Matmazel Polin'in at binme konusundaki meziyetlerini anlatması Ahmet Bahâ'nın ondan daha da etkilenmesine yol açmıştır. İlk olarak Ahmet Bahâ daha sonra Cavidan yalıya at aldırarak ata binmeye başlamışlardır. Bu olay karşısında kâhya kadın Binnaz Hanım'ın şaşkınlığını “*Kızlar hiç ata biner mi imiş, böyle şey mi olurmuş?*”⁸⁵ şeklindeki sözleriyle aktarmıştır. Bu at binme merakı Cavidan'ın attan düşmesi ve kış mevsiminin gelmesiyle son bulmuştur.

Eserde, at binme olayından iki yıl sonra Matmazel Polin'in açtığı beden idmanı konusu jimnastik ve tenisle beraber çeşitlenmeye başlamıştır. Matmazel Polin, bu spor dalları hakkında Cavidan ile Ahmet Bahâ'ya bilgiler vermeye devam etmiştir. Fakat uygulamada

⁸³ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 314.

⁸⁴ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 270-320.

⁸⁵ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 217.

başta Matmazel Polin olmak üzere bu spor dalından hiçbiri zevk alamamışlardır. Fakat tenis Ahmet Bahâ'yı çok heyecanlandırmıştır. Çocukların bu spor dalından eğlendiklerini düşünen Hanımefendi, evin terasına tenis için bir alan yaptırır. Tenisten sonra Ahmet Bahâ'da kürek çekmek merakı uyanmıştır. Hanımefendi, çocukların bu sporu yapması için iki kişilik bir sandal sipariş etmiştir. Sipariş ettikleri sandal gelene kadar Ahmet Bahâ, yalının büyük sandalıyla eğitimler yapmaya başlamıştır. Ahmet Bahâ'nın kürek çekme eğitimlerine Matmazel Polin eşlik etmiştir.⁸⁶

Yazar, *Kadın Kalbi*'nde adı geçen bu spor dallarının ilk defa Matmazel Polin'in eğitimleri sayesinde yapıldığını ve çevredeki kişilerin sporlara karşı şaşkınlıklarını geniş bir şekilde ele almıştır. Eserin sonlarına doğru beden idmanlarının toplumda artık umumileştiğini, bisiklet yarışlarının yapıldığını bir betimlemeyle okuyucuya sunulmaktadır.⁸⁷

Safvet Nezihi, *Kadın Kalbi*'nde Mösyö Jol Bova'dan aldığı buhran-ı kalp (buhran-ı 'aşkî) fikrini sıklıkla kullanmıştır. Eserde merkezî kişi Ahmet Bahâ, eve geç gelmekte hatta bazı geceler hiç gelmemektedir ve bu durum eşi Zekiye'nin bunalımlar yaşamasına yol açmaktadır. Zekiye, eşinin soğuk davranışlarından dolayı kendisini sevmediğini düşünmektedir. Ayrıca Zekiye'nin Ahmet Bahâ'nın cebinde Cavidan'a ait bir mektup bulması sonucu yaşadıkları buhran-ı kalbe bir örnektir. Eserde buhran-ı kalbî'yi yaşayan bir diğer kadın karakter Cavidan'dır. Cavidan, çocukluk aşkı ve nişanlısı Ahmet Bahâ tarafından terk edilmiştir. Ahmet Bahâ'nın Matmazel Polin'le gitmesi karşısında Cavidan derin bir üzüntü yaşamıştır. Cavidan, Mail Bey'le boşandıktan sonra tekrar Ahmet Bahâ'dan evlenme isteği alması karşısında şiddetli bir buhran-ı kalp yaşamıştır.⁸⁸ Yazar, Cavidan'ın yaşadığı kalp buhranlarından sonra Zekiye'yle bir konuşmasındaki durumunu

“Kızcağız acı acı güldü, sonra kalbini göstererek:

-Bu artık öldü, öldü...diyordu.”⁸⁹ şeklindeki sözleriyle aktarmıştır.

⁸⁶ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 217-245.

⁸⁷ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 409.

⁸⁸ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 416-546.

⁸⁹ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 546.

2.4. Kadınlar Arasında

Safvet Nezihî, *Makâlât-ı Nezihî*'de kadın imzayla erkekler tarafından yazılan “kadın mektupları”nın kadın tabiatına uymayan, boş, manasız ve faydasız yazılar olduklarını belirtmiştir. Çünkü yazara göre erkekler, yazılarında kadınların hislerini kadınlar gibi güzel ifade edememektedirler. Kadınların, yazılarında kendilerine ait bir üslupları ve bakış açıları vardır. Yazarın ismine bakmadan içerik ve biçim bakımından o yazının bir kadına ait olduğunun anlaşılacağını ifade etmektedir. Bundan dolayı erkeklerin kadın imzasıyla yazdıkları mektupları gülünç bulduğunu ve hiçbir zaman aklına kadın mektubu yazma fikrinin gelmediğini belirtmiştir (s. 22-24).

Safvet Nezihî, bu düşüncelerinden kısa bir süre sonra 1 Mart 1325 (14 Mart 1909) tarihinde kurgusu kadın mektuplarından oluşan *Kadınlar Arasında* romanını *Resimli Roman* dergisinde tek parça hâlinde neşretmiştir.⁹⁰ Eser, yapı bakımından Nüzhet ve Sadiye isimli iki arkadaşın mektuplaşmalarından oluşmaktadır. Nüzhet, mektup sayısının fazla olması ve mektuplarının daha uzun oluşuyla romanda merkezî kişi konumundadır. Safvet Nezihî, *Kadınlar Arasında* romanında II. Meşrutiyet'in ilanını temel alarak olayları bu konu üzerinden şekillendirmiştir. Nüzhet, İstanbul'da yaşadığı için dönemin toplumsal yapısı ve II. Meşrutiyet'in sonuçlarını Adana'da yaşayan arkadaşı Sadiye'ye mektuplarla anlatmaktadır. Yazar, romanda dönemin olaylarına kayıtsız kalmayan, okuyan, araştıran ve olaylar hakkında düşünen iki güçlü kadın karakteri yaratmıştır.⁹¹

Kadınlar Arasında romanında Nüzhet ve Sadiye birbirleriyle anlaşılan iki yakın arkadaştır. Sadiye, Nüzhet'in abisini sevmiştir fakat aşkına karşılık bulamamıştır. Bunun üzerine Sadiye, kendisinden yaşça büyük bir devlet görevlisiyle evlenir ve Adana'da yaşamaya başlar. Nüzhet ise İstanbul'da yaşamaktadır. Nüzhet, ailesinin isteği üzerine bir Paşa'nın oğluyula nişanlanmıştır. Bu arada II. Meşrutiyet ilan edilir. İstanbul halkı II. Meşrutiyet'in ilanını sokaklarda büyük coşkuyla kutlar. Nüzhet, evlerinin penceresinden Bâb-ı âli caddesindeki olayları izler ve olanları mektuplarında arkadaşı Sadiye'ye anlatır. Coşkulu kalabalık içinde bir genç Nüzhet'in dikkatini çeker ve bu genç delikanlıyla nişanlığını karşılaştırır. Nişanlının bilgisizliğin ve davranışlarındaki tutarsızlığın farkına varan genç

⁹⁰ Can Şen, “Safvet Nezihî'nin Kadınlar Arasında Romanı Üzerine” içinde: Safvet Nezihî, *Kadınlar Arasında*, Hazırlayan: Can Şen, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, s. 6.

⁹¹ Şen, a.g.y., s. 6-9.

kadın nişanı bozmak ister. Anne ve babası Nüzhet'in bu kararına karşı çıkarlar. Fakat Nüzhet, nişanı bozmakta kararlıdır ve sonunda babasını ikna etmeyi başarır.⁹²

Sadiye de evliliğinde mutlu değildir. Kocasının davranışlarına tahammül edememektedir. Köylü bir kadının kocasını haksız yere hapse attırıldığını ve bu kadından rüşvet aldığını öğrenir. Bu olay sonrasında kocasından boşanan Sadiye, İstanbul'a döner. Sadiye'nin yaşadıklarını öğrenen Nüzhet'in abisi, daha önce Sadiye'yi istemediği için pişman olur ve onunla evlenmek ister. Sadiye mutsuz evliliğinden sonra tekrar evlenmek istemez. Fakat Nüzhet'in abisi, Sadiye'ye evlenmeye teklifini yineler. Bunun üzerine Sadiye geçmişte yaşadığı kötü anları unutarak Nüzhet'in abisinin teklifini kabul eder.⁹³

Kadınlar Arasında romanında yazar, kadının görüşlerini itibarsızlaştıran ve kadın kimliğine zarar veren “çocuk makinesi” anlayışını eleştirmiştir.⁹⁴ II. Meşrutiyet'in ilan edilmesini büyük heyecanla arkadaşına anlatan Nüzhet, olaylarla ilgi daha fazla bilgi alabilmek için babasına ve abisine sorular sormaktadır. Nüzhet ilk olarak sorularını babasına yöneltmiştir. Konu ile ilgili olarak babasından “- *Kadınlar bu gibi şeylere karışmaz, (...)*”⁹⁵ şeklinde cevap aldığı için merak ettiklerini abisine sormaya başlamıştır. Babasının bu davranışlarına karşı abisi “- *Peder hâlâ eski kafada. Kadınları yalnız çocuk makinesi zannediyor. Zamanın uyandırdığı tahavvülât-ı fikriyeye vâkıf olmayı istemiyor. (...)*”⁹⁶ şeklindeki sözleriyle babasının Nüzhet'e karşı olan tutumunu eleştirmiştir. Bu olaydan sonra dönemin gelişmeleri hakkında bilgi almak için Nüzhet, sürekli abisinin eve gelmesini beklemiştir.⁹⁷

Makâlât-ı Nezihi adlı eserinde de yazar, toplumda nesillerin devamlılığı için kadınları çocuk makinesi olarak algılamının eski zamanlarda kaldığını vurgulamaktadır. Ona göre, evlilikte kadınların tek görevi çocuk doğurmak değildir. Kadınların acı ve tatlı günlerde eşlerine hayat arkadaşı olmalarının daha önemli olduğunu belirtmiştir (s. 42). Nüzhet'in abisiyle bu konuşmasından anlaşıldığı üzere yazar, artık kadınların çocuk makinesi gibi görülmediğini böylece toplumdaki kadının yerinin değişmeye başladığını göstermektedir. *Kadınlar*

⁹² Safvet Nezihi, *Kadınlar Arasında*, Hazırlayan: Can Şen, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, s. 15-70.

⁹³ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 71-101.

⁹⁴ Gündüz, a.g.e., s. 326.

⁹⁵ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 22.

⁹⁶ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 22.

⁹⁷ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 23.

Arasında romanında yazar, Nüzhet ve Sadiye gibi toplumsal konularla ilgilenen, araştıran, öğrenmeye açık güçlü kadın karakterler oluşturmuştur.

Kadınlar Arasında'da kadın-erkek ilişkileri ön plandadır. Yazar, kadınların aile içerisinde yerini ve eş seçimlerini Nüzhet ile Sadiye üzerinden okuyucularına sunmuştur. *Makâlât-ı Nezihi* eserinde Safvet Nezihi, eşler arasındaki talim ve terbiyenin eşit olması gerektiğini vurgulamaktadır (s. 41). Bu görüşünü *Kadınlar Arasında* romanında tekrar ele almıştır. Romanda Nüzhet nişanlısından, Sadiye eşinden memnun değildir. Nüzhet, ailesinin isteği üzerine bir Paşa'nın oğluyla nişanlanmıştır. Nüzhet'in nişanlısı, babasının paşa olması ile övünen ve maddi unsurlara önem veren birisidir. Nüzhet ise manevi güzellikleri ön planda tutan bir kadın olduğu için nişanlısının davranışlarını hoş karşılamamaktadır. Bundan dolayı bu kişi ile evlendiğinde mutlu olamayacağını babasına söyleyerek ailesinin ısrarına rağmen nişanı bozmuştur.⁹⁸

Sadiye ise Nüzhet'e gönderdiği mektuplarda evliliği hakkında "(...) Nüzhet, senden saklamaya lüzum görmem; mesudiyet-i hakikiyeden pek uzaktayım. O kadar uzak ki ona yetişebilmek ümidi bile, heyhat, mefkut."⁹⁹ diyerek evliliğinde gerçek mutluluğun olmadığını belirtmektedir. Sadiye'nin kocası kendisinden yaşça büyüktür ve meşrutiyet karşıtı bir insandır. Bundan dolayı Nüzhet'in meşrutiyet yanlısı fikirlerini, arkadaşıyla paylaştığını bildiği için karısının Nüzhet'le mektuplaşmasını istememektedir. Sadiye ise arkadaşının gönderdiği mektupları kocasından gizli okumaktadır. Sadiye evde kocasının sürekli boşanma tehditleri, baskı ve zulümleri karşısında sıkıldığını mektuplarında arkadaşına anlatmaktadır.¹⁰⁰

Kadınlar Arasında romanında yedinci mektupta yer alan ve Sadiye'nin Nüzhet'e feci bir olay olarak anlattığı hadisede başka bir kadının hayatına da yer verilmiştir. Bu kadının eşi haksız yere cezaevine girmiştir. Kadın, kocasını cezaevinden kurtarabilmek için Sadiye'nin kocası tarafından rüşvet olarak istenen parayı temin edebilmek için sahip olduğu öküzlerden birisini satmak zorunda kalmıştır. Sattığı öküzün yerine kağnıda kendisi geçerek tarladaki işlerini sürdürmeyi devam etmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Sadiye'nin eşinden hakkını aramak için onların evine gelmiştir. Fakat Sadiye'nin eşi çeşitli sebepleri öne sürerek

⁹⁸ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 44-70.

⁹⁹ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 71.

¹⁰⁰ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 71-86.

kadının hakkını vermemiştir. Bunun üzerine Sadiye, kendi parasından kadına gerekli ödemeyi yapmıştır. Kadın evine dönerken Sadiye arkasından bakarak “*Bize kahraman askerler yetiştiren bir ana, milletin bir cüzü... Hem en fedakâr, en çalışkan bir cüzü. Teessüf, hezar teessüf!!!...* ”¹⁰¹ şeklinde duygularını ifade etmiştir. Sadiye’nin kadına parayı vermesi kocasını çok kızdırmıştır. Bu olaydan sonra şiddetli kavgalarının sonucunda evliliklerine son vermişlerdir.¹⁰²

Sadiye’nin evliliğine son vermesinden sonra Nüzhet’in abisi Sadiye’yle evlenmek istemiştir. Aslında önceleri Sadiye, Nüzhet’in abisiyle evlenmek istemiş ama Nüzhet’in abisi onu yeteri kadar tanımadığı için bu evliliğe yanaşmamıştır. Nüzhet’in Sadiye’nin onurlu duruşunu öğrendikten sonra onunla evlenmediğine pişman olmuştur. Sadiye, sevdiği erkekte böyle bir teklif gelince ilk evliliğinde yaşadığı kötü zamanlardan dolayı hem duygusal olarak hem de bedenen zarar gördüğünü ifade ederek bu evliliği kabul etmemiştir. Fakat Sadiye'nin bu düşüncelerine karşı Nüzhet'in abisi:

“- (...) *Ben ulviyetle, mehasin-i nisâiye ile mâli bir kalp arıyordum. Sadiye Hanım'da onu buldum. Refakat-ı hayatı bunun için teklif ediyorum. Eğer bedâyi-i maddiyenin meclubu olmuş bulunsaydım hiç el değmemiş bir gülü tercih ederdim.*”¹⁰³ şeklindeki sözleriyle evlilikte maddi unsurlara değil manevi unsurlara değer verdiğini ifade etmiştir. Bu sözler karşısında Sadiye evlenmeyi kabul etmiştir. *Makâlât-ı Nezîhi* adlı eserinde yazar, maddi unsurların geçici manevi duyguların kalıcı olduğunu benimseyen kadınlarla birlikte olunması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü ona göre, kadın ruhu içerisinde çeşitli güzellikler barındırmaktadır (s. 48-49). Kadının bu güzelliklerle eşini mutlu edeceğini belirtmiştir. Romandaki durum da yazarın bu düşüncelerinin bir yansımasıdır.

2.5. Müsebbib

1910 tarihli *Müsebbib*, Safvet Nezîhi’nin II. Meşrutiyet’in ilanından sonra yayımladığı ikinci romandır. Eserde, tarihsel gerçekliklerin kurgusal yansımaları görülmektedir. Yazarın, II.

¹⁰¹ Safvet Nezîhi, a.g.e., s. 90.

¹⁰² Safvet Nezîhi, a.g.e., s. 87-91.

¹⁰³ Safvet Nezîhi, a.g.e., s. 99.

Meşrutiyet'in ilanından sonra yayımladığı *Kadınlar Arasında* ve *Müsebbib* adlı eserlerinde özgürlük, adalet gibi kavramların ağırlığı görülmektedir.¹⁰⁴

Müsebbib romanı; Osmanlı-Rus savaşı, Plevne Kuşatması, muhacir sorunu, II. Abdülhamit dönemi, Ali Suavi olayı, Çırağan vakası, hafiye teşkilatı, jurnalcılık, İttihat ve Terakki'nin çalışmaları ve II. Meşrutiyet'in ilanı gibi tarihsel gerçeklikleri temel almaktadır. Safvet Nezihî *Müsebbib*'de bu dönemdeki siyasi olayların bir aile üzerindeki yansımalarını aktarmaktadır. Aileyi oluşturan üç kuşak bireyler de bu olaylardan kötü bir şekilde etkilenmektedir. Dönemi etkileyen tarihi olaylar, eserde bir karakterin yaşam öyküsünde karşılık bulmaktadır. Yazar, roman şahıslarının yaşadığı sıkıntıları aktarırken aynı zamanda kendisinin de Abdülhamit döneminde yaşadığı sıkıntıları, duygu ve düşünceleri dışa vurmaktadır.¹⁰⁵

Müsebbib'de olay örgüsü, Zülfikar Efendi ve kızları etrafında şekillenmektedir. Zülfikar Efendi kızları Hidayet ve Atıfet'in iyi bir eğitim alması için özen göstermiştir. Kendisi, kızlarına küçük yaştan itibaren Arapça ve Farsça dersler vermiştir. Aynı zamanda kızlarının şiirin ruhundaki güzellikleri tatmaları için onlara aruz ve mânâ hakkında eğitimler vermiştir. Çevrede kız kardeşler arasında en beğenilen Atıfet'tir. Hatta eve görücü gelenler Hidayet'in fiziksel özelliklerini beğenmemektedirler. Hidayet'in manevi güzellikleri talipleri için bir anlam ifade etmemektedir.¹⁰⁶ Safvet Nezihî *Makâlât-ı Nezihî 'de* evlenmek isteyen gençlerin manevi güzelliklerden ziyade fizik özelliklere önem verdiklerini belirtmektedir (s. 13-20). Romanda da buna benzer bir şekilde Hidayet, fiziksel olarak beğenilmediği için yirmi yaşına kadar evlenememiştir. Daha sonra piyade yüzbaşı olan Atıf Efendi'yle evlenmişlerdir. Atıfet ise kendisinden yaşça büyük Zahit Efendi'yle evlenmiştir.¹⁰⁷

II. Meşrutiyet dönemi romanlarında evlilik teması altında dönemin sorunlarından birisi olan görücü usulüyle yapılan evlilikler ele alınmıştır. Yazarlar, görücü usulüyle evlenme yöntemini kadın karakterlerin bakış açısı üzerinden okuyucuya aktarmışlardır. *Müsebbib*'de

¹⁰⁴ Asiye Çığrı Yıldırım, "Müsebbib Romanı ve Safvet Nezihî Üzerine Birkaç Söz" içinde: Safvet Nezihî, *Müsebbib*, Hazırlayan: Asiye Çığrı Yıldırım, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, s. 7.

¹⁰⁵ Mustafa Uğurlu, "Müsebbib Üzerine (Safvet Nezihî'nin Kaleminden II. Abdülhamit Dönemi)", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 22, 2021, s. 338-352.

¹⁰⁶ Safvet Nezihî, *Müsebbib*, Hazırlayan: Asiye Çığrı Yıldırım, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, s. 23-24.

¹⁰⁷ Safvet Nezihî, a.g.e., s. 25.

yazar, bu konuyu Hidayet Hanım'ın kızı Rana üzerinden eleştirmiştir.¹⁰⁸ *Müsebbib*'de Rana, hem küçük yaşta aldığı eğitimler hem de yaşam tarzıyla güçlü bir kadın konumundadır. Kız anneleri tarafından Rana örnek gösterilmektedir. Rana'dan bahsederken kız anneleri: “-*Bak Rana Hanım'a. Maşallah her şeyde mükemmel. Keşke bir tek kızım olsaydı da onun gibi olaydı.*”¹⁰⁹ şeklinde sözlerle onu takdir etmektedir. Rana'nın bu güçlü kadın kimliği sayesinde birçok yerden kısmeti çıkmıştır. Fakat Rana eve gelen görücülerin karşısına çıkmak istememektedir. Çünkü ona göre görücüye çıkmak çirkin bir meseledir. Süslenip görücüye çıkmış bir kızın, fiziksel özelliklerini değerlendirmek maskaralıktır. Rana'nın bu konudaki ciddi tavrı karşısında annesi ve teyzesi görücüye çıkmanın âdet olduğunu yinelemektedirler. Bu ısrarlar karşısında Rana:

“-(...) mesela adet değişse de erkekler görücüye çıkmış olsa. Farz edelim ki bir pazar yeri olsa da evlenecek erkekler haftanın bir gününde orada yerleşmiş olsalar. O mehşere kadınlar gitse... hayvan alır gibi onların dişlerine, tırnaklarına baksa... Buna ne dersiniz?

- *Offf! Çirkin şey.*

-*Görücüye çıkmanın bundan farkı ne? Zevk-i selim nasıl iğrenç şeylerden müteeffir olursa bundan da öyle istikrah etmelidir.*”¹¹⁰ şeklindeki sözleriyle bu konudaki tepkisini göstermektedir. Rana hiçbir zaman görücüye çıkmamıştır.¹¹¹

Makâlât-ı Nezihî'de Safvet Nezihî'nin kadın ruhu hakkındaki düşünceleri *Müsebbib*'de güçlü kadın kimliğiyle bilinen Rana'nın yaşadıklarıyla karşımıza çıkmaktadır. Rana, otuz iki yaşındaki Nedim Bey'le evlenir. Taşralı Nedim Bey, Rana'yla evlendikten sonra iç güveysi olarak aileye dâhil olur. Rana evliliğinin ilk zamanlarında çok mutlu olmasına rağmen zamanla kocasının gerçek yüzünü görmüştür. Tabip Kolağası olan Nedim Bey, jurnalcılığı sayesinde paşalığa kadar yükselmiştir. Rana, kadınlık onurunu eşi Nedim Bey'e feda edecek kadar onu çok sevmiştir. Eşinin riyakârsızlığına dayanamayan Rana'da sağlık problemleri ortaya çıkar. Rana, gizlice kocasının neler yaptığını takip etmeye başlar. Rana, meşrutiyet karşıtı kocasının, Ayasofya'da bir patlama planladığını öğrenir. Bu patlama

¹⁰⁸ Gündüz, a.g.e., s. 329.

¹⁰⁹ Safvet Nezihî, a.g.e., s. 91.

¹¹⁰ Safvet Nezihî, a.g.e., s. 93.

¹¹¹ Safvet Nezihî, a.g.e., s. 91-95.

sonrasında tekrar istibdat döneminin gelmesini ve mareşal unvanı kazanmayı hayal eden Nedim Bey, bunları Rana'dan duyunca çılığına döner. Bu sırada Rana, Nedim Bey'in Ayasofya'ya gitmesine engel olmaya çalışır. Kocasının üzerine yürümesiyle Rana, Nedim Bey'i vurarak öldürür. Yazar bu durumu, kadının kalbindeki ısırap volkanının patlaması olarak değerlendirir.¹¹²

Makâlât-ı Nezihi'de yazar, Mösyö Jol Bova'nın "Yirminci 'Asırda Kadınlar" adlı konferansında Batı'da erkeklerin ahlâkî faziletlerini, kadınlar karşısındaki konumlarını kaybettikleri konusuna değinmektedir. Mösyö Jol Bova'ya göre, Batı'da erkekler ahlâkî faziletlerini kaybettikleri için artık kadınları himaye altına almak istememektedirler. Bu durumun toplumda kötü sonuçlar doğuracağını vurgulamaktadır. Doğu toplumlarında ise bu durumun farklı olduğunu belirtmektedir. Doğu erkeklerinin kadınları her zaman koruduklarını ifade etmektedir. Safvet Nezihi, Mösyö Jol Bova'nın düşüncelerinden yola çıkarak Batı ve Doğu toplum yapısının farklılığına vurgu yapmaktadır. Mösyö Jol Bova'nın düşüncelerine katılarak Doğu'da kadınların, erkeklerin himayesi altında olduklarını belirtmektedir (s. 55-85). *Müsebbib*'de yazar, kadınların erkekler tarafından himaye edilmesine de değinmiştir. Atıf Efendi, mesleği gereği sürekli göreve gitmektedir. Çırağan Baskını'na gitmeden önce Atıf Efendi, Zülfikar Efendi'yle vedalaşması sırasında "*İki evladım var; büyütülmeye, terbiye edilmeye muhtaç. Bir zevcem var; bakılmaya muhtaç.*"¹¹³ sözleriyle eşi ve iki çocuğunu Zülfikar Efendi'ye emanet etmiştir.¹¹⁴

Safvet Nezihi, *Makâlât-ı Nezihi*'de annelerin çocuk yetiştirmede eksik bilgilere sahip olduklarını belirtmektedir. Ona göre, çocuklar hastalandığında yanlış tedaviler uygulanmaktadır. Cahil ebelerin ya da yakınların tavsiye ettiği batıl inançlar, tedavi aracı olarak kullanılmamalıdır. Bundan dolayı kızlara okullarda konuyla ilgili sağlık dersleri verilmelidir. Böylece kızlar, anne olduklarında daha bilinçli davranacaklardır (s. 38-39). Safvet Nezihi'nin bu düşüncelerine *Müsebbib*'de Atıf'ın kızı Zehra'nın sakatlığı örnek verilebilir. Zehra salıncaktan düşmüştür. Bunun sonucunda Zehra'nın bel kemiği incinmiştir. Zehra'nın düştüğü andan itibaren tedavisi ebeler, bilgiç kadınlar tarafından yanlış uygulanmıştır. Bunun sonucunda Zehra, hayatı boyunca sakat kalmıştır.¹¹⁵

¹¹² Safvet Nezihi, a.g.e., s. 101-134.

¹¹³ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 52.

¹¹⁴ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 51-52.

¹¹⁵ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 79.

Müsebbib'de yazar, kadın kimliğini ön planda tutmaktadır. İstibdat döneminde Hidayet ve Atıfet yaşadıkları felaketler karşısında hayata olan umutlarını yitirmemişlerdir. Hidayet için hem babası Zülfikar Efendi'nin hem de eşi Atıf Efendi'nin ölümü manevi olarak derin üzüntüler yaşamasına sebep olmuştur. Hidayet'in mücadelecı tavrı yetim çocukları için yaptığı fedakarlıklarla kendisini göstermektedir. Çocukları için maddi yardım elde etmek amacıyla devletin ilgili kurumlarına başvurmuştur. Fakat istediği maddi yardımı elde edememiştir.¹¹⁶ Yazar, *Makâlât-ı Nezihi* eserinde Mösyö Jol Bova'nın Batı'da kadınların duygusal faziletlerini kaybetmesinde “buhran-ı iktisâdî”, “buhran-ı ictimâ'î” ve “buhran-ı kalp'in (buhran-ı ‘aşkî)” etkili olduğu düşüncesini aktarmıştır. Bu buhranları Batı toplumu üzerinden değerlendirmiştir. Mösyö Jol Bova, buhran-ı iktisâdînin Batı'da genellikle alt tabakada bulunan kadınlar üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir. Ona göre, bu tabakadaki kadınlar ve kızlar küçük yaşlardan itibaren çalışmaya mecburdurlar. Bundan dolayı kadınlar, maddi unsurları ön planda tutarak manevi duygularını arka plana atmak zorundadırlar (s. 67-70). Safvet Nezihi, Mösyö Jol Bova'nın bu düşüncelerine benzer olarak Hidayet karakteri üzerinden buhran-ı iktisâdîyi göstermektedir. Hidayet, varlıklı bir ailede olmasına rağmen bütün mal varlığını kaybetmiştir. Hidayet'in kocası Atıf Efendi, Çırağan Baskını'nda amacına ulaşmadığı için öldürülmüştür. Hidayet'in babası Zülfikar Efendi, öldürülenler içinde damadının da olduğunu düşünerek Zaptiye Nezareti'ne gitmiştir. Zülfikar Efendi, damadının cenazesini almak ister fakat yetkililer bu cenazelerin hainlere ait olduğunu söyleyerek Zülfikar Efendi'nin cenazeyi almasına izin vermezler. O gece Zülfikar Efendi de tutuklanır ve bütün mal varlığına el konulur. Yaşananlara dayanamayan Zülfikar Efendi, Zaptiye Nezareti'nde vefat eder.¹¹⁷ Zülfikar Efendi'nin ölümünden sonra evleri sürekli aranarak memurlar tarafından kasa içerisindeki senetler, nakit ve mücevherat alınmıştır. El konulan bu mal varlığı çeşitli bahaneler öne sürülerek aileye teslim edilmemiştir. Hidayet hem babasından kalan mirası alabilmek için hem de eşinden kendisine maaş tahsis ettirmek için çok uğraşmıştır. Hidayet'in bu dönemde kadınlık duygularını arka plana atarak hayat mücadelesini öne alması buhran-ı iktisâdînin etkisini göstermektedir.¹¹⁸

Makâlât-ı Nezihi'de yazar, kızların fikir terbiyesinin gelişmesi için küçük yaşlardan itibaren kadınlık, annelik ve zevcelik gibi kavramların faziletlerinin öğretilmesi gerektiğini

¹¹⁶ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 82-85.

¹¹⁷ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 65-72.

¹¹⁸ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 81-87.

belirtmiştir. Konuyla ilgili kitaplar yazılması hatta okullarda bu konular hakkında dersler verilmesi fikrini öne sürmektedir. Çünkü ona göre fikir terbiyesi gelişmiş kızlar, hayatta doğru yoldan şaşmazlar (s. 36). Safvet Nezihî'nin *Makâlât-ı Nezihî*'de öne sürdüğü bu fikirleri *Müsebbib*'e taşıdığı görülmektedir. Romanda Hidayet Hanım, kızı Rana'nın iyi bir eğitim almasına özen göstermiştir. Hidayet Hanım, kızının küçük yaşta Fransızca ve musiki eğitimini ilerlettirmesi için ona dersler aldırmıştır. Mekteb-i Tıbbiye-yi Askeriye okulunda eğitim gören Nazif, kız kardeşinin derslerine yardım etmektedir. Kız kardeşine kadınlığın meziyetleri ve yüceliği hakkında bilgiler vermektedir. Hatta Nazif, kardeşine tarihte iz bırakan kadınların kahramanlıklarını da anlatmaktadır. Kadınlığın meziyetleri ve yüceliği hakkında okuduğu kitapları kardeşine hikâyeye etmektedir.¹¹⁹

2.6. İzâh ve İstizâh

Safvet Nezihî'nin incelediğimiz bu eseri tür olarak diğer eserlerinden farklıdır. *İzâh ve İstizâh* birinci perdesi sekiz, ikinci perdesi yedi meclisten oluşan iki perdelik bir piyestir. Eser ilk olarak 1911 yılında kitap olarak yayımlanmıştır. *İzâh ve İstizâh*, Beyoğlu Tepebaşı Tiyatrosu'nda¹²⁰ sahneye konulmuştur.¹²¹

Eserde, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulan Meclis-i Mebûsan tarafından İhkâk-ı Hak u Temin-i İstihkâk Nazırı Hüseyin Vehbi Paşa ile İmârât-ı Âmme Nazırı Rüknuddin Bey'in çalışmaları sorgulanmaktadır. Bu sorgulama sırasında Vehbi Paşa ile Rüknuddin Bey sorulara verdikleri cevaplarla komik durumlara düşmüşlerdir. Hüseyin Vehbi Paşa yetmiş yaşındadır. Nazırlık görevi esnasında yaptığı yanlış uygulamalardan dolayı sorgulanmasına rağmen Hüseyin Vehbi Paşa, hakkındaki suçlamaları kabul etmemektedir. Ayrıca mesai arkadaşı Rüknuddin Bey'in arkasından alay edip yüzüne karşı iyi davranmaya çalışan bir kişiliğe sahiptir. Elli beş yaşında olan Rüknuddin Bey'in ise kendisini savunamayan, zayıf bir kişiliği vardır. Eserde Rüknuddin Bey, padişah yanlısı olduğu için yeniliklere kapalıdır. Bundan dolayı İmârât-ı Âmme Nazırlık görevinde başarısızdır.¹²²

¹¹⁹ Safvet Nezihî, a.g.e., s. 90.

¹²⁰ Tepebaşı Tiyatrosu, 19. yüzyılın sonunda İstanbul'da inşa edilmiştir. En eski tiyatro yapılarından birisi olan Tepebaşı Tiyatrosu, 1890-1983 yıllarında hizmet vermiştir. Türk tiyatro tarihinde önemli bir yere sahiptir. Tiyatro binası 1970'lerdeki yangınlarında yok olmuştur. Günümüzde binanın yerinde TRT stüdyoları bulunmaktadır. https://tr.wikipedia.org/wiki/Tepeba%C5%9F%C4%B1_Tiyatrosu (Erişim tarihi: 12/07/2021).

¹²¹ Avcıoğlu İspirlioğlu, a.g.e., s. 81-82.

¹²² Avcıoğlu İspirlioğlu, a.g.e., s. 85-86.

İzâh ve İstizâh'da birinci perde Hüseyin Vehbi Paşa'nın evinde geçer. Perde açıldığında Sadberk Hanım ve torunu Selma Hanım, Hüseyin Vehbi Paşa'nın sorgudan gelmesini beklemektedirler. Sadberk Hanım, Hüseyin Vehbi Paşa'nın eşidir. Kendisi okuma-yazma bilmeyen, eşinin paşa olmasıyla övünen, geveze bir kadındır. Selma Hanım, dönemin siyasi olaylarını Sadberk Hanım'a anlatsa da büyükannesi bir türlü anlamaz. Çünkü ona göre eşi Hüseyin Vehbi Paşa, çok çalışkan ve görevini layıkıyla yapan bir paşadır. Bundan dolayı Sadberk Hanım, milletvekillerinin bir paşayı sorgulayamayacağını sürekli dile getirir. Bu sırada Hüseyin Vehbi Paşa yorgun bir şekilde sorgudan gelir. Sadberk Hanım ve Selma Hanım mecliste olan bitenler hakkında Hüseyin Vehbi Paşa'ya sorular sorarlar. Hüseyin Vehbi Paşa kendi sorgusundan ziyade arkadaşı Rüknüddin Bey'in sorgusunu alay ederek anlatmaya başlar. Milletvekilleri, Rüknüddin Bey'e İmârât-ı Âmme Nazırlığı görevindeyken ülkenin bir harabeye dönüştüğünü söyleyerek bu durumun nedenlerini sormuşlardır. Sorgu sırasında Rüknüddin Bey, önceden hazırladığı bir metne göre sorulan soruları cevaplamaya çalışmış ve konuşmasını Arapça dua ederek bitirmiştir. Rüknüddin Bey'in bu davranışı onu gülünç duruma düşürmüştür. Rüknüddin Bey'in meclisteki durumuna karşı Hüseyin Vehbi Paşa, kendisinin sorulan sorulara etkileyici cevaplarla karşılık verdiğini söyler. Fakat Hüseyin Vehbi Paşa'nın anlattıklarının aksine meclisteki konuşması adalet ve eşitlik kavramlarından uzaktır. Milletvekilleri Hüseyin Vehbi Paşa'ya haksız yere işten çıkarılan memurların yerine neden akrabalarının işe aldığını sormuşlardır. Bunun üzerine Hüseyin Vehbi Paşa şu cevabı vermiştir: "*Biz kuvvet-i icrâyız, kimleri istersek tayin ederiz.*"¹²³ Hüseyin Vehbi Paşa'nın bu cevabından dolayı eşi Sadberk Hanım, kocasını takdir eder. Torunu Selma Hanım ise bu cevaba sessiz kalarak tepkisini gösterirken birinci perde kapanır.¹²⁴

İkinci perdede olaylar Rüknüddin Bey'in konağında ve selamlık dairesinde geçer. Rüknüddin Bey'in eşi Nigâristan Hanım, sorguya dair detayları gazeteden okur. Nigâristan Hanım, kocasının sorulan sorular karşısında komik duruma düşmesine sinirlenir. Bunun üzerine Rüknüddin Bey'in selamlığına giden Nigâristan Hanım, bu duruma tepki gösterir. Bu sırada Rüknüddin Bey'in oğlu Nureddin Bey gelir. Nureddin Bey bilgili, adaletli, yirmi beş yaşında bir gençtir. Oğlunun selamlığa gelmesiyle Nigâristan Hanım gider. Babasının

¹²³ Safvet Nezihî, *İzâh ve İstizâh*, Hazırlayan: Sefa Yüce, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2017, s. 40.

¹²⁴ Safvet Nezihî, a.g.e., s. 7-43.

sorgu sırasında verdiği cevaplara çok üzülür. Nureddin Bey de annesi Nigâristan Hanım gibi Rüknüddin Bey’e sert bir üslûpla tepkisini belli eder. Rüknüddin Bey ise hem karısının hem de oğlunun sözleri karşısında kendisini savunamaz. Tam da bu sırada uşak, Hüseyin Vehbi Paşa'nın geldiğini söyler. Rüknüddin Bey ve Hüseyin Vehbi Paşa bir önceki gün sorgudaki cevaplarından dolayı birbirlerini kutlarlar. Böylece piyes sona erer.¹²⁵

Safvet Nezihî, *Makâlât-ı Nezihî*'de geniş yer verdiği kızların erken yaşta evlendirilmesi konusuna bu eserde de yer vermiştir. Yazar, *İzâh ve İstizâh*'da Vehbi Paşa'nın eşi Sadberk Hanım üzerinden bu konuya değinmiştir. Eserin birinci meclisinde Sadberk Hanım, Selma Hanım'ın dedesinin sorgudan gelmesini büyük merakla beklemesine ve toplumsal konulara olan ilgisine karşı büyük şaşkınlık duymaktadır. Bu durum karşısında düşüncelerini Sadberk Hanım aşağıdaki diyalogda şöyle ifade etmiştir:

“(...) Ben hâlimden memnunum. Rahat rahat yaşadık. Sizin gibi böyle saatlerce düşünmezdik, abur cubur şeylerle canımızı sıkırmazdık. Tazeliğimizde vaktimizi hoş geçirdik, bak sen iki saattir şu koltukta düşünüp duruyorsun, ben senin yaşında iken...

Selmâ Hanım: Ne yapıyordun cici anne?

Sadberk Hanım: Rahmetli anneni emziriyordum. Hem de o, benim ikinci evladım idi. (Heyy) gidi hay!.. Şimdi her şey değişti; dünyanın derdi, kederi sanki gençlere kaldı.”¹²⁶

Sadberk Hanım'ın sözlerinden yola çıkarak anlaşılıyor ki yazar, dönemin siyasi yapısıyla beraber sosyal yapısında da değişimler olduğunu aktarmak istemiştir.¹²⁷

Safvet Nezihî, *İzâh ve İstizâh*'da sorgu sırasında Vehbi Paşa ile Rüknüddin Bey'in gülünç durumlarına karşı güçlü kadın karakterlere de yer vermiştir. Selma Hanım ve Nigâristan Hanım olaylar karşısındaki tutumlarıyla eserde, güçlü kadın kimlikleriyle ön planda olmuşlardır. Selma Hanım okumuş, bilgili bir genç kızdır. Eserde birinci perde boyunca Selma Hanım, Vehbi Paşa'dan sorgu sırasında yaşananları büyük merakla dinlemiştir. Vehbi Paşa'nın anlattıkları karşısında Selma Hanım sürekli sorular sormuştur. Nigâristan Hanım

¹²⁵ Safvet Nezihî, a.g.e., s. 44-64.

¹²⁶ Safvet Nezihî, a.g.e., s. 10.

¹²⁷ Safvet Nezihî, a.g.e., s. 7-11.

ise kırk beş yaşında dönemin sorunları karşısında kayıtsız kalmayan, günlük gazeteleri takip eden, bilgili bir kadındır. Nigâristan Hanım, sorgu sırasında eşi Rüknüddin Bey'in sorulan soruları önceden hazırladığı bir kâğıttan okuyarak cevapladığını ve sonrasında ise Arapça dua ettiğini gazeteden öğrenmiştir. Bu durum karşısında Nigâristan Hanım, Rüknüddin Bey'in kendini ifade edememesine ve görevindeki başarısızlığına çok sinirlenmiştir. Bunun üzerine Rüknüddin Bey'in karşısına çıkan Nigâristan Hanım, yaptığı davranışlardan dolayı onu suçlar ve kocasına büyük tepki gösterir. Eserde Sadberk Hanım'ın olayları anlamadığı hâlde sürekli kocasını takdir etmesine rağmen Nigâristan Hanım eşinin karşısında cesurca hesap sormaktadır.¹²⁸

¹²⁸ Safvet Nezihi, a.g.e., s. 17-56.

3. MAKÂLÂT-I NEZİHİ (METİN)

3.1. Eserin Latin Harflerine Aktarımında İzlenen Yol

1. Eserde yer alan Arapça-Farsça edat, ek, birleşik kelime ve terkiplerin hangi usûl ve esaslara göre yazılması gerektiği hususunda bu tarz eserlerin neşrinde kabul gören İsmail Ünver'in değerlendirmeleri¹²⁹ esas alındı.

2. *Makâlât-ı Nezîhi*'nin sayfa numaraları köşeli parantez [] içinde **kalm** olarak gösterildi.

3. Eserde yer alan âyet ve hadislerin anlamları dipnotta gösterildi.

4. Arapça ve Farsça kelimelerde yer alan uzun ünlüler (â, û, î) gösterildi. Ayn (ع) harfi için (‘), hemze (ء) harfi için (’) işareti kullanıldı.

5. Eserin kendisinde yer alan yazarın dipnotları aktarım esnasında olduğu gibi verildi, tarafımızca eklenen dipnotlardan ayrılması maksadıyla yazarın dipnotunun sonuna “yazarın notu” (y. n.), kendi dipnotlarımızın sonuna ise “hazırlayanın notu” (h. n.) ibaresi eklendi.

6. Günümüzün imlâsına uymayan bazı noktalı virgüller ya virgül olarak değiştirildi ya da kaldırıldı.

¹²⁹ İsmail Ünver, “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *Turkish Studies*, volume: 3/6, Fall 2008, s. 1-46.

3.2. Eserin Latin Harflerine Aktarımı

SAFVET NEZİHİ

MAKÂLÂT-I NEZİHİ

*İKDÂM GAZETESİ'YLE NEŞREDİLEN MAKÂLÂT-I NİSÂ'İYYE'NİN
MÜNTAHABLARINDAN MÜTEŞEKKİLDİR*

CİLT 1

DERSA'ÂDET
İKDÂM MATBA'ASI- BÂB-I 'ÂLÎ CADDESİ'NDE DÂ'İRE-İ
MAHSÛSASINDA

1317

75

[2] Birinci cild yalnız musâhabât-ı nisâ'ıyye'yi câmi'dir. Muharrir-i mûmâ-ileyhin *İkdâm*'da neşredilen makâlât-ı muhtelifesi ikinci ve üçüncü cildleri teşkîl etmiş bulunacak.

Muhteviyât

1. Kadınlarda İdmân-ı Bedenî
2. İzdivâc Çağı
3. Kadın Mektûpları
4. Yirminci 'Asırda Kadınlık
5. 'Âlem-i İzdivâc'ta¹³⁰
6. Mes'ûd 'Âile
7. er-Ricâlü Kavvâmûne 'Ale'n-Nisâ'i
8. Mes'elenin Garâbetine Bakınız!

[3] Makâlât-ı Nezâhî

Kadınlara Dâ'ir

Tanıdığım bir muhterem kadın var ki mesâ'î-i tahrîriyyemde dâ'imâ beni teşvîk ve teşcî' eylemek lutfunda bulunmuştur. İşte kadınlık hakkında yazdığım şu makâlât-ı nâcîzin ekseri o teşvîkin semeresidir. Mukâbele-i şükrân olmak üzere bu kitâbı mektûplarına "N" imzâsı vaz' eden o sâhibe-i fazîlete ithâf eyledim.

S. N.

1. KADINLARDA İDMÂN-I BEDENÎ

Avrupa resâ'il-i mevkûtesinde bizce şâyân-ı imtisâl bir 'âdet vardır. Bir gazete idâresi fennî, edebî, sahî bir mes'eleyi mütehassıs 'addettiği 'ulemâdan, fuzalâdan sorar; re'ylerini sûret-i hâllerini istemez istimzâc eder. Buna Fransızlar "Enquête" diyorlar ki ıstılâhât-ı 'adliyyede tahkîkat ma'nâsına geliyor. Bu gibi mevâki'de ise "tefahhusât" ile tercüme etmek münâsib olacak, zannederim. [4] Fransız resâ'il-i mevkûte-i fenniyye ve edebîyyesi miyânında cidden bir mevki'-i mümtâz ihrâz eylemiş olan *Revue des Revues* gazetesi ahîren böyle bir tefahhusta bulunmuştur.

¹³⁰ Kitâbın içinde beş numaralı makale dördten önce gelmektedir (h.n.).

Îrâd edilmiş olan iki su'âl pek nâzik ve vâsi' bir zemîn üzerine mü'esses idi. Soruluyordu ki:

1- Spor nâm-ı 'umûmîsi tahtında ta'dâd edilen bi'l-cümle idmân-ı bedenîleri icrâ etmekle nisvân kadınlıklarından nezâket ve melâhat-ı nisâ'iyyelerinden çıkarlar mı?

2- Bu gibi eğlenceler 'asr-ı ahîr kadınları için mûcib-i nef'-i huzûzâtan mı add edilmelidir, yoksa bunları -istikbâlleri, 'ömr-i âfîleri için- bâ'is-i mazarrat-ı ezvâk-ı mâddiyye-i hayatiyye sırasına mı koymalıdır?

Spor, nâm-ı umûmîsi bi'l-cümle idmân-ı bedenîlere ve fa'âliyyet-i 'uzviyyeye lüzûm gösteren huzûzât-ı mâddiyyeye 'alem olmuştur. İngilizce bir kelime olan "spor" lafzı cimnastiği, cündîliği, derrâce-süvârlığı, pehlivânlığı ve bi'l-cümle koşuları müfiddir. O hâlde îrâd edilen şu su'âllerle sorulmak isteniliyor ki "Cins-i latîf-i nisâ bu gibi idmân-ı bedenîlerle uğraşırsa kendilerinde kadınlığın istilzâm eylediği nezâket ü melâhat-ı bedeniyye bâkî kalır mı? Onlardaki eski hiss-i rakik, adalât-ı nermîn yine bulunur mu? Fa'âliyyet-i 'uzviyyeye sebebiyet veren harekât-ı bedeniyye sıhhaten, güzellik nokta-i nazarından onlara müfid mi olur, yoksa muzır mı?"

[5] Böyle mühim bir risâle tarafından vaz' u tertîb edilen su'âllere herkes cevâb veremez. Gazete idâreleri onları mütehasıslardan sorar. O zevât-ı muhtereme de cevap vermek külfetini ihtiyâr eder. Bu sûretle meydâna halledilmiş bir mes'ele-i mühimme çıkar. Bu su'âller Fransa'nın en ma'rûf hükemâsına, etibbâsına, üdebâ-yı nisvânına sorulmuştu. Emile Zola, Sully Prüdom, Marsel Prevo, Ernest Lego gibi hükemâ ve üdebâ, Şarko, Ponzi gibi esâtize-i etibbâ; Karmen Silva, Madam Alfons Dude gibi meşâhîr-i nisâ kendi fikr ü mütâla'alarına göre bunlara birer cevâb verdiler. O cevâbların tedkîk ü mütâla'ası tabî'î mûcib-i menfa'attir, buna şüphe yok.

"Hayat bir fa'âliyyet-i mütemâdiyyedir, sıhhatın fa'âliyyet-i 'uzviyye ile münâsebet-i kadîmesi vardır. İdmân-ı beşeriyyet terbiye-i cismâniyyedir" diyen

hükemâ-yı etibbâ bu nazariyyelerin hilkaten nâzik, rakîk yaratılmış olan kadınlar hakkında dahi tatbîki mûcib-i muhassenât olur, iddi'âsını ileriye sürüyorlar. Ancak idmân-ı bedenî 'adalâtı takviye etmek sûretiyle onlara sertlik verir, nisvânda mûcib-i istihsân olmayacak bir gîzlet peydâ ettirir. Bu hâl onların letâfet ü melâhat-i rakîkelerini giderebilir. 'Ale'l-husûs kadınlık 'âleminin bir takım nekâyisi, daha doğrusu fazalâtı vardır ki idmân-ı bedenîlerin sıhhat nokta-i nazarından onlara cihet-i ta'alluku olabilir. İşte îrâd edilen bu su'âller bunlardan dolayı vesî' bir sâhada bulunmayla berâber gâyet [6] nâzik ü dakîktir. Fi'l-hakîka Avrupa'da kadınlar on dokuzuncu 'asrın evâhirinde sporun câmi' olduğu bi'l-cümle idmân-ı bedenîlere iştirâk ettiler. Veledromlarda, câmbâzhânelerde san'atıyla geçinen birçok kadınlar var. Londra ve Paris gibi büyük şehirlerin ba'zı mahallelerinde kibâr-ı nisvânın cimnastik yapmalarına mahsûs idmânhâneler inşâ ve te'sîs edilmiştir. Almanya, İsviçre, İsveç ve Fransa'nın kız mekteplerinden cimnastik ta'lîmleri icrâ ediliyor. Buna binâ'en Avrupa kadınları arasında jimnastik ta'lîmi şimdiki hâlde pek çok ta'ammüm eylemiştir, denilebilir.

Cündîliğe gelince öteden beri Avrupa'da ekâbir-i nisvânın ata binmeleri moda hükmündedir. Orada kadınlar erkekler kadar güzel ata binerler, avlara giderler, sayd u şikâr ederler. Büyük 'âilelere mensûb kadınların bunları bilmemesi 'âdetâ mu'ayyebâtan, nevâkıs-ı terbiyeden 'addolunur. Bi'l-'akis bunlardaki rûsûh ve meleke-i fevka'l-'âde kadının meziyyâtından, kibârlık tezyînâtından ma'dûd olur.

Velosipedin ihtirâ'ı o kadar çok bir zaman olmadığı hâlde kadınlar bunda da mümârese hâsıl eylediler. Avrupa'nın büyük şehirlerindeki seyrângâhlarda her gün yüzlerce kadınların derrâce-süvâr olarak gezindikleri görülür. Hatta kadınlarda erkeklere benzemek ve onlarla müsâvât iddi'â etmek gibi bir merâk ve iddi'â hâsıl olduğundan velosiped libâsını ricâlin giymekte oldukları geniş [7] pantolonlara benzemek için kadınlara mahsûs velosiped kisvesini 'âdetâ geniş bir potur hâline koymuşlardı. Fransa hükûmeti kadınların bu derece ricâle müşâbehet ârzûlarını hoş görmeyerek nisvânın bu libâsla derrâceye binmelerini, sokağa çıkmalarını men' etmiştir.

Yarışlara gelince Avrupa'da kadınların iştirâk etmedikleri yarış -kendi aralarında olmak Şartıyla- ender gibidir. Ancak kadınlar arasında en ziyâde makbûl olan kayık yarışlarıdır. Buz üzerinde kayıktan 'ibâret bulunan patinaj ise Avrupa kadınları nezdinde pek mergûbdur. Tâ'ife-i nisâyâ en ziyâde yakışan bu nev' spor, fa'âliyyet-i 'uzviyyeye bâ'is olmakla beraber hırâm u endâm-ı difirîblerini birtakım vaz'ıyyet-i gûn-â-gûn arasında meydâna koymak cihetiyle kadınlarca mültezemdir. Spora dâhil olan güreşe gelince garb-ı nisvânî bunda dahi geriye kalmamıştır. Vücûdlarını ince mayolarla setr ve onlar derûnunda sıktıktan sonra kendi aralarında güreş ederler. Spora dâhil olan kılıç ve meç ta'lîmlerinden 'ibâret eskrimde bile rûsûh ve mûmârese peydâsına çalışıyorlar. Garâ'ibden olarak istediğimiz Avrupa ve Amerika'daki kadın düelloları eskrim ta'lîmlerinin ta'ammümü netîcesidir. Verdiğimiz Şu îzâhattan anlaşılıyor ki kadınlar sporunun her noktasında erkeklere iştirâk etmekte ve idmân-ı bedenîlerden çekinmemektedir. Nisvânın spor ta'lîmlerine mûnhemik [8] olduğu böyle bir sırada *Revue des Revues* risâlesinin îrâd etmiş olduğu es'ilenin derece-i ehemmiyeti anlaşılıyor değil mi? Risâle bundan bahsettiği sırada diyor ki: "Vesî' bir sâha-i mûnâkaşaya atlamış olan bu mes'eleyi kadınların tabâyi' ve ahvâl-i cismâniyyeleriyle müştagil-i etibbâyâ mûrâca'at sûretiyle halledebilmek kâbil idi. Biz böyle yapmadık! Erbâb-ı kemâlden olan şâ'irlere, tabîblere, 'ulemâyâ, hikâyenüvîslere, ahlâkıyyûna mûrâca'at ettik. Onların fikr ü mütâla'asını tefahhus eyledik. Aldığımız cevâblar râyihadâr birer zühre-i ma'rifettir. Kâri'înimize onlardan mürekkeb, hakâyık-ı fenniye ve hikemiyye ile meşbû' bir demet takdîm ediyoruz. Bir demet ezhâr-ı râyihadâr elbet bir kokulu çiçeğe müreccahtır. Aldığımız mütâla'anâmeleri okuduğunuz zaman göreceksiniz ki şâ'irlerle etibbâ hilâf-ı ümîd olarak bu mes'eledeki re'yleriyle yekdiğerine mukârin bulunuyorlar. Bundan başka... Uzun uzadıya îzâhât vermekten ise sükût ediyoruz. Herkesin kendi muhît-i fikriyyesine göre bir mütâla'ada bulunması ve bir fikr-i mahsûs hâsıl edilmesi için aldığımız cevâbların mütâla'ası dahâ ziyâde fâ'ide-baş olur, zannındayız."

İlk cevâb Romanya kraliçesi hazretlerindedir. Kari'înimiz bu edîbe-i muteremeyi biraz tanıyorlar, zannederim. Karmen Silva nâm-ı müste'ârıyla Fransa cerâ'id-i edebiyyesine yazmış oldukları makâlât-ı nefise Fransız müşkilpesendleri 'inde

bile kıymetdâr addolunur. [9] Fransız lisânıyla münteşir fevka'l-âde makbûl âsar-ı ceyyideleri de vardır. Ulahçada ise pek rakik âsâr-ı şî'riyye ve edebiyeleri mevcûd imiş. Kendilerinin bu mes'eledeki mütâla'aları kısa olmakla berâber pek zarîftir. Tavzîhen nakledeyim:

Bükreş 12 Mart 1900

“Kadınlar nâzik ve zarîf, rakîk ve mü'essir kalmakla berâber Sent Jinyo gibi bedbahtlara mu'âvenet Sent Sesil gibi mûsikîde kesb-i mahâret, Belans de Kastil tarzında evlât yetiştirip ırzâ'a himmet ettikçe, Lauren Beret gibi iplik bükme, Penelop gibi kumâşlar nesc etmek ve nakş işlerinde eser-i mahâret göstermek, Ande Britani gibi âsâr-ı muhilde te'lif etmek, Florence Nightingale gibi mecrûhları tedâvî eylemek, Margarit Navaro ve Elizabet Duteris gibi eş'âr nazm edebilmek ve emsâli harekâtta kadınlık meziyyâtını gösterdikçe zamanımız sporlarının cümlesini onlar hakkında câ'iz ve şâyân-ı kabûl görürüm. Kadınların cesaretine gelince bunu isbât için Jan Dark'ın fedâkârlığını tahattur ettirmeye lüzûm görmem, vâlideler o cesâret-i tabî'yye-i hulkiyyenin timsâl-i mücessemidir. Kadınların cesâretleri bu sûretle müsbet iken bütün kâ'inâti iknâ' ve ilzâm maksadıyla onu tekrâr spor 'âlemlerinde isbâta [10] kalkışmaya lüzûm yok. Yalnız spor meclûbiyyetinin kalbimde uyandırdığı bir endîşe var ise o da erkeklere pek yakışan etvâr u harekât-ı levendâne-i fedâkârının 'asr-ı ahîr nisvânı tarafından gasb edilerek onlardan bu hasletin ref' edilebilmesi ihtimâlidir.

Karmen Silva

Karmen Silva'nın bu cevâbı Fransız lisânıyla “muhtasar ve müfid” denilen bir tarzda yazılmıştır ki bu biraz îzâh etmede kari'inin zevk-ı mütâla'asını uyandıracak bir sûrette tercümesi kâbil değildi. “Peu de mols” ve “Beaucoup d'idées” ta'bîr-i mahsûsuna mâsadak olacak bir tarzla ve sahâ'if-i târihiyye ile istîshâd olunabilecek vekâyi'i vesâ'ik-ı tabî'yyeden olmak üzere göstermek sûretiyle yazılmış olan bu muhtasar cevâbda şunlar denilmek isteniliyor: Cins-i latîf evvel-emrde tabî'aten nâzik, zarîf, rakîk ü mü'essir kalmaya mecbûrdur. Bu hasâ'il, perestişkâr-ı nisâ'iyeyi ihlâl etmemek şartıyla kadınların zâten fa'âliyyet-i 'uzviyyelerine bâdî olacak idmân-ı tabî'ileri vardır. Onlar bedbahtlara hastalara, fukarâya mu'âevet için öteye beriye koştukça, mûsikî ta'lîmî

maksadıyla harekât-ı bedeniyede buldukça evlât yetiştirmek, onları infâk etmek, büyötmek için her gün cehd ve ikdâmda bulmak sûretiyle idmân-ı bedenîde devam ettikçe fa‘âliyyet-i ‘uzviyyeler ber-devam olur. Evet, onlar ipliklerini bükerek, kumâşlarını nesc eyleyerek, zarîf nakş ve el işleriyle [11] meşgûl olarak fa‘âliyyet-i ‘uzviyyeleriyle terbiye ve neşv ü nemâ-yı bedeniyelerine çalıştıkça, birçok ricâl-i meşhûre gibi âsâr-ı nefise ve muhilde ve eş‘âr-ı ber-güzîde vücûda getirmek için tabî‘atı tetebbu‘ etmek emeliyle seyâhatlerde, teferrüclerde buldukça, yaralıları tedâvî için harp meydânlarına, cenk ü cidâl sahnelerine kadar koştukça... Onlara bu kadar fa‘âliyyet-i ‘uzviyye, harekât-ı bedeniyeye kâfidir. O hâlde bulunan kadınların sporlara ‘arz-ı iftikâr etmeye ihtiyaçları yoktur. Nisvânın ibrâz-ı cesâret ü şecâ‘at etmeleri mes‘elesine... O, birçok karnlardan beri vekâyi‘-i târîhiyenin bize gösterdiği bin türlü safahât-ı şecî‘âne ile müsbet. Fransa‘ya büyük bir mühlîke-i istîlâdan kurtarmış olan Jan Dark‘ı misâl olarak îrâda lüzûm yok. Vâlîde olmak şecâ‘at ü cesâreti bunu isbâta kâfi. Tahammül-fersâ mezâhim-i tevlîde katlanan, pek çokları bu yolda lezâ‘iz-i hayata vedâ‘ ettiği hâlde fütür nedir bilmeyen vâlideler timsâl-i mücessem-i şecâ‘attir. Bunlar meydânda müsbet ve bâkî kaldıkça ata binmek, kılıç ve meç ta‘lîm eylemek gibi spor aksâmıyla cesâret ü şecâ‘at-i nisâ‘iyyeyi isbâta ne lüzûm var ya! Yalnız bu spor merâkının nisvân arasında ta‘ammümü kalbimde şu endîşeyi hâsıl ediyor: Erkeklerle pek ziyâde yakışan etvâr u harekât-ı levendâne-i fedâkârı gittikçe yavaş yavaş kadınlara intikâl eyleyecek ve ricâli bu şereften mahrûm bırakacaktır. Erkeklerin pek sevdiğim bu etvâr-ı levendâne-i recüliyyelerini [12] kadınlara intikâl etmiş görürsem bundan müte‘essir olurum. Çünkü onlara bu hâl yakışmaz, nezâket ve nezâhet-i nisâ‘iyyeye çesbân olmaz. İşte edîbe-i muhtereme Karmen Silva bu ufak, münakkah cümlelerle şu hakîkatleri tefhîm etmek istiyor.

2. İZDİVÂC ÇAĞI

Hayat-ı İctimâ‘iyyeye Dâ‘ir

Gazetelerimizin son nüshalarına bir mühim fıkra nazarıma eylemişti. Cem‘iyyet-i tıbbiyyeye takdîm edilen istatistikler kadınlarda vefeyâtın artmakta olduğunu

gösteriyormuş. Kendisine hürmet-i mahsûsam olan bir zât-ı muhterem bunun hakkında bazı şeyler yazmaklağımı ihtâr etti. Fennen beyân-ı mütâla‘a eylemesi husûsu sâhib-i ihtisâs bir zât-ı kemâlât-simâta havâle edilmiş bulunuyor. Ben o cihette beyân-ı re‘ye me‘zûn değilim, salâhiyyet-i kalemiyyeye pek ziyâde i‘tinâm vardır.

-O hâlde?

-Yâ bu mes‘elenin hayat-ı ictimâ‘iyyeye olan cihet-i ta‘alluku?

-Evet, fi‘l-hakîka bu da dakîk bir bahs...

[13] Rûh-ı mes‘ele kadınlarda vefeyâtın tezâyüdü... Bunun esbâbı tabî‘î sıhî olacak. Fakat o esbâb-ı sıhhiyyede hayat-ı ictimâ‘iyyenin bir netîce-i müstahsalasıdır. O hâlde evvel-emrde hayat-ı ictimâ‘iyyemizi tedkîk edelim. Madâmki hayat-ı ictimâ‘iyye birtakım ‘âilelerin teşkîl ve tecemmü‘ünden vücûd-pezîr oluyor, ‘âile hayatını hadde-i tedkîkten geçirdiğimiz zaman anlarınız ki bunda kalbimizi müte‘ezzî edecek, bizi vicdânen mes‘ûl bırakacak bir nükte-i mü‘ellime vardır. Hayâlen bir ‘âile teşkîl eyleyelim.

Şahs-ı muhayyilemiz bir ‘âile vücûda getirmek istiyor; tabî‘î te‘ehhül edecek. İşte buna teşebbüs ediyor; kendisini evlendirmeye alâkadâr olanlara

-Ben artık te‘ehhül edeceğim, diyor.

Ne â‘lâ! Demek ki şahs-ı muhayyil bir ‘âile teşkîl etmek şerâ‘itine vakıf, onun ezvâk-ı hakîkiyyesini duymuş. Şerâ‘it-i ictimâ‘iyyesini biliyor. Şöyle bir sevinçli teklîf üzerine vâlideler veya diğer alâkadârlar tarafından artık başka su‘âl îrâdına lüzûm tasavvur edilmez. Fakat bu, bir hayâl değil mi? O su‘âli izdivâc nâmzedinden soralım:

-Nasıl bir kız istersiniz?

Te'ehhül edecek genç şüphesiz cevâben size der ki:

-Ta'rîf edeyim. Geçkin istemem; on üç on dört yaşlarında olmalı. Göz, kaş şöyle; saç, baş böyle....

[14] Bu ta'rîfât iki gün devam etse göze çarpacak a'zâ-yı bedeniyyeden ileriye varılmaz. Varabilmek ihtimâli de yoktur. Çünkü vukûf-ı ma'îşet, ihâta-i mu'âşeret-i hayat orada dayanıp kalıyor.

§

On üç on dört yaşında bir kız... Bizim iklimimize göre 'âdetâ bir çocuk. Evet, ekâlîm-i hârrede vâlide olan bu yaşta kızlar bizde a'zâ-yı vücûdu henüz lâyıkiyla neşv ü nemâ bulmamış bebeğiyle oynayan çocuklardır. İşte biz bu çocukları zevce olmak üzere arıyoruz; o çocukların vâlideleri, pederleri mütehâlikâne kızlarına koca taharrî ediyorlar. Çünkü on sekiz, yirmi yaşına gelmiş bir kıza herkes

-A! O, geçkin diyor.

O da kalmaya mahkûm bir kız hâlini alıyor. On üç on dört yaşında bir kız mevsim-i rebî'de bahar açtığı hâlde onları çabucak döğen ve meyve vermeye daha zamanı olan körpe fidânlara benzer. Ufak bir 'ârıza onları kurutur, şedîd bir rûzgâr onların çiçeklerini döker. Hakâyık-ı fizyolojiyyeye, dakâyık-ı ahvâl-i bünyeye vâkîf olmayan erkek çocuk vâlideleri:

-Ben oğluma körpe kız isterim, diyor.

[15] Kız anaları evlâdı on altı, on yedi yaşlarına geldiği zaman:

-Eyvâh! Kız kartlaştı, evlerde kaldı; feryâdını tekrâr ediyor.

Ey bedbaht vâlideler! Siz bu hâlinizle, bu nâ-be-mahal ta'cîlinizle ne yapıyorsunuz, bilir misiniz? Kızlarınızın sönmesine yavaş yavaş mahvolup gitmesine sebep oluyorsunuz.

§

Bizim iklimimize mu'âdil olan diğer bir memlekette on üç, on dört yaşında bir kızla te'ehhül etmek istesenez, onun peder ve mâderi size böyle bir ders-i 'ibret verir:

-O, henüz bir çocuk... Onun zevce, vâlide olması takdîre uzak... Zannederim, siz hıfz-ı sıhhat dersleri okumamışsınız. Bu kadar çocuğun bünyesi, ahvâl-i fizyolojiyyesi te'ehhüle müsâ'id olmaz. Bu hâl 'âdetâ olmamış bir meyveyi bi'l-âhire olmak üzere koparmak ve onu ısırdıktan sonra bir yere asmak demektir. Tabî'at ona henüz kadınlık hissini, zevcelik zevk ve fazîletini, vâlidelik hazz-ı şefkatini bahşetmeden, doydurmadan onun bir erkeğin âgûşuna vermek... Efendi! Bu, bir cürm.

Hakîkatte böyle değil mi? On üç on dört yaşında izdivâc [16] etmiş bir kız nasıl bir 'âile teşkîl edebilir, bir ev idâre etmesini şerâ'it-i mu'âşeretini nasıl bilir, hele bunlardan kat'-ı nazar nasıl vâlide olabilir? Bunu düşünmelidir. Yine biz muttasıl:

-Geçkin istemem, on üç, on dört yaşında olmalı; diyoruz.

Fakat izdivâçtan birkaç sene sonra zevce sararıp soluyor; ya çocuk düşürüyor, ya başka bin türlü 'ârızaya uğruyor. O zaman süzülüyor. Gözlerimizin önünde sönüp gidiyor. Çünkü biz öyle bir vakitsiz bir izdivâcla bin türlü 'ârızalara, 'ilel ü eskâma kızda istîdad peydâ ettirmiş olduk. Fakat bu mûcib-i 'ibret-i hakîkat i'tirâf edilecek mi yâ!

-Ne yapalım, kısmet denilecek ve yine bu hâle devam olunacak.

Böyle izdivâcların ‘ale’l-ekser bir veyâ birkaç yâdigârı da olur. Birtakım cılız, çelimsiz, sıska, marîz çocuklar... Bu bîçare çocuklar o fenâ ‘âdetin musâbiyyetidir. O vakitsiz izdivâcların asıl felâketzedeleri bunlardır. Tedâvîlerine elden geldiği kadar çalıştığı hâlde birer birer sönüp gittikçe

-Okumadık hoca kalmadı, göstermedik hekîm bırakmadık, denilecek.

[17] – Ne çâre kısmet... cevâbı alınacak, hakikat-i mes’ele de bu vechle mestûr kalacak.

Bu zavâllı çocuklar o vakitsiz izdivâcların kurbânıdır. Fakat bu hâl bir ders-i intibâh teşkîl etmiyor. Çünkü bu hâli gördüğü hâlde yine komşusu çocuğunu evlendireceği zaman:

- Yok, geçkin istemem. On üç, on dört yaşında olmalı, diyor.

-Eyvâh, kız on altı yaşına girdi. Artık çamaşırlarını okutalım, deniliyor.

§

Şerî‘at-ı garrâ-yı İslâmiyye izdivâçta bize “küfv” taharrîsini emrediyor. Küfv nedir? Zevc ile zevce arasında her sûretle münâsebet, mülâyemet bulunmak değil mi?

Sinnen, bünye, mizâc, ahlâk ve terbiye cihetiyle. Fakat biz bunları aramıyoruz. Farzen sormuyoruz ki:

-Vâlidesi, pederi ne ‘illetten vefât etmiştir? Hâlbuki müteverrimen vefât eden vâlideden kızına irsen o menhûs ‘illet intikâl edebilir. Kadınlarda o gibi tabî‘aten müntakil ‘illetler yalnız veremden ‘ibâret değil yâ! Böyle ma‘lûl bir kız aldığında zaman o erkek mes‘ûd olabilir mi? O ‘âile nasıl te’essüs edebilir? İrsen [18] marîz olan o kadın devre-i marazın hulûlünde vefât ettiği zaman zevc ithâm edilecek:

-Kızı yedi bitirdi, denilecek.

Artık böyle bir izdivâçtan husûsla gelen semerelerin nasıl bir hâlde bulunacağını tasavvur ediniz! Sinnen küfv aramak... O bizde, hiç carî olmayan, düşünülmeyen bir keyfiyettir. On üç yaşındaki bir kızcağızla vukû'a gelen izdivâc 'âdetâ bir fâci'adır. Bu, o kadar fecî', mü'ellim netîceler tevlîd eyler. Kızcağız çabucak gebe kalır kalmaz vâlidesi, kaynanası bin türlü vesîleler, bahânelerle a'zâ-yı vücûdundan bir parça koparacak, onu 'alîl ü marîz bırakacak bir cürme teşvîk u tergîb ederler ve 'ale'l-ekser onu yaptırırlar.

Maksadlarını gûyâ hakk ve savâb dâ'iresine ircâ' için veyâ hiç olmazsa bu çirkin hareket-i teşvîkiyyelerini ma'zûr göstermek emeliyle şu yolda idâre-i makâl ederler:

-O kadar çabucak ki... Çocuk güveyliğini anlayamadan...

- Kız da pek za'îf. Hem de henüz altı ayda, daha gelinliğini bilmeden...

Bunlardan birinci ifâde çocuk anasının, ikincisi kız vâlidesinin olacak. Çocuklarının sa'âdetlerini, bahtiyârlıklarını, mürüvvetlerini arayan ebeveyn... Heyhât.

Bu cihete lüzûm gösterilmeyerek kız, bu zavâllı kadın doğurmuş [19] olsa onun için bu hâl belki helâki mûcib bir darbe-i müdhişe hâlini alır. Henüz a'zâ-yı bedeni lâyıkiyla neşv ü nemâ bulmamış bir kadın bedbaht bir vâlide olur. Bundan da ictinâb lâzım.

§

Te'ehhül edeceğimiz zaman gözlerin, kaşların rengine endâmın, kâmetin levendini ta'rîf ü tasvîrden üşendiğimiz hâlde kızın mizâc ve bünyesini sormak hiç hâtırımıza gelmez. Çünkü buna lüzûm yok. Hâlbuki sıhhat nokta-i nazarından en ziyâde ehemmiyyet verilecek mes'ele bunlardır. Her ikisi lenfâvî'l-mîzâc olan

bir erkekle kadının izdivâçlarından nasıl evlât husûle gelecek? Bu da düşünülecek bir mes'ele mi ya? Safrâvî'l-mîzâc zevc ve zevcenin semereleri de acınacak bir hâlde olurmuş, onu da kim düşünecek!

-Kız za'îf, marîz, 'alîl.

-Fakat ya o kara gözleri, ya uzun siyâh saçları!..

- Kız koca merâkından böyle kurudu kaldı; a hanım, bir kere kocaya varsa...

- Ayol kızın za'îfliği merâktan. Hele bir kere oğluma alayım...

Hayatımıza hâkim olan hıfzû's-sıhhat bu cehâlet netîcesi olarak böyle bir yâd edilip gidiyor. Ne sinn, ne bünye, ne mizâc [20] ne ahlâk ne terbiye, te'ehhülde bunların hiçbiri aranmıyor.

-İllâ göz, kaş şöyle; ağız, burun böyle olmalı.

Ahlâk ve terbiye cihetiyle münâsebet ve müşâbehet aramak... O da devam-ı hüsn-i mu'âşeret için ehemmiyetli bir cihet fakat burada uzun uzadıya teşrihe mahal yok. Yalnız ahlâk ve sûret-i terbiyenin 'adem-i ihtilâfi cihetiyle vukû'a gelen iftirâklarda temâyülât-ı kalbiyye te'sîr-i şedîdi münâsebetiyle rahnedâr olmuş sıhhatler, mahv ve heder edilmiş vücûdlar ender değil. Vefeyât-ı nisvâna doğrudan doğruya değilse de dolayısıyla bunun da te'sîr-i cüz'îsi olamaz.

§

O hâlde izdivâclarda meşrû' olan "küfv" taharrîsi nerede? Heder edilen vücûdların biraz da bizim sun' u taksîrimiz eseri olduğunu neden inkâr etmelidir? Biz izdivâclarda şerâ'it-i sıhhiyyeye ehemmiyet vermiyoruz; şer'in, tıbbın bize irâ'e eylediği yolları ta'kîb etmiyoruz. 'İlel ü eskamı zevcelerimiz, kızlarımız üzerine kendimiz da'vet ediyoruz. Süt nineler, ebe hanımlar, üfürükçüler, kurşun dökücüler hânelerimizi ziyâret ettikçe on üç yaşındaki çocuk kadar kızlarımızın

mürüvvet görmek belâ-yı cehliyle ve kendi elimizle hayatı tesmîm etmekte devam ettikçe ‘âile vücûda getirmek için hânesini idâre edecek, iyi vâlide [21] olacak kadınlar taharrî etmeyerek gönlümüzün eğlencesini te’min maksadıyla kara gözlü, siyâh saçlı fakat za‘îf, fakat marîz bir mini mini bebek aradıkça ebelerin, kökçülerin bin türlü muhreş ‘ilâclarıyla kadınlarımızın vücûdu, cihâz-ı tenâsülîsi rahnedâr edildikçe... İstatistikler kadınlarda vefâyâtın çoğaldığını gösteriyor derlerse hemen i‘timâd ediniz ve bunun kendi taksîrimiz, cehlimiz netîcesi olduğunu bilerek mes‘ûliyyet-i ma‘nevîyyesini derpîş eyleyiniz.

§

Ben ne söylüyorum! Şerâ’it-i sıhhiyye, levâzımât-ı ictimâ’iyye... Bunlar ne? Bak pîş-i hayâlimde tecessüm eden şahs-ı muhayyelim ne diyor:

-Ben artık te’ehhül edeceğim.

- Ey nasıl bir kız istersin bakalım?

-Size ta’rîf edeyim. Geçkin istemem; on üç, on dört yaşlarında olmalı. Göz, kaş şöyle, saç, baş böyle...

Heyhât! Bunlar hayâl değil, hakikât.

Ey benim genç kâri’lerim! Bu kürenin seyyi’esinin tevlîd eylediği mes‘ûliyyet-i vicdâniyyeden tahlîs ve tenzîhe nefis için mütenebbih ve müteyakkız bulununuz. Bakınız! Gazeteler ne diyor: “İstatistikler kadınlarda vefeyâtın artmakta olduğunu gösteriyor.” Buna iştirâkten hazer, mes‘ûliyyet-i vicdâniyyesine iştirâkten hazer.

[22]

3. KADIN MEKTÛPLARI

Kadın mektûbu yazmak fikrinde olduğum anlaşılmasın. Erkekler tarafından -tirşe renginde kağıtlar üzerine eğri büğrü, inhinâlı hutût ile- yazılmak istenilen kadın

mektûpları kadar boş, bî-fâ'ide, lüzûmsuz, ma'nâsız bir şey olmaz. Bu makalede nâm-ı 'âcizâneme vârid olan bir kadın mektûbundan bahsetmek istiyorum. Erkekler kadınların hissiyatını tasvîrde "cins-i latîf" kadar muvaffak olamadılar ve olamıyorlar. Erkeklerin ihtisâsâtı başka, nokta-i nazarı muhâlif, tarz-ı tebliğ ve şîve-i binânı onlara hâstır. Kadınların hissiyatını tasvîrde en ziyâde şöhret kazanmış olan Fransa müdekkikîninden edîb-i ma'rûf Marsel Prevo bile bütün eserlerinde Madam de Sevinye'nin yalnız bir mektûbunda gösterilen rûh-ı nisâ'îdeki rikkat-i teşrîh kadar eser-i muvaffakiyyet gösteremediğini i'tirâf ediyor. Bunu i'tirâf eden öyle bir Marsel Prevo ki Avrupa'da kadınların hissiyatını, âmâlini, teheyycâtını en ziyâde tedkîk etmiş bir muharrir-i yektâ olmak üzere ma'rûftur. Kadınlar, "bizi en ziyâde anlamış olan Marsel Prevo'dur" ve "tahrîsât-ı nisâ'îyyeyi ta'mîk eylemiş bulunan Marsel Prevo en büyük bir feministtir" dedikleri hâlde bile bu muharrir-i zarîf bu sûretle 'adem-i muvaffakiyyetini [23] i'tirâf ediyor. O hâlde bir kadının tahassüsâtına tercümân olacak erkek kaleminin mahsûlü olan mektûpların ne kadar gülünç, garîb, mugâyir-i tabî'at, felsefe-i mübheme-i nisâ'îyyeden 'ârî fikirler, muzmerler tevlîd edileceği düşünülmesi de erkeklerin öteden beri kadın imzâsı altında veyâ doğrudan doğruya kendi nâmlarıyla neşrettikleri hissi kadın mektûplarının ne derece bî-sûd olduğunu teyakkün etmelidir. Buna binâ'en kadın mektûbu yazmak aslâ hâtırına gelmez.

§

Bir kadın mektûbundan bahsetmek istiyorum, demiştim. Bu mektûp nâm-ı 'âcizâneme vârid oldu. İmzâya baktım, kadın mektûbu. Fakat bizde birçok kadın mektûpları, 'ale'l-ekser erkeklerin kalemi mahsûlüdür. Bunun için sahâ'if-i matbû'atta gördüğümüz birçok kadın mektûpları, kadın yazıları hissiyat-ı ricâle tercümân olmakla sırtıyor. Bunu da öyle bir mektûp zannettim, hatâ etmişim. Okuyup bitirdiğim zaman bu mektûbun zarîf bir kadın kaleminden çıkmış olduğuna şüphem kalmadı. Çünkü fikir, sûret-i tasvîr, tarz-ı beyân, şîve-i ifâde, hep kadınlıktan nişân veriyor. Hissiyât-ı kalbiyye tamâmen nisâ'î, hatta hattı bile. Dikkat buyurulmuş mudur, bilmem. Bizim kadınlarda hüsn-i hatt hemen mefkûd gibidir. Ben şimdiye kadar güzel yazılmış bir kadın hattı görmedim. Fakat o eğri büğrü [24] biraz inhinâlî, usûlsüz yazılar za'îf kadın kalemine râci'dir. O kalemi

sevk eden ‘asabî, mürte’iş, heveskâr, sitîze-cû parmakların mahsûlü böyle yazılardı. Veyahut biz böyle görmeye alıştık, onun için bundan zevk-yâb oluyoruz.

Kadın yazıları... Bunun hakkında yazacak pek çok mütâla‘âtım var. Hem zannederim muhikk, musîb-i mütâla‘ât. Ben öteden beri garîb bir fikrin mürevviciyim. Kadınlarımız yazılarında kendi hassâsiyetlerini, rikkatlarını teblîğ ve hissettiremiyor. Yazılarında ricâle mahsûs efkâr, şîvelerinde, tarz-ı beyân ve mütâla‘alarında erkeklere hâs dürüstî ve dürüstî-i güftâr görülüyor. Merhûme Makbûle Lemân Hanım istisnâ edilecek olursa bütün sâhibe-i kalem hanımlarımız az çok bu girîve-i hatâdan kendilerini kurtaramamışlardır. Bu mes’elede iyice tettebbu‘âtım var. Kadınlarımız benim nazarımda -‘ale’l-ekser yazı yazmaya muvaffak olamadıkları zaman hissiyât-ı tabî‘iyyelerini muhâfaza edebilen- cins-i latîfe mensûb mahlûkât-ı rakîkadır. Öyle zannederim ki kadınca düşünmek, o rikkat-ı tabî‘iyye-i nisâ’iyyeyi muhâfaza edebilmek için onlarca kalemin ele alınmaması meşrûttur. Mahsûl-i kalem başka, hiss-i kalbî yine başka. İşte bu hâl, fenâ bir taklîdin netîcesi bulunuyor. Hanımlarımızın yazılarında şîve-i beyân ricâli taklîd etmeye uzanmaları pek eskidir. Onlar kadîmen kendi hissiyâtını lâyıkiyla teşrîh edecek bir üslûb-ı beyân tahrîsine lüzûm görmeyerek [25] erkeklerin kendi tabî‘atlarına, tahassüsâtına tevâfuk etmeyen tarz-ı tahrîrlerini kolayca kabûl ve onu ta‘kîb etmişler. Bunun için şâ‘irât-ı sâlifemizin nazmlarında kadınlık râyihası, nisâ’iyyet-i efkâr ü tahassüsâtı aramak beyhûdedir. Çünkü onlar şî‘rlerinde kalblerinden, hislerinden ziyâde şa‘şa‘a-i zevâhire tâbi‘ olarak erkeklerin fikrini, terahhusunu, nokta-i nazarını, tarz-ı beyânını hatta şîve-i güftârını kabûl etmiş buluyorlar. Bir kadın kaleminden çıkan efkâr ü mütâla‘atın bu sûretle yazılmış olması kadar şâyân-ı te’essüf ve mûcib-i takbîh ü telehhûf bir şey olmaz. Bir eserin kadın kaleminden çıkmış olmadığını anlamak için imzâsına bakmaya mecbûriyyet mi görülmelidir? O eserde öyle bir mümtâz-ı râyiha-i nisâ’iyyet bulunmalı, öyle bir şemme-i rikkat ü hasâsiyyet meknûz olmalıdır ki okuyanlar bunun bir kadın kaleminden çıkmış olduğunu hemen derk ü teyakkun edebilsin. Helyotrop râyihası ma‘rûftur. Yavaş yavaş, tedricen yayılan helyotrop zerrâtı hevâ-yı nesîmîye intişâr ettiği zaman a‘sâba bir hafif teheyyc, kalbe rakîk bir te’sîr gaşy-âver bahşeder. Bu râyihanın bir damlası o te’sîri hâsıl etmek için

kâfidir. Çok olursa daha devamlı te'sîr husûle getirir. O, daha a'lâ. Ben işte kadın yazılarından öyle bir şemme-i müstesnâ, öyle bir hâssa-i mümtâze ararım. Kadınlarımız da bundan memnûn u müftehir kalırlar ümîdindeyim yâhûd ben öyle zannediyorum. Kadınlarımızda yeni bir devre-i terakkî-i ma'lûmatın hulûlünden biri bu eski i'tiyâdın yavaş [26] yavaş zevâl-pezîr olduğunu görüyoruz. Meselâ merhûme Makbûle Lemân Hanım o zamana kadar kadınlara nasîb olmayan bir samîmiyyet ve sâfiyyet-i kalb ile şi'rllerinde bütün bir marîz rûhun te'ellümâtını, tahassüsâtını nisvâna mahsûs bir rikkat-i hayâl, nezâhet-i makâl ile gösterdiler. Nesrlerinde, şi'rllerinde görülen hep reşehât-ı kalbdır, enîn-i ızdırâbdır, eser-i sâfiyyet ve samîmiyyet-i hissiyâttır. Bunları okurken onların zill-i pâydârı arkasında dâ'imâ muzdarib, dâ'imâ mütehassis, her ân müte'essir, rikkat-perver bir kadın kalbi, bir kadın rûhu görmemek kâbil değil. Onlardan öyle bir râyiha-i 'ismet ü safvet istişmâm olunur ki bütün mehâsin-i bedî'a-i melekânesiyle kadınlığın rûh-ı hassâsını, meşâmm-ı tabî'iyye-i cibilliyyesini duymamak mümkün olamaz. Görülüyor ki bu yazılarda kalem sırf kalbe, hisse, hem de rakîk, muzdarib bir kalbe, emel-pîrâ fakat meftûr, me'yûs bir hisse tâbî' olmuştur. Sırf kadınlık... O hiss, o şîve, o tarz-ı beyân bütün kadınlık ve's-selâm. Evet, bunlarda bütün rûh-ı istînas bir kadınlık var.

§

Resimli Gazete'nin son devir intişârında Lâmi'a binti Nigâristân Hanımefendi'nin orada iki musâhabesini okumuştum. Kadınlar hakkında ve onların yazılarına 'âid en musîb mütâla'âtı ben en evvel o sahîfelerde gördüm. O mektûplar Nigâr Hanımefendi'nin '*Aks-i Sadâ* nâmındaki eser-i edebîsinin intişârı münâsebetiyle yazılmıştı [27] zannedirim. Erkekler -bir sevk-ı tabî'î iktizâsıyla- kadınların âsârını tenkîdden ziyâde takdîre meyyâldir. Fakat kadınlarda yekdiğeri hakkında bu nezâket-i müfrita-i cibilliyyeyi isti'mâle lüzûm görmezler ya! Lâmi'a Hanım yine o nezâket dâ'iresinde '*Aks-i Sadâ*'yı tenkîd etmişti. Bence muhikk bir tenkîd. Eserin güzelliğini, şâyân-ı istifâde olduğunu söylemekle berâber Lâmi'a Hanımefendi kadın hissine, onların duygusuna tevâfuk edebilecek bir üslûb-ı beyânı '*Aks-i Sadâ*'da görmüyor, "Bunlar bütün güzellikleriyle berâber bir eser-i taklîddir." diyor. Şîve-i beyân ricâlî taklîd.. Bir kadın kalemi için 'ale'l-husûs o

derece sâhibe-i vukûf u ma'lûmât bir kadın kalemi için bu ne kadar büyük bir nakîsedir. Kadın imzâsı altında yazı yazan erkeklerin bu hareketi ne kadar gülünç, şâyân-ı temeshur ise erkeklere 'âid fikr ve mütâla'âtı yine onlara hâs bir şîve-i ifâde ile kaleme alan kadınların bu mu'âmelesi de o derece şâyân-ı te'ellüm ve te'sîrdir. 'Âdî, nâ-be-mahal bi-fâ'ide bir taklîdin seyyi'âtı, netîcesi olan bu kadın yazılarında onun için bir te'sîr, rûh-ı istînas bir te'sîr görülemiyor. Çünkü onlarda kadınlık hissi, kadınlık fikir ve mütâla'âtı, o rikkat-i ifâde, o safvet-i beyân yok. Erkek yazılarının fenâ bir taklîdi... Bana çok def'alar vâki' olmuştur. Kadın imzâsı tahtında ötede beride tesâdüf ettiğim eserleri okuduğum zaman düşünüyorum. Bu ağır, müselsel, muhteşem cümleler [28] içinde, eserin en hayâl-perver nukât-ı ba'idesine rûhun en derin noktalarına ma'tûf olmak, mü'essir bulunmak iktizâ eden rûh-ı nisâ'î nerededir? Rakîk, hassâs, müteheyyic, muhtelic bir kadın kalbinin en ince duyguları, perr ü bâl açan emelleri, sevinmeye meyyâl ümîtsizlikleri, hayâlleri, korkuları, tesliyeleri ve'l-hâsıl tahassüsât-ı rûhiyeleri bunun neresindedir? Ağır fakat muntazam, kasvet-engîz fakat mükemmel cümlelerle kadın kalbine, hissine tercümân olamaz. Ben öyle diyorum veyâ zannediyorum ki kadın yazıları pek de usûl-i tahrîre, kavâi'd-i mahsûsa-i kitâbete tâbi' olmamak iktizâ eder. Ba'zen bitirilmemiş bir cümle, nâkıs bırakılmış bir 'ibâre en belîğ bir tarz-ı teblîğ olur. Erkeklerin şîve-i beyânında 'ale'l-ekser bir nakîsa olan bu gibi -mahsûsî bırakılmış- hatâlar, nevâkıs-ı usûl-i inşâ kadın yazılarında en parlak, en mü'essir noktaları teşkîl eder. İnsânı düşündüren, hasâsiyyet-i rûhiyyeyi pîş-i nigâhta tecellî ettiren, kalbi gıcıklayan te'sîrler ba'zen itmâm edilmemiş bir 'ibarede, ikmâli vüs'at-i hayâle bırakılmış bir cümlede dahâ parlak sûrette tecellî eder. Öyle ümîd ediyorum ki kadınlarımız eğer kendi tabî'at-ı hulkıyyelerine muvâfık, rakîk, hassâs, müteheyyic, muhtelic, hayâl-perver bir üslûb-ı beyân ta'kîb etmiş. Daha doğrusu kalemlerini hislerine tâbi' kılmış olsalar... O zaman kadın yazıları üzerinde onların [29] hiss-i râkik ve zarîfi temevvüc eder, rûh-ı nisâ'î tecellî eyler. Yoksa... Boş, hep boş, zevksiz, rûhsuz, fâ'idesiz...

Âliye Hanımefendi'den nâm-ı 'âciziye vârid olan mektûpta kadınlık hissiyyâtının tamâmen teşrîh edilmiş olması nazar-ı dikkatimi celbetti. Dikkatle, ehemmiyetle ve lezzetle birkaç def'alar okudum. Ma'e't-te'essüf bunu 'aynen derc etmek kâbil

olmadı. Tarz-ı beyân, sûret-i mütâla‘a sarf-ı hissiyât-ı nisâ‘iyyeye muvâfık fakat fikirler musîb değil, o da tabî‘î. Çünkü kadınlar başka türlü düşünemezler. Kadınlığın müteheyyic, muhteris hissiyyâtı onları bu sûretle düşünmeye sevkeder. Asıl letâfet de burasındadır. Tabî‘î düşünüş, onu tasvîr edecek samîmî bir yazış. Bizim aradığımız da bu. Buna binâ‘en tevkîr ü tekrîm ettiğim kadın imzâları arasına bir de Âliye nâm-ı muhteremi dâhil olmuş bulunuyor.

Âliye Hanımefendi mektûplarına şu sûretle başlıyorlar: “İkdâm‘ın 13 Kânûn-ı Evvel 316 târîh ve 1334 numaralı nüshasında derc-i sahîfe-i sûtûn edilen hayat-ı ictimâ‘iyyeye ‘âid makalenizi okudum. Bu makaleniz hem-nev‘imin sıhhat ü selâmeti nâmına tahrîr edilmiş olduğu münâsebetle ba‘zı ifâdâtta bulunacağım. Zamanımızda tutulan istatistikler kadınlarda vefeyâtın ziyâde olduğunu gösteriyor Bu hâlde sizin tarafınızdan küçük yaşta te‘ehhül etmek sebep olarak [30] gösteriliyor. Bu esbâba mebnî vâlideyne nasihat ediliyor. Değil mi efendim?”

Evet, istatistikler kadınlarda vefeyâtın tezâyüd etmekte olduğunu gösteriyor. Bunun esbâb-ı sıhhiyyeden tevellüd eyleyeceği tabî‘î. Tezâyüd-i vefeyâtın kavâ‘id-i sıhhiyyeye muvâfık olmayan izdivâçların te‘sîr-i vahîmi neficesi olması da ağleb-i ihtimâl, çünkü izdivâçlarımızda kavâid-i sıhhiyyeye tatbîk-i hareket eylemiyoruz. Pek genç, bünye ve mizâc nokta-i nazarından kadın olmaya gayr-ı müsâ‘id, a‘zâ-yı beden henüz neşv ü nemâ-yı tâmını bulmadan on üç yaşındaki kızları gelin ediyoruz. Birtakım emrâz u ‘ilele onlarda isti‘dâd peydâ ediyoruz, dedim. Vefeyâtın tezâyüdüne te‘sîr-i küllî hâsıl eden esbâb-ı sıhhiyye bi‘t-tab‘ yalnız bundan ‘ibaret değil. İklîmimizin tabî‘atına muhâlif olarak -görenin seyyi‘esiyle- on üç yaşındaki genç kızların henüz bebeğiyle oynamaya çalışan kız çocukların tezvîc edilmesi keyfiyeti o esbâb-ı sıhhiyyenin bir şu‘besini teşkîl eder. Makale-i ‘âcizânemde bundan mütevellid diğer esbâbı da serd etmiş idim. Onların enzâr-ı dikkatinize çarpmamış olması nokta-i nazarınızın bu mes‘ele üzerinde dayanıp kalmasından neş‘et etmiş olmalıdır. Bunu îzâh etmeye çalışacağım. Evvel-emrde -‘umûmiyet i‘tibâriyle- kadınlardaki vefeyâtın tezâyüdünü hayat-ı ictimâ‘iyyemizin sûret-i güzârîşine ‘atfetmek tabî‘îdir. Makalemin bidâyetinde bunu telmîh etmiştim. Te‘sîrât-ı vahîme hep bundan tevellüd [31] eyler. İzdivâc edecek erkekler hep genç kız arıyor; on üç, on dört

yaşında kadınlık levâzım-ı tabî'yyesini henüz nefsinde cem' etmemiş, vücûdca lâyıkiyla neşv ü nemâ bulmamış birtakım kız çocukları... İşte 'ale'l-ekser yeni 'âileler böyle zevcelerle teşkîl edilmek isteniliyor.

Bu, görenek belâsının birinci seyyi'esi. Fakat herkes bu fikirde, erkekler böyle olmasını ârzû ediyor. Ebeveyn de bu talep ve temennîde, hatânın birinci devresi bu. Ondan sonra hayat-ı ictimâ'iyeye hükmünü icrâya başlıyor, mazarratlar tevalî ediyor. Çünkü ondan sonra da kavâ'id-i sıhhiyyeye ri'âyet olunmuyor. Hatânın devre-i harâbiyyeti artıyor. Kadınlar bu edvâr-ı hayatiyyeyi o mazarratıyla, o fenâlıklarıyla, muhâlif sıhhat-i ahvâliyle tamâmen geçiremiyorlar, sevinip gidiyorlar. Bundan vefeyât tezâyüd ediyor. Eğer o ilk hatânın mazarratlarını telâfi edecek vesâ'it-i sıhhiyyeye tevvesül edilmiş olsa belki tahrîbâtın te'sîri o derece görünmez, şüphe yok mazarrât-ı mütevellide tahaffûf eylerdi. Bunlar mes'elenin cihât-ı mâddiyyesi. Âliye Hanımefendi ise bu mühim mevâdd-ı hayatiyyenin yalnız rûhî cihetlerini ele alarak müfrit bir fikr-i ızdırâb-ı enîn, müteheyyic bir hiss-i te'essür ile diyorlar ki:

“Efsûs kızlarını on altı yaşında gelin eden ebeveyn ile daha büyük olarak evlendiren ana, babalar evlâtlarının hâline aynı nisbetle ağlıyorlar. Buna binâ'en işte ma'e't-te'essüf kızlar on beş [32] on altı yaşında te'ehhül etmelidirler, demeye cesâret ediyorum. Niçin mi, diyeceksiniz. Bahtiyâr olarak, daha doğrusu kendilerini bahtiyâr 'adederek yaşamaları için. Evet, zamanımızda kadınlar pek ciddi bir tahsîl görmedikçe ebeveyn kızlarını küçük gelin etmeye mecbûrdur. Ciddî bir tahsîl görenler de 'aynıyla bu senede izdivâc etmelidir ki mes'ûd olabilsinler. Zîrâ fikren te'âlî etmemiş kızların ekseri on iki, on üç yaşından i'tibâren birtakım harekât-ı gayr-ı lâyıkeye meyletmeye başlıyor. Artık tasavvur ediniz, yirmi yaşına geldikleri zaman ise... Bu bedbahtlar küçük olarak te'ehhül etmiş olsalar da belki böyle bir felâketle musâb olmazlardı. Oh! O zaman şüphesiz böyle olmazdı. Meşgûliyyet-i 'âile, merbûtiyyet-i kalbiyye kendilerini hevâ-yı heveslerinden men' ederdi.”

Mütâla'âtınızı teşrih edelim. Kızları iki kısma tefrîk ediyorsunuz:

1. Fikren te‘âlî etmemiş kızlar

2. İyi bir ta‘lîm ve terbiye görmüş kadınlar

Bunu müte‘âkib diyorsanız ki fikren te‘âlî etmemiş kızlarla iyi bir ta‘lîm ve terbiye görmüş kadınlar on beş, on altı yaşlarında te‘ehhül etmelidirler. Çünkü bahtiyâr olarak daha doğrusu kendilerini bahtiyâr ‘adederek yaşamları için ebeveyn kızlarını küçük gelin etmeye mecbûrdur. Birinci kısma ‘âid bulunan kızlar için esbâb-ı mûcibe olmak üzere şu cihetlerî irâ’e buyuruyorsanız: “Zirâ fikren te‘âlî etmemiş kızların ekseri on [33] iki, on üç yaşında i‘tibâren birtakım harekât-ı gayr-ı lâyikede bulunmaya temâyül gösteriyor. Bunlar yirmi yaşına geldikten sonra ise artık ‘âile zevkinden bi’t-tâb‘ hazz alamıyorlar. Hâlbuki bu bi-çâreler genç olarak te‘ehhül ettirilmiş olsalardı meşgûliyyet-i ‘âile, merbûtiyyet-i kalbiyye kendilerini hevâ-yı heveslerinden men‘ ederdi. Bahtiyâr olarak ve yâhûd kendilerini mes‘ûd ‘adederek yaşar, giderlerdi.”

Bu nazariyyeniz terbiye-i fikriyyeye ‘âiddir, biz ise terbiye-i bedeniyyeden bahsediyoruz. Tezâyüd-i vefeyât da terbiye-i bedeniyyenin ‘adem-i muhâfazasından neş‘et eder. İklîmimiz iktisâsınca on beş, on altı yaşlarındaki kızlar a‘zâ-yı bedeni neşv ü nemâ bulmuş, müsta‘id bir zevce, mukâvim bir vâlide isti‘dâdını hâ‘iz olamaz. Mugâyir-i hıfz-ı sıhhat yapılan ufak bir hata onu marîz edecek büyük bir sebep hâline geçer, vücûtta emrâza isti‘dâd peydâ olur. Müsta‘id bir zevce, ‘ale’l-husûs iyi bir vâlide olmak kolay değildir. Bunun bin türlü mezâhim ve metâ‘ibi vardır ki buna tahammül eyleyecek, mukâvemet edebilecek bedendir. Ufak bir rûzgârla solacak, küçük bir ihtiyâtsizlik nefîcesi olarak yataklara serilecek körpe, nâzik mukâvemetsiz kadınlar nasıl vâlide olabilirler, daha doğrusu vâlide olabilmek meşâkkına nasıl tahammül eyleyebilirler? ‘Ale’l-husûs bizim kadınların hıfz-ı sıhhat-i beden husûsunda ma‘rûf olan cehâlet [34] ve ‘adem-i takayyüdları ile. Bir kere bu nokta düşünölsün! Henüz açılmamış bir goncayı koparınız. Sonra onu altın kupalar, pamuklar derûnunda saklayınız. Neşv ü nemâ bulmasına, lâyıkıyla açılmasına intizâr ediniz. O emekler, takayyüdlar beyhûdedir. O gonca bütün şu takayyüdâta rağmen yavaş yavaş kurur. Bu, bir emr-i tabî‘îdir. Tabî‘at her şeyi zamanında,

mevsiminde yapıyor, meydân-ı husûle getiriyor. İşte kadınlar da böyle. Â'zâ-yı bedeni lâyıkiyla neşv ü nemâ bulmamış bir kızı evlendirmek onu 'ilel ü eskâma ma'rûz etmek, daha doğrusu vakitsiz ölüme mahkûm eylemektir.

Bunun için kızlar -iklimimize nazaran- te'ehhül edecek bir çağa gelmedikten sonra onları evlendirmek mazarrattan sâlim olamaz, demiştim. Bunda da zannedirim, haklıyım. Âliye Hanımefendi bunun te'sîrini iskât için "Kızlarımızın ekseri on üç, on dört yaşında i'tibâren ba'zı harekât-ı gayr-ı lâyıkeye meyl ediyorlar. Bunlar yirmi yaşına geldiği zaman ise artık iyi bir zevce, liyâkatlı bir vâlide olmaktan uzak bulunacak birtakım seyyi'ât-ı ahlâkıyyeye dûçâr oluyorlar. Hâlbuki bunlar küçük yaşta iken te'ehhül etmiş olsalardı, belki bu hâl vukû'a gelmezdi. Râbîta-i kalbiyye, meşâgil 'âile onların bu gibi fenâlıkta bulunmalarına vakit bırakmazdı. Daha doğrusu bunları düşünmezlerdi, düşünmeye, onu icrâ için üzölmeye zaman bulamazlardı" diyorlar.

[35] Terbiye-i fikriyye ve ahlâkıyyeye 'âid olan bu cihet kızlarımızı pek genç ve 'âdetâ çocukken evlendirmek için bir sebep-i mücbir olamaz. Fakat o esbâb-ı mü'essirenin izâlesine ihtimâm etmek lüzûmunu gösterir. Genç kızların ekseri eğer henüz pek küçük iken seyyi'ât-ı ahlâkıyyeye meyl eyliyorsa bu ebeveynin 'ale'l-husûs vâlidelerin kusûrudur. Kızların terbiye-i fikriyyesine i'tinâ edildikçe, onlara kadınlığın fezâ'il-i rûhiyyesini telkînde ihtimâm olundukça bu gibi seyyi'ât-ı ahlâkıyyenin önü alınabilir. Fakat vâlideler kızlarına kadınlığın büyüklüğünü, zevceliğin meziyetini, vâlideliğin 'ulviyetini anlatmalıdır. Kadınlığın safvet-i tabî'iyyesi bekâret-i ahlâkıyyenin mücessemidir. Kadın denildiği zaman 'ismet ü safvetten nişân veren bir vücûd-ı muhterem hatıra gelir. Nisvân, bekâret ve 'ismet-i ahlâkıyyeden uzaklaştıkları anda kadınlığın safvet ü samîmiyyet-i hulkıyyesinden de cüdâ olmuşlardır demektir. Öyle zannediyorum ki bir kız şu üç şeyin fezâ'ilini, mehâsinini bilmiş olsa, onun küçücük fikrine bunlar lâyıkiyla, zamanıyla birleştirilmiş bulunsa o samîmiyyet ve safvet-i hayattan uzaklaşamaz. Şu sa'âdetten kendisini mahrûm etmek istemez. Fakat kızlar şu üç şeyi bilmelidirler, hissetmelidirler: Kadınlık, zevcelik, vâlidelik. Terbiye-i fikriyye-i ictimâ'iyyenin kadınlar nazarında esâsını teşkîl edebilecek bu üç şeydir. Âh! Ben ârzü ve temennî ederim ki inâs mekâtibimizde bu üç mes'ele-i

hayatiyye üzerine esâslı [36] dersler verilmiş olsun. Ma'e't-te'essüf bunları yalnız gazete sûtûnlarında, o boş sahîfelerde okuyoruz. Mekâtib-i inâsımızda okutturulan coğrafya, hesâp, hendese dersleri ehemmiyyet nokta-i nazarından, hayat-ı ictimâ'iyye-i nisvâna te'sîr cihetinden bunların yanında üçüncü, dördüncü derecede kalır. Kızlarımız tahsîl-i ulûm u fûnûn etmelidir, diyoruz. Bu lüzûmu artık hissediyoruz. Bunlar güzel, fakat onların terbiye-i fikriyyelerine i'tinâ etmiyoruz. Bunu da i'tirâf etmelidir. Vâlideler kızlarına kadınlığın 'ulviyyetinden, fezâ'ilinden, pek nâdiren bahsederler. Çünkü onlar da 'ale'l-umûm bu mühimme-i mu'âşeretin câhilesi. Mekteplerde ise bu bahis yalnız ahlâk dersine münhasır kalıyor. Bizim kütüb-i ahlâkıyyemizde ise kadınlara dâ'ir pek az, kemâl-i te'essürle diyebilirim ki hiç 'addedilecek derecede az mebâhis mevcûttur. Meselâ kadınlığının fezâ'iline dâ'ir kütüb-i nâfi'a tahrîr ü tertîb olursa ve bunlarda hiç olmazsa "kırâ'at" makâmında inâs mekteplerinde okutulsa kızların terbiye-i fikriyyelerine hizmet edilmiş olurdu. Bu dersler muktedir mu'allimler tarafından şerh ve îzâh edilmiş olsa elbet o istifâde daha ziyâde kesb-i vüs'at etmiş bulunurdu. Fakat o i'tinâ-yı mahsûs nerede? Te'ehhül eden bir kız zevcelik vezâ'if ve mu'âmelâtını bilemiyor, levâzımât-ı sıhhiyesine vâkıf olamıyor.¹³¹

[37] Çünkü vâlidelerin ekseri bunları kızlarına telkîn edemeyecek bir derecede câhil, vukûfsuz bulunuyor. Mekteplerde ise bu gibi dersler mefkûd, hâlbuki bizim hayat-ı ictimâ'iyyemiz nokta-i nazarından kızlar için en mühim dersler bunlardır. Meselâ Darü'l-mu'allimât'ın büyük sınıflarına müdâvim bulunan on dört, on beş yaşlarındaki kızlara bir hıfz-ı sıhhat-i nisvân, hıfz-ı sıhhat-i izdivâc ve etfâl dersi okutulsa bunlar ne büyük menâfi' bahşederdi. Bir kız tezvîc ediyoruz. O, öyle bir 'âleme giriyor ki mu'âmelât ve mu'âşereti husûsunda hiçbir vukûfu yok. Sıhhatini

¹³¹ Mühim bir makâlede okumuş idim. Romanya'da kadınların ma'lûmât-ı sıhhiye ve hıfz-ı sıhhat-i etfâl husûsundaki vukûfsuzlukları yüzünden pek çok telefât ve mazzarâtın nazar-ı dikkatini celbetmiş. Genç kızlara mekteplerde bunların tadrîsi kâbil. Fakat 'âile sâhibesi olan kadınların mekteplere devam etmesi müşkil. 'Ale'l- husûs bu vukûf u ma'lûmâtın köylü kadınlarına da teşmîli lazım. Ulûm-ı tıbbiyyeden doktor olan kadınlar şehirlerde, köylerde muvakkat dersler açmışlar. Genç, ihtiyâr birtakım câhil kadınlara zevcelik ve vâlideliğe îcâb eden hıfz-ı sıhhat derslerini onların anlayacağı bir lisânla ta'lîme başlamışlar. Birçok mahâziri tevlîd eden kadınlardaki muhâfaza-i sıhhat-i beden cehâleti, tedâbîr-i ibtidâ'iyye-i sıhhiyye vukûfsuzluğu yavaş yavaş izâle edilmekte imiş. 'Ale'l-husûs hıfz-ı sıhhat-i etfâl hakkında, tedâbîr-i evveliyye-i tevlîd husûsunda vâlideler verilen bu ma'lûmât-ı sıhhiyye sâyesinde çocuklara lohusalardaki vefeyâtın hissedilecek derecede tenâkus eylediği de te'mîn olunuyor. Ne güzel bir tedbîr, ne fâ'ide-bahş bir nefîce. (y. n.)

muhâfaza etmek için ne gibi şerâ'it-i hayatiyye-i izdivâciyyeye iktifâ edeceğini bilemiyor. İşte o zaman ebeler, üfürükçüler, kökçüler bu genç kadının etrâfını almakta fırsat buluyor. Zâten [38] rahnedâr olmuş sıhhati bunların tedâbîr ve müdâvât-ı câhilâneleri ile büsbütün berbâd ediliyor. Bu, artık neticesi vahâmete müncer öyle bir hâl ki...

Vâlidelik bahsi... Kadınlarımız o cihetten de pek câhil. Eğer mekâtib-i inâsta çocuk yetiştirmek (pédiculture), onu büyötmek, hıfz-ı sıhhat-i etfâl dersleri mevcûd olsa bir kadın vâlide olur olmaz nasıl hareket edeceğini bilirdi, çocuğunu ne sûretle büyötmek lâzım geleceğine vâkıf olurdu. Pek çok çocukların beyhûde yere telefine, kadınlardan birçoklarının ifnâsına sebebiyet veren o mu'tekidât-ı bâtıla, muzır tedâvîler, muhreş 'ilâclar kadınların bu mes'eledeki cehâletleri sâyesinde devam edip gidiyor, hayat-ı ictimâ'iyemizde müdhiş te'sîrler husûle getirmekte ber-devam bulunuyor. Bir kadın eğer zevcelik, vâlidelik kavâ'id-i sıhhiyyesine vâkıf olsa tedâbîr-i ibtidâ'iyeyi kendisi ittihâz edebilir, lüzûm gördüğü takdîrde mütehasıs etibbâya mürâca'at etmesini bilir. Muhâfaza-i sıhhat-i beden için bu iki şarta ri'âyet kâfidir. Fakat kızlarımız içinde çocuk büyötmelerini bilir, kaç tanesine tesâdüf edebiliriz, insâf ederek düşünelim. Öyle zannedirim ki kızlarımız İngiltere'nin meşhûr şehirlerini, kesr-i 'âdînin cem'ini, müsellelerin tesâvîsini bilmekten ise kuşpalazı, kızamık hastalıklarının nasıl zuhûr ettiğini öğrenmelidir ve böyle bir marazın 'alâ'mi meydâna çıkar çıkmaz mütehasıs etibbâsına [39] mürâca'at etmek lüzûmunu takdîr etmelidir. Yoksa birtakım câhil ebelerin, komşu nenelerin, otçuların tedâvîsine kadınlarımız hâhiş gösterdikçe pek çok seyyi'ât ve mazarratı ortada bulunduğu hâlde o, mu'tekidât-ı bâtılâya hâlâ ittibâ' gösterildikçe kadınlarımızda terbiye-i fikriyye-i esâsiyye hâsıl olmuştur, denilemez. Bu iddi'â hayâldir, terakkî-cüyân nisvâ için bir tesliye-i hâmdir.

İşte Âliye Hanımefendi'nin "kızlarımızdan ekseri on iki, on üç yaşından i'tibâren birtakım harekât-ı gayr-ı lâyıkeye meyletmeye başlıyor" demeleri bu terbiye-i fikriyye-i esâsiyyenin fıkdanından neş'et etmektedir.

Demek oluyor ki o terbiye-i fikriyyeye takviyyet verildikçe bunun mehâliki, mazarrâtı tadrîcen izâle olunabilir. O hâlde bu hâl kızlarımızı vakitsiz öldürmek için bir sebep-i mücbir değildir ve olamaz.

§

Âliye Hanımefendi mektûplarına şu sûretle devam ediyorlar: “Şimdi bir de ciddî tahsîl ve terbiye görmüş, fikren te‘âlî etmiş kızları nazar-ı tedkîkten geçirelim. Bu zavallılar fezâ‘il-i nisviyyenin ‘ulviyyâtını anlamış, takdîr etmiş rakîk kalpli, hassâs, içli birtakım kadınlardan mürekkebirdir. Hâlbuki ‘ale‘l-ekser hayatlarına iştirâk ettikleri erkekler refikasının meziyetini takdîren ‘âciz. Artık [40] düşünmeli, bu sûretle tereküb eden ‘âlem-i izdivâc nasıl bir hayat teşkîl eder? Oh! Dûzahî, elem-bahş bir hayat, işte öyle bir kız eğer küçük yaşta iken o histe bir adamla izdivâc etseydi çocukluğu münâsebetiyle hayatına iştirâk eylediği zâtın o derece ‘âdî olduğunun farkına varamaz, ona rabt-ı kalb ederdi, ederdi de merbûtiyyet-i kalbiyye sebebiyle onun ba‘zı mu‘âmelât-ı nâ-revâsını bir derece hoş görür, rahatça yaşardı. Zamanımızda hep ma‘âlîye perestîşkâr kadınlar isteniliyor. Öyle ise bunlara rakîk olacak erkeklerin de sâf, samîmî bir kalbi, o meziyyet-i ‘ilmiyyeyi takdîr edecek fezâ‘il-i ahlâkıyyesi olmalı, tahsîl ve terbiyenin ne demek olduğunu cidden bilmeli. Hâsılı o meziyyet-i ‘âliyyeyi takdîr edecek ‘aynı bir seviyye-i fazîlet-i ahlâkıyyede bulunmalıdır. Binâ‘en ‘aleyh fikren te‘âlî etmiş kadınları ma‘nen ve tadrîcen öldüren erkekleri evvel-emrde terbiye etmeli, evvelâ şu hâl-i esefnâke bir netîce vermelidir. Maddeten bir def‘a ölmeyi ma‘nen günde bin def‘a ölmeye tercih eden kadınlar nâdir değildir, zannedirim.

Hülâsa fikrim şundan ‘ibârettir: Bir kız küçük iken te‘ehhül ederse maddeten ölür. Hiç olmazsa ma‘nen ölmez. İstatistikler ise bir kadının ne sebebe mebnî vefât ettiğini tamamıyla gösteremez. Zannedirim ki kadınları vakitsiz mezâra sokan ‘umûma sârî olan ahlâksızlıktır, buna çâre aramalı. Bu husûstaki ümîdimiz [41] ise muhterem muharrirlerimizin himmetine kalmıştır. İşte tekemmül eden kadınlar artık buna intizârdadırlar efedim.”

§

Âliye Hanımefendi'nin mektûbu burada hitâm buluyor. Evvel-emrde mektûplarının birçok yerlerini nakl ü derc edemediğimizden dolayı 'aflarını temennî ederiz. Sâniyen kadınlık hissine tamâmen temâs eden bu mütâla'alarında dahi pek isâbet edememişler. Fakat kadınların tahassüsât-ı rûhiyelerine 'âid bulunan bir noktada o kadar hakları var ki... Zevc ve zevcenin 'aynı seviyye-i 'irfânda bulunmaları, başka fitratta, başka histe yaratılmış olmaları hayat-ı izdivâciyye için fi'l-hakîka ma'nevî bir ölümdür. İstirâbengîz, dūzahî bir ölüm.

4. 'ÂLEM-İ İZDİVÂÇTA

Bir makalemde¹³² izdivâçta küfv aramak sa'âdet-i hayatiyye [42] için meşrûttur, demiştim. İzdivâçta küfv taharrîsi zâten meşrû'dur. Büyük bir hikmet-i hayatiyye ve ictimâ'iyeye üzerine mübtenîdir. İzdivâçta küfvün birçok cihetleri var: Sinn, bünye ve mizâc, ta'lîm ve terbiye... Bu makalemde izdivâçlarda ta'lîm ve terbiye husûsunda küfv aramak mes'elesinden bahsetmek isterim¹³³ lâkin bu da pek dakîk bir bahs.

İzdivâcı, hayatın sa'âdetlerini, lezzetlerini, meşâkk u mezâhimini birlikte tadacak, beraber geçirecek bir erkekle kadının mukâvele-i meşrû'a tahtında yekdiğerine merbût olmasından 'ibâret olmak üzere telakkî edersek ta'lîm ve terbiye-i tarafeyn husûsunda küfv aramak lüzûmu birden bire ta'ayyün ve tezâhür eder.

Alman hükemâ-yı sâbıkasından ba'zılarının iddi'âsı gibi kadınları sırf bir çocuk makinesi olmaktan 'ibâret bulunmak, zürriyyetin bekâsına hâdim vâsıta-i zî-rûh olmak üzere telakkî etmek zamanı çoktan geçmiştir. Şimdi 'âlem-i izdivâçta kadınlar yalnız bir vâsıta-i tevlîd olmak vazîfesiyle mükellef değildir. Zevcine sâdık, hakîkatlı bir refîka-i hayat olmak, şu 'ömr-i telhin acılıklarını, merâretlerini

¹³² "Te'ehhül Etmek İsteyen Gençlere" serlevhasıyla olan makâlemdeki kadınlarda zaman-ı izdivâcın ta'yini hakkında vesîle-i münâkaşa olmuştu. (y. n.)

¹³³ "Kadın Mektûpları" nâmıyla yazdığım "Musâhabât-ı Nisâ'iyeye"nin bu üçüncüsüdür. Âliye Hanımefendi'nin mektûplarında münderic ikinci kısmı teşrih için yazılmıştır. (y. n.)

sa'âdete, bahtiyârlığa, lezzet-i hayata tahvîl [43] edebilmeye sa'y edecek, onu avutmaya, kalb-i münkesirini ta'mîr etmeye, dâ'imî bir tesliye-i hayat tedârikiyle uğraşmaya çalışacak bir hem-bezm, bir mûnis cân bulunmak... İşte zevcelerin rûhî, ictimâ'î birinci vazîfesi budur. Sonra mini mini çocuklar, bekâ-yı nesil..... Bunlar da merâret-i hayatiyyenin tesliye-i zevi'l-ervâhıdır.

Şimdi düşünelim, kadınlar hayat-ı ictimâ'iyemizde der'uhde ettikleri bu ilk mühim vazîfeyi nasıl îfâ edebilirler? Bi't-tab' 'âlem-i izdivâçta zevceyn arasındaki tevâfuk-ı hissiyât ile. Bu ise ancak öyle bir ta'lîm ve terbiye netîcesi olabilir ki erkek ile kadında 'aynı semereler, 'aynı düşünceler vücûda getirebilsin. Histe, fikir ve mütâla'ada, sûret-i nazarda ve'l-hâsıl duyguda tevâfuk olmadıktan sonra zevceyn arasındaki bu refâkat-i dâ'imeden mes'ûdiyyet-i hayatiyye istihsâlî ümit olunabilir mi? Heyhât, ne mümkün.

Bu hakikat-ı hayatiyyeye binâ'en Âliye Hanımefendi'nin yazdığı mektûpta münderic olan şu fıkra nazar-ı dikkatimi celbetmiş, beni uzun uzadıya düşündürmüştü. "Şimdi bir de ciddî tahsîl ve terbiye görmüş, fikren te'âlî etmiş kızları nazar-ı tedkîkden geçirelim. Bu zavâllılar fezâ'il-i nisviyyenin 'ulviyyâtını anlamış, takdîr etmiş rakîk kalbli, hassâs, içli birtakım kadınlardır. Hâlbuki 'ale'l-ekser hayatlarına iştirâk ettikleri erkekler refikasının meziyyetini [44] takdîrden 'âciz. Artık düşünmeli, bu sûretle terekküb eden 'âlem-i izdivâç nasıl bir hayat teşkîl eder? Oh! Dûzahî, elem-bahş bir hayat." Bu da doğru bir tasvîr-i hayat değil mi?

§

Bu hakîkatin 'âlem-i izdivâçta merâretini tatmış, öyle dûzahî bir hayata dalmış kâri' ve kâri'lerim içinde kim bilir kaç tanesi mevcûttur. Emînim ki bu satırları okudukları zaman 'âlem-i izdivâçta geçirdikleri veya geçirmekte oldukları acı hayatın, mü'ellim günlerin, kasvet-bahş zamanların böyle tarafeyn arasında ta'lîm ve terbiye cihetiyle küfv aramak, sonra tehâlûf-i hissiyâta tâbi' olarak bunu başka esbâb-ı zâhireye, tâli' ve takdîre atf eylemek netîcesi olduğunu derpiş eyledikleri sırada kalbleri sızlayacak pek çok kimseler vardır. Onlar ta'mîk-i fikr ettikleri

zaman kalben şüphesiz şöyle bir te'mîn-i derûnîde bulunacaklar. Meselâ böyle bir hayat-ı müşkili geçirmiş olan bir kadın kalben şüphesiz diyecek ki:

-Âh! Zevcim benim kalbimi, rûhumu, tahassüsâtımı anlamıyordu ki... Duygusuz bir cisim, rûhsuz bir cesed. Elemlerini tesliyeye çalıştığım zaman kendisiyle istihzâ ettiğime, onu istihkâr eylediğime inanmak, sonra kalbime neşterler vuracak sûrette mukâbelelere kalkışmak... Evet, bu şeyler tehâlûf-i hiss, [45] mübâenet-i ta'lîm ve terbiye neticesi, pek doğru. Âh, beni anlayacak, kalbimin tahassüsâtını, rûhumun reşehâtını duyacak bir zevcim olsa idi, şüphesiz bahtiyâr olacaktım. Bir de öyle bir hayat-ı dûzahı geçiren erkeğin dedikleri:

-Evet, zevcem refika-i hayatım... Duygusuz, hissiz bir kadın. Kalbi sâf, merhametli, mutî'a fakat refika-i hayat değil. Kalbimi duyamıyor, rûhumun tahassüsâtına âgâh olamıyor. Hayatın sa'âdetli zamanlarını nazarımda parlatacak, ona bir şa'sa'a-i zâhire verecek terbiyesi mefkûd. Kalbimin elemli zamanında beni avutacak, tesliyeye çalışacak, rûhumun te'essürlü ânında beni eğlendirecek, hayatın acılıklarını unutturacak terbiye-i fikriyyesi yok. En rûh-ı istînâs zenzeme-i kalbim onu uyutacak bir ninni hâline geliyor, en mü'essir sükûn rûhum, sükût-ı lisânım onu öldürecek bir işkence hâline geçiyor. Ya Rabbi! Bu bir rûhsuz cism, bir heykel-i câmid. Beni duymuyor, te'essürâtımı anlamıyor, zevklerimi hissedemiyor. Oh! İşte bu da bir çocuk makinesi...

Böyle bir hayat-ı izdivâciyye hakkında serd edilecek mütâla'atın en ehveni bunlardır. Hayat-ı ictimâ'iyemizin tedkîkine girişilecek olursa bütün izdivâclardaki dirliksizlerin, imtizâclıkların ekseri tarafeyn hissiyâtında, ta'lîm ve terbiyesinde görülen tehâlûften neş'et etmekte olduğunu müstebân olur. Fakat bundan neş'et [46] ettiğini bilmek de bir duyguya mütevakkıftır. Buna binâ'en bu esâslı nokta nazar-ı i'tibâra alınmayarak bunu başka cihetlere 'atfetmek esbâb-ı zâhire aramak o hissizliğe, duygusuzluğu derk eylememektir. Daha doğrusu esâsen hissiz bulunmaktır.

Pek çok müte'ehhil erkeklere tesâdüf ettim. Âşiyâne-i sa'âdet olmak lâzım gelen hânelerine giderken gûyâ vücûdları sürükleniyor gibi bir hâl kesb ederdi. Bu hâl-i

ızdırâb niçin? Onu sormayınız. Çünkü teşrîh-i derûn-ı neticesi ta‘lîm ve terbiyedeki mübâyeneti, tarafeyn-i seviye-i ‘irfânın müsâvâtsizliğini gösterir. Meselâ öyle bir zevc sizi harîm-i râz ittihâz ederek der ki:

-Ölüm, birâder, ölüm. Bu da hayat değil ki... Bana muhabbeti, itâ‘ati, evine, barkına irtibâtı, safvet ve sadâkatı var. Fakat terbiye, terbiye-i fikriyye, o hiç yok. Benim kendisini en ziyâde memnûn etmek için söylediğim bir söz onu kıskançlıktan, hırstan ağlatacak bir ‘itâb makâmına geçiyor. Bana hoş görünmek için yaptığı bir hareket başıma indirilmiş bir darbe gibi geliyor. O, beni meşgûl edemiyor. Ben de onu eğlendiremiyorum. Ne zaman memnûn olarak eve gitsem onu başı bağlı olarak buluyorum. Sebebini sormaya gelmez, çünkü “beni sevmiyorsun” feryâdıyla bin türlü enînler, sûzüşli giryeler hâzırdır. Niçin, demeye de lüzûm yok. O gün sizin bir teferrüce çıkmış olmanız hoca hanımın sizi [47] çarşı içinde, ebe hanımın Beyoğlu’nda görmüş olması veyâ o sabâh anılan falların meş‘ûm olarak zuhûr etmesi, kupa kızının tesâdüfi olarak birkaç kere falda maça beyinin yanına isâbet etmesi kâfidir. Sakın, ona bir ders-i intibâh vermeye cesâret etmeyiniz. O zaman tûfân-ı belâ kopar. Bu da hayat mı? O fırtınadan kurtulmak için başka bir şeyle meşgûl olmak, meselâ elinize bir kitâp alıp okumak istesenez bu da bir sebep-i münâza‘a olur:

-Beni sevmiyorsun, vaktini bütün o siyâh satırlara bakmakla geçiriyorsun. Ay, artık içim karardı.

Bir tarafa çekilip meşgûl-i tefekkürât olsanız o da fenâ:

-Kim bilir kimi düşünüyorsun. Zâten gözün önünde değil ki... terânesi hâzır. Sokağa çıkmış, bir yere gitmek istesenez, bu da büyük bir sebep ve öyle oluyor:

-Geceleri sokaklarda vaktini geçiren erkeğin gözü başkasında olur. Sen beni sevmiyorsun.

Evet, “Sen beni sevmiyorsun, sen beni sevmiyorsun.” İşte hayatı kemiren, sa‘âdet-i ‘ömrü -o da mevcûd ise- telh eden bu nağme-i te’essür, bu enîn-i ızdırâp nedendir?

Ona şüphe mi var! Tehâlûf-i histen, mübâyet-i ta‘lîm ve terbiyeden. Kadın zevcinin hissine, zevkine vâkıf olamıyor. Onun duygularıyla [48] mütelezziz olamıyor. Onun zevk-i hayatı başka, zevcin muhît-i tahassüs-i rûhiyyesi yine başka. İmtizâc-ı fikr ü hiss, ittihâd-ı hayat nasıl kâbil olabilir? Hâlbuki kadın bir refika-i hayattır. Yalnız çocuk makinesi değil. Fakat ta‘lîm ve terbiyeden mu‘arrâ kızlar, fikren te‘âlî edememiş kadınlar iyi bir ta‘lîm ve terbiye görmüş erkekler nazarında yalnız bu ikinci vech-i ‘atf ile kalıyor. Bu da musîb bir hakikat. Çünkü böyle kadınlar zevcilerini ruhen, teshîr, kalben meclûb etmeyi hâtırlarına bile getirmeyerek daha doğrusu bunu duyamayarak, hissedemeyerek hemen dünyaya birkaç çocuk getirmekle onu kendisine rabt etmeye çalışıyor. O çocuklar ‘âilenin zincîr-i irtibâtı oluyor. Fakat nasıl irtibât, nasıl irtibât... Bunu düşünmek tüyleri ürpertir. Buna binâ’en Âliye Hanımefendi’nin “Artık düşünmeli bu sûretle tereküb eden ‘âlem-i izdivâc nasıl bir hayat teşkil eder. Oh! Dûzahî, elem-bahş bir hayat” sözlerindeki acı hakikat hemen nazar-ı dikkâte çarpar.

Yalnız bir çocuk mâkinesi olmak üzere kalmak kadınlardaki fezâ’il-i rûhiyyeden istifâde etmektir. Letâfet-i zâhirenin geçici, bekâsız bir güzellik olduğunu takdîr eden kadınlar rûhun lutfuna, bî-hadd ve intihâ füsûnkârlığına, hesâpsız te’sîrât-ı sâhirânesine mürâca‘at etmelidir.

Erkekleri müsahhar kılacak, başka hâricî füsûnkârlara [49] hâcet kalmaksızın onları merbût ve bahtiyâr edecek o havza-i vesî‘a-i rûhiyyede ne rûh-ı istînâs şelâleler, zezeme-i ‘aşkı lâl edecek öyle i‘câzkâr nağmeler, reşhât-ı hayatiyyeye bir âgâze-i tesliyet örtecek birçok sevdâî, mâ’î ve berrâk bulutlar vardır. Fakat bunları duymak, onları bilmek hisse, vâsi‘ bir hiss-i bedâyi‘e ve’l-hâsıl duyguya, fikren te‘âlîye mütevakkıftır. Bu ise ta‘lîm ve terbiye sâyesinde husûle gelebilir.

Fikren te‘âlî etmemiş kadınlar böyle. Erkeklerle gelince ‘âlem-i izdivâçta böyle bir muhâlefet-i hisse sebebiyet verebilecek olanlar nâdir değil. Bil‘akis pek çok, bunu i‘tirâf etmelidir. Ta‘lîm ve terbiyenin te’sîr-i rûhu nokta-i nazarından biz de lâyıklı semerât-ı nâfi‘a verememesi ma‘e’t-te’essüf meşhûd oluyor. Bunu muhîti hayatın tazyîkât-ı cidâriyyesine ‘atfetmek de zarûrîdir. Zevcelerini birer refika-i dâ’ima-i hayat, lezâ’iz ve telhî-i ‘ömre müşterek bir ‘uzuv olmak üzere telakkî eden erkekler bizde ‘umûmî değildir. Bunu da ta‘lîm ve terbiyenin lâyıkiyle tevsî‘-i dâ’ire edememesine mi ‘atfedelim? Vâkı‘â pek çok erkekler vardır ki kadınlara bir şahsiyyet-i rûhiyye vermek istemezler. Onları bir refika-i hayat ‘addetmekten ziyâde bir çocuk makinesi, daha doğrusu cins-i latîfin ma‘nâ-yı şâmiline nazaran bir âlet-i zevk olmak [50] üzere telakkî etmeye meyyâl bulunurlar. Bu fikrin yavaş yavaş zevâle ermekte olduğunu söylemek zâ’iddir, zannederim.

Bunu te’yîd edecek meşhûr hâtîrât var. Meselâ on dokuzuncu ‘asrın bidâyetinde fazl u kemâl, ‘ilm-i ‘irfânı ile temeyyüz eden, Fransa kütüphâne-i millîsine latîf âsâr-ı edebiyeye bırakan Madam de Stael o ‘asrın eşher-i ricâlinden birine, Birinci Napolyon’a takdim edilir. Tavassut eden zât Madam de Stael’in fazl u ‘irfânından bahseder. Napolyon lâkayd bir tavırla bu temdîhâtı dinledikten sonra “Madam, kaç çocuğunuz var?” demiştir ki bu meşhûrdur. Bu sözüyle Bonapart’ın kadınlarda fazl, ‘irfân ve’l-hâsıl bi’l-cümle fezâ’ilin çocuk doğurmaktan ‘ibaret olduğunu bildirmeye şüphe edilmez. Fakat o zamanını efkâr u mütâla‘âtı bir ‘asırlık setre-i mâzî kapatıyor. Napolyon’un kadınlara karşı göstermek istediği şu lâkaydî-i hareketi “Korsikalılık” haslet-i hulkıyyesine ‘atfedenler, bunu yetiştirdiği büyüdüğü muhîtin te’sîrine isnâd eyleyenler hatâ etmediler. Kadınlara karşı bu derece ehemmiyetsizlik, onların fezâ’il-i rûhiyyelerine mukâbil hissizlik gösteren bu fitrat-ı mümtâzeye ‘asrının bu münferid dâhî-i harbine bütün Fransa nisvânı meclûb ve müncezib bulunuyordu. Kendilerine açıktan açığa hissiyât-ı lâkaydânesi söylemekten çekinmeyen bu hârikü’l-‘âde erkeğe karşı bütün Fransa [51] nisvânı perestişkârlıklarını izhârdan ictinâb etmiyorlardı. Bu mukâbele-i hissiye-i garîbe neden? Kadın kalbinin vâsi‘, nâ-mahdûd olan bu gibi serâ’iri hallolunabilir mi? İşte bu da o serâ’ir-i kalbiyye safahâtından biri. Fakat Madam

de Stael'in kalbine, tahassüsâtına mürâca'at ederseniz, mes'ele değişir. Bu fazl u kemâl sâhibesi kadın o dâhî-i münferide karşı bütün 'ömrünce bir hiss-i istikrâh taşımış, aralarında 'amîk bir hufre-i adâvet açılmıştır.

Yine geçen 'asrın bidâyetinde yaşayan meşhûr şâ'irelerimizden birinin ilk kademe-i izdivâcında, hacle-i zifâfa dâhil olur olmaz tesâdüf ettiği bir hissizlik felâketi pek müte'âriftir.

Güzel bir ta'lîm ve terbiye görmüş, fikren te'âlî etmiş bu kızı kendisiyle 'aynı bir seviyye-i 'irfânda bulunmayan kaba saba bir adama verirler. Fikri şi'rin garâmiyyâtı ile meşbû' olan bu şâ'ire hacle-i zifâfa girer girmez zevcenden:

-Hanım şu nohût yakısını değiştirir misin, hitâbına mazhar olmuş. Bütün 'âmâl-i rûhiyyesinin zîr ü zeber edilmiş olduğunu gören bu şâ'ire-i rakîkatü'l-hiss hemen kendisi dışarı atmış. 'Âmâl-i rûhiyyesini, hissiyât-ı kalbiyyesini ayaklar altına alan bu erkeğin yanına bir daha kendisini göndermek kâbil olamamıştır. Isrârlar, ibrâmlar bütün netîcesiz kalmış. Bu şâ'ire-i meşhûrenin:

-Bana müddet-i 'ömrümce nohûtlu yahni yemekten ikrâh ettiren [52] bu adamın yüzüne artık bakamam, feryâdıyla hayat-ı izdivâciyyeden nükûl etmesi pek de haksız bir hareket değildir.

Hayat-ı ictimâ'iyyemizde bunun pek çok emsâli, daha mü'essir, daha mü'ellim, 'ale'l-ekser netîcesi mehilin emsâli vardır. Böyle bir fecî'a bir def'a gözlerimin önünde cereyân etti. Ben de onları o hayat-ı mü'ellimesiyle yaşadım. Evet, ben de o muhîtin taht-ı te'sîrinde bulunuyordum. Rakîk, içli bir kızın gözümüzün önünde yavaş yavaş söndüğünü müşâhede ediyordum. Bu öyle bir kız ki fevka'l-'âde hassâs, rakîk, içli. Fakat zevcinin bunları takdîr edecek, o mezâyâ-yı fazîlet-i ahlâkıyeyi hissedebilecek terbiye-i fikriyyesi yok. O ne kadar ma'lûmâtlı, sâhibe-i zekâ ve ma'lûmât ise zevci o nisbette bu gibi mezâyâ-yı 'irfândan mahrûm. İşte böyle bir zevc ile zevce arasında geçen fecî'a-i hayat birinin yavaş yavaş sönmesiyle hitâma erdi. Ben de o muhîti ısrâpta yaşadım. O te'sîrât-ı mü'ellime-i 'amîkanın rûhumu birçok def'alar galeyâna getirdiğini hissettim. Bu

‘adem-i tesâvî-yi ‘irfânın hayat-ı izdivâciyyede açtığı hufre-i te’ellüm ü teessürün derecesini bu hâl bana lâyıkıyla takdîr ettirdi. Bundan öyle bir hâtıra-i te’essür-bahş bıraktı ki tekrar tefekkürü bile tüylerimi ürpertir. Bu fecî‘a-i hayatiyyeyi o kızın nisyân-ı ebediyyete atılması üzerine hâsıl olan te’essür ü ızdırâpla yazmıştım. Baştan başa bir fecî‘a-i hayat, vekâyi‘ hep sâde, ehemmiyetten ‘ârî. [53] Fakat o rûh-ı müte’essire nasb-ı nazar edebilenler, böyle bir hayat-ı dûzahîde çekilen ızdırâbât-ı ‘amîkanın derece-i te’sîrine vâkıf bulunabilenler nazarında derece-i feca‘ât o derece rû-nümâ olur ki... Bütün mütehasıs kalpleri inletir, gözyaşları akıtır. İşte bu vak‘a-i fecî‘a, “Elem Çiçeği” nâmıyla bir duman, sırf hakîkî bir hikâye olmak üzere yazmıştım. Bütün te’sîrât-ı kalbiyyemle, yaşadığım o muhît-i elemin te’sîratıyla yazdığım bu hikâyenin öyle bir noktasına gelmişim ki kalemî attım, artık yazamadım. Onu bitiremedim. Bu fecî‘ayı yalnız mahrem-i hayâl etmek istedim. Onun mahremiyyeti ‘ulviyyetine hâlel vermeye kıyamadım. O sahîfeleri zamanın gubâr-ı istihlâki altına bıraktım. Fakat o fecî‘a benim kalbimde de bir hufre-i elem açmıştı. O, hâlâ kapanmadı.

Zevceyn arasındaki mübâenet-i hissin böyle mühlik ve mü’ellim netîceler tevlîd etmesi nâdir değildir. Her gün kendi evlerimizde, gözlerimizin önünde bir sükûn-ı tâm ile geçen öyle fecâyî‘-i hayat vardır ki a‘mâk-ı rûhuna infâz-ı nazar edemediğimiz cihetle bunlar kendi kendiliklerinden gelip geçiyor. Bu yolda fenâ-yâb olan vücûtların rûhâniyyeti nâtik olsa o zaman bu fecâyî‘-i hayatiyye sergüzeştleri dinlerdiniz.

§

[54] *Servet-i Fünûn*’da ara sıra görünen bence muhterem bir imzâ vardır: Ahmet Hikmet. Kadınlar hakkındaki yazılarında bir tettebbu‘-ı ‘amîk-i mahsûl-güzîni görülen Ahmet Hikmet Beyefendi kadınların rûh-ı hassâsını anlayan muharrirlerimizin ser-firâzânından biridir. Hayat-ı ictimâ‘iyyemizi bir şâ‘ir nazarıyla değil, psikolog gözüyle tettebbu‘ etmiş olmalıdırlar ki âsâr-ı kalemiyyelerinde hayâlin parlak, celâlî ümîtleri, sa‘âdetleri değil, ‘ale’l-ekser acı handeleri, mübtesem giryeleri görülür. “Acı hande”, “mübtesem girye” işte

kadınların rûh-ı hassâsı... Lâkin bunları fark edebilmek, duymak... Neye mütevakıftır, bilmem.

Ahmet Hikmet Beyefendi ‘ale’l-ekser kadınlara ‘âid olan eserlerinde ‘âlem-i hayatta kadın ile erkek arasındaki mübâyenet-i hissini merâretlerini teşrîh ederler. Lâkin o levhalar öyle parlak, göze çarpan boyalarla telvîn edilmemiştir. Hafif, şa‘şa‘adan ‘ârî levhalar, öteye beriye vurulmuş fırça darbeleri fakat onlardaki bedâyi‘ san‘atı, tasvîr-i hakikat-i hayatı görebilmek için bir nazar-ı san‘atkâr ister. Bunlar o kadar derindir, ‘amiktir. Lâkin bütün hakikattir, eser-i tettebbu‘-ı hayattır.

Ahmet Hikmet Beyefendi’nin eserlerini okuduğunuz zaman pek çok yerlerinde kadınlarla erkekler beynindeki mübâyenet-i hissini, mugâyeret-i ta‘lîm ve terbiyenin mü’ellim ‘akslerini görürsünüz. Üç dört hafta [55] mukaddem *Servet-i Fünûn*’da iken mektûpları neşredilmişti. Böyle bir hayat-ı izdivâcî tasvîr eden o mektûplarda nasıl bir giryân-ı kalb-i nisâ’î acı handelerle gülüyordu, nasıl bir rûh-ı mü’ellim mübtesem giryelerle ağlıyordu.

5. YİRMİNCİ ‘ASIRDA KADINLAR

Figaro gazetesi muharrirlerinden ve Fransız üdebâsından Mösyö Jol Bova¹³⁴ evvelki akşam¹³⁵ Union Fransez’de “Yirminci ‘Asırda Kadınlar” zemîni üzerine müfid bir konferans vermiştir. Bizce şâyân-ı ehemmiyet görülen noktalarını nakl ve tefsîr etmeyi münâsip gördük.

Konferans-ı Evvel: Union Fransez’in konserlere mahsûs büyük salonu lebâleb dolmuştu. Birçok madamlar, matmazeller melâhat-i tabî’iyye-i nisvâniyyelerini tezyîd eden müşa‘şa‘ [56] tuvaletleri içinde bir hiss-i gurûr ile yavaş yavaş gülüşüyorlar. Kadınların tedkîkât-ı rûhiyyesiyle müştâgil bu edîbin “Yirminci ‘Asırda Kadınlar” zemîn-i mübâhasesi üzerine ne noktalardan idâre-i makâl

¹³⁴ Mösyö Jol Bova, Marsel Prevo’nun feministlik ‘âleminde açtığı meslek-i mahsûs-ı mürevvicilerindendir. Kadınlar hakkında te’lif ve neşrettiği beş on cild kütüb-i edebiyye ma‘rûftur. (y. n.)

¹³⁵ 27 Teşrîn-i Evvel 316 (y. n.). [9 Kasım 1900 h.n.].

edeceğini -salondaki izdihâmdan hâsıl olan harâret-i müz'icenin te'sîrini tahfif için muttasıl sallamakta oldukları zarîf, tüylü, rengârenk fakat 'ale'l-ekser beyâz yelpâzelerinin ihtizâz-ı dâ'imîsi arasında -yekdiğerine handeler saçarak soruyorlardı. Erkekler de yavaş sadâlarıyla konuşuyorlar ve kemâl-i ehemmiyetle Mösyö Jol Bova'nın ma'rûff bir feminist olduğunu yekdiğerine haber veriyorlardı. Ba'zı cihetlerden şöyle bir sadâyı hayret de işitiliyor:

-Demek Mösyö Jol Bova bir feminist, öyle mi?

Bu feminist ta'bîr-i Efrencîsi ağızdan ağıza -pek de medlûl-i hakîkîsine vukûf-ı peydâ edilmeksizin- devrettiği sırada birçok lisân birden "İşte Mösyö Jol Bova" diyordu. Union Fransız hey'etinin re'îsi Mösyö Berje tutkun bir tarz-ı ifâdenin müştemil bulunduğu kesik kesik cümlelerle, bir hatîb-i nükte-perdâza çesbân olmayacak bir kaht-ı talâkatle bu edîbi huzzâra takdîm ettiği zaman herkeste bir hiss-i istiğrab uyanmıştı:

-Henüz pek genç.

Tetkîkât-ı rûhiyye üzerine mü'esses beş on cilt roman [57] ve tiyatro mü'ellifi olan Mösyö Jol Bova ancak otuz iki yaşlarında tahmîn olunabilir. Âsâr-ı zekâ parlak gözlerinde bütün delâ'iliye 'ayân. Boyu biraz kısa, siyâh bir sakalın ihâta ettiği çehresi sevimli. Mösyö Berje'nin kulaklara pek de hoş gelmeyen tarz-ı takdîmiyle bir konferansçı olmak üzere meydâna çıkan ve huzzârı kemâl-i nezâketle selâmlayan Mösyö Jol Bova ilk hamlede efkâr-ı nisâ'iyeyi teshîr eylemişti. Bu edîb hakkında bütün kalplerde sanki bir hüsn-i telakkî uyandı.

Ağır adımlarıyla sahneye çıktı. Salondan bu râsime-i takdîme terdîf edilen alkış sadâları intifâya yüz tutmak üzere idi ki Mösyö Jol Bova rakîk, sâhirâne sadâsıyla, şâ'irlere muhtas bir tavr-ı inşâd-ı müdekkikâne ile söze başladı. Zannediliyordu ki bu genç edîb bir manzûme-i hayat okuyordu. Evvel-emrde şöyle bir mukaddime serd eyledi:

“Şarka olan seyâhatim münhasıran İstanbul’un letâfet-i tabî’iyyesini mütehayyirâne temâşâ etmek ârzûsu üzerine mü’esses idi. Union Fransez’de bir konferans vermek aslâ hâtrıma gelmezdi. Bunu teklîf ettikleri zaman ma’a’l-hicâb kabûl etmeye mecbûr oldum. İstanbul’da gördüğüm hüsn-i kabûl beni medyûn-ı şükrân eylemişti. Böyle bir konferans vermekle o deyn-i şükrânı bir dereceye kadar ödemek ârzûsuna düştüm.”

[58] Gâyet tabî’î fakat rakîk bir şîve-i edâ ile söylenmiş olan bu sözler Mösyö Jol Bova hakkında ilk görüldüğü ânda hâsıl olan hüsn-i telakkîyi te’yîd etmişti. Mösyö Jol Bova Union Fransız hey’etine, Fransızlara, bütün huzzâra hüsn-i kabûl gördüğünden dolayı teşekkürâtını takdîm ettikten sonra şehrimizin hiçbir iklimde mevcûd olmayan letâfet-i tabî’iyyesinden, menâzır-ı hârikü’l-âdesinden bahsederek şâ’ir yaratılmış, o hiss-i bedî’ ile meftûr bulunmuş kalplerin buradaki miknâtisiyyet-i tabî’iyye-i bedî’aya meclûb ve müsahhar olmaması kâbil olamayacağını tasvîr eyledi. Sonra esâs bahse nakl-i kelâm ederek dedi ki:

“Fransız muharrirleri içinde ben de biraz feminist olmak üzere telakkî ediliyorum. Fakat bu feministler kimlerdir? Denilecek ki bi’t-tab’ kadınlarla, onların tedkîkât-ı kalbiyyeleriyle iştigal edenler. Biraz daha îzâhât vermek üzere diyelim ki kadınların tesâvîr-i hayatiyye, tedkîkât-ı ahvâl-i rûhiyyesiyle uğraşan muharrirler. Hayır! Feminist bunlar değildir. Kadınların hayat-ı rakîka ve mu’akkadelerini tasvîr etmeye uğraşan, onların ahvâl-i rûhiyyesini tedkîk eylemek maksadıyla bin türlü mü’ellim, haşîn, perde-bîrûnâne safahât-ı kalbiyyeyi kitâp sahîfeleri üzerinde göstermeye çalışan muharrirler yalnız kendi menâfi’-i zâtiyyelerine gayr-ı meşrû’ hevesât-ı kalbiyyelerine hıdmet ederler. Hâlbuki feministler kadınların hayat-ı mâddiyyesini değil, hayat-ı ma’neviyyesini, taharrüsât-ı [59] rûhiyyesini tedkîk edenlerdir. Onlar kadınları nisvânın bahş eylediği lezâ’iz-i şehvetperestâneden başka bir sûrette hiss-i meftûnâne ile tettebbu’ ederler. Onlara kadınlık levâzım ve şerâ’it-i hakîkiyye-i ictimâ’iyyesini göstermeye çalışırlar. Nisvânı yalnız, evet yalnız kadınlık ma’neviyyâtıyla telakkî ederler. İşte feminist bunlardır.”

Mösyö Jol Bova feministler hakkındaki mütâla'âtını uzun uzadıya tafsîle girişmiştir. O mütâla'âta nazaran Fransa'da feminist olmak üzere geçinen birçok mütesallifin-i üdebâ kadınlar hakkında romanlar, hâtıralar, makaleler tertîp etmek ve 'ale'l-ekser bu te'lifâtta zevceler çirkin, müstekreh gayr-ı kâbil-i tahammül bir hâlde gösterilmek sûretiyle kadınların za'f-ı tabî'ilerinden istifâde etmek istiyorlar ve günden güne düşmekte oldukları girîve-i şenâ'ate sevk eylemek maksadına hıdmet eyliyorlar ki bu tarz mütâla'a, şu maksad-ı maddî feministliğin hakikat-i ma'nâsına külliyyen mugâyirdir. Esâs bahse gireceği zaman Mösyö Jol Bova diyordu ki:

“İnkâr edilmeyecek bir hakikat var. Garpta ricâl günden güne metânet-i kalbiyyesini, fezâil-i ahlâkıyyesini, kadınlara karşı onları büyük gösteren kahramanlıkları, sebât-kârlığı, kudret ve kuvveti, hâkimiyet-i recüliyyeyi gâ'ip etmektedir. Garpta erkeklerin fezâ'il-i ahlâkıyyesi demek oluyor ki hâl-i tedennî ve inhitâtta bulunuyor. Bu cihetle kadınları lâyıkiyle sahâbet ü himâyet etmekten ricâl yavaş [60] yavaş ellerini çekiyorlar. Onlar za'f-ı tabî'ileriyle himâyesiz, sahâbetsiz medeniyet 'âleminin hayat-ı ictimâ'ıyyesi girdbâdına düşüyorlar. Erkekler onları fazîlet, 'iffet tarîkine sevk etmekten kat'-ı nazar gönül eğlendirici bir oyuncak, hoş zaman geçirici tatlı bir vesîle-i zevk-i hayat olmak üzere telakkî ediyorlar. Onları za'f-ı nisvânînin buhrânlı bir zamanında avlıyorlar. Sonra zevk-i hayvânî intifâ bulduğunu zaman o zavâllı kadınları merâret-i hayatın en şedîd, en işkenceli bir zamanında, hayat-ı ictimâ'ıyyenin felâket-i girdâbları içinde kendi kendilerine sahâbetsiz, himâyesiz bırakıyorlar. İşte o kadın bu ândan i'tibâren hayat-ı rûhiyyeden, fezâ'il-i tabî'ıyye-i nisâ'ıyyeden tecrîd edilmiş bulunuyor. O zaman yalnız hayat-ı mâddiyye kalıyor. Sefilâne bir hayat, zevksiz, safâsız, rûhsuz bir güzâriş-i 'ömr. Bu hayattan alınacak zevk hep hayvanî, şehvânîdir. Onun için devamsız, humârî ise müdhiştir. İşte efendiler, garpta kadınlar kendince böyle bir hayvânî hayata tâbi' oluyorlar. Fezâ'il-i rûhiyye günden güne müntefî oluyor. Hâlbuki düşünülemiyor, vâlide olmaya mahkûm olan bu kadınlar fezâ'il-i rûhiyyelerini gâ'ib ettikleri sûrette nasıl bir mâder-i müşfik olabilirler. Cem'ıyyet-i beşeriyye bunların yetiştirdiği etfâlde fazilet, miknet ü sebât, hubb-i me'âlî, ulviyyât-perestlik nasıl ve ne sûretle bulabilecek? Öyle vâlideler çocuklarının kalbine bu hasâ'il-i 'ulviyyeyi ne vechle ilkâ edebilirler? Demek [61] oluyor ki

fezâ'il-i rûhiyye ve ahlâkıyye garpta günden güne inhitâta yüz tutuyor. Bu hâl, ebnâ-yı beşer arasındaki muhabbet-i mütekâbileyi, kadınlığın 'ismet ü 'iffetini, bekâret-i hulkiyyesini ve'l-hâsıl nizâm-ı merbûtiyyet-i kalbiyye ve rûhiyyeyi ihlâl ediyor. Efendiler, buna biz sebep oluyoruz. Çünkü erkeklığın fazîletini sû'-i isti'mâl ediyoruz. Kadınların girîve-i sefâlet ve fuşşa sukûtunu biz teşvîk ediyoruz. İşte erkeklerin kadınlar üzerindeki hâkimiyet-i recüliyyesine bu hâl, bu süfliyyet maksad-ı nakîsa veriyor.”

Mösyö Jol Bova garp nisvânının hâl-i hâzırda işgâl eyledikleri hayat-ı ictimâ'iyeye mertebesini pek ma'nîdar cümleler, rakîk fikirlerle bast ve temhîd eylediği sırada onları inhitât-ı fezâ'il-i rûhiyyeye uğramış olmak üzere gösteriyor. Kadınların bu sukût-ı rûhiyyesinden dolayı hubb-i me'âlinin 'âile muhabbetinin, safvet ve samîmiyyet-i vicdânın kat'iyyen tezelzüle uğramış olduğunu da bildiriyor. Garp kadınlarının hayat-ı ictimâ'iyeleri hey'et-i 'umûmiyyesi o sûretle tasvîr edilmiş bulunuyor ki onlarca aksâ-yı emel sevimli, güzel, câzibedâr bir bebek etrâfındaki erkekleri kendisine celbedecek, onları meclûb ve müsahhar kılacak bir kadın olmaktan 'ibâret kalıyor. Bu derece-i matlûbeyeye vusûl ve o seviye-i maksadı muhâfaza için garp kadınları hissiyâtını, 'iffetini keyfe-mâ-yeşâ kullanmaktan mücânebet etmiyorlar. Çünkü üzerlerinde bir hâkimiyet-i recüliyye yok, bir eser tesâhüb [62] ve himâye mevcûd değil. Onları za'f-ı tabî'i-i nisviyyenin galeyânlı, buhrânlı bir zamanında îkâz edecek bir himâyekâr-ı mevcûd bulunmuyor. Zevci ona sûret-i dâimedede:

-Güzelim! Gez, eğlen, diyor.

Pederi bî-muhâbâ 'âleme söylüyor:

-Kızım müte'ehhil, istediği gibi gezebilir, eğlenir.

Birâderleri, diğer akrabası da 'âdî bir hikmet-i mu'âşeret mes'elesinden bahseder gibi:

-Güzel bir kadın, gezip eğlenmesin mi yâ, diyorlar.

Etrâfındaki ehîbbâsı, meclûbiyyeti tahrîkât-ı nefsiyyesine hıdmet için:

-Böyle gençlikte ‘ale’l-husûs bu derece güzel iken eğlenmedikten, zevk etmedikten sonra... sözlerini bilâ-hicâb sarf ederek o kadını ‘âlem-i hevâperestîye sevk edebilmek için teşvîkte bulunuyorlar.

Görülüyor yâ! Kadınlar için etrâfında mevcûd ricâl arasında onları îkâz edecek bir sahâbetkâr, bir hâmî yok. Herkes onu o derekeye, o inhitât-ı rûhiye sevk ediyor. Nisvânı yalnız kadınlıkları nokta-i nazarından sevimli, zevkli, iştihâ-engîz bir et parçasından ‘ibâret olmak üzere telakkî eden erkekler onlardaki fezâ’il-i rûhiyyenin, ‘ulviyyât-ı ma‘neviyyenin kudsiyyetini nasıl [63] hatırlar ve hayâle getirebilirler? Hâlbuki o kadınlar bizden sonra yetiştirecek ricâlin vâlideleri olmaya mahkûmdur. Çocuklarına fezâ’il-i rûhiyyeyi telkîn edemeyecek, ‘ulviyyât-ı hulkıyyeyi nümûne olarak kendisinde gösteremeyecek hissiz, fazîletsiz, hasâ’il-i cemîle-i fikriyyeden mu‘arrâ birtakım vâlideler... İşte bu esbâba mebnî garpta fezâ’il-i ahlâkıyye, metânet-i fikriye-i ‘ulviyye inhitâtta bulunuyor, kuvvet-i bedeniyye, hâkimiyet-i recüliyye, mukâvemet-i bâhiye inkırâza dûçâr olmuş gidiyor.

İşte Mösyö Jol Bova böyle diyor. Bunlar benim kendi mütâla‘âtım değil. O, gayet rakîk, nâzik mütâla‘âtıyla, nezîh, me‘âlîperest cümleleriyle garptaki hayat-ı ictimâ‘iyyenin hakâyıkını gösteriyor, kadınların seviye-i ahlâkıyyesini teşrih ü irâ’e ediyor. Bunun esbâbını tedkîk ettiği sırada Mösyö Jol Bova kadınları iki kısma ayırıyor:

1. Şark nisvânı

2. Garp nisvânı

Ve bu tasnîf-i inâs hakkında mütâla‘ât-ı âtiyyeyi dermiyân ediyor:

“Şark nisvânı kadınlığın levâzımât-ı tabî’iyye-i hulkıyyesini hâ’iz bulunuyorlar. Onlar ahvâl-i rûhiyyede, mu‘âşeret-i ‘âiledeki safvet ü samîmiyyet husûsunda inhitâta uğramamışlardır. Çünkü şark ricâli onlar hakkında sûret-i dâimede himâyekârdırlar. Sahâbet ü himâyet-i [64] müşfikânelerini kendilerine mensûp kadınlar üzerinden eksik etmezler. Onları kendi zevk ve hevesâtında serbest, serâzâd bırakmazlar. Şark nisvânı için kadınlık vezâ’ifini onlara sûret-i dâ’imede ihtâr edecek hayırhâh lisânlar, hayat-ı nisâ’iyyenin hevesât-ı şevvâniyyesini meşrû’iyyetten gayrı bir sûrette arattırmayacak meşrû’ ve müşfik âgûşlar vardır. Şark erkekleri kadınlara serbestî-i tâm vermeyi münâsip görmüyorlar. Çünkü serbestîyi keyfe-mâ-yeşâ kadınlara vermek o himâyeye lüzûm göstermemektir. Kadına bundan müstağnî bulunabileceğini anlatmak demektir. Şark ricâli kadınlara bir dâ’ire-i mahdûde dâhilinde serbestî-i harekât bahş eylemekle berâber cenâh-ı himâyesini de üzerinden eksik etmiyorlar. Onun her türlü levâzımât-ı mübrime-i hayatiyyesini tedârik etmek sûretiyle hâriçte cem’iyyât-ı medeniyye erkân-ı ricâli arasında arayacak, heves ve ârzû olunacak hiçbir şey kalmadığını gösteriyorlar.

O cenâh-ı himâyetkâr altında bulunan kadınlar da ‘iffetlerini, ‘ismetlerini, taharrüsât-ı fez’âil-güsterî-i rûhiyyelerini muhâfaza eylemek ve ezvâk-ı tabî’iyyelerini yalnız zevcelerine hasr u kasr etmek sûretiyle mes‘ûd ve kâm-yâb yaşıyorlar. Şarkta fezâ’il-i ahlâkiyye bundan dolayı bir esâs metîn üzerinde bâkî ve ber-devam bulunuyor.

Nisvân-ı şark, fezâ’il-i rûhiyyelerini muhâfaza etmek sûretiyle ‘iffet [65] ve samîmiyyet-i hayatlarını sıyânet etmiş oluyorlar, ricâlde onlar üzerindeki hâkimiyyet-i tabî’iyye ve kuvvet-i cismâniyyelerini tezelzûlden ‘ârî olacak bir sûrette muhâfaza eylemiş bulunuyorlar.

Şark nisvânı bahtiyârdır, mes‘ûttur. Çünkü onlar hayatlarını safvet ve samîmiyyet içinde geçiriyorlar. Sefâlet ve felâketin bin türlü safahât-i mü’ellimesinden tahlîs-i girîbân etmek sûretiyle vicdânları pâk, tahrarrüsât-ı rûhiyyeleri nezîh ve safvet-ârâ, dâmen-âlûde-i levs olmuyorlar. Evet efendiler, yine tekrâr ediyorum. Samîmiyyet ve safvet-i tabî’iyye dâ’iresini aşmayan bu hayat-ı âsûde ki güzârîş-i

‘ömr-i samîmî şark kadınlarını ne kadar bahtiyâr ediyor. Bunlar ne derece mes’ûd u kâm-yâbdırlar. Bunu tasvîrden ‘âcizim.’”

Yalnız kadınlar mı yâ? Şark ricâli de bundan dolayı mes’ûd, bahtiyâr bulunuyorlar. Ben de fikir ve mütâla‘amı buraya tezyîl edeyim. Şark kadınları hakkında bu kadar doğru, musîb bir fikir ve mütâla‘aya garp ricâli ve onların erbâb-ı kalemi arasında tesâdüf etmek hakîkaten fevka’l-‘âdedir. Mösyö Jol Bova şark kadınları hakkındaki tetebu‘ât ve tedkîkât-ı ictimâ‘iyyesinde pek ziyâde isâbet etmiş bulunuyor. Şark nisvânını garp kadınlarından tefrik eden bi’t-tab‘ mevcûdiyyet-i fezâ’il-i rûhiyyeleridir. Fazîlet ahlâkı, ismet ve ‘iffeti, müvâlât-ı müttekâbile-i ‘âileyi şark kadınları arasında idâme eden, onları garp nisvânından düşmekte oldukları girîve-i indirâs-ı ‘iffetten masûn bulunduran [66] cihet-i ahvâl-i rûhiyyelerinin tabî‘iyyet-i hulkıyyesini nefeslerinde muhâfaza edebilmeleri ve ona ihtimâm eylemekte bulunmaları keyfiyettir.

Buna şüphe yok, şarkta hayat-ı ‘âile safvet ve samîmiyyetten ‘ârî olamaz. Bunun için emzice-i ensâl bozulmuyor. Kuvâ-yı bünyeviyye ve fikriyye hâl-i tabî‘îsiyle devam edip gidiyor.

Şark kadınlarını âsâr-ı kalemiyyesinde büsbütün başka bir tarzda göstermek isteyen Piyer Lotilerin garp-ı bihâr-ı hevâperestîsiyle sermest oldukları sırada yumurtladıkları hayâlât-ı gûnâgûn arasında bir üslûb-ı sâhirâne ile tasvîr edilmiş safsatalarıyla Mösyö Jol Bova’nın bu mütâla‘ât-ı muhikka ve musîbesi beyinde ne büyük bir fark var. Piyer Loti şark-ı nisvânını müfekkereden, fezâ’il-i rûhiyyeden büsbütün ‘ârî olmak üzere telakkî ederek onları *Binbir Gece* hikâyelerinde tasvîr edilen hevâperest, şûh mizâc, müteharrîs kadınlar tarzında göstermiş olması şark nisvânına karşı ne büyük bir vukûfsuzluktur. Bu edîb-i ma‘rûfun pek meşhûr olan *Aziyade* romanını okurken kendimi başka bir iklimde, şark kadınları arasında değil hiç bilmediğimiz, tanımadığımız bir başka ‘âlemde farz ettim. Şark kadınları hakkında bu, ne büyük isnâd, ‘ale’l-husûs ne derece ‘adem-i vukûf eseridir.

Şu tedkîkât-ı vukûfkârânesinden dolayı Mösyö Jol Bova'ya teşekkür etmeliyiz. Şark ahvâlini samîmiyyet ve hakikat dâ'iresinde [67] tedkîk ü tettebbu' etmeye başlayan garp muharrirlerinin rûh-ı mu'âşeret-i milliyyemiz olan böyle bir mes'elede bu derece dakâyık-bîn olduğunu görmekle sevinmeliyiz.

2. Garp Kadınları - Mösyö Jol Bova bunlar hakkında da mütâla'ât-ı âtiyyeyi dermiyân etti: Garp kadınları hey'et-i ictimâ'iyeye arasına zahîrsiz, hâmîsiz olarak kendi kendilerine bırakılmış za'îfü'l-kalb birtakım sevimli mahlûkât-ı rakîkadır. Bunlar ihtiyâcât-ı dâ'ime-i beşeriyeye ma'rûzdur. Her türlü levâzım-ı mübremesini, ihtiyâcât-ı zarûresini tedârike mecbûr bulunuyorlar. İşte garp kadını böyledir. Bin türlü ihtiyâcât-ı mübreme arasında himâyesiz, sahâbetsiz bırakılmış ve hilkatın za'îf, mukâvemetsiz yaratılmış bir mahlûk-ı latîf. Garpta ahvâl-i mu'âşeret günden güne mütezayyık bir dâ'ire içine giriyor. Pederler evlâdının, zevceler zevcelerinin her türlü levâzım-ı mübremesini tedârikten 'âciz bulunuyorlar. Bu vechle garpta gittikçe fa'âliyet ve mesâ'î-i şahsiyye te'essüs etmeye başlıyor. Çocuklar, kızlar, kadınlar yaşamak için, kifâf-ı nefis tedâriki mecbûriyyetle bi'z-zât çalışmaya mecbûr oluyorlar. Himâyesiz, sahâbetsiz bir kûşîş-i dâ'imî. İşte böyle kendi hâllerine terk edilmiş olmaları münâsebetiyle hâkimiyet-i recüliyye nüfûz ve te'sîrinden [68] âzâde bulunan garp kadınları erkeklerin her türlü ta'arruzâtına, inhimâk-i nefsanîlerine za'f-ı tabî'î netîcesi olarak hemen kolayca ma'rûz bulunuyorlar, fezâ'il-i rûhiyelerinin indirâsına bâ'is olacak müştehiyyat-ı nefsiyye cümlelerine doğrudan doğruya hedef olup kalıyorlar. Garp kadınları fezâ'il-i rûhiyenin inhitâtı noktasından üç nev'-i buhrân geçirmektedirler:

1. Buhrân-ı İktisâdî

2. Buhrân-ı İctimâ'î

3. Buhrân-ı Kalbî

Buhrân-ı İktisâdî - Buhrân-ı iktisâdî garpta kadınları mühlike-i rezâ'ile düşüren, fezâ'il-i rûhiyelerine sukûtune bâ'is olan esbâptan biridir. Tabakât-ı

ictimâ'iyenin alçak kısmında bulunanlar, ihtiyâcın zebûn-ı pençe-i teshîri olanlar mesâ'î-i şahsiyye mecbûriyyet-i tabî'iyesine râm oluyorlar. Kadınlar, kızlar bi'z-zât çalışmak için hâmîsiz, zahîrsiz hey'et-i ictimâ'iyenin girdbâd-ı taharrüsât-ı nefsiyyesi, temevvücât-ı galeyân-ı şehvânîsi arasına kendilerini atmaya mecbûr bulunuyorlar. Te'ehhül etmemiş kızlar henüz pek küçük bir yaşta iken sefâlet ve zarûret sâ'ikasıyla pederlerinden, vâlidelerinden, 'âilelerinden uzak, müte'affinü'l-ahlâk [69] birtakım yabancı, kendisine büsbütün bîgâne erkekler arasında yaşamaya mecbûriyyet hisseyliyorlar. O sırada tesâdüfün za'f-ı tabî'î-i kalbînin hevesât-ı sevdâ'iyeye tazyîkât-ı cidâriyyesinin âgûşunda, muhtelic ve emel-pîrâ kolları arasında kalarak hakîkati, vahâmet-i netîceyi bilmeksizin, onu hatta bilmeyi de istemeyerek, bir himâyekâr erkek tarafından îkâz olunmaksızın mezbele-i fuhşa düşüyorlar.

Bu tabaka-i mu'âşerette bulunan müte'ehhil kadınlara gelince zevçlerinin kazancı o 'âileyi geçindiremiyor. Kadın için de çalışmak mecbûriyyeti var. Kendi onda, 'âilesi umûrunda geçireceği sâf, samîmî hayatı bu sûretle ihlâl etmeye, fezâ'il-i rûhiyyesini sonra ittihâz edilen i'tiyâdlar, mücadelât-ı hayatiyye iktizâsından olan mübrem müsâ'adelerle lekedâr eylemeye mecbûr kalıyorlar.

İşte hayat-ı ictimâ'iyenin şu yoldaki mübremât-ı zarûriyyesine iktifâ'en kadınlar 'amelelik gibi hasîs hidemâtta kullanılmaya mecbûr ediliyor. Onlardan tabîbler, kâbileler,¹³⁶ avukatlar, birçok sanatkârlar da yetişiyor. Fakat erkekler mesâ'î-i beşeriyyenin husûle getirdiği mühim kazançlarda nisvânın kendileriyle rekâbet etmesine pek de müsâ'id bulunmuyorlar. İşte son zamanlarda hukûktan doktorluk şehâdetnâmesini ahz eden Matmazel Şuven'in bi'l-fi'l da'vâ vekâletini îfâ eylemesine Paris hükkâm-ı 'adliyyesi rû-yı muvâfakat [70] göstermemişler.¹³⁷ İşte şu hâl erkeklerin hasîsa-i zemîme-i ahlâkıyyesini göstermeye kâfidir. Onlar gibi çalışmış, tahsîl-i kemâl etmiş bir kadının semerât-ı sa'yini iktitâf edeceği bir zaman geldiği sırada bu za'îf mahlûkun öyle bir hakk-ı sarîhten mahrûm edilmesi

¹³⁶ Ebe (h.n.)

¹³⁷ Bi'l-âhire gazetelerin münâkaşâtı sâyesinde bu hak kadınlara verilmiştir. Şimdi Fransa'da bi'l-fi'l da'vâ vekâleti îfâ eden üç kadın mevcûd bulunuyor. (y. n.)

erkeklerin büyüklüklerine, ‘ulüvv-i cenâblarına, ‘ulviyyet-i vicdânlarına halel gelmiş olduğunu göstermez mi?

Hayat-ı ictimâ‘iyyenin orta tabakasında bulunanlar zevcelerine nihâyetsiz, hudûdsuz bir serbestî vermeye garp hayatı modasına ittibâ‘en mecbûr bulunuyorlar. Öyle bir zevc, rakîka-i hayatının harekâtından, ef‘âlinden, iffet ü nâmûsundan ‘alâkadâr değilmiş gibi bîgâne bulunuyor. Zevcesine vereceği nesâyih ‘ale‘l-ekser bundan ‘ibâret kalıyor: “Benim güzel bebeğim! Gez, eğlen zevk u safâ et. Süsüne, tuvaletine ehemmiyyet ver. Herkes bayılsın, meftûn-ı hüsn ü ânın olsun. Senin gibi hilkaten melek yaratılmış latîf bir kadın ev işleriyle, ‘âile umûruyla uğraşır mı? Bunlar hidemât-ı hasîse, onları hizmetçilere bırak.”

Bi‘t-tab‘ kadın zevcinin bu nesâyihini kendi ârzûsuna daha ziyâde muvâfık bulur. Büyük masrafları esirgemez. Tuvaleti uğruna ‘âilenin servetini güle güle istihlâk eder. Bu hayat-ı müsrifâne [71] ve serbâzâne devam ettikçe o ‘âilenin mu‘âmelât-ı iktisâdiyyesi tabî‘atıyla rahnedâr oluyor. Artık öyle bir hâle gelir ki zevc, madamın düyûn-ı pusulalarını öteye beriye avuç avuç serptiği borçlarını ödeyememeye başlar. Zarûret ve ihtiyâç baş gösterir. Fakat madamın câzibe-i melâhatı te‘sîriyle dâ‘ire-i nüfûzuna girmiş birçok sâdık kendisine meftûn dostları da var. Onlar her dâ‘im idâneye hâzır, madamın emrine tâbi‘. Paralar verildikçe bi‘t-tab‘ dostlar daha ziyâde bir dâ‘ire-i husûsiyyet dâhiline girmiş bulunacaklar. Bu, zarûrî.

İşte buhrân-ı iktisâdî o noktadan i‘tibâren icrâ-yı te‘sîre başlıyor. İndirâs-ı fezâ‘il-i rûhiyyede yüz gösteriyor. Zevc bu hâlde memnûn. Zevce mes‘ûd, bütün ‘âile memnun u bahtiyâr. Bu süfliyyetten, sukûtta memnûn olmayan yalnız fezâ‘il-i ahlâkıyye, bir de ihtisâsât-ı rûhiyye var.

§

Mösyö Jol Bova buhrân-ı iktisâdînin garp hayat-ı ictimâ‘iyyesine olan te‘sîrât-ı vahîmesine pek parlak cümlelerle tasvîr eylediği zaman buna ‘âit bir hikâye zemîni de nakl eylemiştir. Avrupa‘da hey‘et-i ictimâ‘iyyenin tabaka-i

vasatiyyesini işgâl edenlerin hayatında buhrân-ı iktisâdînin mevcûdiyyet-i rûhiyyeyi ne vechle [72] inhitât ve indirâsa uğrattığını göstermek için biz de bu hakîkî roman¹³⁸ zemînini tasvîr edelim. Mösyö Jol Bova diyordu ki:

“Size bir hakîkî roman zemîni nakledeyim. Bu, ma’rûf bir hikâyedir. Garp hayat-ı ictimâ’iyyesinde buhrân-ı iktisâdînin derece-i te’sîrini göstermeye hizmet eder. Kibâr ‘âlemine mensûp bir zât te’ehhül ediyor. Zevcesi latîf, zarîf. Hayat-ı izdivâcelerinin bidâyetlerinde bunlar kendilerini bahtiyâr zannediyorlar. Zevce refika-i hayatına perestiş ediyor. Onu her dâ’im süslü bir bebek hâlinde görmek istiyor. Öyle bir süslü bebek ki saçlarını güzel tuvalet ettirmekten, en son modaya tatbîkan giyinebilmekten başka zevki, meşgalesi yok. Yalnız süsleniyor, giyiniyor, eğleniyor. Fi’l-hakîka o bir bebek, latîf, şayân-ı perestiş bir bebek hâline de giriyor. Bundan zevce memnûn. Zevce de o memnûniyete müşterek. Kadın ba’zen hânesinin işlerine bakmak istese biraz da çocuğu ile meşgûl olmak ârzûsuna düşse zevce buna rıfk ile mâni’ oluyor. Ne çâre mondenliğin (kibâr) şerâ’it-i medeniyyesi bu yolda hareketini iltizâm ediyor ve bu sâ’ik-i tabî’î ile zevce refika-i hayatına diyor ki:

-Fikrini, vücûdunu yoracak öyle şeylerle uğraşmaktan [73] ne çıkar? Sen benim mini mini bebeğimsin. Süslen, gez, eğlen sana yakışan bunlardır.”

Madam bu nesâyihе ittibâ’en geziyor, eğleniyor, süsleniyor. Mösyö de bilâ-ârâm madamın müsrifâne yaptığı mesârifâtın hesâp pusulalarını ödüyor. Diğer cihetten o da bu isrâfâta iştirâk eyliyor. Ne çâre! Onun da evinin hâricinde icrâ edilecek mu’âmelât-ı ‘âşikânesi, münâsebât-ı gayr-ı meşrû’ası var. Bu da mondenlik levâzımından. ‘Âilenin mesârifî üzerine buhrân-ı iktisâdî icrâ-yı hükm etmekte devam eyledikçe fezâ’il-i rûhiyyede yavaş yavaş inhitâta yüz tutuyor. Madamın geçici bir zevk-i şehvânî, buhrân-ı ihtisâs-ı hayvânî esnâsında kendi kendine hâsıl olup bir hazz-ı ma’nevî-i mâderâne hissetmeksizin ‘âile arasına serptiği çocuklar süslü bir libâsı, kıymetsiz bir şey kadar ona râbîta-i rûhiyye peydâ edemiyor. Onlar mâddiyyet-i ‘aşk u garâmın bir sâniyelik buhrânı esnâsında

¹³⁸ İbsen’in bir tiyatrosunda müstahrec. (y. n.)

kendiliklerinden peydâ olmuş birtakım semerelerdir ki rahminden sukûtunu, vücûdundan infikâkini müte‘âkib gûyâ râbîta-i rûhiyyede münkati‘ oluyor.

‘Âilenin mesârifî tezâyüd ede ede öyle bir dereceye geliyor ki mösyö borç pusulalarını artık ödeyememeye başlıyor. Fakat madam o hakîkati biliyor mu ya! ‘Ale’l-husûs onu bilmek lüzûmunu hissediyor mu? O, diğer cihetten muttasıl müsrifâne harekâta devam edip duruyor. Çünkü zevci her zaman:

[74] - Benim mini mini bebeğim! Sen gez, eğlen diyor.

Birkaç çocuk vâlidesi olan bu mini mini bebek ‘iffet ü nâmûsunu muhâfazaya çalışmakla berâber o varta-i hevlnâke kendi isti‘câlkâr adımlarıyla takarrüb etmekte olduğunu da hissedemiyor. Yine muttasıl tuvaletler, süsler, zevkler, eğlenceler. Bunlarla beraber bi’t-tab‘ mühim mesârifler... Bunlar yavaş yavaş ödenemiyor. Mösyö sıkılıyor. Fakat madamın dâ’ire-i husûsiyyetine girmiş birçok sâdık, nezâketli, insaniyetli dostlar var ki o borçları ödemeye hazır. Onlar için bu ufak fedakârlık, o da arasında yapılması zarûrî nâzikâne bir mu‘âmele-i dostî. Bu cihet bi’z-zarûre zevc ile zevce tarafından kabûl olunuyor. İstikrâz ediliyor. Fakat mesârif-i zâ’ide yine ber-devam madam süsleniyor, geziyor, eğleniyor. O bülel-himmet, ‘âlî-cenâb dostlardan tekrar tekrar istidâne olunuyor. Ancak mösyö yine hayat-ı kibârânesini bozamıyor.

Fakat kendilerine nakden mu‘âvenette, fedâkârlıkta bulunan dostlar onlardan mukâbelât-ı lâzîme görmeye bir hak peydâ etmiş oluyorlar. Zevc günden güne artan mu‘âmelât-ı husûsiyyenin sıkı münâsebâtın, mahremâne mülâkâtın germî-i tâm peydâ etmesine ne çâre, nazar-ı bî-kaydî ile bakmaya mecbûr. Fakat öyle bir ân-ı hevlnâk geliyor ki madam o mini mini bebeklik ‘âleminin hatarlı bir noktasında fezâ’il-i rûhiyyesinin galeyânını hissediyor:

[75] “Beni kadınlığımdan uzaklaştıran, ‘âilemi, hânemi, çocuklarımı sevmekten cüdâ ve mahrum bıraktıran, bana benliğimi unutturarak köşeye konulacak, galeyân-ı şhevât-ı nefsiyye esnâsında âgûş-ı taharrüste sıkılacak, ezilecek bir bebek hâlinde bulundurmak sûretiyle fezâ’il-i rûhiyyemi inhitâta uğratan adam....

Evet, beni girîve-i fuhşa güle güle, seve seve ‘Benim mini mini bebeğim, sen gez, eğlen’ nağmeleriyle sevk eden bu hissiz, zevk-i hakîkî-i ‘âileden mahrûm şahıs benim zevcim öyle mi?” diyor.

O zaman kadınlık hissiyât-ı sâfiyyesi galeyâna geliyor, fezâ’il-i rûhiyye tekrar tecellî ve tulû‘a başlıyor. İşte o anda madam zevcini, hânesini, çocuklarını bırakarak kaçıyor. Onu fuhşa teşvîk eden bu zevcden, ona bir mesken-i rezâlet olmak üzere te’essüs eyleyen bu hânedan uzaklaşıyor. Kadınlığın vezâ’ifini kendisine telkîn edecek bir mütehakkim recül, onu himâyet ve sahâbet eyleyecek bir müşfik zevc arıyor. Evini, kendini idâre edecek, çocuklarını ârzû ettiği gibi âgûş-ı şefkatinde büyütmeye müsâ’id bulunacak bir hayat-ı ictimâ’iyye arıyor. Ona her an, “Benim mini mini bebeğim! Sen gez, eğlen” demeyecek, kendisine zevcelik, analık, fezâ’ilini telkîn eyleyecek bir eş aramak için kâbil olsa dünyanın tâ öbür ucuna kadar gidecek. İşte garp hayat-ı ictimâ’iyyesinde nisvân için böyle bir buhrân-ı fikr hâsıl olduğu anda nisvân [76] kurtulmuş, yeni bir hayat, başka bir âgûş, yeni bir vâlîde peydâ olmuş bulunacaktır.

Efendiler! Bir hayat-ı hakîkiyye sahnesi olmak üzere başlayan bu roman zemininin netîcesi sırf hayâlîdir. Hayâl ise şüphe ve tereddütten nişân verir. Yirminci ‘asırda kadınlar için böyle bir inkılâb-ı hissiyât buhrânı vukû‘a gelecek mi? Nisvâna kadınlıklarının mâhiyet-i rûhiyyesini, fezâ’il-i hakîkiyyesini gösterecek, onlara bi’n-nefs kadın olduklarını bildirecek takallübât-i rûhiyye husûle gelebilecek mi? Bunu ümît edelim, öyle olmasını temennî eyleyelim. Fakat kendi hesabıma olarak diyebilirim ki ümîtlirim o derece kavî değildir. Netîce hayâlden ‘ibârettir, dedim ya!” Mösyö Jol Bova garpta kadınların uğradığı inhitât-ı fezâ’il-i rûhiyyenin ikinci mü’essiri olmak üzere buhrân-ı ictimâ’î veya ‘aşkîyi îrâd eyliyor.

Buhrân-ı ‘aşkî fi’l-hakîka garpta fezâ’il-i ahlâkiyyeyi zîr ü zeber eyleyen mü’essirlerden biridir. ‘Aşkın lezâ’iz-i hakîkiyye ve huzûzât-ı ma’neviyyesi garptaki cem’iyyet-i beşeriyyenin sûret-i terkîb ve teşekkülü te’sîriyle ortadan kalkarak sathî fakat buhrânlı, kasîrû’d-devam fakat âteşli bir ‘aşk kadın kalplerini ihâtaya başladığı zamandan beri hayat-ı ictimâ’iyyeyi teşkîl eden ‘âile revâbiti,

cem'iyet-i beşeriyenin devam-ı ensâline hâdim zevceyn muhabbeti günden güne inhitât u indirâsa yüz tutuyor.

[77] İzdivâc 'âleminde ezvâk-ı hakîkiyye bulamamak iddi'âsında olan erkekler te'ehhülden ferâgat etmeye başlıyorlar. Bir 'âile teşkil eylemekten mahrûm bırakılan kadınlar ise serbestî-i harekâtta ifrâtı iltizâm ediyorlar, girîve-i 'iffet-şikenîye düşüyorlar. İşte buhrân-ı ictimâ'î ve 'aşkî bu sûretle icrâ-yı hükm ediyor. Kadınlar fezâ'il-i rûhiyyelerini lâyıkıyla tanımış, onları pâydar etmeyi iltizâm etmiş bulunsalar erkekler bu buhrân-ı 'aşkînin te'sîrinden âzâde bulunurdular. Hayat-ı ictimâ'iyede samîmiyyet ve safvet dâ'iresinde devam edip dururdu. Şimdiki gibi vâlideler çocuklarını, zevceler kocalarını, pederler 'âilesini böyle hayâlî bir râbîta-i muhabbetkârâne ile yekdiğerine merbût-ı farz etmezlerdi. Vâlideler, kendi çocuklarını rahminden koparılıp meydâna atılmış bir et parçası olmak üzere telakkî etmezlerdi. Hayat-ı ictimâ'iyede muhabbet-i hâlise-i mütekâbile, 'aşk-ı hakîkî-i rûhu azalmak fezâ'il-i ma'neviyye ortadan yavaş yavaş kalkmak sûretiyle öyle bir noktaya gelmiştir ki 'aşk bir zevk-i şehvânîye insanları sevk eden fart-ı tahassüs netîcesi olarak telakkî ediliyor. Bütün sevdâ-yı kalbîye o nazarla bakılıyor. Sevilen, perestiş edilen et parçalarıdır. Fezâ'il-i rûhiyye, mehâsin-i ahlâkıyye... Oh! Gözlere buhâr-ı huzûzât-ı şehvânîyye ile bir gişâve-i hayâl çeken telezzûzât-ı mâddiyye-i bâhiyye onları büsbütün unutturuyor. Hâlbuki melâhat-ı mâddiyye, letâfet-i bedenîyye bir 'ârıza-i 'âdiyye ile fenâ-yâb olur, mahvolur gider. Fezâ'il rûhiyye [78] mehâsin-i ahlâkıyye ise bâkîdir. Mösyö Jol Bova zübde ettiğim şu hakâyıkı ma'nîdâr, rakîk cümlelerle tasvîr ettikten sonra diyordu ki:

“Kadınların en büyük şerefi olan vâlidelik... O 'âlî zevk, hubb-i übüvvet garp kadınlarında intifâya başlayalı biri onlardan yetişen çocuklarda o hiss-i me'âlîyi duyamayacak bir hâlde perveriş-yâb oluyorlar. Çünkü vâlideler bunlara o ezvâk-ı hakîkiyye-i rûhiyyeyi hissettiremiyorlar. Kendisinin duyamadığı bir zevk ve fazîleti evlâdına ilkâ edebilmek zâten kâbil midir?

Napolyon'u Napolyon eden vâlidesidir. O müşfik kadın kavim üzerinde plânlar çizmekle meşgûl olan küçük bu Bonapart'a 'Cesâret, gayret memleketini sev,

onun uğrunda son nefesine kadar çalış. Sen meziyetini henüz tanımıyorsun, büyük yaratılmışlardan, ashâb-ı dehâdan olduğunu bilmiyorsun. Cesâret, gayret, fa'âliyyet, ileri, ileri dâ'im ileri' demişti. Ona her vakit kendisinin büyük bir mevki' işgâl eyleyeceğini, hilkaten 'âli yaratılmış bulunduğunu söylemekten hâlî kalmazdı. Fezâ'il-i me'âlîyi müfekkeresine nakş için 'Sen büyüksün, büyük olacaksın. Sa'y, metânet, gayret. İleri, dâ'imâ ileri' derdi. Ona büyüklüğün müntehâ-yı fezâ'ilini gösterirdi. O da bir Napolyon oldu. İşte biz yirminci 'asır için öyle vâlideler istiyoruz. Öyle müşfik, fezâ'il-i rûhiyye-i nisâ'iyeyi [79] tanımış, takdîr etmiş vâlideler istiyoruz ki bize Napolyonlar, daha büyük, dahâ 'âli bu Bonapartlar yetiştiresin."

§

"Buhrân-ı 'aşkînin mâhiyet-i hakîkiyye-i sevdâyı zîr ü zeber ettiği zamandan beri 'aşk olmak üzere yalnız ezvâk-ı mâddiyye-i şehvâniyye kabul olunuyor. Evet, yalnız mâddiyât... Mütenâsip bir şekl ü sûret almış et parçasına perestiş edilmekle 'aşk-ı hakîkî lekedâr ediliyor. Genç kızlar erkekleri böyle bir 'aşk ile seviyorlar. Böyle bir geçici, muvakkat sevdâ-yı kâzibeye iğtirâren 'âile teşkîl etmeye kalkışıyorlar. Bu sûretle teşekkül edecek bulunan o 'âilelerde münâsebât-ı tabî'iyeye-i 'âşıkâne mevcûd bulunabilir mi? Erkeklerle bu samîmiyyet-i 'aşkı tefhîm edecek kadınlardır. Mâhiyet-i rûhiyye-i sevdâ'îyi onlara anlatacak yine kadınlardır. Hâlbuki nisvân kendilerinin işgâl ettikleri bu mevki'-i mu'allâyı tanımıyorlar, takdîr etmiyorlar. Erkeği fezâ'ilperver, şefik ve'l-hâsıl iyi kalpli edecek kadınlardır. Nisvân kendilerinin mümtâziyyet-i hayatiyyelerini takdîr etmiş olsalar, fezâ'il-i hulkîyye-i rûhiyyelerini anlamış bulunsalar garp hayat-ı ictimâ'iyesinde o buhrân-ı inkılâp kolayca hâsıl olur, giderdi."

Mösyö Jol Bova kadınların 'aşk-ı hakîkiyi erkeklere telkîn etmek için fevka'l-'âde bir hiss-i me'âlîyi hâ'iz bulunduğunu göstermek [80] maksadıyla mü'essir, mücib-i intibâh bir vak'a-i târîhiyyede nakl eylemiştir. Diyordu ki:

"Kurûn-ı vustâda felsefeyi tekrâr uyandırmış, daha doğrusu ihyâ eylemiş bir hakîm-i Yunanî olan 'Nora' gençliğinde fevka'l-'âde zekî, fatîn bir zât olduğu

hâlde o isti'dâd-ı tabî'iden istifâde cihetini hâtırına getirmeyerek 'aşk ve sevdâ arkasından koşup duruyordu. O esnâda 'Amberuzya' nâmında hârikü'lâde latîf, câzibedâr, melîh bir kıza dildâde oldu. Onu bütün taharrüsât-ı kalbiyyesiyle seviyordu. Şiddet-i hevesât-ı mâddiyye ile her yerde ta'kîp ediyordu. Fakat hiçbir sûretle ondan mukâbele-i sevdâkârâne göremiyordu. Sonra fart-ı sevdânın kalbine uyandırdığı cür'etle kızını 'âlem nazarında mahcûp ve lekedâr edecek çılgıncasına ba'zı harekât-ı zebân-dırâzânede bulunur. Nihâyet Amberuzya bu haşîn, cür'etkâr, çılgın 'âşıkın elinden kurtulmak için bir çâre tasavvur eder, onu mevki'-i fi'le kor. O sâyede Amberuzya lekedâr edilmekten kurtulur. Nora da bir hakîm-i şehîr olur. Kız 'âşıkını hânesine da'vet eder. Bu da'vet, gayr-ı muntazırdan mütehasıl fart-ı sürûr ile şaşırân Nora hemen mev'id-i telâkiye koşar. Amberuzya kendisini mültefitâne kabûl eder. İltifât eyler, nevâzişlerine müstağrak kılar. Nora'nın artık nâ'il-i dilhâh olacağına şüphesi kalmadığı bir sırada kız kendisine der ki: "Beni seviyorsunuz, öyle mi? Fakat nasıl bir cisme perestîş ettiğinizi [81] biliyor musunuz?" O sırada kız göğsünü açmaya başlamıştı. 'Âşık da gözlerini fart-ı iştiyâkla açıyordu. O ânda kalbin üzerinde simsiyâh, yenmiş, çukurlanmış bir cerîha müstekreh manzarasıyla gözüne çarptı. 'İlet, seretân-ı Venüs kadar güzel olan bu kızın memesini yemiş, kalbinin üzerini çürütmüş bırakmıştı. Simsiyâh, mosmor bir cerîha. İşte o güzel dilberin kalbi...

'Âşık dehşet ve nefretten irkildi. Amberuzya kendine diyordu: "Şimdi de beni seviyor musun? Anladınız a! Devamsız, geçici sevdâlar 'aşk-ı hakîkî değildir. Öyle bir şeyi seviniz ki fenâ-pezîr olmasın. Evet, fezâ'il-i rûhiyyeye perestîş ediniz. O bâkîdir, fenâ-yâb olmaz. Çürümeye, harâb olmaya müsta'id bir et parçasını sevmeyiniz, sevmeye lâyık görmeyiniz. O böyle bir seretâna dûçâr olur, çürür, mahvolur gider. Böyle bir kalb taşıyan vücûda perestîş etmekten ne zevk bulursunuz? Fezâ'il-i rûhiyyeyi seviniz, me'âlî-i ahlâkiyyeye perestîş ediniz. Onlara seretân dokunamaz, onlar çürümez, letâfetlerine ile'l-ebed hâlel gelmez, çünkü müsta'id-i fenâ değildirler."

Nova hakîkat-i me'âlîyi anlamıştı. Servetini, 'âilesini, âmâl-i sevdâ'îsini, memleketini terk etti. Uzun bir seyâhate çıktı. Bu ders-i intibâh onu bir hakîm-i me'âlîperest etmiş oldu. İşte yirminci 'asır için aradığımız ma'sûkalar

Amberuzya'ya benzeyen [82] sâhibe-i melâhatlardır. 'Aşk-ı hakîkî, zevk-i rûhî derslerini verecek böyle kadınlar evlâdına 'ulviyyât-ı ahlâkıyye telkîn edecek iyi vâlide olabilirler. O vâlideler ki yirminci 'asrın evlât u ahfâdını sath-ı zemîne serpecek... Napolyonlar, Novalar, Amberuzyalar dünyaya getirebilecek... İşte onlar böyle hep me'âlîye perestişkâr-ı mahlûkât-ı rakîka olmalıdırlar."

Mösyö Jol Bova garpta 'asr-ı ahîr kadınlarının geçirmekte oldukları bu üç buhrân arasında nihâyet fezâ'il-i rûhiyyelerini takdîr edecek zamanın, ma'neviyyât-ı 'ulviyye-i hulkıyyelerini anlayacak bir ânın hulûlü yirminci 'asra nasîb olacağı ümîdini beslemekte bulduğunu uzun uzadıya pek parlak fikirler, nezîh cümleler tasvîr ettiği sırada demişti ki:

"Evet, kadınlar bir gün tabî'aten hâ'iz buldukları mevki'-i mu'allâ-yı nisvîyi takdîr edecekler, fezâ'il-i rûhiyyenin me'âliyyâtını anlayacaklardır. İşte o zaman fezâ'il-i ahlâkıyyenin te'essüsü için mühim bir inkılâb-ı rûhî zuhûra gelecektir. Bu hâsıl olduğu zaman müşfik vâlideler, himâyekâr zevceler, fezâ'ilperver zevceler, me'âlîperest evlât vücûda gelecek. Hayat-ı ictimâ'iyeye o zaman safvet ve nezâhet-i tabî'iyyesini, ahlâk-ı 'umûmiyye, samîmiyyet ve sâfiyyet-i [83] rûhiyyesini muhâfaza ve idâme edecek, hayatta ve'l-hâsıl bütün hissiyât-ı rûhiyyede fazîlet hükmünü sürecektir.

Biz, garplılar yirminci 'asırda böyle bir tahavvülün zuhûruna muntazır bulunalım, kadınlarımızın sırf kendi kadınlıklarını, 'ulviyyet-i tabî'iyye-i hulkıyyelerini anlayarak çirkâb-ı süfliyyetten çıkmak sûretiyle sâf inciler gibi bütün beyazlıklarıyla, kıymet-i hakîkiyyeleriyle 'arz-ı çehre-i ibtisâm edeceklerine ümîtvâr olalım. İşte o zaman kadınlar artık kolayca ihtiyârlayacak, erkeklerin rağbetinden çabucak düşecek bir et parçası olmaktan kurtulacaktır. Onlar ihtiyârlamayacak. Çünkü fezâ'il-i ahlâkıyye tarâvet-i dâ'imesini haleldâr etmez, fazîlet-i necîbe-i rûhiyye ciyâdetini, letâfetini, melâhatını hiçbir zaman gâ'ib eylemez. İşte yirminci 'asırda kadınların böyle bir hâle girmiş olduğunu tahayyül ve tasavvur edelim. Biz onun husûlüne çalışıyoruz. Mesâ'î-i mümkineyi icrâdan çekinmiyoruz ama bu netîcenin kat'iyet-i istihsâli husûsundaki fikir mahsûs mu sorarsınız kemâl-i safvetle 'Pek de zannetmem' cevâbını vermekten

çekinmem. İşte yirminci ‘asır için aradığımız tahayyül ettiğimiz, za‘f-ı kalble ümîd ettiğimiz kadınlar...”

Mösyö Jol Bova, Fransızlara hâs olan nezâket ü zarâfet-i [84] mu‘tâde ile fikirlerinde, sözlerinde olan nükteleri doğrudan doğruya Fransız kadınlarına ‘atfetmek istemedi. Nihâyet dedi ki: “Bizim yazdığımız romanlarda teşrîh edilen hayat-ı ictimâ‘iyyenin safahât-ı rezîlesine hasr-ı vücûd eden kadınların damarlarında hâlis Fransız kanı cevelân etmez. Evet garpta meskûn Fransızların damarlarında biraz şark kanı vardır. Latinler, Galv arâzisine istîlâ eyledikleri zaman oraya safvet ve samîmiyyet saçan şark büzûrunu da o ‘ismet ve muhâleset kanını da saçmış bırakmışlardır. Hâlis Fransızlar fezâ‘il-i rûhiyyenin meftûnudurlar.”

Fransızların damarlarında cevelân eden şark kanını onlara Latinlerden yâdigâr kalmış olduğunu derk ve tefsîrdan biz ‘âciziz. Bunu Mösyö Jol Bova’nın nezâket ve zarâfet-i ahlâkiyyesine ‘atfedelim de bizim şark nisvânı hakkındaki mütâla‘ât-ı muhikkasının isâbetini tasdik etmiş olmakla mesrûr olalım. Biz, şu şarklılar ki garp hayat-ı ictimâ‘iyyesinde cereyân eden o bin türlü şenâ‘at-ı ‘iffet-şikenânedan âzâde bulunuyoruz, safvet ve sa‘âdet, samîmiyyet ve ‘iffet dâ‘iresinde geçirdiğimiz hayat-ı ‘âileden memnûn ve mes‘ûd kalalım. Garpın sanâyi‘ ve ma‘ârifini almaya çalıştığımız şu sırada sûret-i mu‘âşeretlerine özenmeyelim, hayat-ı ictimâ‘iyyelerine tâbi‘ olmayalım.

Union Fransez’de Mösyö Jol Bova’nın iki buçuk saat devam eden bu mühim konferansı netîcesinden şunu anlıyoruz ki [85] sa‘âdet-i hayatiyye yalnız bizim yaşayışımızdadır. ‘İffet ve ‘ismet, muhabbet-i mütekâbile, hubb-i me‘âlî, dîn-i mübîn-i İslâm’ın bize telkîn ettiği hakâyık-ı ictimâ‘iyye dâ‘iresindedir. Kadınlar ricâlin dâ‘ire-i himâyet ü sahâbetinde bulunmalıdırlar. İşte sa‘âdet-i hayatiyye hep o merkezde. er-Ricâlü kavvâmüne ‘ale’n-nisâ’i.¹³⁹

¹³⁹ “Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur.” meâlindeki Nisâ suresinin 34. âyetinden kısmî iktibas: *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Hazırlayanlar: Hayrettin Karaman, Ali Özek vd., TDV Yayınları, Ankara 2016, s. 83. (h. n.)

6. MES'ÛD 'ÂİLE

Fransa meşâhîr-i muharririnden Marsel Prevo ahîren *Heureux Ménage* nâmıyla bir roman neşretmişti. Kadınlık rûhunu teşrîh etmekle, onların fezâ'il-i 'ulviyye-i nisâ'iyyesini parlak yazılarıyla tahlîl ü tasvîr eylemekle ma'rûf bulunan bu muharrir-i muhteremin eserini okumak ârzûsuna düştüm. Ser-nâmesini "Mes'ûd 'Aile" ile tercüme ettiğim bu roman kadınların teşrîhât-ı rûhiyyesine 'âid idi, buna emîn idim. *Figaro* gazetesinde bunun neşredilmiş olduğuna dâ'ir bir fıkraya tesâdüf ettiğim zaman onu dikkatle okumuştum. Yevm-i intişârından i'tibâren üç gün zarfında otuz yedi bin nüshasının satılmış olduğunu bildiriyordu. Bu kitâbın meziyet-i edebiyesi için büyük bir delîldir. Romandan [86] bir tâne edindim. Lezzetle okudum. Ondan aldığım zevk ile bu makaleyi yazmaya heves ettim. Kâri'alarım musâhabe-i nisâ'iyye yazmakta devam ettiğimden dolayı şikâyet ediyorlardı. Güzel bir mevzû' bulmadıktan sonra her ne olursa olsun, neye dâ'ir bulunursa bulunsun yazı yazmak beyhûdedir. Maksatsız, mevzû'suz yazılar kof, bî-ma'nâ olur. Zannedirim ki kâri'lerim benden öyle yazılar beklemezler ve ben bilâ-fâ'ide onları işgâle cesâret edemem.

§

Jol Bova'nın bir konferansına istinâden yazdığım "Yirminci 'Asırda Kadınlar" sernâmeli makalelerimde Feminizm'in ne demek olduğunu teşrîh etmiştim. Avrupa muharrirleri arasında gittikçe kesb-i vüs'at ve ehemmiyet eden feminizmin en büyük hâdimlerinden, bu meslek-i edebî esâtizesinden biri de şüphe yok Marsel Prevo'dur. Garp nisvânının en sevgili, en muhterem muharrirlerinden biri olan Marsel Prevo kadın kalbini, nisâ'iyyet rûhunu pekiyi tanımış olmakla ma'rûftur. Kadınlığın tetkîkât-ı rûhiyyesine hasreylediği parlak sahîfeler -bir Fransız muharrir-i meşhûresinin, Jip'in dediği gibi- kadınlar tarafından müteharris nazarlarla bel' olunacak derecede nefâ'is-i ezvâk-ı rûhiyye ile mâlîdir, o kadar rûh-ı istîsnâstır. Bütün yazıları kadınlığın fezâ'il-i rûhiyyesine [87] 'âid bulunur. O teşrîhât ve tahlîlât-ı rûhiyyede öyle incelikler, öyle rikkatler görülüyor ki bilmediğimiz, hissedemediğimiz, infâz-ı nazar eyleyemediğimiz bu rakîk noktalar kadınlığın 'ulviyyet-i hulkiyyesini nazarımızda büyütür. Fransa'da

birçok muharrirler meşhur Zola başta olduğu hâlde cins-i latîf bütün seyyi'âtını müstekreh sahnelerle, müstehcen ta'birât ile tasvîr etmekte devam edip duruyorlar. Tüpleri ürpertiren, kadınlığın safvet ve 'ismet-i hulkiyyesine halel vermek maksadıyla yazılan bu sahîfeler okunduğu zaman rûh-ı nisâ'î pervâz edip gider. Fakat o, nâtık olsa ve demiş bulunsa ki:

-Düşünmüyor musunuz, bütün derekât-ı süfliyyeye düşen bî-çâre kadınların, fezâ'il-i rûhiyyeden, 'ismet-i ahlâkiyyeden ta'arrî eyleyen zavâllı nisvânın sergüzeşt-i hayatında onu mezlaka-i rezâlete sevk eden bir erkek eli vardır. Onlara, 'ismet ve samîmiyyette yüzen bu bî-çâre kadınlara perestişkâr edâlarla, muğfilâne, denâ'etkârane 'arz-ı muhabbetlerle, te'mînât-ı sadâkatkârâne ile uzatılan dest-i ricâl onların kadınlık rûhunu, 'ismet ve 'iffet zînetini aldıktan sonra o zavâllı felâket-dîdeleri teşhîr edecek, rezâletlerini, zilletlerini parlak sahneler yaldızlı çerçeveler içinde gösterecek sûrette kalem oynatıyor.

Kadınların bütün 'azâb-ı rûhîsi erkeklerdendir. Onların sefâletlerine, zilletlerine, harâbîlerine sebebiyet veren erkekler birkaç dakîkalık zevk hayvânîsinden sonra en mukaddes vazîfelerini unutarak [88] onları himâyet ve siyânet etmek mecbûriyyetini nazar-ı i'tibâra almayarak lekeledikleri nâmları, çâk çâk ettikleri perde-i fazîletleri büyük bir eser-i fahr ve muvaffakiyyet hâline koyarak.... Hayf, onları teşhîr etmeye cür'et ediyorlar. Öyle zehirnâk kalem sâhipleri, 'acz ü za'f-ı kalpten istifâdeye uzanan ricâl-i dereke-i süfliyyâta düşmüş en müstekreh kadınların müstekrihidir.

Ma'rûf bir feminist olan Marsel Prevo ile hem-meslekleri bi'l-'akis kadınlık fezâ'ilini bütün hakâyık-ı dakîkasıyla ortaya koymaya, nisvânı bedbaht etmeye sâ'î birtakım sahîfü'l-kalb erkeklerin yaptığı fenâlıkları teşrîh etmeye hasr-ı kalem eyledikleri için nazarımda pek vâcibü'l-i'zâzdırlar. Marsel Prevo'yu İtalya'nın hâl-i hâzırda en meşhûr bir muharrir-i şâ'iri bulunan Danonciye¹⁴⁰ ile cereyân eden münâkaşası üzerine daha ziyâde, daha büyük bir hiss-i hürmetle sevmiştim.

¹⁴⁰ Gabriele Dannunzio (h. n.)

Danonci bu meşhur şâ'ir son def'a olarak bir roman neşretmişti. İtalya'nın pek şöhet-şi'âr bir tiyatro san'atkârı olan sâhibe-i melâhat bir kadın Danonciye'nin füsünkâr nağmelerine, sâhirâne nevhât-ı şi'riyyesine tâbâver-i mukâvemet olamayarak bu şâ'ir-i deryâ-dile hasr-ı kalb ü nefes eylemişti. Bu san'atkâr kadının fedâkarlıkları, intifâ-pezîr bir 'aşk-ı muharrikin te'sîrât-ı sâhirânesi sevkiyle yaptığı bütün çılgınlıkları İtalyan mahâfil-i edîbe ve san'atkârânesinde [89] ma'rûf olmak zillet ü hakâreti kendisi için kâfi iken, hayatını san'atını, 'iffet ve nâmûsunu ve'l-hâsıl kadınlığını kendisine fedâ etmekten dolayı 'aşkın muhrib-i dest-i bî-emânında ezilmek, her şeyini, bütün fazîletini sevdiğinin bir tebessümüne mukâbil hasr ü fedâ eylemek za'f ve mezelleti onun için büyük bir mücâzât-ı rûhiyye teşkîl eylerken o şâ'ir, o hassâs ve nezîh şâ'ir ve edîb ne yapmıştı, biliyor musunuz? Kadınlık 'iffetini o nânkör erkeğin pâ-yı şöhetini altına ferş eden, gür saçlarını firâş-ı istirâhatına bir bâlîn-i ebedî teşkîl ederek büyük bir za'f-ı kalb ile kendisini seven, hayatını, âmâlini, o çehreyi görebilmeye hasreden bu zavallı kadının saçlarında bir iki beyâz kıl görür görmez giymekten eskimiş, öteye beriye atılmaktan lekelenmiş esvâb gibi onu üzerinden sıyırmıştı. Bu hâl, mezlaka-i sefâlete düşen bütün kadınların nasîbidir. Onları iğfâl ile fazîlet-i rûhiyyeden tecrîd için büyük bir füsünkâr, muğfil bir hıyânetkâr olan erkekler çehresinin rengi uçmuş, saçları düşmüş, vücûdu kırılmış bir kuklayı 'asabiyyet-i tıflâne ile öteye beriye atan onu hurdahâş etmek isteyen yaramaz çocuklar gibi insâfsız, kalpsiz olurlar. Fakat Danonciye bütün erkeklerin yaptığı bu hareketle kâni' olmamıştı. O, sergüzeşt-i hayatını parlak sahîfelerle yazdı. Beş yüz büyük sahîfeden 'ibâret olan bu roman fi'l-hakîka enfes âsârı 'addedildi. Yüz binlerce [90] nüshası satıldı. Danonciye iki cihetle kazanmıştı. Servet ve şöhet. Fakat o zavallı kadın iki sûretle gâ'ib etmişti. Fâzilet, muhabbet. İklimi, kalbi, efkârı bütün şi'rle meşbû' olan İtalya'nın, Dante gibi bir şâ'ir-i sâhibü'd-dehânın elhân-ı mağsiyyesi taht-ı te'sîrinde bulunan İtalya erbâb-ı edebinin teslîm-kerdesidir ki Danonciye bu romanın baştanbaşa bir şi'r, füsünkâr bir şi'rdir. Venedik kanallarının dâ'imî'l-cereyân gondollarına¹⁴¹ irkâb eylediği rûh-ı şi'rini hep oralarda, o sâhillerde kendi kalbiyle felâket-dîde eylediği o zavallı kadının

¹⁴¹ Venedik kanallarında seyreden büyük sandallara ta'bîr olunur. (y. n.)

gönlünde gezdirdikten sonra hey'et-i 'umûmiyyesi sırf 'aşktan fakat âteşin, muharrik bir 'aşktan mürekkebe bir sergüzeşt-i hayat tasvîr eyliyor. Füsûnkâr nağmelerle, sihir-kâr zemzemelerle nakleylediği bu hikâye-i hayat sırf hakîkî bir sergüzeşt idi. Kendi sergüzeşleri, bütün kendi hayatları... Danonciye bu sergüzeşt-i hayatta hakîkîlikten hiç ayrılmamıştı. Bütün tahassüsâtını en ince noktalarına varıncaya kadar tasvîr eyliyordu. Kendisinin büyük bir şâ'ir olmasına mâni' olan bu kadını, uğruna her şeyini fedâ eden bu zavâllı kadını müdhiş bir darbe ile yakasından silktikten sonra... Danonciye insaniyete kadem basmıştı! Bu roman neşredildiği sırada Marsel Prevo *Tan* [91] gazetesiyile pek doğru mütâla'ât serd eyledi. Marsel Prevo latîf ü nezîh ifâdesiyile me'âlen şunu diyordu:

“Sevmek, sevilme için büyük bir za'f-ı kalbe mâlik olarak dünyaya gelmiş olmaktan başka bir kusûru olmayan cins-i latîfin himâye vü sıyâneti erkeklere 'âid bir vazîfedir. Kadınların mes'ûdiyyetine çalışmak, onların bu za'f-ı kalbinden mücrimâne bir sûrette değil ma'kûlâne, memdûhâne bir tarz-ı meşrû'da istifâde ederek tarafeynin bahtiyârlığına himmet etmek ricâlin borcudur. Buna ifâ bir cürm, cinâyet teşkîl etmez. Fakat kadınların fazîlet-i rûhiyyesine dokunmak, onları 'ismet ü 'iffetlerinden cüdâ ederek cinsiyetlerinden, cins-i latîfin mâhiyet-i rûhiyyesinden uzaklaştırmak bir cürm, cinâyettir. Kadınları fezâ'il-i rûhiyyeden tecrîd eyledikten, mezlaka-i sefâlet ve rezâlet gavrına kendi eliyle ittikten sonra onları teşhîr eylemek... Bunu tavsîf için kelime bulamıyorum.”

Marsel Prevo'nun bu baptaki mütâla'âtı pek uzuyordu. Danonciye'ye karşı yürüttüğü bütün ithâmâtında esaslı noktalar vardı: Bir kadının felâketi, o felâketten istifâde-i mâddiyye istihsâli, teşhîr-i seyyi'ât-ı nisâ'iyye...

İtalya'nın bu meşhûr şâ'iri yine füsûnkâr ifâdeleriyle buna cevâb vermek istedi fakat bu def'a karşısında za'f-ı kalbe mübtelâ bir kadın yoktu. Kadınlığın za'f-ı kalbini anlamış, onu [92] 'âlem-i edebe tahlîl ve tasvîr etmekle uğraşmış bir erkek bulunuyordu. Danonciye bu müdâfa'âtında muhikk, ma'kûl, şâyân-ı kabûl bir nazariye meydâna koyamadı ve koyabilmek ihtimâli yoktu.

Marsel Prevo'nun, bu tenkîdâtını, mütâla'âtını okuduğum zaman eserlerine, fikirlerine karşı büyük bir muhabbet-i kalbiyye bağlamıştım. O cihetle bütün yazılarını okudum ve okurum. Fakat o parlak yazılar bütün garp nisvânına 'âittir. Bir sevgili refikimin tercüme eylediği *Fransuvaz'a Mektûplar* şark kadınlarına hiçbir sûretle ta'alluku olmamak cihetle bütün güzelliklerine rağmen lezzetle okunamamıştı. Öyle olmamış olsa pek çok eserlerini iktibâs sûretiyle tercüme ederek kâri'lerime ithâf ederdim.

§

Bu satırları yazdığım zaman kendi eserlerim hakkında hayâlen bir tenkîtte bulundum. *Zavallı Necdet*'te kadınlığın rûhu, fazîleti bütün Müzehher'de ictimâ' ediyordu. Bir kadının, kadınlığını onun fazîletini bilen cins-i latîf erkânından birinin teşrîhât-ı rûhiyyesi için Müzehher kâfi idi. Necdet Ferîdûn'un hemşiresi hayâlperest, garâm-âlûd olmayan kadınların timsâlini teşkîl eyliyordu. Kadınları şerefini muhâfaza eyleyen bu ikisinin vücûdu bir hikâyeye husûle getirebilirdi, öyle bir hikâyeye ki [93] onda 'ismet ve 'iffetten başka bir râyiha istişmâm olunamaz, kadınlığın fezâ'il-i rûhiyyesinden mâ-'adâ meziyyât-ı 'arz-ı çehre-i ibtisâm edemez. O hâlde ben Meliha'yı bu hikâyeye neden sokmuştum? Kadınlık fezâ'ilini neden çiğnetmişim, rûh-ı nisâ'iyyeti neden ağlatmışım? Bana öyle bir Meliha tasvîr ettiren meş'ûm tesâdüfe hâlâ la'net ederim. Arkadaşarımdan hayâlperest bir şâ'ir¹⁴² vardır ki kendisini pek sever ve takdîr ederim. *Zavallı Necdet* hikâyesinin sonları neşredildiği sırada bana demişti ki:

-“Siz Necdet Ferîdûn'la Müzehher'i zavâllı buluyorsunuz. Hâlbuki ben Meliha'yı onların ikisinden daha ziyâde şâyân-ı terahhüm, zavallı buluyorum. Müzehher içli bir kız fakat hayâlperest değil, garâm-âlûd değil. 'Aşkın yalnız ma'neviyâtına hasr u kasr-ı emel eylemiş. Öyle kadınlar sevmek bilirler, fakat kendilerini sevdirmek bilmezler. Onlar için için severler, için için erirler, yavaş yavaş ölürler. Fakat hayâlperest, 'asabî, müteharris kadınlar sevmekten ziyâde sevilmeye muhtâçtırlar. Onların gıdâ-yı rûhu sevilmektir. 'Aşkın ma'neviyâtıyla iktifâ etmek

¹⁴² M. Sa'dî Beyefendi birâderimiz. (y. n.)

istememezler. Tabî'at bunları öyle halk etmiştir. Bünye ve mizâc o mecbûriyyeti kendi kendiliğine hâsıl edip gider. Müteharris, emel-cû bir kadının mâddiyyât-ı zevki düşünmemesi, ona hasr-ı kalb etmemesi kâbil değildir. Sevilmek [94] lüzûmu... Bu ihtiyâç onlar için gıdâ-yı rûhtur. Eğer İbrahim Şemsî bu müteharris, hayâlperest kadının âmâl-i kalbiyyesine vâkıf olmuş bulursa idi, onunla meşgûl olsa, muhabbet-i rûhiyyeyi onun arzû ettiği gibi bir fart-ı sevdâ şekline koysa idi, Meliha kâlâ-yı 'ismetini Heybeliada'nın yeşil çamlıkları altına, Necdet Ferîdûn'un pâ-yı hayâli zîrine ferş eylemezdi.”

Demek yine kusur erkeklerde... Ben de erkeklerin o tabî'î kusurundan hisse-yâb olmak için bir kadın timsâli tasvîr eyledim, diyeyim. Hiç olmazsa bu, bir nokta-i 'övr teşkîl eylesin. Fakat ben her hâlde Meliha'yı o iki zavâllı arasına koyamıyorum. Kalbim, tahassüsâtım buna razı olmuyor, olamıyor.

7. ER-RİCÂLÜ KAVVÂMÛNE 'ALE'N-NİSÂ'İ¹⁴³

Geçenlerde *Figaro* gazetesine mensûb üdebâdan Mösyö Jol Bova Union Fransız salonunda bir konferans vermişti. Bunu iki [95] makalede¹⁴⁴ icmâl ettiğim zaman rûh-ı mes'elenin hilkaten nâzik, mukâvemetsiz, hassâs yaratılmış olan kadınların ricâl tarafından himâyeye ve müzâheret edilmesi lüzûmundan 'ibâret bulunduğunu da anlatmaya çalışmışım. Garpta feminist nâmıyla iştihâr eden meşâhîr-i erbâb-ı kalemden bir kısmı bu vâdîde ciltlerle yazı yazarak şu fikri tefhîme, bu hakîkati ezhân-ı 'umûmiyyeye yerleştirmeye çalışıyorlar:

¹⁴³ “Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur.” meâlindeki Nisâ suresinin 34. âyetinden kısmî iktibas: *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Hazırlayanlar: Hayrettin Karaman, Ali Özek vd., TDV Yayınları, Ankara 2016, s. 83. (h. n.)

¹⁴⁴ Tanıdığım ba'zı zevât o makâleleri nereden tercüme ettiğimi bana sormuşlardı. Emeklerimi acındıran bu su'âl bana pek ağır gelmişti. 'Aynı su'âlî irâd eden zevât-ı kirâma omuzlarımı kaldırmış: “Levha-i hayâlimden” cevâbını vermişim. Ben o makâleleri bir yerden tercüme etmedim. Mösyö Jol Bova Union Fransez sahnesinde iki buçuk sâ'at bilâ-fâsıla bu mes'ele-i rûhiyye ve ahlâkiyye üzerine söz söylemişti fakat nasıl söz... Bizim düşünüp düşünüp de yazdıklarımızdan daha belîğ daha fasîh. Ben hayret ve takdîr ile dinlediğim bu sözleri, efkâr ve mütâla'âtı iki makâlede zübde ettim, onları nakl eyledim. Bir Fransız muharririn iki buçuk sâ'at irâd eylediği parlak bir nutku hâfızasında saklayarak onları iki makâlede ba'zı mütâla'âtıyla memzûc bir hâlde nakletmiş olan bir Türk muharririnin hareketi mûcib-i istiğrâb bir hâl değildir, fakat takdîr ümîdinde bulunan bir muharririn “Bunu nereden tercüme ettiniz?” hitâbına uğraması ağırdır, te'essürâverdir. Yoksa ile'l-ebed 'âdî bir mütercim olmaktan 'ibâret kalmaya mı mahkûmuz! (y. n.)

“Kadınların inhitât-ı fezâ’il-i rûhiyye ve ahlâkıyyelerine sebep [96] onlara karşı erkeklerin göstermekte oldukları ‘adem-i müzaheret ve himâyettir.” “Nisvânın dereke-i süfliyyâta düşmesi kendilerine erkekler tarafından verilen serbestî-i müfrite netîcesidir.”

§

Evet, garp esâtize-i kaleminden bir kısmı bu hakâyıkı şerh ü beyân için makaleler neşrediyorlar, kitaplar yazıyorlar, konferanslar veriyorlar. Ve’l-hâsıl bütün â’leme i’lân etmek istiyorlar ki garpta kadınların günden güne fezâ’il-i rûhiyyeden düşmekte olması, bekâret-i ahlâkıyyelerinin fesâde meyelân etmesi erkeklerin kusurundan mütevellittir. Çünkü hilkatın za’îf, nâzik, mukâvemetsiz yaratılmış, hayâlâta tâbi’ bulunmak isti’dâdında halk edilmiş nisvân, hayat-ı ictimâ’iyyede kendi kendilerine bırakılıyor. O zaman kadınlar hayatı, safahât-ı mu’âşereti kademe kademe ta’kîb ettikleri zaman harekât ve mu’âmelât-ı nefsiyyelerini fazîlet dâ’iresinde hüsn-i idâreye muvaffak olamıyorlar. İşte o sırada kendilerini himâye ve sıyânet edecek kimse bulunmuyor. Ne peder, mâder ve ne bir ferd-i âhar o hatarlı zamanda onlara “hazer” demiyor, kendilerini îkâz etmeye çalışmıyor. Belki bi’l-‘akis... [97] Fezâ’il-i ahlâkıyye garpta şu sûretle inhitâta düşmekte devam ettikçe sa’âdet-i hayatiyyenin ezvâk ve huzûzât-ı tabi’iyyesi de zevâle yüz tutuyor. O hâlde garpta hubb-i fezâ’il, ‘âile muhabbeti ortadan kalkıyor. Ezvâk hep mâddî, huzûzât hep hayvânî bir şekil alıyor. Niçin? Çünkü hayatta, muhabbette, merâsim-i mu’âşerette, münâsebât-ı ‘âilede ve’l-hâsıl ihtisâsât-ı kalbiyyede samîmiyyet ve tabi’at yok. Sevdâlar geçici ve hevâ’î, münâsebetler mâddî ve gayr-ı samîmî, hisler bütün shehevânî.

Bir erkeğin bir kadınla merbûtiyyetinden mürekkeb ‘âileler arasında sa’âdet-i hakîkiyye bulunamamak onların terkîb eylediği cem’iyyetleri de bu lâzime-i tabi’iyye-i mes’ûdeden mahrûm bırakmak demektir. Bu, neden tevellüd eyliyor?

§

Kadınlar kadınlıklarından çıkıyor, erkekler de onları hâl-i tabîîlerine ircâ edecek, seviyye-i asliyye-i hulkiyyede bulunduracak kuvvet ve kudret sarf etmiyorlar da ondan. Garpta kadınların ricâle benzemek merâkı, onlarla her şeyde, bütün hukûkta müsâvât iddi'â eylemek hevesi pek de yeni bir şey değildir. Fakat evvelki tarz-ı hayat-ı ictimâ'îyye tamâmen ârzûlarına muvaffak olmak için onlara müsâ'id bulunmuyordu. Erkekler kadınlar üzerindeki hâkimiyet-i recüliyyesini [98] bu derece kaybetmemişlerdi. On dokuzuncu 'asrın son seneleri garp kadınlarına yeni bir devre-i hayat açtı. Cinsiyetten mu'arrâ, sahte, yalancı bir hayat. Garp hayat-ı ictimâ'îyyesinin son senelerde aldığı hâl ve şekil kadınlara nâ-mahdûd bir serbestî bahşediyor. Çünkü erkekler onlar üzerindeki nüfûz-ı recüliyyesini isti'mâl etmiyor. Bir kadın, bir erkeğin 'aynı serbestî ile hayatın safahâtini ta'kîb etmekte ber-devam bulunuyor. Hâlbuki kadınlar için hayat 'âleminde pek korkunç, hatarlı noktalar, girdâplar mevcûd bulunmaktadır. İşte öyle bir noktaya geldiği zaman onu tarîk-i selâmete çıkaracak, îkâz edecek bir erkek bulunmaz, onlar tarafında müzaheret ve himâyet görmez ise pîş-i hayâlinde bir hadîka-i zevk ve safâ olmak üzere açılan sâha-i felâkete düşmek kadın için hemen muhakkak gibidir. Artık ondan sonra...

Alman feylesoflarından bir kısmı kadınları bir çocuk makinesi, evlât yetiştirmeye mahsûs bir vâsıta-i meyhânikiyye olmak üzere telakkî ediyor. Kadınların 'izzet-i nefesine dokunan bu sûret-i telakkî, nefsü'l-emre hiç muvâfık değildir. Kadınların mühim bir vazîfesi çocuk yetiştirmeleri olsa da en mukaddes hizmetleri bir 'âile teşkil eylemeleridir. Fikrimizi îzâh edelim: Bir 'âile teşkili için cinsiyeti muhtelif nev'-i beşerden iki ferdin muhaleset ve samîmiyyet dâ'iresinde yaşamaları lâzım değil midir? O hâlde kadınlar insana sa'âdet-i 'ömrü tattıran bir [99] refik-i hayat olmak üzere telakkî edilmelidir. Fransızcada pek güzel bir ta'bîr var. Zevc ile zevcenin her birine "moitié" (nisf) denilir. Demek oluyor ki erkek ve kadın mücerred buldukları zaman 'âlem-i hayatta tam bir vücût teşkil edemiyorlar. Onlar bir 'âile teşkil etmek için rabt-ı kalb ü hayat ettikleri zaman tekmîl bir vücût meydana geliyor. Kadınlar bu nokta-i nazardan tettebbu' edildikleri zaman vazîfelerinin ehemmiyeti, cinsiyetlerinin 'ulviyyet-i tabî'yyesi göze çarpar. O hâlde ehemmi-i 'uzv-ı vücûdumuz olan kadınların himâye ve müzâheretini erkekler niçin ihmâl etmelidirler? Şu hakîkate nazaran kadınlar kendi

serbestilerine bırakıldığı zaman ondan tevellüd edecek mahâzîrin, fenâlıkların mes'ûliyyet-i vicdâniyyesi biraz da erkeklere râci' olmak lâzım gelmez mi?

§

Garp hayat-ı ictimâ'iyyesinin hâl-i hâzırî kadınların serbestîsine müsâ'id bulunuyor, demiştim. Kibâr ve zengîn sınıfına mensûb olan nisvân, zaman-ı izdivâçlarına kadar mekteplerde, mürebbîyeler elinde, vâlide ve peder şefkat ve muhabbetinden uzak olarak, bîgâne-i hayat arasında sâf ve nezîh emeller, pâk ve samîmî ümîd ve hayâllerle perverîş-yâb oluyorlar. İzdivâc çağına geldiği zaman onunla pek az meşgûl olmayı hatırlarına getiren ebeveyn kızlarını 'âlem-i hayata keyfe-mâ-yeşâ atıyorlar.

[100] Fransızcadaki "Lancer au monde" ta'bîri bu noktada ne kadar ma'nîdârdır. Kız o zaman başka bir hayata dalıyor. Orası bir meşhûr ricâl, güzel, çirkin, genç, ihtiyâr birçok erkekler orada hâzır. Bunlar çiçeklerdeki 'usâre-i sükkeriyeyyi bel'e çalışan kelebekler gibi onun etrâfında dolaşıyorlar. Sa'âdet, bahtiyârlık tahayyülüne alışmış gözlerinin önüne bin türlü parlak zevk ve safâ manzaraları getiriyorlar, kulağına zembere-i 'aşkı sâhirâne bir sûret-i inşâd ile okuyorlar... Ondan bi't-tab' bir ufak ibtilâ, bir hiss-i sevdâ uyanıyor. Ebeveyn kendi işleriyle meşgûl. Vâlide tuvaletinin, süsünün arkasında geziyor. Peder kibârlık merâsim-i zarûriyyesini îfâyâ çalışıyor. Birâderler, diğer akraba, onlar da kendi zevkleriyle meşgûl... Hâlbuki o ân-ı hatarnâk yaklaşıyor... O sırada buhranlı bir dakika kâfî. Murg-ı bekâret yaralı bir kumru gibi çırpınarak kaçıyor. Fakat ne be's var! Cihâzlı bir kız... Bu hatânın ne te'sîri olabilir ki. Nihâyet te'ehhül ediyor. Sevdiği veya sevmediği bir zevc. Bunun da o kadar te'sîri olamaz. Çünkü kadının ilk tecrübesi pek acı, pek mü'ellim. Erkeklere karşı i'timâdı yok. Bunda da haklı. Ona lüzûmlu bir zamanda onların himâyet ü müzâhereti dokunmadı. Onu yalnız buhranlı zamanlarda sıkılacak bir vücûd olmak üzere telakkî eden ricâlin o gibi kadınlar üzerindeki te'sîri neden 'ibâret olabilir ki? Tabî'î zevc kendi 'âleminde meşgûl [101] olacak. Zevcesine karşı hemen bîgâne davranacak. Çünkü o te'ehhül ettiği zaman zevce almadı, onun cihâzını kucakladı. Zevce de tabî'atıyla kendi zevk ve safâsında gezecek. Terziler, ziyâfetler, balolar, koşular,

eğlenceler... Bu te'âküb-i edvâr müşa'sa'-i hayat arasında hâsıl olan ma'ârifeler, heyecânlar, buhrânlar, halecânlar, telakîler, râbitalar, nihâyet çocuklar... 'Âilenin bir çocuğu olabilir ya! Madam bundan memnûn değil, hele mösyö hiç. Zevklerine bir müddet mâni' olacak, tâbi' oldukları devr-i dâ'im-i şu'undan kendilerini alıkoyacak bir canlı bebek fakat ne çâre! Dünyaya kadem basar basmaz köydeki sütninelerin birine teslîm edilecek. İşte bu kadar. Yine eski güzâriş-i hayat, yine o tûfân-ı vekâyî'. Zevc şehvât-ı nefsâniyyesi uğrunda gezip tozlamakla meşgûl. Zevce de kendisine vâlidelik şerefini ihrâz ettiren zevk ve hevesini 'ale'd-devam yine ta'kîb etmekle mahzûz. Bunlar gûyâ bir 'âile teşkîl etmiş bulunuyorlar, bir âşiyâne-i sa'âdet vücûda getirmiş oluyorlar, öyle mi? Muhabbetlerinde, münâsebetlerinde, râbitalarında samîmiyyet ve safvet olmayan bu zevc ve zevce yalnız para denilen mukâvemetsiz bir câzibenin taht-ı te'sîrinde birbirine merbût bulunuyorlar yahut öyle görünüyorlar. Zevc himâyesini unutuyor, zevce de vazîfesini.

§

[102] Garpta orta hâlde yaşayan 'âileler (Bourgeoisie - kısmî) onlar arasında en mes'ûd yaşayan halktır. Bunlarda safvet ve samîmiyyet eseri görünür. Vâlideler analık vazîfesini, zevceler kadınlık hâlini bilirler. Sû'-i ahlâk bunlara da sirâyete etmemiş değil fakat yine mes'ûd 'âileleri, safvet ve samîmiyyet dâ'iresinde yaşayan zevceleri bu kısım halk arasında aramalıdır.

Garpta asıl fesâd-ı ahlâkın hüküm-fermâ olduğu halk fukarâ sınıfıdır. Bunlar yaşayabilmek için 'ale'l-infirâd çalışmaya mecbûr oluyorlar. Bu cihetle vâlideler, pederler, çocuklar, kızlar kendi 'âlemlerinde çalışarak nafaka-i yevmiyyelerini tedârik ederler. Birtakım pederler şarap parasını fedâ ederek kızına ekmek almayı nefesine karşı ağır görüyorlar. O zavâllı kızlar pek küçük yaşlarından i'tibâren tanımadıkları, görmedikleri birtakım erkeklerin arasında, mahrûmiyyet-i ebediyyenin nüfûz ve te'sîri altında yaşamaya alışır. Ancak bu cihâzsız, parasız, ümitsiz bir dem-i hüsrândan 'ibâret yaşayış. O esnâda etrâfında bulunan hissiz, kalpsiz, birtakım erkekler ona ara sıra lâne-i sa'âdet hayâlini, mes'ûdiyyet-i 'âile serâbını gösterirler, neşîde-i füsûnkâr-ı 'aşkı okurlar. Sevdâ-yı garâm

ümîdlerini uyandırırılar. İşte kör sefâlet... Bir hatve daha bitecek. Felâket ve hüsrân muhakkak. Sukût-ı fazîlet-i rûhiyye mutlak. Himâyekâr erkekler o hatarları mevki'de kadınları îkâz edeceğine teşvîk, tergîb ediyorlar. [103] Bir hatve daha. O adımlar atılıyor. Gûr-ı 'amîk-i fuhşa dalınıyor. O zaman kadınlık hissi ortadan kalkıyor. Ondaki 'ulviyyât zâ'il oluyor. Birtakım hissiz, sefil erkeklerin medâr-ı zevki, eğlencesi olmak.... İşte o kadar refâkat-i hayat hasleti artık ortadan kalkıyor. 'Aşklar, sevdâlar, hisler bütün şehvet-engîz münâsebetler, râbitalar, sevgiler, meşbû'-ı müştehiyyât. O zaman kadınlık rikkati, 'ulviyyeti, büyüklüğü zâ'il olarak onlara nisviyyete yakışmayan bir kisve-i 'âriyyet gideriliyor. 'Ulviyyâttan süfliyyâta iniliyor. Fezâ'il-i rûhiyye siliniyor, mehâsin-i ahlâk, mütebeddel-i fisk u fesâd oluyor. Bu kadınlar o zaman öyle bir sınıfa karışıyorlar ki duyguları, zevkleri sa'âdetleri, 'aşkları, hisleri bütün şehvet... Zehirli ağızlarla ısırılan, vücûda birer katre semm-i fuhş bırakan bu münâsebetler arasında artık kadınlar kadınlıklarından çıkıyorlar... O vakit ezvâk hep mâddî, huzûzât hep hayvânî bir şekil alıyor. Hayatta, muhabbette merâsim-i mu'âşerette, münâsebet-i 'âilede ve'l-hâsıl bütün ihtisâsât-ı kalbiyyede samîmiyyet, safvet-i tabî'at kalmıyor. Hep şehvet... Bunların hissiyyâtında, ezvâkında bütün behîmiyyetin galebesi te'sîrâtı görünüyor. Bu da insanlığın köpeklîğidir.

[104] Tabî'at kadınları erkeklerden birtakım havâss-ı mümtaze ile tefrîk etmiştir. Onlara başka hisler, başka zevkler, başka hazlar bahşeyliyor, diğer vazîfeler, gayrı işler tahsîs kılıyor. Tabî'atın 'ulviyyât dâhilinde kendilerine verdiği kadınlığı terk ederek erkeklerle müsâvât iddi'â etmek, onların vezâ'ifini görmeye çalışmak ricâlin çocuk doğurmak istemeleri kadar 'abestir. Fakat erkeklerin kadınlar üzerindeki himâyet ve müzâheretlerini dirîğ eyledikçe onlara ef'âl ve harekâtta bir serbestî-i tâm verdikçe nisvân, za'f ve hassâsiyyet-i tabî'iyyeleri münâsebetiyle hayat-ı ictimâ'iyede mu'âmelât-ı nefsiyyelerini fazîlet dâ'iresinde idâreden 'âciz bulunurlar, yavaş yavaş fezâ'il-i rûhiyye ve ahlâkiyyeden ta'arrî ederler, dereke-i süfliyyâta düşerlerse bu ricâlin kusûrudur. Mes'ûliyyet-i vicdâniyesi onlara 'âittir. Çünkü erkekler hilkatene za'îf, nâzik, hassâs, mukâvemetsiz yaratılmış bir kadına buhrânlı, heyecânlı bir zamanında:

- Sakın, felâketten sakın diyorlar.

Buhâr-ı sevdâ ile bunalmış, dumanlanmış bir müfekkireye, sevdâ-yı garâm ile kabarmış, teheyhüc etmiş bir kalbe elhân-ı füsûnkâr-ı ‘aşkı okuyorlar.

O zevkin merâretini tatmış kadınlara müddet-i hayatlarınca pek çok def’alar “heyhat” âvâze-i şikâyetini a’lâ edecek zamanlar gelir. Fakat hayf neden sonra. ‘Ulviyyâtan süfliyyâta düştükten [105] kirlî bir paçavra gibi pâ-zede-i süfliyyet olduktan, mülevves çamurlara bulandıktan sonra....

§

Garp hükemâsı kadınların fezâ’il-i rûhiyye ve ahlâkıyyeden tecerrüd etmekte olmalarına sebep erkekler tarafından gösterilen ‘adem-i himâyet ü müzâherettir, fikrini ortaya atıyorlar.

Biz şarklılar, bu hakîkati garptan öğrenmeye ihtiyâcımız yok. Bizim hayat-ı ictimâ’iyyemiz garp hayatına makîs olamaz ve ile’l-ebed olmamasını ez-cân u dil temennî eyleyelim. Hâriçten parlak görünen o süfliyyâta uzanmayalım. Sa’âdet-i hayatiyye eğer dünyada mevcûd ise o da şark hayatında, o sâfiyyet ve samîmiyyette vardır. Erkeklerin kadınlara hâmî ve zahîr olmaları kânûnunu şarklılar kadar hayatlarında tatbîk eden dünyada hiçbir kavim yoktur. Bin üç yüz sene evvel leme’ât-ı kudsiyyet-i semâdan hâke şerer-efşân-ı füyûzât-ı hikmet olduğu vakit bârika-feşân olan “er-Ricâlü Kavvâmüne ‘Ale’n-Nisâ” hakîkati bütün şark sekenesine, onların hayat-ı ictimâ’iyyesine hükümrân olmuştur. Bundan böyle de hüküm-fermâ olacaktır. [106]

8. MES’ELENİN GARÂBETİNE BAKINIZ!

Fransa’da bu son zamanlarda mühim bir mes’ele-i hayatiyye fikirleri, zihinleri işgâl etmiş bulunuyor. Gazeteciler, ‘ulemâ-yı mütehasısîn feryât ediyor: Nüfûsumuz azalıyor.

İstatistikler herkesin gözüne şu hakikat-i ictimâ'iyeyi sokuyor: Nüfusunuz azalıyor.

Hikâye-nüvîsler romanlarıyla tenâkus-ı nüfusun fenâ netîcelerini gösteriyorlar. İktisâdiyyûn, nüfusun azalmasına mahûf bir nazarla bakıyorlar. Rü'esâ-yı hükûmet, nüfusun günden güne tenâkusa uğramış olmasından korkuyorlar. Ve'l-hâsıl onlar arasında müdekkik bulunan her fert hep bunu düşünüyor. Fransa'nın nüfûsu azalıyor.

Fransızlar bunu müdâfa'a-i milliye nokta-i nazarından mühim bir darbe olmak üzere telakkî ediyorlar. Çünkü Almanya'da nüfûs günden güne artıyor. Bu, mühim bir mes'ele-i hayatiye.

Diğer cihetten Almanlar ticâretlerini tevsî' eylediler. Komi - Voyajur denilen ticâret simsârlarını dünyanın her tarafına göndererek Alman ümmetine ve mevâdd-ı sınâ'iyyesini istihlâkât-ı 'umûmiyyeye serptiler. Fransızların dahi taht-ı i'tirâfında bulunduğu vechle bu 1870 hezîmetinden dahâ mü'essir bir darbe-i mühlîke hâlini aldı. Buna lisân-ı nezâketle (rakle komisyal) "sille-i ticârî" deniliyor. Almanlar okyanuslara teşmîl edilen ticâret-i hâriciyelerini te'mîn ve himâye için kuvâ-yı bahriyyelerini tezyîde karâr verdiler. Rayhştag meclisinin müşkilât ile kabûl eylediği masârifât-ı fevka'l'âde-i bahriyyeye rağmen Fransızlar -geçen mayıs zarfında- sefâ'in-i harbiyyelerinin derece-i kâfiyye ve mükemmeleye iblâğı için 467 milyon Franklık mühim tahsîsâtı kemâl-i hâhiş [107] ve sühûletle parlamentolarında kabûl eylediler. Para ile yapılabilen her şeyi esirgemediler. Seve seve, sevine sevine fedâ ettiler fakat şimdi öyle bir mes'ele var ki para ile istihsâli, noksanının telâfisi kâbil değil. "Fransa'da nüfûs-ı 'umûmiyye azalıyor" Fransızların azalması memleketin istikbâli için büyük bir tehlike. Ya Almanlar! Onlar günden güne artıyorlar. Orada nüfûs tezâyüd edip duruyor. Hem de kavî, gürbüz, mukâvim evlât yetiştiriyorlar. Fransız ensâli ise yevmen-fe-yevmen cılız, 'alîl, harb ve darba mukâvemetsiz bir hâle geliyor. Bu iki kavim ise sûret-i dâ'imede ticârî, zirâ'î, sınâ'î 'askerî, bahrî rekâbet mübârezelerinde bulunuyorlar. Bu cihetle hayat-ı ictimâ'iyeye 'âit bu son

mübâhese-i ensâlda Fransızlar bütün sadâ-yı iştikâlarıyla feryât ediyorlar: Nüfûsumuz azalıyor.

Evet, gazeteciler bundan bahsediyorlar, ahlâkıyyûn bunu mevki'-i mebâhiseye koyarlar, hikâye-nüvîsler bu mes'ele-i hayatiye üzerine kalem oynatıyorlar. Hatta tiyatrolarda bu hakîkati te'yîd edecek oyunlar oynanıyor, meclislerde konferanslarda bu mes'ele medâr-ı bahis oluyor. Azalıyoruz, azalıyoruz. Bu noktada Fransızların “azalıyoruz” demeleri “indirâsa temâyül eyliyoruz” ma'nâsını müfid bulunuyor.

§

Buna birçok çâreler düşündüler, yazılan sözler söylenenlerden daha ziyâde oldu. Nihâyet Mösyö Peyo tenâkus-ı nüfûsa mâni' bir çâre buldu. Fransa matbû'âtını işgâl eden “Peyo Kânûn Lâyihası” meclis-i a'yânda “Kotdor” senatörü Mösyö Peyo'nun bulduğu bu çâre-i 'âcili muhtevî vesîka-i resmiyedir. Fransızlar Almanlara karşı rekâbet 'âleminde her türlü vesâ'it-i terakkîyi para kuvvetiyle istihsâl eylediklerinden bu çâre de “mâlî” esâslar üzerine mü'esses bulunuyor, fakat garîb sûrette. Fransa [108] hükûmeti, memleketine hayat-ı ictimâ'iyeye nokta-i nazarından hizmet etmeyenleri, nüfûsunun tezâyüdüne yardım eylemeyenleri bir resm i'tâsına mecbûr eyleyecek. Demek oluyor ki her sene ağır bir vergi vermemek emeliyle Fransızlar te'ehhül edecekler, çoluk çocuk yetiştirecekler, nüfûs-ı 'umûmiye tezâyüd eyleyecek, müdâfa'a-i memlekette kâfi vücûd-ı hudûd üzerinde hâzır bulunacak... Heyhât! Bu cihetle Peyo lâyihasına bir teşebbüs-i iktisâdî diyemeyiz. Teşebbüs-i ictimâ'î. O da değil, vergi tarh etmek sûretiyle insan yetiştirmek çâresine bir isim bulabilirsiniz, bu teşebbüs işte odur. Bunu için Peyo lâyihası Fransa hükûmetinin nazar-ı tenkîd ve istihfâfından kurtulamıyor.

Mösyö Peyo'nun li-ecli't-tezekkür Fransa meclis a'yânına tevdi' eylemiş olduğu Kânûn Lâyihasının birinci mâddesi şudur:

“1901 senesi kânûn-ı sânisinden i’tibâren her iki cinse mensûb olan bekârlar otuz yaşına bâliğ olduktan sonra ‘adem-i te’ehhülleri hâlinde kendi taraflarından her sene hükûmete verilmekte olan rüsûm-ı erba’anın yüzde on beşi nisbetinde ayrıca bir vergi vermeye mecbûrdurlar. Beş seneden beri te’ehhül etmiş olup da ber-hayat çocukları bulunmayan zevce ile zevce evlât yetiştirinceye kadar rüsûm-ı erba’anın yüzde yirmisi nisbetinde bir vergi i’tâ edecektir.” Peyo lâyihasının birinci mâddesi ve esâsı bu. Vergi tarh etmek sûretiyle tezyîd-i nüfûsa halkı mecbûr etmek!

Fransa’da nüfusun azalmasına bâ’is pek çok sebepler varsa da en mühimi hayat-ı ictimâ’iyyenin almış olduğu tavır ve şekil hazırdır. Fransa’nın ashâb-ı servet ekâbir tabakası te’ehhül çağında iken evlenmeye lüzûm görmüyorlar. Çünkü buna ihtiyâç yok. Te’ehhül ihtiyâcı [109] onlar nazarında bir lüzûm-ı mâddî üzerine hissolunabilir. Bu gibi zevât otuz beş kırk yaşlarına geldikleri zaman te’ehhül etmek ârzûsuna düşseler bile sû’-i isti’mâlâtın te’sîr-i muhribi netîcesi olarak semeresiz bir şecer hâline gelmiş bulunuyorlar. İsrâfât-ı bedeniyye onları henüz genç iken ihtiyâr ve ‘alîl bir hâle getiriyor. Bunlar te’ehhül etmiş olsalar bile meydâna getirecekleri evlât el birliğiyle birçok yerlerinden aşılınmış meyveler gibi cılız, ‘alîl olmaktan hâlî kalmıyor ve yahut çocuk yetiştirmek, büyütme zevk ve sa’âdetinden ile’l-ebed mahrûm oluyorlar.

Orta hâlli ‘âilelere gelince izdivâc bunlar arasında da erkeklerin en son mürâca’at edecekleri bir teşebbüs-i mâlî hâlini ahz eylemiş bulunuyor. Bir genç sefâhet ‘âlemlerinde pûyân olarak servetini mahv ve istihlâk eyledikten sonra kendisini yaşattırabilecek dolgun bir servet, büyük bir cihâz arıyor, zevce değil. Para tedârîki için ‘ale’l-‘amyâ vücûda gelen bu gibi revâbıt-ı izdivâciyyeden nasıl semereler vücûda gelir? Bir kere onu düşünmelidir. Sefâhet ‘âlemlerinde koşmaktan çürümüş bir vücût, zevcesine karşı gayr-ı mütehassis bir kalp. Her iki taraftan serbestî-i tâma mâlik bir hayat tasavvur ederken zevce bu hâlde. Zevce ise gezmiş, tozmuş bir kız. Cihâzının ehemmiyetine güvenerek ezvâk-ı mâddiyye-i hayatiyyeden pek genç yaşından beri çâşnîgîr-i hazz olmaya alışmış bir kadın. Letâfet-i [110] bedeniyyesine nakîse verecek, genç yaşında onu ihtiyârlattırarak hamle razı olabilir mi? Olsa bile bu tesâdüfî çocukların bünye ve mizâcı ne hâlde

bulunur? Fransa'da hayat-ı ictimâ'iyeye işte böyle çirkin, müstekreh manzaralar, sahneler, levhalar vücûda getiriyor. Ma'îşet-i samîmâne ve 'afifâne yok, sa'âdet-i 'âile mefkûd, muhabbet-i hakîkiyye, tahassüsât-ı tabî'iyeye-i rûhiyye nâbûd. Hayat hep mâddî, evzâk ve temâyülât hep mâlî. Ortada bir para mes'elesidir gidiyor. İzdivâçları o takarrür ettiriyor. Bu 'âdetâ bir ahz ve i'tâ. "Ajans Matrimonial" denilen izdivâc acenteleri bu alışverişle uğraşır cesim dâ'ireleridir. Zevçte bir 'âile teşkîl eylemek zevk ü hevesi olmadıktan, yalnız büyükçe bir cihâz almak ârzûsu te'ehhülünün sâ'iki bulunduktan sonra evlât yetiştirmek, ensâl peydâ etmek meşgalesi onu nasıl işgâl edebilir?

Ya zevce? O da yalnız birinin zevcesi olmak için olunmuştur. Maksudı bir nâm taşımak... Satın alınan bu nâm altında serbestçe yaşamak... Her ikisi de kendi 'âlemlerinde bir hayat-ı ser-âzâdâne süren bu zevc ve zevce mahâfil-i ictimâ'iyede bî-muhâbâ büzûr-ı hayatı serptikleri, topladıkları bir sırada madam "Zannedirim, hâmilim." dediği zaman zevc de, zevce de yüzün ekşitiyor. Her ikisi için de bu mühim bir meşgale-i hayat. Dünyaya çocuk getirmekliğin [111] râhatsızlıkları evcâ'ı düşünülüyor. Bu, tahammül edilir bir şey değil. 'Ale'l-husûs zevklerinden bir müddet mahrûm kalmak... Meş'ûm havâdis ve's-selâm. Fakat def'-i belâ çâreleri var, o zaman menâfi'-i hayatiyye revâbitıyla yekdiğerine bağlı olan bu karı-kocanın yüzleri gülüyor. Henüz takarrür edememiş bir vücûd ortadan kalkıyor. Yine o 'âlem, yine o hayat, te'ehhül etmiş bulunan kızlar böyle... Yâ bu sa'âdete mazhar olamayan genç kadınlar... Orta hâlli 'âilelerde kızların izdivâcî için bir cihâz lazım. Her 'âile lüzûmu derecesinde bir cihâzı kızları için hazırlayamaz. Cihâzsız kalan kızlar ma'nen, ahlâken, fazîlet-i rûhiyye nokta-i nazarından ölmüş demektir. Garptaki seyyi'ât-ı ahlâkiyye intihâr-ı fezâ'il-i rûhiyye için kızlara hatta bu netîceyi bilmeye bile vakit bırakmıyor. Fransa'da pek ma'rûf tabîp kâbilin ba'de'l-vefât neşredilen hâtırâtında icrâ-yı san'at eylediği kırk sene müddet zarfında kendisine li-ecli't-tedâvî mürâca'at eden kadınlardan yirmi yaşını geçmiş olanlar miyânında eser-i bikre tesâdüf etmemiş olduğu bildiriliyor. Hayat-ı ictimâ'iyenin en mahûf netîce-i müstekrehi bu ifâdede nasıl görünüyor, ne derece mûcib-i nefret bir sûrette tecellî eyliyor. Ma'a-mâfih bu bir hakikat. Garpta samîmiyyet ve 'ismet-i hayat yok. Hayat-ı ictimâ'iyeyi teşkîl eden bu 'âileler arasında evlât husûle gelmek mes'elesi bizim

nazarımızda çocuğumuzu hâk-i helâke tevdî' etmek kadar acı, mü'ellim bir haber-i [112] felâket. O hâlde zürriyet nasıl tezâyüd edebilir?

Bir de fukarâ ve 'amele sınıfını hadde-i tedkîkten geçirelim. Bunlar havâyic-i zarûriyyenin, hükûmete verilecek ağır vergilerin tedâriki için çalıştıkları, sabâhtan akşâma kadar vücût yıprattıkları hâlde meyhanede bir litre şarap içmek, olmayacak derecede yiyecek tedârik eyleyebilmek sa'âdet-i hayatiyesiyle dem-güzâr buldukları sırada te'ehhül onlar için korkunç bir teklîf, mahûf bir teşebbüs hükmündedir. Ba'zen temâyülât-ı kalbiyye neticesi olarak bunlar arasında te'ehhül vukû'â geldiğini farz edelim. Bunların alacakları kızlar da bi't-tab' kendileri gibi 'ameledir, işçidir. Onlarda cihâz bulunmaz. Garpta parasız hayat ise kâbil değil. Bi'l-farz bunlar te'ehhül etmiş olsalar bile zevc ve zevce her ikisi ayrı ayrı hayat-ı ictimâ'îyye arasında çalışmaya, nafaka-i yevmiyyeyi kazanmaya mecbûrdurlar. Haml o idâre-i 'âileyi sektedâr edecek bir felâket, bir hastalık makâmına kâ'im olur. Öyle ya! Birkaç aylar zevce işleyemeyecek. Zevcin kazandığı ise iki kişinin geçinmesine kâfi değil. Ya çocuk? O, sürünüp giden bu hayat 'âileyi çamurlara batıracak müzâyakalara, felâketlere, işkencelere uğratacak tahammül-fersâ bir bâr-ı hayat, bir 'azâb-ı ebedî olup kalacak. Zevce "Bir çocuğumuz olacak" dediği zaman zevcin başına sanki semâdan âteş püskürülmüş gibi oluyor. İkisi de düşünüyorlar. [113] Nasıl geçineceğiz? Zevc çocuğundan vazgeçiyor, meyhanede şarabından ferâgat edemiyor. Zevce çocuğunu bilâ-terahhum atıyor, "mulen ruj" balosundan geri kalmak istemiyor. Pederlik, vâlidelik hissi, hakîkati, muhabbeti böyle olduktan sonra Fransa'da evlâd-ı metrûke idârehâneleri sokağa atılmış çocuklarla dolsa şâyân-ı istiğrâb mıdır?

Ya henüz gün görmeden hayattan tecrîd edilmiş bulunan o et parçaları... İşte tenâkus-ı nüfûsa hizmet eyleyen noktalar. Bunlar benim zâde-i karîham değil, Fransa hükemâ vü üdebâ-yı ma'rûfasının mülâhazât ve tasvîrâtı... Ey, Fransız 'ukalâsı! O hâlde siz çocuk yapacak bir makine keşfedebilir misiniz?

Öyle ya, hayat-ı ictimâ'îyye bu sûretle devam edip durduktan sonra tenâkus-ı nüfûs tabî'î değil midir? Büyük şehirlerde mu'âşeret-i hayatiyye böyle. Fransa

köyleri hayat-ı ictimâ'iyenin bu mülevves safhalarından âzâde ise de ahlâk-ı 'umûmiyye bu cihete mütemâyil bulunur. Onlar da yavaş yavaş o sûret-i hayata alışmak istiyorlar. Ahlâkıyyûnu, hükemâyı düşündüren cihet de asıl bu nokta değil midir ya!

Âh! Biz, şarklılar geçirmekte olduğumuz bu hayat-ı sâftan ne derece bahtiyâr olmalıyız, 'âile zevk-i hakîkisini tatmakta [114] bulunduğumuzdan dolayı ne kadar mes'ût bulunmalıyız. Bunu lâyıkiyla takdîr için garp hayat-ı ictimâ'iyesini mutasavver bulunan levha-i hakîkati lâyıkiyla tettebbu' etmek lazım. Bizde fezâ'il-i rûhiyyenin üssü'l-esâsı olan 'ismet var. Muhabbet-i samîmâne var. 'Âile muhabbeti, evlât yetiştirmek zevki, şefkat-i übüvvet, sevdâ-yı 'iffet mevcûd. Ve'l-hâsıl aramızda hayat sâf ve tabî'î hüküm-fermâ. Bizde mevcûd olmayan âlâyîşler sorudur, onları bir tarafa atalım, biz kendi zevk-i tabî'î-i samîmânemize dalalım. O kalbîdir, rûhîdir. Nakîse getirmez, fenâ-yâb olmaz. Garpın o mülevves hayatına uzananlar, 'ismet-i tabî'iyemizi muhîll olan o hayat-ı ictimâ'iyeye bizi sevk etmeye çalışanlar düşünmelidirler ki hayatın lezâ'iz-i hakîkiyyesinden hazz almak ancak fazîlet dâ'iresinde olabilir. Fazîlet ise 'ismet, şefkat, samîmiyyet gibi ihtisâsât-ı rûhiyyenin devam ve ber-karâr olmasına vâbestedir. Garpta bu fezâ'il-i ahlâkıyye, sa'âdet-i hayatiyye mevcûd mu? İşte bunların hükemâ ve fuzalâsı feryâd ediyor:

“Samîmiyyet-i ihtisâsât, ezvâk-ı ma'neviyye-i hayat garpta mevcûd değil.”

Biz düşünmeliyiz ki zevcelerimiz bizim, çocuklarımız kendilerimizdir. Bu sa'âdet-i dünyanın her türlü âlâyîşine fedâ olunur bir zevk-i hakîkî teşkîl eder. Muhabbet-i mütekâbile, samîmiyyet-i tabî'iyeye, ihtisâsât-ı rûhiyye dâ'iresinde geçirilen hayat en büyük sa'âdet-i hayatiyyedir. Biz bu hayatın lezzet-i samîmânesini lâyıkiyla tanıyalım, takdîr edelim. Bize [115] açılan 'âile âgûşlarının pâk, menâfi'-i mâddiyyeden mu'arrâ olduğunu bilelim. Teşkîl ettiğimiz 'âilelerin - bekâret ve 'ismet-i havâss-ı mümtâzesi olan- bir kavm-i celîlin küçük bir rûknü olduğunu hakkıyla takdîr ederek onları tevkîr eyleyelim. Garbın terakkiyyât-ı sanâyi' ve ma'rifetini almaya çalıştığımız şu zamanda hayat-ı ictimâ'iyelerine zinhâr özenmeyelim. Bizim hayat-ı sâfımız, mu'âşeret-i

pâkimiz garp hayatının mülevvesât-ı gûnâgûnuna hiç makîs olabilir mi? Fransa'da hükemâ vü fuzalânın “azalıyoruz, azalıyoruz” feryâdına karşı bizim hayat-ı ictimâ'iyeye-i bekâretimize bir emr-i 'ulvî hâkim bulunuyor: “Tenâkehû, tenâselû”.¹⁴⁵

Fransa'da vukû'a gelmekte olan tenâkus-ı nüfûsun esbâb-ı hakîkiyesini tafsîl ettim. Bunun derece-i ehemmiyetini göstermek için buraya ufak bir istatistik 'ilâvesini fâ'ideden hâlî görmüyorum. İstatistikler Avrupa'da en büyük delillere, vesâ'ika mu'âdildir. Fransa'nın ahîren icrâ edilmiş olan 1899 senesi mu'âmelâtı hitâma ermiş, cedvellerle istatistikler neşredilmiştir. Dikkat buyunuz, sene-i sâbıka-i tevellüdâtı 847.627 nüfûsundan 'ibârettir ki geçen on senenin mikdâr-ı vasatîsinden 10.000 tevellüd noksandır. On sene zarfındaki tevellüdâtın mikdâr-ı vasatîsi i'tibâr edilmek sûretiyle Fransa'da her sene on bin nüfûs azalıyor, demektir. Hâlbuki bu mikdâr-ı vasatî alınmayarak iki sene evvelki tevellüdâta nisbet edilecek olursa Fransa nüfûsu 14.000 tevellüd noksan görmüş oluyor. Böyle mebsûtan mütenâsib bir sûrette tenâkus etmekte olan Fransa nüfûs-ı 'umûmiyyesi on sene, yüz sene sonra ne hâle gelecek? Kat'î'n-netîce olan böyle bir hesâbın muhassalasını [116] göstermek istemem. Fransa'da tenâkus-ı nüfûs mes'elesinin ehemmiyeti şimdi lâıykıyla anlaşılıyor ya!

Biraz da bu mes'elenin derece-i ehemmiyetini tezyîd eden mâverâ-yı Ren sekenesine, Cermen kavmine 'atf-ı nazar edelim. Almanya'da nüfus her sene tezyîd ediyor, o sûretle artıyor ki -Fransız erbâb-ı kaleminin taht-ı i'tirâfında olduğu vechle- yedi sene sonra Alman nüfûsu şimdikininki iki misline bâliğ olmuş bulunacaktır. Son neşredilen istatistikler şu neticeyi gösteriyor: Ren nehrinin bir cihetinde nüfûs tenâkus ediyor, diğer tarafında artıyor. Avrupa sekene-i 'umûmiyyesinde muvâzenet-i nüfûs yine bâkî. Fakat bu sûret-i taksîm bir kavmin kuvvet ve miknetine diğerinin za'f ve teşettütüne bâ'is olacakmış... Bu nazariyye-i mutlaka göz önüne getirildiği zaman insan bilâ-ihdiyâr sormak istiyor:

¹⁴⁵ Hadis-i Şerîf: “Evlenin, çoğalın.” Hadisin tamamı şu şekildedir: “Evlenin, çoğalın. Zira doğan çocuk düşük de olsa kıyamet günü ben sizin çokluğunuzla övünürüm.” Nihat Dalgın, “İslâm'ın Aile Kurumunun Oluşmasına Katkısı”, *Uluslararası Aile Sempozyumu - Aile Kurumunun Bekasına Yönelik Çağdaş Fırsatlar/Tehditler Bildiriler Kitabı*, Cilt-I, Sinop Üniversitesi Yayını, Sinop 2020, s. 5. (h. n.)

-Bir nehrin tefrîk eylediği bu iki memlekette niçin böyle yekdiğerine mübâyin iki netice-i ma'kûse-i tenâsül husûle geliyor? Niçin Fransa nüfûsu azalıyor? Neden Almanya tevellüdâtı artıyor?

Evet, Almanya'nın nüfûsu artıyor, hem pek ziyade. En son neşredilen istatistikte 1819 senesi tevellüdâtı 1.964.731 olmak üzere gösteriliyor. Fransa tevellüdâtının hemen iki buçuk misli. On üç seneden beri Almanya'da bu tezâyüd-i nüfûs böyle devam edip gidiyor. Bir yerde tezâyüd, diğerk mahalde tenâkus. Bu tenâsübün netîcesini anlamak ise pek kolay. Bir cihette terakkî, diğerk tarafta indirâs. Şu mes'ele-i hayatiyye onun için Fransız müdekkiklerinin bu son senelerde medâr-ı bahs ü münâkaşaları olup kaldı. "Nüfûsumuz azalıyor, azalıyor" feryât ve şikâyâtı bunu için Fransız 'ukalâsının lisânından, kalbinden düşmüyor.

§

İlk makalemde bunun sebebini îzâh eylemiştim, icmâlen garp hayat-ı [117] ictimâ'iyyesinin tarz-ı teşekkül ve sûret-i güzârîşi. Tarz-ı mu'âşeretle hayat-ı 'âilenin sûret-i teşekkülü. İşte bunlar öyle mahûf netîceler, müthiş tahavvüller husûle getirecek mü'essirât-ı tabî'iyyedendirler. Almanya'da hayat-ı ictimâ'iyye şark usûl-i mu'âşeretini bir dereceye kadar andırır. Şarklılar o vâdilerde birçok yâdigârlar, şanlı hâtıralar bıraktığı gibi sûret-i güzârîş-i hayatlarından, sâfiyyet ve samîmiyyetlerinden dahi birer nebze terk eylemişlerdir. Bu cihetle Almanya'daki hayat-ı ictimâ'iyye Fransa'nın sûret-i mu'âşeretine hiç benzemez. Orada te'ehhüller zamanıyla vukû'a gelir. Fi'l-vâki' iklim-i iktizâsı olarak izdivâçlar pek genç yaşta 'akd edilmez, ma'a-mâfih zamanında icrâ olunur. Te'ehhül etmemiş erkekler, kadınlar nâdirdir. Mâni'-i izdivâc ancak esbâb-ı sıhhiyye olabilir. Almanya'da 'aile hayatında 'ismet ve sâfiyyet mevcûttur. Kadınların en büyük zînet ve sa'âdeti çocuk yetiştirmektir. Erkekler 'âilelerini geçindirecek bir derecede çalışır. İsrâfat, 'ale'l husûs gûnâgûn sefâhât-i şâyân-ı kayd olamayacak bir râddede azdır. Şöyle ki hayat-ı ictimâ'iyyede husûsiyyet-i mu'âşeret o iklimde dahi câridir. 'Aile teşkîl eden pederler, vâlideler hayat-ı samîmâne-i müşfikâneye mâliktirler. Çocuk yetiştirmek, onları memlekete hâdim bir hâle getirmek

vatanlarına karşı îfâsı taht-ı vücûbda olan hidemât-ı hamîyyetkârânenin mühimlerinden birini teşkil eder. Pederler vazîfelerini bilirler, vâlideler hukûk-ı zevciyyeye ri'âyet ederler. [118] Ve'l-hâsıl mu'âşeret-i sâdıkâne ve samîmâne Almanya'da mevki'-i ihtirâmde bulunuyor. Fransa'da kırk yaşındaki erkekler isrâfât, müfrita-i bedeniyye netîcesi olarak semeresiz, hatta eser-nümû gösteremeyen eşcâr gibi bir hâlde bulunmakta iken Almanya'da sâfiyyet-i hayatın semerât-ı nâfi'a ve mümtâzesinden olmak üzere onlar evlât yetiştirmekle meşgûl gürbüz delikanlılardır. İşte netâyic-i ma'kûse-i güzârîş-i hayat...

İfrât-ı sefâhet-i sâ'ikasıyla zevk-i tabî'î-i hayatı beş on sene zarfında kucak kucak serptikten, topladıktan sonra 'ömrünün kısm-ı a'zamını mahrûmiyyet-i ebediyye, 'akâmet-i sarîha dâ'iresinde geçirmek... Oof! Bu netîcenin tevîd eylediği hayat... O, bir 'ömr-i dûzahîdir. Almanya'da vâlideler çocuk yetiştirmek, tezyîd-i nüfûsa hizmet eylemek cihetlerine -hazz-ı tabî'î-i mâderâne, hiss-i müşfik-i übüvvetkârâne ile- i'tinâ eyledikleri bir derecede evlât büyütme, onları ta'lîm ve terbiye eylemek cihetlerinde dahi yed-i tûlâ sâhibesidirler. Terbiye-i etfâlin, ta'lîm-i ibtidâ'înin Almanya'da vardığı derece-i 'âle'l-'âde başka hiçbir kavim yetişememiştir. Hakîkat, Almanya'da ta'lîm ve terbiye-i ibtidâ'î- nisbeten li's-sâ'irîn derece-i tekâmüle varmıştır. Gürbüz, mukâvim, kavî evlât yetiştiren Alman kadınları onları fezâ'il-i rûhiyye nokta-i nazarından terbiye etmeyi, ahlâk-ı etfâli tehzîb eylemeyi bilirler. Alman kadınları Fransız nisvânı kadar tezeyyün, tecemmül husûsunda hiçbir zaman muvaffakiyet gösterememişlerdir. [119] Çünkü Almanya nisvanı arasında "mini mini bebeklik" değil, vâlidelik, 'âile re'îsliği, cem'îyyet-i beşerîyye -kendi memleketleri nokta-i nazarından- hizmet en büyük şeref, en 'âlî zînettir. Zevklerin, hazların böyle -bir nehrin tefrik eylediği- iki memleket arasında bu derece muhâlif olması, bu derece mübâyin netîceler vermesi -ona şüphe yok- yine yaşayışın, hayat-ı ictimâ'îyyenin te'sîrindedir. Bir tarafta yalnız çocuklarıyla meşgûl olan vâlideler, diğer tarafta birtakım 'ârsız, yılışık çocuklara kendisini oyuncak ittihâz ettiren kadınlar... Birinci kısım evlât ve ensâl yetiştirmekle, 'âile sa'âdetini müddetü'l-'ömr tatmakla hem memleketine, hem kendine hizmet etmiş bulunuyor, diğer kısmı ise memleketlerinin nüfûsça, istikbâlce za'fına sebebiyet vermiş oluyor. Bakınız!

Yaşayışın, sûret-i hayatın nefse, ‘âileye, memlekete hatta cem‘iyyet-i beşeriyeye ne büyük te’sîri var.

O te’sîrâtın netîcesi ise ma‘lûm. Ren nehrinin bir tarafında bulunan Cermen ‘unsuru dâ‘imâ tezâyüd eden elli milyon nüfûstan müteşekkil bulunuyor. Diğer tarafındaki Fransızlar ise sûret-i dâ‘imede azalan otuz beş milyondan mürekkeb. Kuvâ-yı hayatiyyenin tezâyüdü miknete, tenâkusu za‘fa delalet eder. Havf ve tereddüd gibi dâfi‘ ve câzib iki kuvvetin taht-ı te’sîrinde bulunan bu iki muhtelif ‘unsurun şu sûret-i hayatla ‘âkıbetini düşünen Fransız hükemâ ve üdebâsının “azalıyor, azalıyor” diye feryâd etmekte ne derece haklı oldukları anlaşılıyor ya! [120] Buna çâre ne?

Fransa meclis-i a‘yânında Kotdor senatörü Mösyö Peyo buna bir çâre bulmuş olmakla mütefâhirâne ortaya atılmıştır. İşte Peyo Kânûn Lâyihası bu çâre-i ‘âcili muhtevî bulunuyor. Bu lâyiha-i kânûniyyenin birinci mâddesini ilk makalemde ‘aynen tercüme etmiştim. Mezkûr kânûn lâyihası icmâlen şu cihetleri muhtevî bulunuyor:

Otuz yaşına bâliğ olan kadın ve erkek bekârlar olunmadıkları hâlde hükûmete bir resm-i i‘tâ etmeye mecbûr olacak. Zevc ile zevcenin te’ehhülünden beş sene geçtiği hâlde hayatta evlâtı olmayanlar da hükûmete bir vergi i‘tâsına mecbûr olacaklardır.

Fransa ahâlîsini vergi vermemek emeliyle te’ehhüle sevk edecekler, tarh edilen rüsûmdan tahlîs-i girîbân için beş sene zarfında “herçi-bâd-âbâd”¹⁴⁶ çocuk yetiştirmeye mecbûr eyleyecekler. İşte Peyo Lâyihası’nın esâs-ı iktisâdiyyesi bu.

Fransa üdebâsının meşâhîrinden bulunan Gaston de Sain *Figaro*’da neşreylemekte olduğu parlak makalelerinden birini geçenlerde bu mes’eleye hasr eylemişti. Fransızlık nokta-i nazarından muhâkemât-ı dakîkayı müştemil bulunan bu makalenin netîcesi Peyo Lâyihası’nın tenâkus-ı nüfûs mes’ele-i mühimmesine

¹⁴⁶ İster istemez, her ne olursa olsun. (h. n.)

bir çâre-i ‘âcil olamayacağını gösteriyordu. Fransızların kendi tavr-ı ma’îşeti nokta-i nazarından icrâ edilmiş olan bu tenkîdâtı ‘aynen derc etmek bizce fâ’idesizdir. Ma‘a-mâfih o mühim makaleden de istinbât-ı fikr etmedim, değil. Gaston de Sain, müdekkikâne, nezâhet-güsterâne tenkîdâtını lâyihaanın ikinci [121] cihetine hasr eyliyor, ben birincisinden başlıyorum. Peyo Kânûn Lâyihası ahkâmına göre otuz yaşına bâliğ olduğu hâlde te’ehhül etmemiş kadın ve erkekler rüsûm-ı erba‘anın yüzde on beşi nisbetinde hükûmete bir vergi vermeye mecbûr olacaklar. Tarlasını zer‘ etmeyen ashâb-ı arâzî nasıl rüsûm-ı i’tâsına mecbûr ediliyorlarsa cinsinin gayrı biriyle ‘akd-i râbita-i hayat etmeyenler de memlekete karşı vazîfesini îfâ etmemiş ‘adedilerek onlardan bir vergi alınacak. Bu, devlete bir nev‘-i vâridât te’mîn eylediği gibi şu bâr-ı sakîlin tahammül-fersâ tazyîkâtına tahammül edemeyenlerin bir kısmı da evlenecekmiş!

Bu kânûn lâyihasının Fransa ahâlîsini teşkîl eden üç sınıf hak üzerinde icrâ eyleyeceği derece-i te’sîri mütâla‘a eyleyelim.

1. Ekâbir ve ashâb-ı servet: Bunlar esasen mütemevvil ve zengin olmak münâsebetiyle tarz-ı ma’îşetlerini fazla rüsûm vermek havfıyla değıştirmezler. Bunların nazarında az veya çok vergi vermek hayat-ı ictimâ’iyyelerinin tahavvülüne te’sîr edecek bir sâ’ik-i kânûnî olamaz. Böyle bir fazla rüsûm i’tâsı mecbûriyetiyle zevk aldıkları sûret-i hayatlarını tebdîle lüzûm görmezler. O hâlde bunların ‘indinde bu mâdde-i kânûniyyenin hiçbir te’sîri olamaz.

2. Fransızların burjuvazi dedikleri orta hâlli halk: Peyo Kânûn Lâyihası’nın mevâdd-ı nizâmiyyesi kısmen bu sınıf halk üzerinde icrâ-yı te’sîr edebilir. Fakat bu sınıfa mensûb olup da [122] kendisini güzelce geçindirecek servete mâlik olan bekârlar büyük bir cihâz bulmadıkça te’ehhülü düşünmezler, i’tâsına mecbûr oldukları bu mukannin vergi ise onları ‘azmlerinden geri çevirmez.

Sefâhet ‘âlemlerinde vücût yıpratmış ve erkeklikten el çekmiş olanların tesrî-i te’ehhülüne sebebiyyet vermiş olsa bile teksîr-i zürriyet nokta-i nazarından bunların ‘akd eyleyecekleri izdivâçlardan iyi bir netîce, güzel bir semere istihsâli zâten me’mûl değildir. Bu lâyihaanın büyük bir te’sîri bu sınıfa mensûb halk

arasında ancak vâridât ile mesârifâtını müşkilâtla tevâzün ettirebilenler üzerine olacaktır. Bunlar iki muhtelif te'sîrin taht-ı tazyîkinde kalacaklar. Ya idârelerini rahnedâr eyleyecek bir vergiyi müddetü'l-hayat vermeye mecbûr olacaklar veya teşkîl edilecek iki 'âileyi geçindirmeye kâfi büyücek bir cihâz bulamadıkları hâlde bile lâ-'ale't-ta'yîn te'ehhül eyleyeceklerdir. Birinci şikkı ihtiyâr etmiş olsalar ahvâl-i mâliye-i 'âileyi 'ale'l-devam rahnedâr edecek bir bâr-ı sakîl altında kalmış bulunacaklar. Te'ehhül etseler 'âile mesârifâtı tezâyüd edecek, müşkilât-ı mâliyeden kurtulmak kâbil olamayacak... O hâlde zıyk-ı ta'ayyüş arasında bunlar -mevki'-i iktisâdî nokta-i nazarından- pek müşkil bir noktada buldukları sırada tezyîd-i tenâsül cihetine nasıl hâhişkâr olabilirler? Fakat evlât yetiştirmemiş olsalar yine fenâ. Çünkü bunun için de bir vergi tarh olunmuş. Hayatın meşâkk u ızdırâbatı [123] bâr-ı sakîl-i tahammül-fersâsı altında yaşayan bir 'âilenin vergiler te'sîriyle kerhen, müteneffiren evlât ve insan yetiştirmiş olmasından siz güzel bir netîce istihsâlini ümîd eder misiniz, bilmem.

3. 'Amele ve fukarâ sınıfı: Hayatı kendilerine bir bâr-ı sakîl 'addeden bu sınıf halk için Peyo Lâyihası müyhiş bir darbedir. Bu öyle bir sınıf-ı halk ki her gün yemek için çalışmaya muhtâç bulunuyor. Zaten muhtelif vergiler bunları kasıp kavurmuş. Onlar için te'ehhül etmek mâdâmü'l-hayat -zıyk-ı ma'îşet münâsebetiyle- bir işkence. Bu sınıfa mensûb halk te'ehhül etmekle bir servet elde edemez, bi'l-'akis fakrını taz'îf ve teşdîd eden bir mühlikeye ayak atmış olur. Te'ehhülleri hâlinde ise yaşamak için karı-koca mütesâviyen çalışmaya mecbûrdurlar. 'Âile teşkîl edecek, evinin kadını, çocuğunun vâlidesi olacak zevceler hayat-ı ictimâ'îyyenin oradaki hâl-i hâzırı te'sîriyle vâlidelik hazzından vâyedâr olamayarak ciğerpâresini hadd-i bülûğa kadar yedirecek, içirecek bir baş belâsı olmak üzere telakkî ederler. Bu sınıfa mensûb halk te'ehhül etseler, etmeseler memleketlerine zürriyyetin tezyîdi cihetinden hizmet etmeyi bir vazîfe 'addetmezler ve edemezler. Çünkü tarz-ı ma'îşet, sûret-i güzâriş-i hayat nokta-i nazarından bu, kâbil değil. Öyle olduğu hâlde izdivâç etmeseler vergi, te'ehhül ettikleri hâlde çocuk yetiştirmeseler yine vergi. Bu vergilerin bâr-ı tazyîki altında yaşayan 'amele gürûhu [124] dünyaya yeniden erbâb-ı hayat getirmekten ziyâde kendi cânlarından, hayatlarından bıkarlar.

Bu mütâla‘ât ve tenkîdâtı te‘ehhüle müsta‘id ve ehil olanlar hakkında yürütüyorum. Şimdi diğer noktaları da nazar-ı mütâla‘adan geçirelim. Seyyi‘ât-ı ahlakıyyenin, tevessü‘-i fuşş u rezâ‘ilin medeniyet ‘âleminin büyük şehirlerine serptiği birtakım emrâz-ı müdhişe musâbiyyeti, ‘ilel-i irsiyye vârisleri nasıl te‘ehhül edebilirler? Kendi vucûduyla dâ‘ire-i sirâyeti tahdîd edilen böyle bir ma‘lûl zât izdivâc sûretiyle o emrâzı bir ‘âile firâdını teşkil edecek çocuklarına bile bile nasıl intikâl ettirebilir? Peyo Lâyihası bir kavmin tezyîd-i zürriyetine hâdim olmaya muktedir olup da bu hizmetten nefsinin nez‘ edenler hakkında bir vergi tarh etmek sûretiyle bir sâ‘ik-i cebrî hâlini alsa bile ötede ma‘lûl ve bu hâl sebebiyle müddetü‘l-hayat bedbaht olan birtakım kimseleri te‘ehhüle sevk etmekten ne hâsıl edecek? O ma‘lûliyyeti böyle bir batından dünyaya gelmiş olmaktan başka bir kusûru olmayan benî-nev‘imiz efrâdına yaymak, hayat denilen huzûr ve râhattan ‘ârî güzârîş-i ‘ömrü birtakım ‘ilel ve ızdırâbât-ı ‘ârıza ile bütün bütün telh etmek daha doğrusu dâ‘imî bir işkence hâline getirmek için mi? İşte Peyo Kânûn Lâyihası’nın bunlar üzerindeki te’sîrât-ı vahîmesi... Böyle ma‘lûl olan zevâta etibbâ:

-Sakın te‘ehhül etmeyiniz, diyor. [125] hükemâ ve müdekkikîn feryâd ediyor:

-Sizin te‘ehhülünüz cem‘iyyet-i beşeriyyeye karşı bir cürm, bir cinâyettir. Bundan hazer. Ve‘l-hâsıl Fransızları telâşa düşüren, hükemâ ve ‘ukalâsını düşündüren bu tenâkus-ı nüfûs mes‘elesine Peyo Lâyihası çâresâz olamaz.

§

Çünkü tezyîd-i ensâl, ta‘mîm-i zürriyyet sırf rûhî bir mes‘eledir. İktisâdî bir şey değil. Herkesi para vermeye mecbûr etmek sûretiyle evlât ve ensâl yetiştirmek... Bu, bir hayâl-i hâmdır. Delil ister misiniz? İşte sekene-i şark... Dört hâneli bir köyün manzarası buna bir delil-i müşahhastır. O sâfiyyet-i hayat arasında iktisâdın, müz‘icât-ı mübreme-i medeniyenin hiçbir güne te’sîri olmadığını görürsünüz. Vezâ‘if-i ‘askeriyyesini îfâ ederek köyüne ‘avdet eden her gencin ilk ‘ârzûsu, en mukaddes maksadı te‘ehhüldür. Onlar ma‘îşet-i hayatı, mevâni‘-i müstakbele-i iktisâdiyyeyi hatta hatıra bile getirmezler. Çünkü buna lüzûm

görmezler. “Allah kerîmdir.” Şu dürüstî ve metânet-i i’tikâd-ı rûhâniyye, bu sâfiyyet-i ihtisâsât-ı rûhiyye kâfi. İşte sa’âdet-i hayatiyye bu noktalarda mündemiçtir. Kuru ekmeği yemek, dağlardan nebe’ân eden sâf suları içmekle sürülen [126] şu hayat-ı mes’ûde esnâsında yekdiğerini tevâlî eden çocuklar o ‘âilenin zîneti olurlar. Çocuk yetiştirmek istemeyen bir şarklı görülemez, çocuklarının tevâlî-i tevlellüdünden iştikâ edenlerin vücûdu hayâl ve hatıra getirilemez. Bu hâl ancak sâfiyyet-i tahassüsât-ı rûhiyye ile olabilir. Bizde hatta te’ehhül etmemek, evlât yetiştirmemek için ağır vergiler tarh olursa herkes bunları yine seve seve tesviye eder, evlenir, yavrularını yetiştirir, âgûşunda sıkır. Onları mahrûmiyyet içinde de büyütür. Ne yaptığını bilmeyerek, hissetmeyerek memleketine, kavmine zürriyyetin tezyîdi nokta-i nazarından hizmet eyler. İşte garplıların gördükleri, özendikleri fakat elde edemedikleri bu netîce-i müsmire-i tenâsül bizim sâfiyyet-i hayatımız, ihtisâsât-ı samîme-i rûhiyyemiz sâyesinde kendi kendine istihsâl edilmiş bulunuyor. Bu sâf, samîmî sûret-i ma’îşeti muhâfaza edelim. İleride tezâyüd-i nüfûs mes’elesine ‘âid lâyihalara, teşebbüs-i iktisâdîlere hiçbir zaman lüzûm göstermeyecek şu emr-i ‘ulvînin ile’l-ebed kalbimize, fikrimize, rûhumuza, rûhâniyyetimize hâkim bulmasına i’tinâ edelim. “Tenâkehû, tenâselû”.

-İntihâ-

[127] Bir İki Söz

Beni seven arkadaşlarımdan, meslektaşlarımdan ba’zısına kitâbımın ilk formasını gösterdiğim zaman serlevhasını hoş görmediler. *Makâlât-ı Nezihi... Makâlât-ı Nezihi...* Tafra-fürûşâna, temerrüdkârâne bir ‘unvân dediler. Hatta pek lâubâlî görüştüğüm bir muharrir-i refik ü hassâs, tebessüm-i ma’nîdârını ketm edemeyerek dedi ki:

-Doğrusu *Makâlât-ı Nezihi* serlevhası nezâhet-i mu’tâdene muvâfık düşmüyor. Senin safvet-i kalbini muhâleset-i vicdânını bilmeyen tîg-zebân ashâb-ı kalem buna ne ma’nâ verecekler, biliyor musun?

-Evet, bunu neye haml edeceklerini bilirim. Bu mütâla‘a pek doğru. Muhibbimin sözlerindeki isâbeti ben de tasavvur ediyorum. makâlâtımı “nezihî” sıfatıyla tavsîf etmek bana ‘âid bir cür’et değildi. Fakat o tasavvur bende değil bunun için muhibbime îzâhât-ı kâfiyye vermeye mecbûr oldum.

-Yazılarımı nasıl telakkî ettiğimi bilirsin, dedim. Tafra-fürûşânlık mu‘tâdım değildir. Mahsûl-i kalemime hiçbir sıfat-ı hâdimâne izâfe etmek istemem. Hitâbetkârlık, medh-cûluk ‘aklıma gelmez. Hatta yapanlardan bile nefret ederim. Kitabıma ‘unvân olarak *Makâlât-ı [128] Nezih* nâmını intihâb etmiştim. Bilmem, neden bu serlevha bana hoş görünüyordu. Hatta terkîpteki makâmına bile ihtimâm-ı ayn eylemiştim. Kitâbımın müsveddelerini fâzılât-ı nisvânımızdan olup cidden hürmet ve takdîr eylediğim bir kadına tevdî‘ eylemiştim. Nisvân için yazdığım makalelerim hakkında mütâla‘ât-ı vukûfkârânesini istifsâr ve tefahhus eylemeye cür’et etmiştim. Ba‘de’l-mütâla‘a yazılarımı bana i‘âde etti. Yalnız kitâbın ‘unvânını kendi hatt-ı destiyle tağyîr etmişti. *Makâlât-ı Nezih*’i *Makâlât-ı Nezihî*’ye şu sûretle tahavvül etti. O muharrire-i muhtereme iki satırlık yazı ile bu sûret-i tahavvülün esbâb u hikmetini de bana anlatıyordu.

-Kadınlar, *Makâlât-ı Nezih*’i değil *Makâlât-ı Nezihî*’yi severler. Bunun için...

Âsâr-ı ‘âcizânemi dâ’imâ diğerlerinden pek ziyâde takdîr ü tahsîn etmek lutfunda bulunan o sâhibe-i fazîlet ü ma‘rifetin ârzûsunu is‘âf etmek bence zarûrî idi. Ne yapayım, bunu inkâr edemem. Kadınlara karşı za‘f-ı kalb taşıyanlardanım, kusûrum bu.

15 Temmuz Sene 317¹⁴⁷

Safvet Nezihî

¹⁴⁷ Rumî 15 Temmuz 1317, Milâdî 28 Temmuz 1901 (h. n.)

SONUÇ

Safvet Nezihî edebî hayatına roman türüyle başlamış ve şöhretini *Zavallı Necdet* ile kazanmıştır. Safvet Nezihî'nin eserleri konu bakımından II. Meşrutiyet öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. II. Meşrutiyet'in ilanına kadar toplumsal konulardan uzak duran yazar, bireysel konuları işlemiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise toplumsal konuları ele almıştır. Safvet Nezihî'nin edebî eserlerinde içerik, yazdığı döneme göre değişmiştir. Fakat “kadın” konusu/sorunu her dönemde yazarın eserlerinin temelinde yer almıştır.

Yazarın edebî eserlerinden ayrı olarak müstakil bir biçimde kadın konusunu ele aldığı *Makâlât-ı Nezihî*, Safvet Nezihî'nin daha önce *İkdâm*'da yayımlanan sekiz makalesinden oluşmaktadır. Eser yazarın kadınlarla ilgili düşüncelerini somut olarak okura sunması bakımından oldukça önemlidir.

Bu önemine rağmen yazarın edebî eserlerinin gölgesinde kalan bu eseri ele aldığımız tezimizde öncelikli olarak *Makâlât-ı Nezihî*'yi Latin harflerine aktardık. Yazarın kadınlarla ilgili farklı konulara değinmesi sebebiyle içerik bakımından karışık diyebileceğimiz bir yapıya sahip olan *Makâlât-ı Nezihî*'de yazarın ortaya koyduğu düşüncelerini “Sağlık”, “Eğitim”, “Aile”, “Kadınlar ve Edebiyat” başlıkları altında tasnif ederek irdledik. Yazarın bu düşüncelerini incelediğimiz kısım tezimizin birinci bölümünü oluşturdu. Ardından ikinci bölümde Safvet Nezihî'nin bu eserindeki düşüncelerinin romanlarına ve *İzâh ve İstizâh* adlı piyesine yansımalarını inceledik.

Safvet Nezihî, *Makâlât-ı Nezihî*'de kadınları hem fiziksel hem de duygusal açıdan bir bütün olarak ele almıştır. Yazarın kadınlarla ilgili olarak üzerinde durduğu konuların başında sağlık gelmektedir. Bu konuyla ilgili olarak yazar, beden idmanlarının kadınlar üzerindeki etkisine yönelik geniş bir araştırma yapmıştır. Araştırmaları sonucunda Safvet Nezihî, konuyla ilgili uzman kişilerin görüşlerine eserinde yer vermiştir. Bu görüşlere göre beden eğitimi ile sağlık arasında yakın bir ilişki vardır. Bundan dolayı beden eğitimi kadınların sağlığı için önemlidir. Yazar 19. yüzyılın sonlarında Avrupa'da kadınların jimnastik, ata binmek, bisiklete binmek, pehlivanlık ve buz pateni gibi çeşitli spor dallarında faaliyette bulduklarını belirtmiştir. Bu spor dallarıyla ilgili yarışlara da katılmışlardır. Safvet Nezihî

ise beden idmanları konusuna daha temkinli yaklaşmaktadır. Çünkü ona göre, beden eğitimiyle birlikte kaslarda sertleşmeler meydana gelmektedir. O, bu durumun yaratılış bakımından ince bir yapıya sahip olan kadınlardaki güzelliği yok edebileceğinden endişe etmektedir.

Safvet Nezihî'nin bu konudaki düşüncelerinin yansımaları *Zavallı Necdet* ve *Kadın Kalbi* adlı romanlarında belirgin olarak tespit edilmiştir. Özellikle *Kadın Kalbi*'nde Matmazel Polin karakteri üzerinden bu konuya geniş yer vermiştir. Matmazel Polin, Safvet Nezihî'nin *Makâlât-ı Nezihî*'de anlattığı 19. yüzyıl sonlarında Avrupa'daki sporla ilgilenen kadınların timsali niteliğindedir.

Safvet Nezihî'nin, *Makâlât-ı Nezihî*'de sağlık konusunda değindiği sorunlardan bir diğeri ise kadın ölümlerinin artmasıdır. Gazetelerin sunduğu istatistiklere göre kadın vefatları artmaktadır. Yazar, bunu erken yaşta yapılan evliliklere bağlamaktadır. Genç kızların küçük yaşlarda evlendirilmesini doğru bulmayan yazar böylece toplumsal yapıdaki aksaklıklara dikkat çekmiştir. Ona göre fiziksel gelişimini tamamlamamış on üç, on dört yaşlarındaki kızlar evlendirilmemelidir. Bu yaşlardaki kızlar daha çocuk sayılmalıdır. Küçük yaşta evlendirilmiş kızlar ya çocuklarını düşürmekte ya da çeşitli hastalıklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu kadınlar, bedenleri gelişmediği için hastalıklar karşısında direnç gösterememektedirler. Safvet Nezihî eserde sağlık gibi önemli bir konunun göz ardı edilmemesi gerektiğini ve tıbbın sunduğu yoldan ilerlemenin daha doğru olacağını vurgulamıştır. Bunun yanında erkek aileleri tarafından evlilik öncesinde genç kızların duygusal özelliklerinden ziyade fiziksel güzelliklerine önem verilmesini de eleştirmiştir.

Safvet Nezihî, *Kadın Kalbi*'nde Cavidan'ın babası Nahifî Paşa üzerinden bu konudaki tepkisini romana aktarmıştır. Eserde Cavidan'ın annesi, kızını küçük yaşta evlendirmek istemektedir. Hanımefendi'nin bu istek ve hayallerine eşi Nahifî Paşa sürekli karşı çıkmaktadır. Nahifî Paşa'nın bu konuda eşine olan tepkileri, Safvet Nezihî'nin erken yaşta evlilik hakkındaki fikirleriyle örtüşmektedir.

Safvet Nezihî, erken yaşta yapılan evliliklerin kötü sonuçlarını *Teahhül Âleminde*'de Nigâr Fitnat Hanım karakteriyle göstermiştir. Nigâr Fitnat Hanım, on yedi yaşında iken kırk beş yaşındaki Sıdkullah Fahima Efendi'yle evlenmiştir. Bu evlilik sonrasında Nigâr Fitnat

Hanım, gerçek aşkı sürekli başka kişilerde aramıştır ve kadınlığa yakışmayan davranışlarda bulunmuştur. Yazarın bu konuya gönderme yaptığı bir diğer eser *İzâh ve İstizâh* adlı piyesidir. *İzâh ve İstizâh*'da Sadberk Hanım, torunu Selma Hanım'la bir sohbetinde bu konuya değinmiştir. Kendi nesliyle şimdiki zamanını karşılaştıran Sadberk Hanım, Selma Hanım'ın yaşındayken iki çocuk sahibi olduğunu dile getirmiştir. Böylece yazar, yaş konusunda sosyal yapının değiştiğine bir gönderme yapmıştır.

Safvet Nezihî'nin “Hayat-ı İctimâ'ıyyeye ‘Âid” makalesine karşı Âliye isminde bir hanımefendiden mektup gelmiştir. Âliye Hanımefendi mektubunda Safvet Nezihî'nin kadınların erken yaşta evlenmeleri konusunda onları fizikî olarak değerlendirdiğini ifade etmiştir. Âliye Hanımefendi kendisinin bu konuyu manevi boyutuyla tekrar ele aldığını belirtmiştir. Çalışmamızda Âliye Hanımefendi'nin Safvet Nezihî'ye gönderdiği bu mektuptaki kadınlar hakkındaki düşünceleri ve yazarın bu düşüncelere karşı cevabı “Eğitim” başlığında incelenmiştir.

Âliye Hanımefendi mektubunda kızları, fikren yükselememiş olanlar ve iyi bir eğitim görmüş olanlar şeklinde ikiye ayırmıştır. Safvet Nezihî'nin düşüncelerine karşı Âliye Hanımefendi her iki grupta yer alan kadınların on beş, on altı yaşlarında evlendirilmeleri gerektiğini söylemektedir. Âliye Hanımefendi kızların mutluluğu için bu evlilikleri zorunlu görmektedir. Düşüncelerine ek olarak Âliye Hanımefendi, fikren yükselememiş olarak nitelendirdiği kızların on iki, on üç yaşlarından itibaren uygun olmayan davranışlarda bulduklarını iddia etmektedir. Bu kötü davranışların önlenmesi için erken yaşta evliliklerin onlar için uygun olduğunu söylemiştir.

Safvet Nezihî, Âliye Hanımefendi'nin kızları evliliğe zorunlu tutan bu görüşlerine karşı çıkmıştır. Ona göre, kızları evlenmeye zorlayan hiçbir sebep olmamalıdır. Kızları ahlâkî açıdan korumak isteniyorsa onlara küçük yaşlardan itibaren anneleri tarafından gerekli ahlâkî eğitim verilmelidir. Böylece kötü davranışlardan uzak duracaklardır. Yazar, kızların fikir terbiyesinin gelişmesinde annelerini sorumlu tutmuştur. Anneleri tarafından kızlara annelik, zevcelik gibi konuların faziletlerinin öğretilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Bu noktada Safvet Nezihî'nin *Makâlât-ı Nezihî*'de üzerinde durduğu “annelik” kavramını edebî eserlerinde olumlu ve olumsuz yönleriyle görmek mümkündür. *Teahhül Âleminde*'de

Nigâr Hanım, kızlarının eğitimiyle hiçbir şekilde ilgilenmemiştir. Kızların Fransız mürebbiyeye büyümesi onları annelerinden uzaklaştırmıştır. *Müsebbib*'de ise Hidayet ve Atifet'in annesiz büyümelerine rağmen babaları tarafından eğitimlerine özen gösterilmiştir. Bu şekilde yetiştirilen Hidayet de anne olduğunda kızı Rana'nın eğitimine aynı özeni göstermiştir. Atifet ise romanda olumsuz anne örneği olarak işlenmiştir. Atifet'in kızı Zehra, geçirdiği bir kaza sonrasında yanlış tedavi görmesi yüzünden sakat kalmıştır. Atifet'in bu olay karşısındaki bilinçsiz tavrı bizlere Safvet Nezihî'nin kızlara annelikle ilgili eğitimler verilmesi gerektiği şeklindeki düşüncelerini hatırlatmaktadır.

Âliye Hanımefendi mektubunun ikinci kısmında iyi eğitim görmüş kadınları ele almıştır. Ona göre bu kadınlar, genellikle meziyetlerinin farkında olmayan erkeklerle evlenmektedirler. Bu durumda eşler arasındaki kültür farkı çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Fakat bu kadınlar da erken yaşta evlendikleri/evlendirildikleri için eşlerine kalben bir bağlılık hissetmektedirler. Bunun neticesinde eşlerinin kötü davranışlarını bile hoş karşılamaktadırlar. Yaşlarının küçük olmasından dolayı içinde buldukları durumun farkına varamamaktadırlar. Âliye Hanımefendi'nin bu düşüncelerini aktarırken Safvet Nezihî, *Makâlât-ı Nezihî*'de kadınların fiziksel özelliklerinden duygusal yönlerine bir geçiş yapmıştır. Yazar, Âliye Hanımefendi'nin kadınlık hissiyle ilgili bu fikirlerini doğru bulmamıştır. Onun düşüncelerinden sadece eşler arasındaki kültür seviyesinin aynı olması gerektiğine katılmaktadır. Çünkü Nezihî'ye göre eşler arasındaki farklı kültür seviyesi manevi bir ölümdür. Safvet Nezihî, hayat saadeti için eşlerin aynı kültür seviyesinde olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Aksi hâlde böyle bir evlilikte kadının ve erkeğin mutlu olmaları mümkün değildir.

Safvet Nezihî eşler arasındaki bu uyumsuzluğun sonuçlarını eserlerinde ele almıştır. Çalışmamızda incelediğimiz eserlerde de şahısların, eşleriyle aralarında hem fiziksel hem de kültürel farklılıklar gözlemlenmiştir. *Zavallı Necdet*'te İbrahim Şemsi ile Meliha; *Teehhül Âleminde*'de Nigâr Fitnat Hanım ile Sıdkullah Fahima Efendi; *Kadın Kalbi*'nde Ahmet Bahâ ile Zekiye, Cavidan ile Mâil Bey, Rıfkı Bey ile Sadberk (Sabire); *Kadınlar Arasında*'da Nüzhet ile nişanlısı, Sadiye ile eşi; *Müsebbib*'de Rana ile Nedim Bey; *İzâh ve İstizâh*'da Rüküddin Bey ile Nigâristan Hanım eserlerdeki uyumsuz çiftlerdir.

Yazar, *Makâlât-ı Nezihî*'de toplum tarafından evlilik öncesinde kızların duygusal faziletlerinin yok sayılarak fiziksel özelliklerine önem verilmesi konusunu da ele almıştır. Buradaki düşüncelerinin yansımaları eserlerinde görücü usulü evlenme tarzı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. *Müsebbib*'de Hidayet eve gelen görücüler tarafından beğenilmezken kız kardeşi Atıfet çok beğenilmiştir. Bundan ötürü Hidayet, bir süre evlenememiştir. Safvet Nezihî eserde toplumun bu tutumunu Hidayet'in kızı Rana üzerinden eleştirmiştir. Güçlü bir kadın karakter olan Rana, bu konuda ciddi bir tavır sergileyerek hiçbir zaman görücüye çıkmamıştır. Görücü usulüne karşı olduğunu ortaya koyan Safvet Nezihî'nin *Teehhül Âleminde* romanında da bu tür evliliklerin kötü sonuçlarını görmek mümkündür. Eserde Sıdkullah Fahima Efendi, annesinin isteği üzerine görücü usulüyle iki evlilik yapmıştır. Fakat evliliklerinin ikisinde de mutlu olamamıştır.

Safvet Nezihî, *Makâlât-ı Nezihî*'de Fransız edebiyatçı Mösyö Jol Bova'nın "Yirminci 'Asırda Kadınlar" adlı konferansındaki kadınlar hakkındaki düşüncelerine de yer vermiştir. Yazarın Mösyö Jol Bova'nın kadınlar hakkındaki düşünceleri ve Safvet Nezihî'nin bu düşüncelere karşı yaptığı incelemeler çalışmamızda aile kavramı bağlamında değerlendirilmiştir.

Mösyö Jol Bova'nın konferansının konusunu Batı'da zamanla erkeklerin ahlâkî faziletlerini, kadınlar karşısındaki kahramanlıklarını, kararlılıklarını, kuvvet ve kudretlerini kaybetmeleri oluşturmaktadır. Mösyö Jol Bova'ya göre erkeklerin bu durumu sonucunda kadınlar, sosyal hayatın içindeki zorluklar karşısında himayesiz kalmaktadırlar. Ona göre himayesiz kadın, hayat mücadelesinde duygusal benliğini kaybetmektedir. Bu şekilde duygusal benliğini yitirmiş bir kadının anne olması sorunlar doğurmaktadır. Çünkü böyle bir kadın şefkatli bir anne olmaz. Mösyö Jol Bova konferansında şefkatsiz bir annenin yetiştirdiği çocukların toplumdaki yerine de dikkat çekmiştir. O, bundan dolayı kadınlığın ismet ve iffeti gibi kalbe bağlı duygularının bozulmasından erkekleri sorumlu tutmaktadır.

Mösyö Jol Bova, kadınları Doğu kadınları ve Batı kadınları olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Ona göre Doğu'da erkekler, kadınları daima himaye altında tutarak korumaktadır. Fakat Batı'da durum böyle değildir. Safvet Nezihî, Mösyö Jol Bova'nın düşüncelerine katılarak Doğu kadını hakkındaki tespitlerinin isabetli olduğunu savunmuştur. Ayrıca Mösyö Jol Bova, Batı kadınlarının duygusal faziletlerinin sona ermesinde etkili olan "buhran-ı

iktisâdî”, “buhran-ı ictimâ’i” ve “buhran-ı kalp (buhran-ı ‘aşkî)” olmak üzere adlandırdığı üç buhran türü üzerinde durmuştur. Mösyö Jol Bova, bu üç buhran türünün toplumdaki alt ve orta tabakadaki kadınlar üzerindeki etkisini incelemiştir.

Safvet Nezihi kadınlarla ilgili bu konferanstan asıl hayat saadetinin Doğu yaşamında olduğunu sonucunu çıkartmıştır. Yazar, Batı’yı sanayi ve sanat gibi konularda örnek alırken Batı’nın sosyal hayatından uzak durulması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü ona göre ismet ve iffet konularında kadınlar, İslâm’ın öğrettiği şekilde erkeklerin himayesinde bulunmalıdırlar. Doğu toplumlarında kadınların, erkekler tarafından himaye edilmesi *Müsebbib* romanında da görülmektedir. Roman kahramanı Atıf Efendi, Çırağan Baskını’na gitmeden önce eşi ve çocuklarını kayınbabasına emanet etmiştir.

Mösyö Jol Bova’nın kadınlar üzerinde tespit ettiği üç buhran türünden olan buhran-ı iktisâdî ve buhran-ı kalp (buhran-ı ‘aşkî) kavramlarını Safvet Nezihi romanlarına da taşımıştır. Yazar *Müsebbib*’de Hidayet karakteriyle buhran-ı iktisâdîyi ele almıştır. Varlıklı bir aileye sahip olmasına rağmen Hidayet, eşi ve babasının ölümünden sonra ciddi maddi sıkıntılar çekmiştir. Bu durum karşısında Hidayet, duygusal faziletlerini bir kenara bırakarak maddiyat için arayışlar içerisine girmiştir. Hidayet’in bu durumunu Safvet Nezihi, buhran-ı iktisâdî olarak nitelendirmiştir. *Kadın Kalbi*’nde Zekiye’nin, Ahmet Bahâ’nın cebinden Cavidan’a ait mektup bulması sonucunda yaşadığı kötü ruh hâli ve Cavidan’ın nişanlısı Ahmet Bahâ tarafından terk edilmesi sonrasındaki duygusal bunalımları; *Teehhül Âleminde*’de Nigâr Fitnat Hanım’ın yaşadığı duygusal sinir nöbetleri ise buhran-ı kalbe örnektir.

Safvet Nezihi, Mösyö Jol Bova gibi kadınlık ruhunun sorunlarından erkekleri sorumlu tutmuştur. Ona göre duygusal faziletlerini ve ahlâkını kaybetmiş bir kadının bu duruma düşmesine yol açan mutlaka bir erkek vardır. Hatta kadınların bütün duygusal sorunlarının erkekler tarafından kaynaklandığı görüşündedir. Yazarın bir erkek olarak bunu açık gönüllükle ifade etmesi oldukça önemlidir.

Safvet Nezihi, Mösyö Jol Bova’nın yanı sıra kadınların duygusal faziletlerini ve erkeklerin yaptığı kötülükleri işlemesi bakımından Marsel Prevo’nun yazılarını da beğenmektedir. Yazar, Marsel Prevo’nun eserlerinde kadınlık ruhuna zarar veren hususları eleştirmesini takdir etmiştir. Kendisi de *Teehhül Âleminde*’de Nigâr Fitnat Hanım karakteriyle birlikte

kadınların duygusal faziletlerini kaybetmesinde erkeklerin etkisini göstermiştir. Nigâr Fitnat Hanım, gerçek aşkı eşi Sıdkullah Fahima Efendi'de bulamamıştır. Bu durum karşısında Nigâr Fitnat Hanım, çevresindeki erkeklere yönelmiştir. Duygularının karşılığını damadı Hürrem'de bulduğunu düşünen Nigâr Fitnat Hanım'ın damadıyla yaşadığı yasak aşk sonucunda kötü olaylar da beraberinde gelmiştir. Romanda Nigâr Fitnat Hanım'ın kadınlığa yakışmayan ahlâkî davranışlarından ve hayatının kötü gidişatından erkekler sorumludur.

Safvet Nezihî, *Makâlât-ı Nezihî*'de kadınların fikirlerini itibarsızlaştıran ve kadın kimliğine zarar veren toplumdaki “çocuk makinesi” anlayışına dikkat çekmiştir. Özellikle Alman filozofların kadınları bir çocuk makinesi olarak görmelerini eleştirmiştir. Ona göre evliliklerde kadınların tek görevi dünyaya çocuk getirmek değildir. Kadınların asıl kutsal görevi bir aile meydana getirmeleridir. Aile içinde kadın, gerçek mutluluğu sağlayan hayat arkadaşı konumunda olmalıdır. Fiziksel güzellikler geçici, duygusal güzellikler ise kalıcıdır. Bundan dolayı kadınların duygusal faziletlerine başvurmak gerektiğine değinmiştir. Yazar, *Kadınlar Arasında*'da Nüzhet ve abisinin bir sohbetinde bu konuya yer vermiştir. Bu sohbet ile “çocuk makinesi” anlayışının artık terk edilmesi gerektiği düşüncesini okuyucuya sunmuştur. Safvet Nezihî, kadınlara atfedilmeye çalışan anlayışa karşı bu eserinde toplumsal konulara ilgi duyan, okuyan, araştıran Nüzhet ve Sadiye gibi güçlü kadın karakterler oluşturmuştur.

Safvet Nezihî'nin eserinde değindiği sorunlardan birisi de Fransa'da nüfusun azalması konudur. Bu dönemde Fransa'nın azalan nüfusu karşısında Almanya'nın nüfusu artmaktadır. Fransa hükûmeti tarafından bu konu millî mesele olarak sayılmış ve konuya çözüm yolları aranmıştır. Mösyö Peyo'nun çözüm olarak sunduğu Peyo Kanun Lâyihası hükûmet tarafından kabul edilmiştir. Peyo Kanun Lâyihası'na göre Fransa'da otuz yaşına kadar evlenmemiş her birey, Fransız hükûmetine belli miktarda vergi vermek zorundadır. Ayrıca evlenen çiftler de beş yıl içinde çocuk sahibi olmamaları hâlinde vergiye tabi tutulacaklardır. Safvet Nezihî bu konuda Fransa hükûmetinin halktan vergi almak için nüfus arttırma politikasını uyguladığını ifade etmiştir. Ona göre Fransa'nın nüfusunun azalmasında sosyal yapının çok büyük etkisi vardır. Fransa'nın ve Almanya'nın sosyal yapısının birbirinden farklı olduğunu belirtmiştir. Yazar, Almanya'nın Doğu toplum yapısına daha yakın olduğunu söylemektedir. Bundan dolayı Almanya'da çocuklar güçlü, sağlam, dirençli yetiştirilirken; Fransa'da çocuklar cılız, hasta, dayanıksızdırlar. Yazar, çocuk yetiştirme

konusunda Alman kadınlarının tutumunu beğenmektedir. Safvet Nezihî bu konuyla ilgili olarak Fransa toplumundaki zengin, orta ve alt sınıf aileler üzerinden bir araştırma yapmıştır. Araştırması sonucunda yazar, Peyo Kanun Lâyihası'nın toplum üzerinde olumlu sonuçlar elde edemeyeceği kanısına varmıştır. Safvet Nezihî, aynı durumun kendi ülkesinde yaşanması durumunu da düşünmüştür. Ona göre Batı toplumunun ulaşmaya çalıştığı aile içindeki saflık ve samimiyet zaten ülkemizde mevcuttur. Sahip olunan safvet ve samimiyetin korunması gerekmektedir. Yazar, bu değerlere sahip çıkıldığı takdirde hiçbir zaman Fransa'daki gibi nüfus artışını sağlayacak kanunlara ihtiyaç duyulmayacağını vurgulamıştır.

Çalışmamızda yazarın kadınlar ve edebiyat konusundaki düşünceleri de ele alınmıştır. Safvet Nezihî, bu noktada “kadın mektupları” üzerinde durmuştur. Safvet Nezihî, çeşitli yayın organlarında çıkan kadın imzası altında erkeklerin yazdığı “kadın mektupları”nı hoş karşılamamıştır. Ona göre bu mektuplar, kadınların hislerini kadınlar kadar güzel aktaramadıkları için boş, anlamsız ve faydasızdır. Kendisinin de hiçbir zaman kadın mektubu yazmak fikrinde olmayacağını belirtmiştir. Fakat bu düşüncelerinden birkaç yıl sonra yazar, kurgusu kadın mektuplarından oluşan *Kadınlar Arasında* adlı romanını yazmıştır. Bu roman yazarın bu düşüncesinin değiştiğini göstermektedir.

Yazarın kadınların edebî dünyaları hakkında üzerinde durduğu bir konu ise kadın eserlerinde erkeklere ait unsurlar bulunmasıdır. Kadın yazarlar, yazılarında kadınlık hissini yeteri kadar hissettirememektedirler. Ona göre kadınların hisleri başka, eserlerine yansıyanlar başkadır. Bunda kadınların toplumdaki konumu etkilidir. Gerçek hislerin kadınlar tarafından gizlenmesi ise kadınları başarılı yapmamaktadır. Böylece sanatta “samimiyet” meselesine vurgu yapan yazara göre kadın yazarların bu durumu onları erkek yazarların taklitçisi yapmaktadır. Safvet Nezihî, kadın yazılarında kadına aitliği aramıştır. Dönemin kadın yazarları üzerinden bir inceleme yapan Safvet Nezihî, bu yazılarda erkeklere ait düşünce ve üslûba rastladığını ifade etmiştir. Sadece dönemin kadın yazarlarından Makbûle Lemân Hanım ve Nigâr Bint-i Osman Hanım'ın yazılarını beğenmiştir. Ayrıca yazar, Âliye Hanımefendi'nin kendisine gönderdiği mektuplardaki fikirlerini onaylamasa da düşüncelerini anlatma tarzını beğenmiştir.

Safvet Nezihî *Makâlât-ı Nezihî*'de, görüldüğü üzere, kadınlar hakkındaki düşüncelerini bireysel ve toplumsal boyutta geniş bir şekilde sunmuştur. Yazarın bu kitabındaki

düşüncelerinin edebî eserlerine yansımaları olaylar ve karakterler üzerinden görülmektedir. Bu, bütün eserlerinde kadın temasını belirgin bir şekilde işleyen Safvet Nezihi'nin bu konuda tutarlı bir yazar olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

A. Kitap ve Tezler

- ANDI, M. Fatih, *Roman ve Hayat*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2020.
- AVCIOĞLU İSPIRLİOĞLU, Nevin, *Safvet Nezihî Hayatı ve Eserleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1995.
- Büyük Türkçe Sözlük*, Hazırlayanlar: Şükrü Halûk Akalın, Recep Toparlı vd., TDK Yayınları, Ankara 2011.
- ÇAKIR, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul 2016.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara 2015.
- GÜNDÜZ, Osman, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Romanı 1908-1918 Yapısal ve Tematik İnceleme*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Hazırlayanlar: Hayrettin Karaman, Ali Özek vd., TDV Yayınları, Ankara 2016.
- KURNAZ, Şefika, *Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.
- KURNAZ, Şefika, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015.
- Safvet Nezihî, *Makâlât-ı Nezihî*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1901.
- Safvet Nezihî, *İzâh ve İstizâh*, Hazırlayan: Sefa Yüce, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2017.
- Safvet Nezihî, *Kadınlar Arasında*, Hazırlayan: Can Şen, Gece Kitaplığı, Ankara 2018.
- Safvet Nezihî, *Müsebbib*, Hazırlayan: Asiye Çığrı Yıldırım, Gece Kitaplığı, Ankara 2018.
- Safvet Nezihî, *Zavallı Necdî*, Hazırlayan: Kemal Bek, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul 2019.
- Safvet Nezihî, *Kadın Kalbi*, Hazırlayan: Mümtaz Sarıççek, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2020.
- Safvet Nezihî, *Teehhül Âleminde*, Hazırlayan: Mustafa Uğurlu, Fidan Kitap, İstanbul 2021.
- SANCAR, Serpil, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2020.

YILMAZ, Ayfer, *Safvet Nezihî Hayatı - Sanatı - Eserleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1991.

B. Makale ve İncelemeler

ÇIĞRI YILDIRIM, Asiye, “Müsebbib Romanı ve Safvet Nezihî Üzerine Birkaç Söz” içinde: *Safvet Nezihî, Müsebbib*, Hazırlayan: Asiye Çıgri Yıldırım, Gece Kitaplığı, Ankara 2018.

DALGIN, Nihat, “İslâm’ın Aile Kurumunun Oluşmasına Katkısı”, *Uluslararası Aile Sempozyumu - Aile Kurumunun Bekasına Yönelik Çağdaş Fırsatlar/Tehditler Bildiriler Kitabı*, Cilt-I, Sinop Üniversitesi Yayını, Sinop 2020.

DEMİROĞLU, Ayla, “Bir Kadın Takvimi = Takvimü'n-Nisâ”, *Ayla Demiroğlu Kitabı*, Hazırlayan: Âdem Ceyhan, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul 2006.

DEMİROĞLU, Ayla, “1899'da Osmanlı Basımında Feminizm”, *Ayla Demiroğlu Kitabı*, Hazırlayan: Âdem Ceyhan, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul 2006.

ELİUZ, Ülkü, “Meşrutiyete Giden Süreçte Yeni Kadın İmgesi: Fatma Makbule Leman”, *Bilig/ Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 47, 2008,

ENGİNÜN, İnci, "Yeni Fikirlerin Yansıma Alanı Olarak Edebiyat (1859-1923)", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 2*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.

ŞEN, Can, “Safvet Nezihî'nin Kadınlar Arasında Romanı Üzerine” içinde: *Safvet Nezihî, Kadınlar Arasında*, Hazırlayan: Can Şen, Gece Kitaplığı, Ankara 2018.

UĞURLU, Mustafa, “Müsebbib Üzerine (Safvet Nezihî'nin Kaleminden II. Abdülhamit Dönemi)”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 22, 2021.

UĞURLU, Mustafa, “Giriş” içinde: *Safvet Nezihî, Teehhül Âleminde*, Hazırlayan: Mustafa Uğurlu, Fidan Kitap, İstanbul 2021.

ÜNVER, İsmail, “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *Turkish Studies*, volume: 3/6, Fall 2008.

YILMAZ, Ayfer, "Popüler Edebiyat ve Safvet Nezihî", *Çağdaş Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış Nevin Önberk Armağanı*, Hazırlayan: Mehmet Ölmez, Simurg Yayınları, Ankara 1997.

YILTER, Sait, “Leyla Hanım ve Tarih Manzumeleri”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 6, sayı: 2, 2020.

C. İnternet Kaynakları

https://en.wikipedia.org/wiki/Elisabeth_of_Wied (Erişim tarihi: 10/02/2021).

<http://lugatim.com/> (Erişim tarihi: çeşitli tarihlerde).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Anne_Louise_Germaine_de_Sta%C3%ABl (Erişim tarihi: 12/03/2021).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Napolyon_Bonapart (Erişim tarihi: 12/03/2021).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Pierre_Loti (Erişim tarihi: 16/03/2021).

https://en.wikipedia.org/wiki/Marcel_Pr%C3%A9vost (Erişim tarihi: 18/03/2021).

https://it.wikipedia.org/wiki/Gabriele_D%27Annunzio (Erişim tarihi: 22/03/2021).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Madame_de_S%C3%A9vign%C3%A9 (Erişim tarihi: 25/03/2021).

<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sadi-mehmed-sadi-bey> (Erişim tarihi: 06/05/2021).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Tepeba%C5%9F%C4%B1_Tiyatrosu (Erişim tarihi: 12/07/2021).

EKLER

Ek 1: Sözlük¹⁴⁸

A

adalât: adaleler, kaslar, kaslar sistemi.

adalât-ı nermîn: yumuşak kaslar.

‘addet: sayma, sayılma.

ağleb-i ihtimâl: ihtimallerin en kuvvetlisi.

âgûş: kucak.

ahz: almak, kabul etmek.

‘aks: çarpma, çarpıp geri dönme.

‘ale’l-‘amyâ: körü körüne.

‘ale’l-ekser: çok vakit, çokluk.

‘ale’l-husûs: özellikle, bilhassa.

‘alem: işaret durumuna gelmek, alâmet.

‘alîl: hasta.

âmâl: emeller, istekler.

‘amîk: derin.

âsâr-ı edebiyye: edebî eserler.

‘asr-ı ahîr: son zaman.

âtî: gelecek.

‘avdet: geri gelme, dönme.

a‘zâ-yı beden: beden organları.

âzâde: hür, serbest.

B

bâdî: sebep olan şey.

bedbaht: tâlihi kötü olan, bahtsız.

behîmiyyet: hayvanî, hayvanlık.

bekâ: devamlılık.

belîğ: etkili, güzel ve yerinde söylenmiş söz.

beyhûde: boş, gereksiz, faydasız.

bîgâne: yabancı.

bidâyet: başlangıç.

bi’l-cümle: bütün.

binâ’en: dayanarak, -den dolayı.

C

câmi’: içine alan, içinde bulunduran.

câmid: cansız.

cehd: çalışıp çabalama, uğraşma.

cehl: bilmezlik.

celb: kendine doğru çekmek.

cerâ’id: gazeteler.

ceyyid: iyi, hoş.

cidâl: savaş, kavga.

¹⁴⁸ Sözlükteki maddelerin anlamları, *Makâlât-ı Nezîhi*’deki anlam bütünlüğüne uygun olarak seçilmiştir. Sözlüğün hazırlanmasında şu kaynaklardan yararlanılmıştır: Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara 2015; <http://lugatim.com/>.

cihet: yön, taraf.

cismânî: bedenle, vücutla ilgili olan.

cündîlik: ata binmek.

cürm: suç.

Ç

çehre: yüz, surat.

çesbân: uygun.

D

dakîk: ince, nâzik.

delâ'il: deliller.

denâ'etkârane: alçakça.

derc: yazmak, bir metne koymak.

darü'l-mu'allimât: kız öğretmen okulu.

derk: anlama.

dermiyân: ortada, arada.

derpîş: göz önünde bulundurma, dikkate alma.

derrâce-süvâr: bisiklete binmiş olan kimse.

ders-i 'ibret: ibret dersi.

derûn: iç, içeri.

dûzahî: cehenneme mensup, cehennemî.

E

ekâbir: ileri gelenler.

ensâl: nesiller, soylar.

esbâb: sebepler.

es'ile: sorular.

eskâm: hastalıklar.

etibbâ: hekim, doktor.

etvâr: tavırlar.

evâhir: son zamanlar, son dönemler.

evcâ': ağrılar, sancılar.

ezhâr-ı râyihadâr: kokulu çiçekler.

ezvâk: zevkler.

F

fa'âliyyet-i 'uzviyye: organların faaliyeti.

fâ'ide-bahş: fayda vermek.

fart: haddinden fazla olma durumu, aşırılık.

fatûn: zekî, akıllı.

fenâ-pezîr: yok olmak.

ferş: yayma, serme.

fezâ'il-i rûhiyye: ruhî faziletler.

fıkdân: bulunmama, eksiklik.

fi'l-hakîka: gerçekten, hakikatte.

fuzalâ: fazîletliler, erdemli kimseler.

fütûr: bezginlik.

G

garâbet: gariplik, tuhafılık.

garâm: aşk, sevda.

gaşy: bayılma.

gayr-ı lâyıık: yakışmaz, uygun düşmez.

gîlzet: sertlik.

girîve: çıkmaz yol.

girye: ağlama.

gubâr: toz.

gûn-â-gûn: türlü türlü, çeşit çeşit.

güftâr: söz, kelâm.

H

hâdim: hizmet eden.

hakîkat: gerçek.

hâmî: himaye eden.

hande: gülme, gülüş.

haslet-i hulkiyye: insanın yaratılışındaki huyu, mizaç.

hatar: tehlike.

hazer: sakınma, çekinme.

hıfz-ı sıhhat: sağlığı koruma.

hırâm: nazlı yürüme.

hilkaten: yaratılış bakımından.

hiss-i rakik: ince his, ince duygu.

hitâm: son.

hufre: çukur, oyuk.

hufre-i adâvet: düşmanlık çukuru.

hulûl: içine girme.

husûl: peydâ olma, meydana gelme.

husûs: konu.

huzûzât: hazlar, zevkler.

hükemâ: hakimler, filozoflar, ilim adamları.

hüsn-i hatt: güzel yazı yazma sanatı.

hüsn-i kabul: iyi bir sûrette kabul etme.

I

ırzâ': emzirmek.

ıstılâhât-ı 'adli: adlî terimler.

İ

ibrâz: ortaya koyma, gösterme.

icmâl: kısaltma, özetleme.

ictinâb: kaçınmak, sakınmak.

idmân-ı bedenî: bedensel idman.

iftikâr: muhtaç olma.

iftirâk: ayrılık, ayrılma.

iğfâl: aldatma.

ihrâz: kazanmış.

ihtirâ': icât edilme.

iktifâ: yetinme.

iktizâ: gerekme, gerektirme.

'ilel: illetler, hastalıklar.

ilzâm: susturma.

inâs: kızlar, kadınlar.

inhinâ: kavislenme.

inhitât: gerileme, çöküş.

intihâ: son bulma, sona erme.

intikâl: geçme.

intişâr: yayımlanma, neşredilme.

irâ'e: gösterme.

îrâd: söyleme.

'ismet: namuslu olma, ırz temizliği, iffet.

isti'câlkâr: acele eden.

istî'dad: Herhangi bir şeye karşı doğuştan gelen yatkınlık.

istihkâr: hor görme, aşağılama.

istihsân: beğenilme, güzel sayılama.

istilzâm: gerekme, îcap etme.

istimzâc: Bir kimsenin ne düşündüğünü öğrenmeye çalışma.

iştirâk: katılmak.

i'timâd: güven.

itmâm: bitirme, tamamlama.

izdivâç: evlenme.

K

kâri': okuyucu.

kat'-ı nazar: geçme, ilerleme.

kavâi'd: kurallar, kâideler.

kavî: güçlü, kuvvetli.

keyfe-mâ-yeşâ: nasıl isterse, istediği gibi.

kisve: elbise, kılık kıyâfet.

küfv: eş, denk.

külfet: zahmet, meşakkat.

L

lafz: söz.

latîf: hoş, güzel.

lebâleb: ağzına kadar dolu.

libâs: elbise.

M

ma'dûd: sayılma.

ma'lûl: hasta.

ma'rûf: tanınmış.

mâsadak: uygun.

mazarrat: zarar, ziyan.

mebnî: bir şeye dayanan, istinat eden.

meclûbiyyet: tutkunluk.

mecrûh: yaralanmış, yaralı.

meç: süngü.

mefût: bıkmış, bezmiş.

mehâsin: güzel davranışlar.

mehil: ek süre, zaman verme.

menhûs: uğursuz.

merâret: acıklı.

merbût: bağlı.

mestûr: gizli, saklı.
meşâhîr: ünlü kimseler.
meşbû‘: doymuş, tok.
mevâki: mevkiler, yerler.
mevsim-i rebî‘: bahar mevsimi
me’yûs: ümidî kalmamış.
mezâhim: sıkıntılar.
miyân: meyan, ara, aralık.
mu‘âvenet: yardım.
muhassenât: güzellikler.
muhtasar: kısa, öz.
muhteris: çok istekli.
musâbiyyet: bir hastalığa yakalanma durumu.
muvaffak: başarı kazanmış, başarılı.
muzır: zararlı.
mûcib: gereken.
mübtenî: bir şey üzerine binâ edilmiş, kurulmuş.
mücerred: yalnız, tek başına.
müdekkik: dikkatle araştıran, inceleyen.
mü’ellim: üzücü.
mü’esses: kurulu.
mü’essir: etkileyici.
müfid: anlatan, ifade eden.
mühlik: öldürücü.

mülâyemet: uygunluk.
mümârese: alışıklık, ustalık.
mümtâz: seçkin.
münakkah: anlamsız olmayan söz.
münferid: tek, yalnız.
müntezir: yayılmış, yaygın.
müreccah: tercih edilen, üstün tutulan.
mürte’iş: titreyen, titrek.
müsâvât: aynı seviyede olma, eşitlik.
müsbet: olumlu.
müsel: zincirleme.
müstekreh: tiksiniyecek nitelikte olan, iğrenç.
müşâbeh: benzerlik.
müşkilpesend: güç beğenen, memnun edilmesi zor olan.
mütâla‘a: düşünce.
müte’ehhil: evlenmiş, evli.
müte’essir: üzüntülü, üzgün.
müte’ezzî: eziyet çeken, üzülen.
mütehâlikâne: büyük bir acele ile, çabuklukla.
mütehassıs: uzman.
mütemâdî: sürekli, devamlı.
müştemil: kavrayan, içine alan.
mütenebbih: aklını başına toplayan, uyanan.

müteverrim: verem hastalığına yakalanmış, veremli.

mevsim-i rebî: bahar mevsimi.

N

nâ-be-mahal: yersiz.

nâm-ı müste'âr: takma ad.

nâmzed: aday.

nâtık: konuşan.

nekâyis: eksiklikler, noksanlıklar.

nesc: dokumak.

neş'et: meydana gelme.

neşv ü nemâ: gelişme, büyüme.

nev': tür, çeşit.

nisâ: kadınlar.

nisvân: kadınlar

nokta-i nazar: bakış açısı, görüş.

nükte-i mü'ellim: üzücü söz.

Ö

'ömr-i âtî: gelecek ömür.

'özü: özür, hatâ.

P

pâk: temiz.

pâ-zede-i süfliyyet: alçaklığın altında kalmış.

perestiş: tapma, tapınma.

pûyân: koşan.

R

râbîta: iki şeyi birbirine bağlayan şey, bağ.

rahnedâr: zarara uğramış.

rakîk: ince.

râm: itâat eden, boyun eğen.

râyihadâr: güzel kokulu.

recül: erkek.

ref': kalkındırma, yüceltme.

refika-i hayat: hayat arkadaşı.

resâ'il-i mevkûte: belli zamanlarda çıkan dergi.

reşehât: sızıntılar.

re'y: görüş.

ricâl: erkekler.

rû-nümâ: yüz gösteren.

rûsûh: ustalık, mahâret.

rûsûm: vergiler.

S

safahât: safhalar, evreler.

safvet: saflık, temizlik.

salâhiyyet: yetki.

sârî: birinden diğerine geçen, bulaşıcı.

sayd: avlanma.

semere: meyve, yemiş.

serd: düşüncelerini ileri sürme.
setr: örtme, kapama.
seyrângâh: seyir yeri, gezme yeri.
seyyi'ât: kötülükler.
sinnen: yaş bakımından, yaşça.
sitîze-cû: kavga arayan.
süvâr: binmek.
Ş
şehâdetnâme: diploma.
şahs-ı muhayyile: hayal edilen şahıs.
şâyân-ı imtisâl: gereken değer.
şecâ'at: yiğitlik.
şedîd: şiddetli.
şerâ'it: şartlar, koşullar.
T
ta'ammüm: genel bir durum alma.
tabâyi': tabiatlar, yaratılışlar, huylar.
ta'cîl: acele ettirme.
ta'dâd: saymak.
tahammül-fersâ: dayanılmaz.
taharrî: arama.
tahattur: hatırlama.
tahkîkat: araştırmak, soruşturmak.
tahlîs: kurtarma.
tatbîkî: uygulamalı.

tavzîhen: açıklayarak.
te'âlfî: yükselme, yücelme.
tedkîk: inceleme.
tedrîcen: yavaş yavaş.
te'ehhül: evlenme.
te'essüs: kurulma.
te'essür: üzülmeye, kederlenme.
tefahhus: derinlemesine araştırmak.
teferrüc: eğlenmek için yapılan gezinti.
tefhîm: anlatmak, bildirmek.
tefrîk: ayırma.
tekemmül: olgunlaşma.
takarrüb: yaklaşma.
telh: acı.
temâyül: bir tarafa doğru eğilme, bir tarafa meyiletme.
temevvüc: dalgalanma, çalkalanma.
temeyyüz: kendini gösterme, seçilir duruma gelme.
tenâkus: azalma, eksilme.
tetebbu': etraflıca inceleyip araştırma.
tezâyüd: artma, çoğalma.
tezyîl: ekleme.
tezyînât: süs.
timsâl: sembol, simge.
timsâl-i mücessem: örnek.

tirşe: açık yeşille mavi arasındaki bir renk.

tulû‘: doğma.

U

‘ulemâ: âlimler, bilginler.

‘ulüvv-i cenâb: cömertlik.

‘uzvi: uzva ait, uzuvla ilgili.

Ü

üdebâ-yı nisvân: kadın yazar.

üslûb-ı beyân: anlatma tarzı.

üslûb-ı sâhirâne: büyüleyici tarz.

V

vârid: gelen, ulaşan.

varta-i hevlnâk: korkunç uçurum.

vâsi‘: geniş.

vaz‘: ortaya koyma, düzenleme.

vech: sebep.

velosipet: bisiklet.

vukûf: anlama, bilme.

vüs‘at: genişlik, bolluk.

Y

yâdigâr: bir kimseyi veya nesneyi hatırlatacak şey.

yekdiğeri: birbiri.

yektâ: tek, eşsiz.

yevm-i intişâr: yayımlanma günü.

yevmen-fe-yevmen: günden güne, gittikçe.

Z

zahîr: yardım eden, destekleyen.

zebûn: zayıf, güçsüz.

zevâl: yok olma, sona erme.

zevât-ı muhterem: saygıdeğer kimse.

zîr ü zeber: altüst.

zuhûr: meydana çıkma.

zübde: bir şeyin en seçkin, en değerli kısmı.

zürriyyet: nesil, soy.